

Optát, Beneš; Václav Philomates; Blahoslav, Jan

Čejka, Mirek (editor); Šlosar, Dušan (editor); Nechutová, Jana (editor)

Grammatica česká, od kněza Beneše Optáta, a od kněze Václava Filomátesa předešlých let vydaná, a nyní od J.B.P. povysvětlená, nemalo i napravená a porozšířená

In: Čejka, Mirek; Šlosar, Dušan; Nechutová, Jana. *Gramatika česká Jana Blahoslava*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 1991, pp. 15-163

ISBN 8021002522

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122473>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

(1a) **Grammatica česká,** 1a
od kněze Beneše Optáta, a od kněze Václava Filomátesa
předošlých let¹ vydaná, a nyní od J. B. P.² povysvětlená,
nemalo i napravená a porozšířená

(2a) **Declarací (to jest vysvětlení) na Grammatyku českou, vydanou od kněze** 2a
Beneše Optáta etc.; a přitom i zprávy některé, těm kteříž českou řeč právě, totiž
vlastně a ozdobjně, mluvíti i psáti chtějí, potřebné; sepsané předošlých let, k žádosti
a ponoukaní dobrého přítele.⁴
Nyní pak to vše znovu přehlednuto jest, pilně zkorygováno i doplněno, a některým
toliko k užívání vydáno;⁵ leta

1571

(2b) **J. B. P. charissimo fratri N. S.D.⁶** 2b
Časté zmínky v mnohých pobožných rozmlouváních našich bývaly sou, nejmilejší
v Panu bratře, o pravé vlastnosti jazyka českého, kterak by již v mnohých věcech

¹ předošlých let 1. vydání vyšlo v Náměšti (Kašpar Prostějovský) 1533, *Knihopis* 6637;

2. vydání v Norimberku (Jan Günther) 1543; srov. fol. 156b

² od J. B. P. od Jana Blahoslava Přerovského

³ předošlých let přibližně v letech 1551—1571; srov. fol. 361b

⁴ viz fol. 2b, pozn. 6

⁵ Rukopis byl zřejmě určen především překladatelskému kolektivu připravujícímu vydání Bible kralické, jakož i autorům písní a redaktorům bratrského kancionálu (srov. především fol. 363a, ale také 162b/163a, 191a, 218a, 221b, 255b, 346b). Dílo mělo sloužit i kazatelům (srov. např. fol. 224b/225a, 226b/227a, 329a, 357b a násl.) a žákům bratrských škol (srov. například fol. 271b, 339a/b, 363a).

⁶ Interpretace této adresy se salutací není jednoznačná: *Joannes Blahoslaus (Blagoslaus, Blasius)*

téměř v zapomenutí přišla, těm kteříž netoliko česky mluví ale také i píší, buď listy buď jakékoli spisy. Což nam oběma lítostivě bývalo, že tak ušlechtilý jazyk, hojností a rozličnými vlastnostmi jiným slavným řečem neb jazykům, jestli že ne rovný tedy jistě velmi podobný, tak má býti opuštěn, a jako oulehlí⁷ ležeti zanechán; a to zvláště tohoto našeho jakéhos divného⁸ věku, v němžto jakož mnohé zlé věci tak take i některé dobré a velmi užitečné, v divnou vysokokost zvešly sou.⁹

Nalezli se mnozí, kteříž v jazyku latínském a řeckém velikou pilností vy/(3a)sokého dosáhli umění. Židovská také řeč, jako zarumovaná studnice, má kdo by jí snažně dobýval. Německý pak národ, jak o zvelebení a jak o pulerování jazyku svého pilen jest, vidí se. Sama toliko řeč česká nyní opuštěná a velmi i porušená jest; aniž kdo by se o vyčištění její staral, má, jakž oni (učení jistě muži) staří Čechové zemřeli: pan Řehoř Hrubý z Jelení,¹⁰ i syn jeho pan Sigmund Gelenius,¹¹ člověk nejučenějším našeho věku můžům, Erazmovi Roterodamovi,¹² Kamerarovi,¹³ Melanktonovi,¹⁴ a jiným velmi milý; item pan Voldřich Velenský;¹⁵ Mistr Václav Písecký,¹⁶ Sigismundi Gelenii preceptor,¹⁷ kterýž byv ve Vlaších na učení (odtudž se nevrátil ale tam umřel) psání některá Izokrátova z jazyku řeckého na česko vyložil;¹⁸ Viktorín ze Všehrad;¹⁹

Prerovinus (Przeroviensis) charissimo fratri N. salutem dicit = Jan Blahoslav Prerovský pozdravuje nejdražšího bratra N. J. Jireček v edici Blahoslavovy Grammatiky (Viedeň 1857, s. 386, rejstříkové heslo *Nikodem*) a později i v *Rukověti k dějinám literatury české II* (Praha 1876, s. 302) vyslovil domněnku, že zkratka N. znamená bratra Nikodéma Vacetinského, který prý vykonával pro Blahoslava jistě služby (zmínku o něm viz zde na fol. 352a). P. Váša v *Pochodní zařízené* (Praha 1949, s. 359) interpoluje zkratku N. jako *Nicolao* = Mikuláš. Kontext na fol. 2a/b však ukazuje, že muselo rozhodně jít o významnější osobnost, Blahoslavovi blízkou, s níž sdílel starost o jazykovou úroveň bratrských textů. Těmto podmínkám by nejlépe odpovídal biskup a sudí jednoty bratrské b. Jan Černý, zvaný Nigranus (asi 1508 až 1565), Blahoslavův spolupracovník a nadřizený při práci v bratrském archivu v Mladé Boleslavi (1548—1558) a spolu s Blahoslavem a Adamem Šturmem od r. 1555 redaktor bratrského kancionálu.

⁷ oulehlí ladem

⁸ divného neobyčejného, podivuhodného

⁹ Blahoslav má na mysl asi růst protireformačních tendencí a útlak jednoty bratrské po válce šmalkaldské (po r. 1547) na jedné straně a růst i úspěchy humanistických bádání, jakož i rozvoj reformačního hnutí v Evropě na straně druhé.

¹⁰ Řehoř Hrubý z Jelení (asi 1460—1514), vlastenecký humanista, přítel a následovník Viktorina Kornela ze Všehrd; překládal klasiická díla latínská i řecká, ale také soudobé humanisty Petrarku, Erasma, J. J. Pontana, J. A. Campana, L. Vallu); srov. fol. 14b, pozn. 93.

¹¹ Zikmund Hrubý z Jelení (1497—1554), univerzitní mistr, studoval v Itálii, učitel řečtiny v Praze; na doporučení Erasmovo pracoval v letech 1524—1554 v nakladatelství Hieronyma Frobenia v Basileji. Tam se s ním Blahoslav seznámil za svého studijního pobytu v zimě 1549/50; srov. fol. 325b, 354a.

¹² Desiderius Erasmus (Erazim, Erazim), vl. jm. Gerhard Gerhards (1466/69—1536), zvaný Rotterodamus (Roterodamský), jeden z nejvýznamnějších humanistů vůbec, filolog, filozof, teolog.

¹³ Joachim Camerarius — Camermeister (1500—1574), německý humanista, pedagog, polyhistor, jeden z nejvýznamnějších klasičeských filologů své doby; přítel a spolupracovník Melancthonův.

¹⁴ Philipp Melancthon (Melañton), vl. jm. Ph. Schwarzerd (1497—1560), humanistický učenec a teolog, profesor ve Wittenbergu, spolupracovník Lutherův, po jeho smrti hlavní představitel umírněné větve luterství (tzv. filipistů), blízké jednotě bratrské.

¹⁵ Oldřich Velenaký z Mnichova u Česká Lípy, rytíř, studoval ve Wittenbergu a v Norimberce, r. 1515 se stal bakalářem v Praze; překladatel, vydavatel a tiskař, nejprve u Klauďána v Mladé Boleslavi, pak jeho tiskárnu přenesl do Bělé pod Bezdězem; od r. 1530 český bratr, překládal z Luthera (*O Antikristu*), Erasma (*Kniha o rytíři křesťanském*), tiakl i spisy b. Lukáše Píseckého; srov. fol. 277a.

¹⁶ Václav Písecký (1482—1511 v Benátkách), mistr na pražské univerzitě, humanistický literát, znalec klasičeských jazyků.

až i onen, neuměle horlivý víry zastavatel, Mikuláš Konáč,²⁰ pražský impressor, a někteří více; kteříž s jakou bedlivostí knihy některé jazykem českým spisovali a k tištění dávali, ukazují pozůstalé po nich památky. Mlčím o tom znamenitém a velikém múži B. J. / (3b) Rohovi,²¹ kterýž sobě rovného v jazyku českém a dokonale jeho známosti etc. za svého věku neměl, jakož podnes skutek svědčí.²² Kdo by nyní srovnati chtěl knihy, takže často český vydané, buď z latiny neb z němčiny vyloužené, buď českým jazykem nejprv sepsané, s napřed řečených mužův psaními neb knihami; jak by velikou spatřiti mohl nerovnost? Uzřel by ano se čeština někde po německu, někde po latinsku píše; ba již i mluví velmi nezpůsobile, i nesrozumitelně.

Ale co divného, poněvadž v psání českých knih přirození²³ Němci dávati se musejí?²⁴ Když přirození Čechové, někteří pro pilnou zahálku, jiní pro ničemnou nedbálnost, a jiní pro jiné, snad i veliké příčiny, nemají kdy s tím se obrátiti. Přišlo již na to, že mnozí toho nesoudí by to co neslušného bylo; přivykají česky i mluvíti i psáti, ne vlastně a nazpůsobně. A kteříž tu nezpůsobilosti v řečech neb v knihách spatřují, jako by na samém ponáříkání nad tím, dosti býti mělo, k ničemuž se míti nechť. Kromě předešlého času/(4a) některých mužův, horlivých českého jazyka milovníkův: kněze Václava jemuž přijímá Filomates, kněze Beneše Optáta, a Petra Gzele z Prahy,²⁵ kteříž nelenovali se košťovati brodu,²⁶ zda by k napravení jazyka českého něto posloužit mohli. Mnoho chtěli i usilovali, ale učinili což mohli. Hotoví jistě a prudkým duchem zažhnuta mysl byla kněze tohoto Václava k tomu, aby v nářkáni nad porušením řeči, Vavřince jemuž říkali Valla,²⁷ následoval, téměř více nežli

¹⁷ Sigismundi Gelenii praeceptor učitel Zikmunda z Jelení

¹⁸ Překlad Pseudoisokrata (*Πρόδος Δημοκρινος*) je první český překlad antického literárního díla přímo z řečtiny: *Spis Isokrata k Demonikovi napomenuatelný*, Praha (Moravus) 1512¹, Prostějov (Aorgus) 1558², Knihopis 3395 a 3396.

¹⁹ Viktorin Kornel ze Všehrd (1460—1520), český humanista a právník, autor díla *O práviích [...] země České knihy devatery* (rkp. 1499, 1508), překladatel z latiny a řečtiny; viz také fol. 60a, pozn. 367.

²⁰ Mikuláš Konáč z Hodiškova (Hodištkova), zvaný Nicolaus de Laou nebo Finitor (†1546?), starokališník, měšťan pražský, překladatel z latiny a němčiny, vydavatel a knižník. Blahoslav miní asi Konáčovy spisky *Rozmlúvanie o viete [...] v kterémž Řimenin, Čech, píkharť a mudřec společně rozmlúvají*, Praha (Konáč) 1511, a *Dyalogus, v kterémž Čech s píkharťem rozmlúvá, že si se Bratři valdenští všetečně a škodlivě od obú stran oddělili*, Praha (Konáč) 1515, Knihopis 4273; viz také fol. 264b.

²¹ Jan Roh (Roch, Rohius, Cornu, Horn) (1485/90—1547), rodák z Domažlic, správce sboru v Bělé pod Bezdězem; vedl v letech 1522 a 1524 za jednotu bratrskou rozhovory s Lutherem; biskupem jednoty bratrské od r. 1529, sudím od r. 1532.

²² Jan Roh redigoval bratrský kancionál *Piesně chval božských. Piesně duchovní evanjelitské*, Praha (Severin) 1541, Knihopis 12856. (Dále jen *bratrský kancionál z r. 1541*.)

²³ přirození rodilí

²⁴ Blahoslav měl možná na mysli b. Urbana Hermona, zvaného Němec, kněze jednoty bratrské německého původu (z Lanškrouna), který přeložil z němčiny do češtiny několik textů duchovních písní, jakož i spis štrasburského reformačního kazatele Martina Bucera *O péči pastýřské*; srov. také fol. 274b, 363a.

²⁵ Václav Philomates (Filomates, Filomát) (*kolem 1490), kališnický kněz z Jindřichova Hradce, filolog a hudební teoretik (*Musicoorum libri IV*, 1512¹). Beneš Optát z Telče (†1559), radikální novotrakvistický kněz, přítel Pavla von Spretten (Sperata), biskupa pruské luterské církve a prostředníka mezi Čechy a Lutherem; učil od r. 1530 v Náměšti nad Oslavou, později působil v Prostějově, kde se seznámil s Blahoslavem. Petr Gzell z Prahy, blízký spolupracovník Optátův; působil s ním jako učitel v Náměšti a byl spoluvydavatelem jeho překladu Nového zákona.

²⁶ košťovati brodu pokusit se, zkusit štěstí; srov. fol. 311a

²⁷ Lorenzo della Valle (1407—1457), italský humanista, filozof a filolog, teoretik humanistického ciceronianismu. Ve svém spise *De elegantiss lingue latinæ libri VI* (1440, tisk 1471), jedné

knězi slušelo. Nebo poctivěji bylo by zprávci zborův Páně s Eliášem prorokem²⁸ nad zprzněním svatých služeb v církvi, nežli s Vallou Vavřincem nad pokažením jazyka a ozdob jeho nařikati; poněvadž nanečištěrě nevěstčím jedem náboženství, duši umořuje, ješto zkazené řeči ozdoba, ani tělu neškodí ani duši. Avšak výborná by věc byla kdyby mohlo to obě býti; jakož týž kněz o svých místřích (ač nevím kde jest je měl,/(4b) a čím se učedlníkem býti pravil) že by i učení i latinu čistší měli, oznamuje.²⁹ K čemuž aby to býti mohlo take i v Čechách, kněz Beneš Optát s Petrem Gzelem tovaryšem svým snažně se přičinil, a i Zákon nový podlé zpravení Erazmova v jazyku latinském,³⁰ i Ortografii českou jazykem českým sepsanou,³¹ vůbec, Čechům vydal. V obém však tom, jakož u lidí jest obyčej, skutek ne podle vůle ale podle možnosti míry ukázal se ut inf<ra>.³² Pročež zpravivše což mohli, ponuknutí pobožné, užitečné a náležité, jiným učinili, aby majíce od nich příčinu³³ sobě danou, více o napravení jazyka českého vlastnosti a ozdob přemýšleovali. I že pak mnozí na tom což tito svrchu řečení sepsali dosti měvše, k práci nechtíví, v tvrdém vrtati nemajíce chuti, a neb snad nemohše, tak se tomu poněkud naučili a tímž se v mluvení i v psání spravují, ne bez mnohých přitom nedostatků; a jiní na ty na všecky zprávy,³⁴ nebo zapomněvše,/(5a) a neb snad o nich nemnoho vědouce, předce tak v zmatku (při mnohých věcech k vlastnosti neb k ozdobě jazyka českého přínáležejících) zůstávají, místně, jak kde co napsati a neb promluvíti mají, nevědouce. Ač někteří, někdy, nemálo o tom v společných shledávaních promlouvatí obyčej mají, však ještě vždy až posavad žádný nic českého³⁵ in hac materia³⁶ nenapsal. Kdosi *tabulam barbaralecticam* vydal;³⁷ dobrý počátek, kdyby dále šel předce;³⁹

T. Doctor Václav³⁸ Hájek, D. Thadeáše Hájka otec.

ale snad ten také, nebo času čeká, a neb již umřel etc.

Z těch příčin já nyní umínil sem těch věcí některých předešle od napřed jmenovaných můžův sepsaných, porozšířiti; buď pro vysvětlení zpráv jejich, buď pro napravení v čemž podlé mého soudu oni chybovali, buď pro doplnění to což od nich pomínuto

z nejpopulárnějších humanistických knih o latinské stylistice, vyzývá k očištění a zlepšení latinského stylu. Srov. fol. 57a.

²⁸ srov. 3 Král (1 Kr) 18—19

²⁹ viz fol. 57b

³⁰ Erasmus Rotterdamský vydal řecký text Nového zákona s latinským překladem a poznámkami (*Annotationes*) u Frobenia v Basileji poprvé r. 1516 (*Novum Testamentum omne, diligenter ab Erasmo Roterodamo recognitum et emendatum* [...] *cum Annotationibus*). Erasmův text byl pak předlohou pro překlad Optátův a Gzellův: *Nový Testament všecek již nejposleze a pilně od Erazma Roterodámského přehlédnutý*, Néměšt (vyd. Petr Gzell, tisk Matěj z Dvořišt) 1533, Knihopis 17099.

³¹ viz zde fol. 8a—56b

³² ut infra jak (uvedeno) níže

³³ příčinu podnět

³⁴ zprávy vzory

³⁵ českého pěkného, řádného

³⁶ in hac materia v této tematice, v tomto oboru, v této věci

³⁷ *tabulam barbaralecticam* přehled barbarské mluvy, tj. gramatiku národního jazyka (na rozdíl od latinské a řecké); jde o spis Šimona Hájka *Tabula congruitatis quarundam locutionum Bohemicarum [barbarolectica]*, Prostějov (Günther) 1549, Knihopis 2854; týkala se hlavně rodové shody u participií, duálu, plurálu, aoristu a imperfekta.

³⁸ Václav je zde omylem. Otcem Tadeáše Hájka (viz fol. 95a, pozn. 823), byl Šimon Hájek (1485—1551), bakalář, měšťan pražský; srov. také fol. 74a, 239a.

³⁹ předce kupředu

bylo; dobře věda, že ne to a tak, což/(5b) bych snad a jak chtěl, učiním, ale toliko což budu moci. Vůleť má ta jest, abych o pravosti a ozdobnosti jazyka českého píse, neozdobně a omylně, to jest tvrdě a drsnatě, nevlastně a jakkoli nezpůsobně nepsal, leč by se co proti vůli mé nahodilo. Poněvadž quandoque bonus dormitat Homerus, vix et ego ei semper esse potero similis.⁴⁰ Avšak i to což se učiní, od rozumných a upřímných nepochybují že bude přijato, od někoho snad i s vděčností. Buduf pak napřed klásti text té již prvé tištěné Grammatyky české,⁴¹ a za tím vysvětlení své; mezi tím někdy nětco i na spacium⁴² textu, zvláště čehož bych jen kratičce navroi chtěl, znamenám./

⁴⁰ quandoque [...] similis. někdy podřimuje i dobrý Homér (Horatius, *Epistula ad Pisones* [*De arte poetica*], v. 359), jen stěží i já mu budu vždy moci býti podoben.

⁴¹ z r. 1543; viz fol. 156b

⁴² na spacium na volné místo, na okraj

(6a)

Kněz Beneš

6a

Grammatica česká, v dvojí stránce.

Orthographia předkem, kteráž učí českou řeč právě a vlastně psáti i čísti. Ta se i lejkom⁴³ hodí.

Etymologia potom, kteráž učí českou řeč právě a vlastně mluvíti, i z latiny vykládati. Ta samým latiníkům přísluší.

Kdožkoli žádáš česky řádně čísti,
psáti, i z latiny chceš vykládati,
máš tyto znova vydané s pilností,
knížky přečísti.

Sapphicum carmen, aut saltem imitatio eius quaedam fieri debebat; sed inerudite compositum est, contra rationem prosodiae in lingua nostra.
Sapphicum carmen elegans in nostra lingua qui videre vellet in novo volumine cantionum inveniret quaedam.⁴⁴

Cato:

Contra verbosos noli contendere verbis

Sermo datur multis, animi sapientia paucis.⁴⁵

⁴³ lejkom laikům, neodborníkům

⁴⁴ Sapphicum [...] quaedam. Měla to být báseň sappická nebo aspoň jakási její nápodoba. Je ale složena neuměle, proti prozodickým zákonům našeho jazyka. Kdo by chtěl vidět dobrou sappickou báseň v našem jazyce, najde některé v novém svazku písní. „Novým svazkem písní“ se zde zřejmě rozumí tzv. Kancionál šamotulský: *Písně chval Božských. Písně duchovní evanjelistské*, Šamotuly (Oujezdecký) 1561, Knihopis 12860, popřípadě tzv. Kancionál ivančický: *Písně duchovní evanjelistské*, Ivančice (Solín) 1562¹, 1564², Knihopis 12860, 12861. Formu sappické strofy má v kancionálu např. Blahoslavova píseň *Chvály radostné nebeskému otci* (J 13) a píseň Adama Šturma *Poslu nebeskému a králi našemu Ježíši* (D 5).

⁴⁵ Contra [...] paucis. S mnohomluvnými se neutkávej ve slovních pútkách. / Řeč je dána mnohým, moudrost ducha nemnohým. (*Catonis Disticha moralia* 1.I, dist. 10)

Urozenému pánu, panu Václavovi z Lomnice a na Náměšti,⁴⁶ pánu na sebe laskavému, kněz Beneš Optát z Telče, na ten čas učitel v Náměšti, a Petr Gzell z Prahy,

Sám-li na sebe ten pán byl laskav, čili na kněze Beneše? Lépe bylo napsati Pá<n>u svému laskavému; anebo Pánu na všecky p<(ra)>vé<(h)>o náboženství milovnitky laskavě<m>u; anebo, opustiti pronomen a říci, přidáda adverbium Pánu laskavě přiznivému.

službu svou s vinšováním všeho spasitelného dobrého vzkazují.

Všem známo jest, urozený pane, pane milý, že každé řeči pravý způsob, netoliko

Lépe bylo říci *Všechněm*. Nepěkně ten dativus, t. ty vši tu stojí.

se zachovává v mluvení ale take v psání. A protož každá řeč má svou orthographii, t. způsob pravého psání, a z toho i čtení. Neb kdež v psání a v mluvení není srovnání, z toho veliký zmatek a nerozum v slovích i v řeči musí pocházeti.

I že řeč česká také svou orthographii má, ač ji ti kteříž biblí tiskli nejednostejně zachovávali, někde takto, jinde jinače ta též slova psali, a čtenáři ke/(7a) čtení žádné zprávy nedali; my když sme Nový testament podle Erazmovy nápravy český vykládali,⁴⁷ vidouce tu pravou orthographii v latinské řeči, i v liter psání, i v puňktův⁴⁸ položení, také v naší české řeči, abychom to obé i v psání i v puňktování⁴⁹ zachovali, tedy orthographii českou (nemajíce hotové odkud vzíti) sme vyhledali, v pilném rozvážení všech kteříž českou biblí vytiskli,⁵⁰ jak se v tom kde srovnávali neb nesrovnávali, a kteříž nejmírněji psali, a podlé té sme se v psání i v tištění zachovali. I že sme tedy také dítky Vaší <Milos>ti, psáti a čísti učili, a rovně tehdy také Matěj

Meruit certe laudem hac in re bonus et pius vir hic.⁵¹ t. kněz Beneš. Byl muž pilný etc., jemuž rovného kněze to<(h)>o svěcení křmakých biskupů, v pobožnosti op<(ra)>vdově, i v věrném Pánu Bohu (pokudž věděl a znal) sloužení, na Moravě nikdy sem neviděl.

z Dvořišť,⁵² u Vaší <Milos>ti slouže, pres (tomu se jak živ od žádného neučiv) dělal; protož chtějíce s obou stran tu práci svou, předkem dítkám Vaší Milosti, a potom komuž by koli toho bylo potřebí, posloužiti; teď sme tu Orthographii znova složenou, novým přeseem vytiskli; aby oni, jako ten dobrý Tymotheus⁵³ a ona dobrá Zuzana,⁵⁴ z mladosti v Zákoně Páně odtouce, v písmích svatých se vyučovali.

⁴⁶ Václav Mezeříčský (Meziříčský) z Lomnice a na Náměšti (†1536); rod držel Náměšť od r. 1480 do r. 1567

⁴⁷ viz fol. 4b, pozn. 30

⁴⁸ puňktův interpunkčních znamének

⁴⁹ v puňktování v interpunkci

⁵⁰ Do r. 1533 vyšel český překlad bible tiskem r. 1488 (Pražská), 1489 (Kutnohorská), 1506 (Benátská) a 1529 (Severinova). Český překlad Nového zákona vyšel r. 1475, 1487 (Dlabačův), 1497 (pražský), 1513 (Severinův a Kampův), 1518 (Klaudianův mladoboleslavský), 1525 (Lukášův mladoboleslavský), 1527 (plzeňský).

⁵¹ Meruit [...] vir hic Zajisté si v této věci zasloužil ohválu tento dobrý a zbožný muž

⁵² Matěj z Dvořišť, písař Václava z Lomnice, tiskař samouk, který pod vedením Kašpara Prostějovského vytiskl tyto knihy Beneše Optáta: 1. vydání *Grammatiky české* (květen 1533), překlad Nového zákona (listopad 1533) a *Isagogicon* (1535). Srov. fol. 15a, pozn. 96

⁵³ Srov. 2 Tm 3,15 ;

⁵⁴ Srov. Da 13,3

Jestli že by pak kdo, práci touto naší jsa hnut a vzbuzen, nadto ještě nětco zprávn/(7b)nějšího k orthographii české našel a vyhledal; my vděčni toho jsouce, z to(h)o Pána Boha chváliti budeme. Nebo každému v řeči české zběhlému, již

Non minor est virtus quam querere parta tueri; quid vero augere atque exornare etc.?⁵⁵

snáze přijde opravovati, nežli od počátku počíti. Však Vaše <Milos>t z tohoto malého dítkám Vaší <Milos>ti posloužení, vzdy tu povolnost služebníkův svých a hotovost

Laudandus est placidus et lenis huius boni viri animus. Utinam successores eius eum imitentur.⁵⁶

ráčíte poznati, bychom v čem větším mohli, že bychom jím rádi posloužili. S tím dej se Vaší <Milos>ti Pán Bůh i s nimi, podlé obojího člověka, vždycky dobře míti. Dán v Náměšti, ve čtvrtek památky S. Žofí, leta Páně 1533.

Distichon ad lectorem:

Quisquis amas sermonem scribere rite Bohemum
Et legere, hic modicus praestat utrunque liber.^{57/}

⁵⁵ Non minor [...] etc.? Střežit věci už dosažené není menší ctností než vyhledávat (nové) A což pak rozmnožovat a zdobit (je) stđ.? Ovidius, *Ars amat.* II, 13 (arov. Walther n. 18042; arov. 5200)

⁵⁶ Laudandus est [...] imitentur. Vlídna a laskavá mysl tohoto muže je hodna chvály. Kéz by jej jeho nástupci napodobili!

⁵⁷ Distichon [...] liber. Dvojverší ke čtenáři: Kdokoli rád píšeš a čteš správně čecky, / to obojí skýtá tato nepatrná kniha.

jakž se z řeckého jazyku vykládá, jest umění pravého mírného⁵⁸ psání, a z toho také pravého mírného čtení.

Rozdělení orthographi

Jakož jiná každá, tak i česká orthographia, v dvojí věci záleží. S strany zvuku slov, v slušném liter postavení, jak se která slova kterými literami psati mají k snadnějšímu vyslovení. A s strany smyslu řeči, v slušné puňktův⁵⁹ rozdílnosti, jak se která řeč kterými puňkty má děliti k snadnějšímu smysla vyrozumění. Aby tak každému čtenáři snáze bylo, i slova vysloviti, i všeliké řeči vyrozuměti; neb jakož litery rozdílný zvuk, tak puňktové rozdílný smysl ukazují./

První stránka české orthographi

Ku poznání první stránky orthographi české řeči s strany zvuku slov, jak se která slova kterými literami právě a mírně mají psati k snadnějšímu vyslovení, jest potřebí: nejprve, pořád všecky litery, t. abecedu českou položití, druhé, rozdíli mezi literami v moci⁶⁰ zvuku jejich oznámiti, třetí, příkladně pořádně⁶¹ to vše okázati, čtvrté, některé breviatury, t. ukřacování psání, znamenati.

Abeceda česká:

a ā b c ě d ě e é f g h i ij y ý k l
 m n ň o p r [ř] ř š ť β ð r ř v u ú
 w x z ž. /

Rozeznání mezi literami, v zvuku a v moci

Vocales

Mezi všemi literami toto jest první rozeznání. Šest jich slovou vocales, neb česky, hlasité: jako *a, e, i, y, o, u*. Kteréž proto slovou vocales neb hlasité, že každá litera hlas svůj prostranný⁶² má. Jako *A* samo; *E* samo; též *I* malé, i veliké *Y*; také *U* samo prostranný hlas činí.

Consonantes

Jiné všecky litery slovou a jsou consonantes, aneb česky, spoluzvukné; proto, že ne samy ale vždy s některou z těch šesti svůj zvuk mají. Jako příkladně: *mast, trest, mnich, mysl, kost, duch*.

Jsou ovšem v české řeči některá krátká potvorná slova, ješto žádné vocalní hlasité litery nemají: jako *vrch, srp, trh, chrt, smrž, smrt, krk*. Ale v jiných jazycích toho se nenalézá./

⁵⁸ pravého mírného správného a přiměřeného

⁵⁹ viz fol. 7a, pozn. 48

⁶⁰ v moci v kvalitě

⁶¹ pořádně po pořádku

⁶² prostranný zřetelný, jasný, zvukný

9b) Nad vocalemi, to jest nad hlasitými literami, co má znamenáno byti.

Nad vocalemi sluší znamenati accentus,⁶³ to jest čarky tenké na stranu tržené. Kdežkoli ten accent nad kterou stojí, tu jest toho hlasu neb toho zvuku dlouhé ostřejší znění. Kdež pak tohoto accentu nad kterou není, tu jest toho hlasu kratké i mdlejší znění.

Malé tenké i v svém prodloužení místo accentu dvojnásobně se klade takto ij. Jakož pak i jiné vocales neb hlasité, v svém prodloužení a v svém ostřejším znění, místo accentu dvojnásobně v Zákoně sou položeny.

Nad consonantes, to jest nad spoluzvučnými, co má znamenáno byti.

Nad consonantes sluší znamenati apices,⁶⁴ totižto vršky obšírně⁶⁵ kratké. Kdež těch nad nimi není, tu každá litera bez toho vršku,⁶⁶ v svém přirozeném zvuku zní. Ale kdežkoli nad kterou ten vršek stojí, tu jest té litery, neb hrubší neb tenší i břínčavější znění; neb vrškové, změnění přirozeného zvuku nad každou literou vyznamenávají. Jakož to všecko pořádně v příkladech abecedy ukazáno bude.

10:

J. B.⁶⁷

Poněvadž kněz Beneš litery všecky, kterýchž Čechové užívají, nezle vypsal, i s jích rozdily; není mi potřebí toho opakovati, ale to což se mi při tom vidí k doplnění neb k nápravě náležitosti, přidám. A nejprve, o accentích, to jest čárkách neb štrejšočích, kteříž se kladou nad těmi literami jenž slovou vocales, dobře píše. Ale přídavek ten o odvojování liter, totiž aby psáno bylo ij, ee etc. není dobrý. Nebo to čárkou tou zpraveno býti má na vrchu položenou, bez přidávání liter nepotřebného: jako pánu, Káně, Páně, gměnu, tvěmu./ (10b) Při liteře pak i netoliko to tím štrejšákem může i má byti zpraveno, ale take může jemu slušně ocásek dolů přidán býti takto j bez odvojování jeho; a bude i zaměstknání menší, i čtení zpodilým čtenářům snadnější; purior erit scriptio, dum nulla nisi necessaria litera scribetur in vocibus.⁶⁸

101

Že sou tak někteří již i popřivykli dvojiti litery beze vši potřeby, snad od některých německých písařův tomu se naučivše, tím není sobě co překážeti; kdo zle přivykl necházt odvyká; zlý zvyk, pravé vlastnosti aby postoupil, spravedlivé jest.

Dí-li kdo, písáři listovní tomu nesnadně přivyknou, ano hned nemohou a nemají kdy šetřiti toho; i to nebud ku překážce; neb listové se k tomu nejvíce píší aby jednou neb dvakrát přečtení oyli. Protož píší-li písáři tak leda bylo napsáno, a neb leda se písáři vůle a mínění vrozumělo od čtenáře, a to vše naspěch; není jim co za zlé míti. Ale když to psáno býti má, což má dlouho trvati etc., tuť sluší aby větší pilnost přičiněna byla./

⁶³ accentus diakritická znaménka označují dílku

⁶⁴ apices diakritická znaménka označují měkkost

⁶⁵ obšírně rozšířené, do šířky, na šířku

⁶⁶ bez toho vršku bez toho diakritického znaménka

⁶⁷ J. B. Jan Blahoslav

⁶⁸ purior erit [...] in vocibus. psaní bude čistší, budou-li se ve slovech psát jen nezbytná písmena

De diphtongis

Že v každé řeči diphtongi se znamenají a ukazují, sluší věděti že diphtongus jest dvou hlasitých liter, moc svou držících, v jednu syllabu spojení neb zběhnutí. Každá litera vocální, sama neb s jinými consonanty, má obléštní⁷⁰ syllabu činiti. A protož když se dvě spolu (obě moc hlasu svého držíce) v jednu syllabu zběhnou, to slove diphtongus.

Pět pak diphtongů v české řeči máš zaamenati: *aj, ou, ej, oj, uj*. Tu vždy sou dvě liteře vocální, obě svou moc držící; a obě spolu jedinou syllabu činí.

Aj jest diphtongus hněvivosti: jako *Aj nech mne, aj co činíte? Ou* v české řeči jest diphtongus užitečný: jako *přijdu, budu*, když se o mnohých mluví. Též *tau cestau, swau rukau*, když se in ablativo faeminini generis⁷¹ mluví. To šíře poznáš

Lépe a vlastněji takto napišeš: *Neymýlejšej, mjrnějšej, chwtělenj, vzdálenj, bogúg, ritěřúg, bog, kog, hag*. Nebo ne litery *y* tu zvuk jest ale vlastně litery *g*, kteráž rovně tak slušně může stati nazad jako *y*.

z Etymologie. *Ej*, jako *gey, neymýlejšej*. Tu take někdy malé *i* spolu s *e* a s velikým *y*/(11b) místo consonantu v jednu syllabu přichází: jako *pilnějšej, mjrnějšej. Oj*, jako *boy, hoy, koy, poyt*. Ta slova v Zákoně [někdy skrze *y*] někdy skrze *g* tiskli: ale každý může poznati že z zadu ne *g* ale *y* veliké vzní. *Uj*, jako *múy, twúy, swúy*.

Ty dva diphtongi *uo, ie* někteří v české řeči psání nenáležitě píší: jako *Buoh, muoy, duom, wíjera, mjíera, swíedectwíe, narozenie, slussíelí, slyssiece*. Mohli bychom

uo takto lépe psáti: *ú. Búh, múg, dúm*. Jako též *wjra*; a nebo prostě *wjra*, t. i. dlouhé *j* i štrejšek nahore udělati: *pjšeň, pjemo, wjte, wjtí, witi*.

i my též velmi snadně psáti, ale že nikoli toho poznati nemůžeme aby kteří lidé tak mluvili; neb by podlé takového psání, v mluvení muselo býti divné oust křivení. Protož jakž sami mluvíme i jiné mluvití slyšíme, tak bez těch diphtongů píšeme: jako *Búh, múy, dúm*. To *ú* s acentem, to prodloužení a ostřejší znění dobře zpraví. Též *wjra, mjra, swíedectuj, narozenj, slussjí, slyssjce*,⁷² tu samo dvojité *ij* dobře dlouho a dosti vostí zní. Nám se vždy vidí že takové *uo* a *ie*, jakž se píše, zlý zvuk

Ne dvojité *ij*, ale dlouhé s štrejškem *j*.

v české řeči, a velikou překážku čtenáři činí.

Však jestli že se komu takové psání/(12a) předce líbí, má toho dobrou vůli; my v tom žádného nechceme haněti, než což se nám máníjšího⁷³ vidí to sme obfíbili, i jiným ukázali.

Laudanda est haec modestia et imitanda.⁷⁴ Ale žeť k ní bylo cosi přimíšeno, jakás k některým kyselústka; čehož nechci připomínati, poněvadž již ti obojí v Pánu zesnuli, i to umfelo s nimi; byli též lidé jako i my.⁷⁵

⁶⁹ K. B. kněz Beneš

⁷⁰ obléštní zvláštní, samostatnou

⁷¹ in ablativo faeminini generis v 7. pádě ženského rodu

⁷² ve vydání z r. 1533 ve všech slovech *ij*

⁷³ máníjšího přiměřenějšího

⁷⁴ Laudanda [...] imitanda. Tato skromnost je hodna chvály a napodobení.

⁷⁵ asi Lukáš Pražský a Jan Roh

poročila ljubi, ma tako dobroau vaile:
 mo obom zadržnega nečicome Janibi, než
 coj se nam mironij spigo, roudj to jme
 obljacili, y ginzim v kazali.

Laudanda est hac mo,
 destra et imbanda.
 Et lazel s nj blylo
 coj y pizmissas, ga
 koi s nekterim blyse
 čuffio: i celoj nečic
 pizpominabi, ponio
 ucaj, než bi obogaj
 v xani zafnuli, y
 lo smuelo v rymio:
 blyti biž ludo gado
 y m y.

I. B.

Zelo pet diktokongiu blylo, piffenc, le:
 nassak spfky. ie. a jedmo. ud. nie nassko.
 dilo piri daci. Jdali je mu to rice blyti
 nenalezibe, az obom y dzybi dicitkiove
 napal, klerakby tu dionc auz ktriacoi
 dzyti mufylo, a ze oni v lyzelem nitoy
 zadnega bat mluciviti ne spoffeli etlo.
 Bencassoi neni dionu: gedno v mabo, ze
 roje blyt nimec nizli taly, moglaby, e
 mu blylo rfyi, De jutor ultra crepidam:
 Druhe, ze by mel v ofpali uoyti (ie oni
 uoyz gub sponawacilici) kleriz ben diktokong
 pitne zupfowacilici. Než zelo
 gzel gza je ze neklylo yodni ably je z
 frowy spal, poniew az v frowe lonyage,
 a frow v ledmi y letnymi, to gyl s frowyzi,
 mlucijewage, tako neznamenal: lei, med

Že by pět diphthongův bylo, píše nezle; však šestý *ie* a sedmý *uo* nic neškodilo přidati. Zdá-li se mu to věc byti nenáležitá, až o tom i dosti důtklivě napsal, kterak by tu divné oust křivení býti musilo, a že oni s Gzelem nikdy žádného tak mluviti neslyšeli etc. Benešovi není divu; jedno proto, že více byl Němec nežli Čech,⁷⁶ mohlo by se mu bylo říci: Ne sutor ultra crepidam;⁷⁷ druhé, že ty měl v ošklivosti (ač on viz jak spravedlivě) kteříž ten diphtong pilně zachovávali.⁷⁸ Než Petr Gzel zdá se že nebylo hodné aby se z Prahy psal, poněvadž v Praze býváje, a snad s lidmi i letními, to jest, starými, mluvívaje, toho neznamenal; leč snad/(12b) neměl dobrého sluchu, protož tak subtylných hlaholův chopiti se všemi jejich rozdíly nemohl. A pakliž sou oba, i Beneš i Petr, byli impeditae lingvae, neprostranného a nezohýbaného⁷⁹ jazyka; pročež toho diphtongu, bez mrzutého oust ukřivování při vyřkání syllab těch, vypověděti neb vyřknouti nemohli. Ale mnohým těm jenž také i v Praze bývali, i někteří tam se zrodili a vychovali, a české řeči dobře vyrozuměli, potom take i mně se vidí, že česká řeč bez těch dvou diphthongů, i náležitě psána, i právě a vlastně mluvena býti nepadně může. Jistě kdož dobře svědom jest české řeči, a nemá němčinou a jejími obyčejnostmi zmotaného při češtině soudu, tenž zřetelně to nalezne, že těmi liter odvožovanými, aneb samými štrejšky svrchu nad literami kladenými, nečiní se dosti vlastnosti a ozdoby jazyka českého při těch syllabách. Ačkoli do toho štrejšku, jakési litery zostření Beneš uvedl a je v něm zavřítí chtěl; ale jak se ten sám štrejšek s tím jakýmsi zostřováním, dobře trefí nad tím slovem *Bůh*; dobrý/(13a) Čech snadně rozuměti může, i z zvuku toho slova, dobře a právě tak jakž náleží vyřknutého (neb se ta syllaba, kteráž ten jeden neb druhý dyftong zdržuje, sama jako v oustech dobře mluvícího Čecha rozvíjí), i z toho že staří prostější písaři čeští psávali to slovo takto: *Boh*; ano se ještě in compositis⁸⁰ tak i vyřká i píše; jako *Bohda*, et in obliquis,⁸¹ *Boha*, *Bohu* etc.; item, staré slovo *Bohovýžehney*, *Bohpomozy* et propter euphonia⁸² *Bopomozy*.

Podobná k tomu jest i regule (t. zpráva⁸³ Filomatesova) kterouž položil v své Etymologii, právě že vykládáno býti má Mensuram bonam dabunt *Dadj mjru dobrú*, proto že jest accusativus a ne ablativus.⁸⁴ Okolo Strážnice a Brodu Uhrskeho, místy i na Slézsku, tak mluví Moravci a Slézáci, ale Čechové nic. Nebo ne jazyk aneb řeč regulí, ale ten jenž regule vymejšlí a spisuje, řeči neb jazyka vlastnosti šetřiti má. Protož nepsati tak: *dobrú mjru*; ale psati *dobrau mjru*; jako in ablativo instrumenti, *dobrau měrau*/(13b) Veliká by ohyzda byla v řeči české, kdyby ta regule místo *míti* a zachovávána v mluvení býti měla; když by říkáno bylo *krásná ženu pojal, čistú zahradu má, libú wíni má* etc. Mělo-liť by býti tak české řeči ozdob utínáno; proč by také s svrchu psanými neříkal: *w kútě sedj, búda shnilá, múdrý člowěk, písstj se s wrchu, na súd nepůgdu, súdowé, búřky*. Ale žeť jest sám toho Beneš nezachovával;

⁷⁶ více byl Němec nežli Čech lépe mluvil německy než česky

⁷⁷ Ne sutor ultra crepidam; Švec at neposuzuje víc než střevec; — Výrok prý pronesl slavný řecký malíř Apelles na adresu nepovolaných kritiků (Plinius, *Natur. hist.* XXXV, 36, 12).

⁷⁸ viz pozn. 75

⁷⁹ neprostranného a nezohýbaného nezřetelného a nehbitého

⁸⁰ in compositis ve složeninách

⁸¹ et in obliquis i v nepřímých pádech

⁸² et propter euphonia a kvůli libozvučnosti

⁸³ zpráva směrnice, instrukce, poučka

⁸⁴ viz fol. 64a

neb i v předmluvě na tu svou Ortografi⁸⁵ položil to slovo *casuow*, sám proti své reguli učiniv. O ten rozdíl accusativi ab ablativo málo jest, může o něj dobrý pokoj býti; lejkť jistě nepotřebuje rozeznání inter casum ablativum et accusativum;⁸⁶ a učený v latině Čech, ne po té samé terminaci *au*, ale po jiných slovích okolních a neb po vši sentenci, t. po celém smyslu slov několika, rozezná qui casus sit.⁸⁷

Philomathes velí rozeznávati tou terminací (t. tím koncem aneb konce terminem) kde by byl accusativus casus a kde ablativus instrumenti (nam sim/(14a)plex ablativus⁸⁸ dí *od té mjry*). I dobře praví poněkud, a poněkud zle. Dobře díš: *Mám tu mjru*, slušný accusativus est; ale díš li: *Mám dobrou mjru*, jižs dal políček češtině; neb Čech nedí *dobrou*, ale *dobrou*. A takž i mnoho k tomu podobných slov: jako *pěknau sukni*, *krátkau*, *běhlau*, *spěšnau cestu*, *gatau uazbu*, *činěna*, et caetera infinita verbalia nomina.⁸⁹ Protož ta regule Filomatesova, vymazání jest hodná, aby čeština nekazila.

O tom pak diphtongu *ie* toto by mohlo krátce řečeno býti. Poněvadž se na tom místě nezdálo býti Benešovi škodné položení těch dvou liter, t. *ij*, i proč má býti škodné položení místo druhého *i* podlé prvního, literu *e* (však ono malo více zaměstkná

To vše což sem o tom diphtongu je napsal, kdo chce může ztrhati a spáliti, já nic za zlé míti nebudu; anebo nečistí toho ale přeskočiti. Já sem to psal proto že sem musil. Proč? nepovím nyní.⁹⁰

nežli *j*)? Poněvadž ti jenž zprávě česky mluví, hlaholem svým na těch některých místech (kdož by však pozorovati toho pilně chtěl, et non careret iudicio aurium),⁹¹ ne samu vlastnost litery *i*, ale také díl vlastnosti kterouž má litera *e* obsahují/(14b) *gjesti*, *pjeti*, *djeti*, *pjesmo*, *žjezeň* etc. Staří písaři čeští, dyftoňgu toho neopouštěli. Což kdož chceš viděti, pohled do biblí neb Zákonův dávno na pergameně psaných, vše to tam spatříš. Ano i v tištěných českých knihách starých toho množství jest; zvláště při těchto slovích: *wisjessse*, *wědjessse*, *bjessse*, *gessstinstuwje* etc. Item, viz Passionál, starý tištěný.⁹² Item viz knihu Františka Petrararchy, jistě užitečnou, od pana Řehoře z Jelení, z latiny do češtiny přeloženou.⁹³ Tam netoliko nalezněš dyftoňg tento *ie* ale nalezněš dvě litery spolu, totiž *ij* a k nim ještě přidanou literu *e* takto: *zmíjenka o přátelstwi*e.

Kdož dávno v českém jazyku vydané knihy čítá, mohl by z nich i tomuto vyrozuměti, že staří Čechové to spatřili kterak ten dyftoňg dvojím způsobem jde; někdy jedné litery více se hlahol obrazí a druhé méně, a též zase naodpor; totiž, někdy více *j*, někdy pak *e* zavzní, a druhé maličko se jen drbne. Jako díme-li: *zpjewati*, *hřjeti*, *mřjeti*, *pjeti*, tu *j* velmi vzní/(15a) v té přední syllabě, *e* pak maličko při dokonání zvuku syllaby se dotkne. A zase naodpor, někde *e* velmi zavzní, avšak proto nejprve

⁸⁵ v 2. vyd. *Isagogicon* (srov. zde fol. 40b, pozn. 248) na fol. A 3b (v 1. vyd. uvedené pravo pisané nedůslednosti nejsou)

⁸⁶ inter casum ablativum et accusativum mezi 7. a 4. pádem (ablativem se zde míní ablativus instrumenti, tj. instrumentál)

⁸⁷ qui casus sit. který je to pád.

⁸⁸ nam simplex ablativus neboť prostý ablativ (tj. genitiv odlukový)

⁸⁹ et caetera [...] nomina. a nesčetná další podstatná jména slovesná.

⁹⁰ srov. fol. 17b

⁹¹ et non [...] aurium a mohl by se řídit i sluchem

⁹² *Legenda aurea* Jakuba de Voragine přeložená do češtiny jako *Passional, čili život a umučení všech svatých mučedníkův*, Praha (Kámp) 1495, Knihopis 10 (popř. před r. 1487, Knihopis 9)

⁹³ Jde zřejmě o překlad knihy Franceska Petrarky *De remediis utriusque fortunae: Kniehy dvoje o lékařství proti štěstí a neštěstí, totiž proti libým a protivným věcem*, Praha (Severin) 1501, Knihopis 7049.

nemalo se dotkne litery *j*. Jako u příkladu: *pieknie, powiest, krásnie, libie* etc. Tu kdyby samo *e* jmenoval neb vyřkl, tedy takto bude vzníti: *pěkne, powest, krásne, libe*. I protož

Verba et adverbia confunderentur.⁹⁴

staří naší, chtěvše dosti učiniti vlastnosti řeči,⁹⁵ i psávali na obé dyfťoň celý, t. obé litery stavějice na obé takto: *mjestie, miel, krásnie, mniegjesse, powietkje, a bjesse, suknie, rozdielili, swiectwoje, prawdie* etc. Tak i kněz Beneš v své na Nový zákon předmluvě, dvakrát slovo toto a takto položil: *prostie*; měv napsati (aneb ten jeho ohválený nový impressor⁹⁶ vytisknouti) *prostě*. Item, v též předmluvě také podobně k prvnímu stojí to slovo *gesttie*; kteréž takto mělo státi: *gesstě*.

Také i toto jest nemalé vážnosti hodné při tom dyfťoňu, že mnohá-slova (multae voces per hanc diphtongum discernuntur)⁹⁷ položením v nich neb nepoložením toho dyfťoňu, rozeznávají se. (15b) Jako: *gjm*, s dlouhou literou et cum acuto accentu sine diphtongo, significat instrumentum:⁹⁸ *gjm*, totiž tím mečem neb nožem: *Gá sem gjm vřezal* etc.

Item *gjem* est verbum, et significat edo. Item *gim*, eis, *gim*, *těm pacholkům dey nětco*, est enim dativi casus.⁹⁹ A níže se potom mnoho takových slov ukáže.

Ale že pak tím toho dyfťoňu zachováním, dala se některým, zvlášť jazyku českému se ještě tepruv učícím, veliká při čtení překážka, tak že nevěděli kdy který způsob toho dyfťoňu měl by býti zachován, t. kdy více *j* nežli *e* a kdy více *e* nežli *j* má býti hlaholem dotknuto. Jako při tom slovu *pomnie*. Napíšeš *On po mnie půgde*, a též *On pomnie na to*. Tu kdož jazyku českému dobře nerozumí, nevěděl by kde kterým obyčejem ten dyfťoň hlaholem zachovati, a z písma neb napsání tomu ne hned by srozuměl mocí slova,¹⁰⁰ ale zpletl by se v tom. Nebo jiné jest *po mně*, t. za mnou, a jiné jest *pomnje*, t. pamatuje. I protož po časích obmysleno to, aby místo toho dyfťoňu *ie*, kdež se má více/(16a) *e* nežli *i* dotýkati, nebylo psáno obou liter, ale samo toliko *e*; a pro rozdíl od jiných *e*, aby nad ním puňktík po straně, nad tím místem kdež *j* státi mělo, kladen byl takto: *gděte, pěkně, krásně* etc.; a tak nemalá nesnáž i zaměstknání odjato jest. Beneš o tom dí, že ten vršek za *j* stojí; item, že tu *j* svou moc trátí a za consonant zní; nihil dictum est meo iudicio,¹⁰¹ poví se o tom níže náležitěji.

Druhý pak způsob téhož dyfťoňu, t. *ie* když více *j* nežli *e* vzníti má, předce nechán byl a užíván pokladáním obou liter cele; jako: *pjesmo, djetě, mjesto*. Ač někteří písaři nedbalejší a prostější předce to pletli; t. měvše psáti *e* psali *ie* a zvlášť při dvořích panských etc.; a kdež *j* mělo býti psáno, že tu psávali *ij*, t. odvojené *j*, jakž někdy snad v němčině přivykli *m, n, r* i jiné litery dvojiti. Ale zdá se že by se takovému

⁹⁴ Verba [...] confunderentur. Směšovala by se slovesa a příslovce.

⁹⁵ vlastnosti řeči vlastnímu, správnému užívání jazyka

⁹⁶ Matěj z Dvořišt; viz fol. 7a — Beneš Optát na fol. 2a své předmluvy k překladu Nového zákona říká o Matěji z Dvořišt: „Pán Bůh toho člověka k tomu povolal: kterýž všeho toho stroje k vytištění, ani dělati, ani kniž impřymovati jakživ nevdal: aby on to vše k tomu znova připravil. Aby přitom všechny věci, i vykládání, i impřymování nové byly.“

⁹⁷ multae voces [...] discernuntur mnohá slova se dají s pomocí této dvojhlásky navzájem odlišit

⁹⁸ et cum [...] instrumentum a s diakritickým znaménkem pro délku bez dvojhlásky označuje nástroj

⁹⁹ Item *gjem* [...] dativi casus. Dále pak *gjem* je sloveso a znamená edo (lat. jím). Dále *gim*, eis, *gim*, *těm pacholkům dey nětco* je totiž 3. pád.

¹⁰⁰ mocí slova z významu slova

zmatku a nesnázi takto mohlo vstříc vyjítí: abychom jakž oni prvé předkové náši, z dyfťoŋu *ie* udělali *ě*, tak i my z téhož dyfťoŋu druhé částky (t. kdež se více *j* nežli *e* hlaholem/(16b) vynáší) udělali samo *j* s nějakým znamením. Jako takto, abychom užívali formy neb způsobu tohoto: *je*, jako u příkladu *pješmo, mjěsto* etc.: t. aby li-

16b

tak jakž v kancionálu v Polěti tištěném¹⁰² jest učiněno.

tera *e*, poněvadž se jí maličko dotýká, ne podle *j* aneb za *j* stála; a ta aby byla maličká, podle níž by také puňktíček maličký státi mohl. A tak by se snad učinilo dosti, i těm jenž toho nelibují aby *ie* dyfťoŋ měl tak cele psán býti, i těm kteříž bez toho dyfťoŋu býti nechtí. Ano i těm bylo by napomozeno, jenž od některého jiného jazyku překážku majíce, neuměli toho dyfťoŋu prostranně a vlastně vynáseti, ale pletli se v tom. A vidí se že by to nemělo býti mnohým nepřijemné; ješto podobně tak Němci v některých slovích činí, že jednu literu maličkou, nad jinou větší, v řadu mezi jinými v slově stojící, kladou, a zvláště v knihách tištěných; nebo písarům není tak snadné tomu hned přivyknouti, a to všudy zachovávat. Ač by se mohlo někomu zdáti, že u Němcův jest rozdílná věc;/(17a) totiž, oni toho dyfťoŋu zvuk počínají od litery vrchní k té jenž níže stojí, jako *Vaeter, toeden, fuere*; ale Čechové od litery nižší k hořejší, t. od *j* k litéře *e*: *pješěň*. Však není to nic na škodu; nýbrž pořádnější jest věc jíti předce čtením (neb v čtení) po literách, a když se přijde na tu vrchní *e*, maličko to *j* poroztáhnouti na způsob naklonění se k litéře *e*. Takž my tak dobře právo k tomu máme, tu literu *e* navrchu klásti, jako Němci. Ano et ratio tonorum¹⁰³ dobře se trefí; quia *j* tonum habet acutum, *e* vero gravem; atque hinc diphthongus ista habebit compositos tonos secundum euphonia, nempe ex acuto et gravi circumflexum tonum, ut *djě*.¹⁰⁴

17a

Ač největší příčina u mne toho jest, odjetí překážky ve čtení; zvláště pro nevelmi zvyklé a umělé čtenáře, kteříž mezi *mjestem* a *městem*, neuměli by rozdílu ve čtení učiniti, atque sic auditorum animos turbarent etc.¹⁰⁵

Avšak při tom dyfťoŋu vidí mi se tato znamenatá¹⁰⁶ výminka býti spravedlivá, a hodná toho aby byla zacho/(17b)vávána. Totíž, tu aby se ten dyfťoŋ *je* kladl, kdež by bez něho vlastně české řeči hlahol býti vynešen neb napsán nemohl; aby tak rozdíl byl mezi těmi třmi způsoby: *i, j, je*. Jako takto: *Pjšať zpješvá opilý gsa*. Jestli že pak komu to bude zdáti nesnadné vyrozuměti, totiž, kde by mělo vlastně psáno býti samo *j* s akcentem, t. s štrejškem navrohu, a kde *j* s tím maličkým *e*; tedy aspoň nechážd píši samo *j* s štrejškem, a ocáskem od litery *i* dolů trženým takto: *j*; jako: *pjšseme, dogjti* etc.; vždy bude menší škoda nežli by i ocásek i litera *e* zanechána byla; bude sobě moci to dobrý Čech snáze opravit, totiž nad tím *j* podlé toho akcentu maličké *e* tenkým pérem připsati.

17b

Ale aby vždy nějaká pomoc k rozeznání míst, která potřebují dyfťoŋu *je* a která samého dlouhého *j* s akcentem, učiněna byla; nechážd se o tom nětco napíše, snad

¹⁰¹ nihil [...] iudicio (O tom zatím) podle mého soudu nebylo řečeno nic

¹⁰² v Kancionálu šamotulském; viz fol. 6a, pozn. 44

¹⁰³ et ratio tonorum i způsob kladení přízvuků

¹⁰⁴ quia *j* [...] ut *djě*. neboť *j* má přízvuk ostrý, *e* však těžký; a proto tato dvojhláska bude mít vzhledem k libozvučnosti přízvuky složené, totiž přízvuk lomený (circumflexus) z přízvuku ostrého a těžkého, jako *djě*.

¹⁰⁵ atque sic [...] turbarent etc. a tak by mátlí posluchače atd.

¹⁰⁶ znamenatá význačná, závažná, pozoruhodná

někdo bude moji toho dobře požití, a zvláště ti kteříž o ten dyftoň *je* tak velmi stojí a od něho pustiti nechťi.

Ale poněvadž sou ti lidé již zemřeli kteříž ten dyftoň *je* tak velmi sobě vážili;¹⁰⁷ může toto mé o něm obšírné napsání, třebaši v nic obráceno býti.

18a (18a) Regulae de diphthongo *je*

Primum de nominum syllabis ultimis, in numero singulari: Nomina verbalia neutri generis, quae in literam *i* desinunt,¹⁰⁸ jako:

<i>to milosrdenstwje</i>	<i>činěnje</i>	<i>spomozenje</i>
<i>to děkowánje</i>	<i>dobrodinje</i>	<i>mučenje</i>
<i>to pokánje</i>	<i>howěnje</i>	<i>wzkřissenje</i>
<i>to lkánje</i>	<i>gedenje</i>	<i>wstaupenje</i>
<i>to radowánje</i>	<i>piťje</i>	<i>nawrácenje</i>
<i>to předkladanje</i>	<i>mistrowánje</i>	<i>mudrowánje</i>

a jiná mnohá slova těmto podobná, in nominativo habent diphthongum *je*.¹⁰⁹ Jako v Písních velikých¹¹⁰ K 12:¹¹¹ *gťje radostné*; F 14: *toho pokánje, mého dobrodinje*.

Exceptio F. I. Rohii

Masculini generis nomina, in genitivis amittunt diphthongum; aut etiam communia substantiva, quibus adiectiva masculina opponuntur. Ut *Syn Božj, hněw Božj* etc.

In dativo amittunt diphthongum, retinent autem *j* cum accentu,¹¹² takto: *tomuto milosrdenstwj, dobrodinj, pokánj* etc. (18b) F 6 *každěmu stwořenj, nechťěl tomu zahynutj, přjssel k zahynutj, tomu vsnutj, zahynutj* F 19.

Nota. Ta litera *k*, když jest praepositio et significat *ad*, tedy jest u nás v češtině dativi casus. Jako *k mistru, k Ianowi* etc. A vždycky můž za sebou míti particulam dativi casus: *k tomu*, etc. Protož iuxta regulam, ta slova *k zahynutj, protiwenstwj, k zassigkowánj* etc. abjiciunt *e* ac retinent *j* longum.¹¹³

Accusativus similis est nominativo, et fere in eius naturam transit, igitur retinet diphthongum.¹¹⁴ Jako: *to milosrdenstwje* etc. Jako v Písních velikých L 18: *pro dědictwje*. F 6 *skrže stwořenje, skrže člowěčenstwje* A 6 item A 7 *wnitřnje obžiwenje*. I 14

¹⁰⁷ srov. fol. 14a

¹⁰⁸ Regulae [...] desinunt Pravidla o dvojhláse *je*. Nejprve o koncovkách jmen v jednotném čísle: Podstatná jména slovesná rodu středního, která končí hláskou *i*

¹⁰⁹ in nominativo habent diphthongum *je*. v 1. pádě mají dvojhlásku *je*.

¹¹⁰ v Písních velikých v bratrském kancionálu z r. 1541; viz fol. 3b, pozn. 22

¹¹¹ K 12 — Signatury tohoto typu značí jistý druh foliace, tzv. apertury; signatura označuje dvě protilehlé stránky v otevřené knize, tj. stranu *b* (verso) předcházejícího listu a stranu *a* (recto) následujícího listu; jedno písmeno pak sdružovalo 20 takových dvojstran, ty byly navzájem rozlišeny číslicemi.

¹¹² Exceptio [...] cum accentu Výjimka b. J. Roha. Jména podstatná rodu mužského v 2. pádě ztrácejí dvojhlásku; tak se chovají i jiná podstatná jména, která se pojí s přídavnými jmény mužského rodu. [...] Ve 3. pádě ztrácejí dvojhlásku, ale podržují *j* s čárkou Zde a dále až po fol. 30a se popisuje Rohův pravopisný úsus v bratrském kancionálu z r. 1541; srov. také Rohovu poznámku na začátku kancionálu: *Zpráva na ortografii*.

¹¹³ Nota. [...] *j* longum. Poznámka. Ta litera *k*, když jest předložkou a znamená (latinské) *ad*, tedy jest u nás v češtině 3. pádu. [...] A vždycky můž za sebou míti člen ve 3. pádu: [...] atd. Protož podle tohoto pravidla, ta slova [...] atd. odvrhují *e* a podržují dlouhé *j*.

¹¹⁴ Accusativus [...] diphthongum. 4. pád se podobá 1. pádu a téměř s ním splyvá, a podržuje proto dvojhlásku.

činiti pokánje. A také někdy fere genitivo utimur pro accusativo,¹¹⁵ v řeči české; jako <I> 14: *čtenie poslauchati*. Sed haec de re alibi dicitur.¹¹⁶

Vocativus vero retinet diphthongum,¹¹⁷ jako *o milosrdenstwje přeweliké, o narozenje* B 9./

(19a) Ablativus quoque retinet; is enim hic nominativo est similis (sicut et accusativus ut supra).¹¹⁸ Jako ex hac perditione *z toho zahynutje, bez prodlewánje, wkládnje* I 14. *Beze wssje, ode wssje mocy, ze wssje* C 7, P 2 *od stwořenje, P 12 z stwořenje*. F 16 *z kamenje, od očekowánje* D 10. Excipienda sunt tamen ea, quae in loco et ad locum significant, ut infra dicitur; quae magis ad accusativum pertinent.¹¹⁹

Ablativus instrumenti¹²⁰ etiam retinet diphthongum, jako *wssje sylabú*. In quibus vero adiecta litera *e* ad longam literam *j* assumit *m*, jako *wssjem zbožjm* (a nebo, jakž někteří píšl, *wssyem*). Item, assumit et literam *ž*: *gjež*, id est, kteroužto věci; *tjem*, hac re; *šlowěčenstwjem* L 20. *wyssel narozenjm* M 3. *mladostj, čerstwostj*. Tamen observandum: ta slova *gjež* a *tjem* retinent diphthongum, etiam apposita litera *m* aut *ž*, propter discrimen ablativi a genitivo. Jako *gjež*, tou mocí, učinil; *gjež, té* mocí, málo máš. Quod ad vocem *tjem*, hic proprietates sonus diphthongum requirit.^{121/}

(19b) Casus octavus¹²² vero non retinet diphthongum.¹²³ Jako: *o pokánj, o narozenj, o vmučenj, o zawedenj* etc. Quia redolet naturam accusativi casus in verbalibus nominibus.¹²⁴

F. I. Rohii haec fuit regula, quam ille diligenter servavit: praepositiones quaedam, cum anteponuntur nominibus verbalibus, amittunt diphthongum.¹²⁵ Jako: *v, k, u, při, po*. *W následowánj, w dobrodinj* B 10. Item *v wzkřjssenj, k vmučenj, k wtěssenj* C 6, *k obžiwenj* D 11, *při wzkřjssenj* D 11. D 4 *po zdeyssjm pracowánj, kralowánj*. Nota. Však při té liteře w třeba toho šetřiti, dum construitur accusativo, diphthongum retinet. Jako: *přigme w swé kralowánje* D 4. Quando vero ablativo anteponitur, abjicit diphthongum. Jako *w wtěssenj, w oslawenj* E 9, *w wěčném wtěssenj* D 10. Avšak s tímto doložením. Praepositiones istae, a zvlášť *w, na* etc. cum significant in loco, auferunt diphthongum. Jako *w zahynutj*, in perditione. Item, *byl na cwičenj, nebo na wđenj*, fuit in exercitatione etc., *w tom dobrodinj* B 10. Dum vero significant ad / (20a)

¹¹⁵ fere [...] pro accusativo někdy užíváme jakoby 2. pádu místo 4. pádu

¹¹⁶ Sed [...] dicitur. Ale o tom bude řeč na jiném místě. (Viz fol. 74b a násl.)

¹¹⁷ Vocativus [...] diphthongum 5. pád však podržuje dvojhlásku

¹¹⁸ Ablativus [...] ut supra). Ablativ j rovněž podržuje; v tom je podobný 1. pádu (stejně jako 4. pád, viz výše). — Ablativem se zde rozumí „pád odlučovací“, tedy i genitiv odlukový nebo lokativ s odlukovou předložkou; srov. 64b.

¹¹⁹ Excipienda [...] pertinent. Výjimku však činí ty tvary, které označují polohu nebo směr, o čem bude řeč níže; ty náleží spíše ke 4. pádu.

¹²⁰ ablativus instrumenti instrumentál

¹²¹ Ablativus [...] requirit. Instrumentál rovněž podržuje dvojhlásku, [...]. Avšak v těchto případech hláska *e* připojená k dlouhému *j* přibírá *m*, [...]. Dále přibírá také *ž*: *gjež*, tj. kteroužto věci; *tjem*, tou věci; [...]. Ale je třeba si povšimnout: ta slova *gjež* a *tjem* podržují dvojhlásku (i tehdy, přidá-li se *m* nebo *ž*), a to pro rozlišení 7. a 2. pádu. [...] Co se týče slova *tjem*, zde výslovnost vyžaduje dvojhlásku. (Ve výkladu jsou omylem zaměněny formy *jiež* a *ijž*.)

¹²² casus octavus osmý pád, tj. lokál s předložkou o;

¹²³ Casus [...] diphthongum. Osmý pád však dvojhlásku nepodržuje.

¹²⁴ Quia redolet [...] nominibus Protože u podstatných jmen slovesných připomíná charakter 4. pádu.

¹²⁵ F. I. Rohii [...] diphthongum. Bratr J. Roh měl toto pravidlo a bedlivě se jím řídil: pojí-li se některé předložky se slovesnými podstatnými jmény, způsobují ztrátu dvojhlásky.

locum, retinent diphthongum.¹²⁶ Jako takto: *Přijeti musíš, a neb vveden budeš w zahynutje, do hrozného zahynutje, na zahynutje, na veliké pokussenje, w pokussenje.*

Hanc regulam quidam volebant ad medias syllabas aptare; atque ita evertabant regulas, proprias mediis syllabis.¹²⁷ Jakož i v Písničích na některých místech tak poblouzeno jest, snad i pro nepilnost impressorův. G 13 *lidem k ujře*; ubi diphthongus retineri debebat, ut regula generalis infra posita docet.¹²⁸

Řekl by pak někdo: Kterak lejk pozná, kde jest casus nominativus, kde accusativus etc., protož jak užive této zprávy? I takto. Když k takovému slovu napřed můžeš přidati toto slovíčko *to*, jako *to milosrdenstwj*; tedy jest casus nominativus, totiž jmenující. Dále. Když přidati se trečí toto slovec *tohoto*; tedy jest to casus genitivus: jako *tohoto milosrdenstwj*. Item. Když přidáš slušně *pro* neb *proto, za to, na to, do toho, skrze, nad*; tedy jest accusativus: jako *pro milosrdenstwj, pro spasenje*. A když se trečí *ó* dlouhé; tedy jest vocativus. (20b) Když pak přidáš *od tohoto, a nebo w tomto, nebo z tohoto, a nebo bez tohoto*; bude ablativus. Pakli *tím, nebo s tím*; bude ablativus instrumenti: *tjm milosrdenstwj*m.

Jiná pak nomina faeminina (to jest jmena věcí, duchovních nebo tělesných, pokolení ženského) kteráž in nominativo, v svém původu, ne na *i* ale na některou jinou literu se skonávají: jako *radost, bolest, štědrost, plnost*, a však potom in aliquibus casibus terminantur in *i*¹²⁹ (t. v jiném jích sklonění, na *i* se skonávají), jako *této radosti, tnto radosti, o té radosti*; ta též in numero singulari, touto regulí, v tom a tu kdež se na *i* skonávají, zpraviti se mají: jako *radost, radosti, tauto radostj, o sstědrosti, od sstědrosti*.

Nomina masculina quae non finiunt in *i*, jako *wzatek, zmatek, barwjeř, ssenkýř*; in casibus singularis numeri nepotřebují toho dyftoŋgu; jako in dativo, *barwjři, sseňkěři*. In plurali autem numero, verbalia nomina in *i* desinentia, in nominativo/ (21a) et accusativo retinent diphthongum:¹³⁰ jako *milosrdenstwj, item B 10 ta swá dobrodinje*; ač tu jest accusativus, *zpjwánj, žehnánj, běhanj, čwičenj*. In genitivo *j* longum sine diphthongo habent: jako *negsy wděčen mých dobrodinj*. In dativo tolikéž, jako *k rozličnému pokussenj*; multo magis, addita litera *m*, jako *dobrodinjm*. Vocativus nominativo similis. Ablativus abjicit:¹³¹ *twých zasljbenj D 10, od ussj, pediculis*.

Observationes quaedam

Caetera autem nomina quaedam, quae in plurali numero non desinunt in *i* sed in *e* s puňktem, jako *swině, djně, sskřině*, eandem sequuntur rationem, scilicet in

¹²⁶ Nota. [...] retinent diphthongum. Poznámka. Však při té líteře *w* třeba toho šetřiti, že pojí-li se se 4. pádem, dvojhlásku podržuje. [...] Když však stojí před 6. pádem, způsobuje její ztrátu. [...] Avšak s tímto doložením. Tyto předložky, a zvlášť *w, na* atd., označují-li polohu, dvojhlásku odnímají. [...] Pokud však označují směr, dvojhlásku podržují.

¹²⁷ Hanc regulam [...] mediis syllabis. Toto pravidlo chtěli někteří aplikovat na slabiky uprostřed slov; a tak porušovali pravidla platná pro slabiky uprostřed slov.

¹²⁸ ubi diphthongus [...] docet. zde měla dvojhláska zůstat, jak uči obecné pravidlo uvedené níže.

¹²⁹ in aliquibus [...] in *i* jsou v některých pádech zakončena na *i*

¹³⁰ Nomina masculina [...] retinent diphthongum: Jména mužského rodu, která nekončí na *i*, [...] v pádech jednotného čísla nepotřebují toho dyftoŋgu; jako ve 3. pádě [...]. V množném čísle však podstatná jména slovesná končí na *i* podržují v 1. a 4. pádě dvojhlásku.

¹³¹ In genitivo [...] Ablativus abjicit: Ve 2. pádě mají dlouhé *j* bez dvojhlásky: [...]. Ve 3. pádě tolikéž, [...]; tím spíše, je-li připojeno *m*, [...]. 5. pád je podoben 1. pádu. Ablativ (tj. genitiv odlukový) dvojhlásku odvrhuje:

genitivo. Ubi *j* longum sine diphthongo habet, et in dativo quoque addita litera *m*: jako *djn̄j*, *swinj̄*, *djn̄jm*, *swinj̄m*. Quae vero in *e* sine puncto desinunt, ea aliam habent rationem; quam ex declinationum formis, quae fortassis tandem subjicientur, suo loco discas, sicut et caetera nonnulla.

Nomina quaedam, maxime vero comparativi gradus et superlativi, in *i* desinentia in nominativo singularis et pluralis numeri; tum propter differentiam, tum propter proprietatem pronuntiationis; singularem sine diphthongo, pluralem/(21b) vero cum diphthongo habent.¹³² Jako *ten starsesj*, *tito starsesje*. Item *ten hodněysj*, *tito hodněgsje*, *wětsaje*, *lepsje*.

Quae vero unum nominativum, seu singularem seu pluralem in *j* habent; alterum autem non in *i* sed in aliam quampiam literam; in iis non utimur diphthongo, ut *towaryssi* K 9.¹³³

Sed verbalia nomina plurima sequuntur rationem supra positam de singulis casibus; scilicet in utroque nominativo, plurali et singulari, habent diphthongum.¹³⁴ Ut *mnohá rauhanje*, *pomlawwanje* C 1. Item *pokussenje*, *haněnje*, *rauhanje*, *vrhanje*.

De diphthongo *je* in verbis

Prima persona, et singularis et pluralis numeri, abjicit diphthongum. Ut *wěřjm*, *wěřjme* L 13, *widjm*, *widjme* N 15, *wěřjme* E 10, *chwođjme*, *slawjme* C 18, *držjme* L 8, *pěgje* E 4, *bydljme* E 4.

Secunda persona in numero singulari, quoque *j* longum sine diphthongo habet. Ut *widjš*, *mlčjš*, *chodjš* I 18.

Syllaba finalis in verbis tertiae personae numeri pluralis non habet diphthongum; sed tantum *j* literam longam¹³⁵/(22a), jako *wstupuj* I 9, *raduj* E 6, *zbuzuj* E 4.

Exceptio

B. I. Roh in tertia persona plurali utebatur diphthongo, in iis verbis quorum singularis numeri tertia persona in *j* quoque terminatur; atque hac ratione volebat differentiam facere inter numeri singularis et pluralis tertiam personam.¹³⁶ Jako *on wěřj*,

¹³² Observations quaedam [...] cum diphthongo habent. Několik poznámek. Někteřá ostatní jména, která v množném čísle nekončí na *i*, nýbrž na *e* s puňktem, [...] řídí se podle téhož pravidla, totiž v 2. pádě, kde mají dlouhé *j* bez dvojhlásky, a ve 3. pádě je připojena hláska *m*: [...] Ale ta, která končí na *e* bez diakritického znaménka (háčku), mají jiný charakter, o němž, jakož i o některých jiných věcech se poučíš na náležitém místě při tvorbě pádů, k níž se snad nakonec dostaneme. Někteřá jména — nejčastěji však druhé a třetí stupně — která jsou v 1. pádě jednotného i množného čísla zakončena na *i*, mají jak kvůli vzájemnému odlišení, tak kvůli výslovnosti jednotné číslo bez dvojhlásky, / množné ale s dvojhláskou.

¹³³ Quae vero [...] K 9 U těch pak, která mají shodný 1. pád na *j* v jednotném i množném čísle, avšak jiný nikoli na *i*, nýbrž na některou jinou hlásku, neuzíváme dvojhlásky, jako *towaryssi* K 9.

¹³⁴ Sed verbalia [...] habent diphthongum. Ale většina slovesných jmen se řídí pravidly uvedenými nahoře o jednotlivých pádech: mají totiž dvojhlásku v obojím nominativu, jednotného i množného čísla.

¹³⁵ De diphthongo [...] literam longam O dvojhlásce *je* u sloves. První osoba jednotného i množného čísla odvrhuje dvojhlásku. [...] Druhá osoba jednotného čísla má také dlouhé *j* bez dvojhlásky. [...] Koncovka sloves ve 3. osobě množného čísla nemá dvojhlásku, nýbrž pouze dlouhou hlásku *j*

¹³⁶ Exceptio [...] tertiam personam. Výjimka. B. J. Roh užíval ve 3. osobě množného čísla dvojhlásky u těch sloves, jejichž 3. osoba končí v jednotném čísle rovněž na *j*; a tímto způsobem chtěl vyznačit rozdíl mezi 3. osobou jednotného a 3. osobou množného čísla.

křtj E 8b, *sedj* F 16, *běžj, věřj, welj* N 16; in plurali vero *onj věřje, ssetřje* G 14, *pochodje* I 12b, *on se ženj, oni se ženje, přednj aud, přednje audowé, on prvňj, oni prvňje*. K té výmince náležejí všechna slova, quae in utroque numero, singulari et plurali, desinunt in *j*. Jako *sedj, pudj, sarudj, blaudj, widj, činj, ležj, drusj, ctj, trpj*; pluraliter vero *sedje, pudje* etc. Item i to slovo *musj on, musje oni*, id est *musegj*, per enallagen cuius est frequens usus in carmine seu rythmis. Item *nedopausstj on, nedopausstje*, aneb regulariter *nedopa-ustjegj* oni, et impersonaliter cum diphthongo semper: *nedopausstje se tobě* etc.¹³⁷

22b

A odtud potom a k těm podobné rato/(22b)léstky¹³⁸ jdou: *saudje, saudjewali, saudjewáme, saudjewati budeme* etc., *protiwjewali* a *blaudjewali*. A takž podobně i tato slova: *odpauusstjeme* L 10, *slaruzjece* I 9, *držjeme* L 8, *patřjece* D 7. Ale někteří tu výminku činili, totiž, že v takových ratoléstkách sestupujících aneb vyvstávajících¹³⁹ z těch slov *saudje, činje* etc. (scilicet a verbis tertiae personae pluralis numeri, desinentibus in diphthongum *je*)¹⁴⁰ odmítali dyftoňg, subtylnosti řeči v pronuciaci šetřice, t. aby ta syllaba nebyla (cum iam non finalis ut antea, sed media esse incipit),¹⁴¹ tak protahována. Jako *oni patřje, patřjece, zwěstugje, zwěstugjece*. A B. J. Roh toho v Písniích šetřil: *pamatugjc* E 5, *magjc* N 2, *wěřjme* G 18, *bojme* F 13, *a odpauusstjme* L 7, *hořjcyj* L 7, *hledjce* O 5, *obráťjce* L 7, *widjte* E 10 etc.

Ale že pak některé ty ratoléstky takové jsou, ješto ač v nich liter přibývá slovům však syllab nepřibývá; protož B. Jan Roh, na mnohých místech nechával jím dyftoňgu. Jako ratoléstka toho slova *wěřje, wěřjec* O 4, item *traudjec, trpjec wsse* O 4. Též věděti sluší i o těch slovích kteráž/(23a) dvě syllabě potřebující dyftoňgu v sobě zdržují, jako *dělagjcyjmu, činjcyjmu*; pro lepší způsob zvuku, euphoniae gratia, priorem diphthongum amittunt, posteriorum vero retinent.¹⁴² Ut: *wěřjcyjeho* K 10, *magjcyjeho, obwesselugjcyjeho, slibugjcyje* N 1.

23a

Avšak při tom sluší pamatovati na reguli ut supra de destingvendo numero per appositionem vel reiectionem diphthongi.¹⁴³ Jako *kralugjcyj na nebi* etc. B 5, singularis numeri est, ergo abjicit diphthongum;¹⁴⁴ než kdyby bylo o mnohých kralujících, tedy by mělo míti dyftong takto: *oni kralugjcyje*. Ale nebylo toho v Písniích dostatečně šetřeno, snad impressorem sešlo. Nebo N 1 položeno jest *oni patřjcyj* a *nemagjcyj*; a měl dyftoňg býti *je* etc., quia est plurale. Jako též naodpor zase K 2 *zwěstugjcyjeho, kažjcyjeho*; bez dyftoňgu býti mělo, quia est singulare.¹⁴⁵

Excipiuntur hinc quaedam voces, quae (ut ita dicam) in radicalibus syllabis habent

¹³⁷ K té výmince [...] *nedopausstje se tobě* etc. K té výmince náležejí všechna slova, která jsou zakončena na *j* v obou číslech, jednotném i množném. [...] v množném čísle pak *sedje, pudje* atd. Dále i to slovo *musj on, musje oni*, tj. *musegj*, záměnou, již se často užívá v básních časoměrných i rýmovaných. Dále *nedopausstj on, nedopausstje*, aneb pravidelně *nedopausstjegj oni*, a neosobně vždy s dvojhláskou: *nedopausstje se tobě* atd.

¹³⁸ ratoléstky odvozeniny, odvozená slova

¹³⁹ sestupujících aneb vyvstávajících odvozených, derivovaných

¹⁴⁰ scilicet [...] diphthongum *je* totiž ze sloves třetí osoby množného čísla, která jsou zakončena na dvojhlásku *je*

¹⁴¹ cum iam [...] incipit když již není jako dřive koncovkou, nýbrž stává se hláskou uprostřed slova

¹⁴² euphoniae gratia [...] retinent. kvůli libozvučnosti ztrácejí první dvojhlásku, druhou si pak podržují.

¹⁴³ ut supra [...] diphthongi. svrchu uvedenou o vzájemném rozlišování čísla přibíráním nebo odvrháváním dvojhlásky.

¹⁴⁴ singularis [...] diphthongum je čísla jednotného, odvrhuje proto dvojhlásku

¹⁴⁵ quia est plurale [...] quia est singulare protože je množného čísla [...] protože je jednotného čísla

diphthongum, quam abjicere sine iactura non posses.¹⁴⁶ Ut: řjdcy^eho, řjdcy^em, čjetagjcy^em, čjetagjcy^emu, rozsywagjcy^em, ostřjehagjcy^emu, ostřjehagjcy^emi, před-powjdagjcy^eho./

(23b) Zdálo se předešle některým že by také i tato regule mohla i měla býti zachovávána při těch slovích kteráž in singulari et in plurali in j desinunt.¹⁴⁷ Aby verba generis faeminini byla s dyftoňgem psána, masculini vero generis sine diphthongo.¹⁴⁸ Jako viz C 19: oči genž wssecko widje gasněysse, est faemininum, litěgssje, ona vkrutněgssje P 12. Ale zdá se že ta regule není užitečná; nullam enim habet firmam rationem;¹⁴⁹ jakož pak i tam v Písničích není jfe velmi šetřeno. Jako viz D 10: tjm zrakem wždy patřje; plurale est, et masculinum etc.¹⁵⁰ Item D 19 zámutku netrpeje. Ibidem w twát geho hledje. D 13 at se vtěsseje ut supra.

Corollarium.¹⁵¹ Touto regulí též zpraviti se mají nomina quae in plurali et in singulari, in j desinunt:¹⁵² jako on dražssj, neydražssj, lepssj, čačtěgssj; oni dražssje, lepssje etc.

O tom slovu slussj; quando significat decet,¹⁵³ jako slussje mi toto etc., tedy má míti dyftoňg, jako viz v Písničích P 16, též K 2; když pak significat pertinet,¹⁵⁴ tedy sequitur rationem aliorum verborum,¹⁵⁵ ut on slussj ke mně, oni neslussy^e ke mně./

(24a)

De mediis syllabis¹⁵⁶

Kde by měl a neb neměl dyftoňg býti postaven v syllabě¹⁵⁷ slova kteréhokoli, ne krajní ale prostřední neb i přední, přitom se tímto zpraviti můžeš; a však tak pokudž by nebylo proti prvním, t. napřed postaveným regulím. Kdežkoli, buď původ toho slova, neb ratolest,¹⁵⁸ v též syllabě má e, tuž náleží, když táž syllaba k tomu přijde aby měla i, položití dyftoňg.

Jako u příkladu, měl-li by napsati to slovo wjera, i nevěděl by s dyftoňgem-li čili bez dyftoňgu máš je napsati; tedy pomysl,¹⁵⁹ má-li jaké okolní ratolesti to slovo, a jaký při té syllabě jest téhož slova způsob;¹⁶⁰ nalezněš tyto ratolesti: wjera, wěřjm, wěřenje, wieře, wěrau etc., kdež vidíš že za literou w stojí ě s vrškem, protož napíšeš takto: wjera K 3.

rozdjelný	rozděluji
břjemě	břmeno
nesmj ^e rně	měřjm
zwjeře	zvěř

¹⁴⁶ Excipiuntur [...] non posses. Výjimkou z toho jsou některá slova, která mají, abych tak řekl, v kmenových slabikách dvojhlasku, již nelze bez újmy vypustit.

¹⁴⁷ in singulari [...] desinunt. v jednotném i množném čísle končí na j.

¹⁴⁸ masculini [...] diphthongo. mužského pak rodu bez dvojhlasky

¹⁴⁹ nullam enim [...] rationem nemá totiž žádný pevný podklad

¹⁵⁰ plurale [...] etc. je množného čísla a mužského rodu atd.

¹⁵¹ Corollarium. Dodatek.

¹⁵² nomina [...] desinunt jména, která v čísle množném i jednotném končí na j

¹⁵³ quando significat decet znamená-li je vhodné

¹⁵⁴ significat pertinet znamená náleží

¹⁵⁵ sequitur [...] verborum řídí se podle jiných sloves

¹⁵⁶ De mediis syllabis O slabikách uprostřed slova

¹⁵⁷ v syllabě ve slabice

¹⁵⁸ ratolest odvozené slovo

¹⁵⁹ pomysl uvaž

¹⁶⁰ slova způsob (hlásková) podoba slova

24b

	<i>wjerne</i>	<i>wědženje</i>	
	<i>kwjetj</i>	<i>kwěł</i>	
	<i>djelo</i>	<i>děłati</i>	
	<i>začjeti</i>	<i>začėtjeł</i>	
(24b)	<i>bjeda</i>	<i>běda</i>	
	<i>směfenj</i>	<i>měřjm</i>	
A 6	<i>nynje</i>	<i>nyněgssj</i>	
	<i>řjediti</i>	<i>řeđ</i>	
	<i>wježe</i>	<i>swěž</i>	
	<i>otježe</i>	<i>otěž</i>	
	<i>ostřjehati</i>	<i>ostřežen</i>	
ale	<i>ostřjhati</i>	<i>ostřjhan</i>	
	<i>knježe</i>	<i>kněz</i>	
D 13	<i>penjeze</i>	<i>penězy</i>	
F 17	<i>začjeti</i>	<i>začėtj</i>	
F 17	<i>djelo</i>	<i>děłám</i>	
D 13	<i>rytjeř</i>	<i>rytěřowati</i>	
F 13	{ <i>pjeseň</i>	<i>zpěw</i>	
	{ <i>zpjewati</i>	<i>pjsničky</i>	A 6

Pakli by, ohlédaje se na přední i na zadní vůkol ratolesti, nikdež nenalezl v též syllabě (t. po též literě jenž consonans jest) *e*, ale všudy *i*, tedy napiš bez dyftoŋu *j*. Jako: *pjsař pjsse pjsmo pjsařské, wji, wige, gji, ire*, od toho slova *gitje*.

Ano při některých slovích potřebný se tím činí rozdíl significationis:¹⁶¹ jako *wjeti plewy, wěge, a zase wji, wige niti na klubko*. Item *spjesse, citius, spēssnj; spjsse, conscribet, sepsal*. Item *gjeti, capere aliquem, getje, gat; a gji, ire, ssel*. Item *pjeti, páteře pěgj; a pjti piwo, nestřjzwé pitje. Přigjeti čłowěčenstwj/(25a) M 9, rač nás přigjeti do zboru C 5, kterýž přigjiti měl A 6, přigjiti k nasycenj C 2, hinc nomina verbalia,¹⁶² k přigetj čłowěčenstwje M 3, žádostiwé přigitje syna Božjho*. Item *swjetek*, jako by řekl maličký nějaký svět, *kwěł, kwjetek, swjet, swjetek*, tu dyftoŋu potřebí; ale když dříš *swjtek* od *swjgenj* neb *swjnutje*, tu se odmítá dyftoŋ. Item *s njm, s nimi, cum illis, snjem (snědenje) comedam*.

De monosyllabis plurimis idem iudicium est.¹⁶³

A 9	<i>hřjech</i>	<i>hřessiti</i>
	<i>smjech</i>	<i>směssnj</i>
C 7	<i>tjem</i>	<i>těmi</i>
	<i>pjech</i>	<i>pječati</i>

Tuto již místo mají ta slova:

<i>dje</i>	<i>děgje</i>	<i>třje</i>
<i>wje</i>	<i>wědje</i>	<i>čtyřje</i>
<i>gje</i>	<i>gedje</i>	

¹⁶¹ rozdíl significationis rozdíl ve významu

¹⁶² hinc nomina verbalia a pak podstatná jména slovesná

¹⁶³ De monosyllabis [...] iudicium est. Stejně se soudí o řadě slov jednoslabičných.

Nebo k oné reguli napřed položené, de primis personis singularium vocum,¹⁶⁴ nemohou se trefovati.

Participia quae in singulari numero in *e* desinunt, retinent in plurali numero diphthongum.¹⁶⁵ Jako/

(25b)	<i>chtě</i>	<i>chtjece</i>
	<i>dělage</i>	<i>dělagjece</i>
	<i>čině</i>	<i>činjece</i>
	<i>mage</i>	<i>magjece</i>

25b

Pronomina, quod ad ultimas syllabas, rationem nominum sequuntur.¹⁶⁶

Gj, ei. A tu bude rozdíl od toho slova *gje*, edit.

Gi, eam, *zažeň gi*.

Gj ablativus quo nos utimur loco accusativi,¹⁶⁷ jako *zawoley gj*.

Voces nonnullae peculiaria quaedam sua proprietate retinent diphthongum; jako to adverbium negandi *nenje* N 16, *wjece* F 12. Item nomen illud *žjezeň* D 20. A zase též naodpor, quaedam respuunt diphthongum naturaliter: ut *mje* L 30.¹⁶⁸

Generalis regula

Voces hae quae in medio nominativi habent diphthongum *je*, retinent eandem in obliquis eiusdem numeri.¹⁶⁹ Ut: *djetě*, *djetěte*, *djetěti*, *djetě*, *djetky* B 16, *od djetěte*.

Item *pjeme*, *pjete*, *pjeti*.

Item *wjera*, *wjery*, *wjeke*, *wjeru* etc.

Item *mjesto*, *mjesta* etc., a *k mjestu* B 16.

Item *bjeda*, *bjedy* etc. *w bjedy*, *z bjedy* L 19.

Item *pjeseň*, *pjesně* etc./

(26a) Huc pertinent et quaedam compositae voces, aut etiam istae quae similitudinem saltem compositarum vocum habent. Ut *mjesto*, *pjesaň* (ač v obyčejném mluvení rejicitur in pronunciatione diphthongus,¹⁷⁰ a říká se spěšně *mjsto*, *pjsaň*).

26a

Excipiebat autem F. I. Rohius quasdam voces, easque exigebat ad rationem nominum, ad hanc nempe regulam primam quae de casibus supra posita est. Ut hanc vocem *Božj*.¹⁷¹

Synu Božj L 16,

Syna Božjeho A 20,

slowem Božjm G 1,

w slowu Božjem G17,

¹⁶⁴ de primis [...] vocum o prvních osobách slov v jednotném čísle; viz fol. 21b

¹⁶⁵ Participia [...] diphthongum. Participia, která v jednotném čísle končí na *e*, podržují si v množném čísle dvojhlásku.

¹⁶⁶ Pronomina [...] sequuntur. Koncovky zájmen se řídí pravidly platnými pro jména.

¹⁶⁷ ablativus [...] accusativi ablativ (tj. genitiv), kterého užíváme místo akuzativu

¹⁶⁸ Voces nonnullae [...] L 20. Některá slova podržují dvojhlásku díky jakési své zvláštní vlastnosti; jako to přilovce záporové [...]. Stejně tak ono jméno *žjezeň* D 20. A zase též naodpor, některá svou přirozeností dvojhlásku nesnášejí, jako *mje* L 20.

¹⁶⁹ Generalis regula [...] eiusdem numeri. Všeobecné pravidlo. Ta slova, která mají v 1. pádě uprostřed slova dvojhlásku *je*, podržují ji v nepřímých pádech téhož čísla.

¹⁷⁰ Huc pertinent [...] diphthongus Sem náleží i některá slova složená nebo také ta, která se slovům složeným aspoň podobají. Jako *mjesto*, *pjesaň* (ač v obyčejném mluvení se ve výslovnosti dvojhlásku vypouští)

*wile Božje I 19,
k wili Božje G 18.*

Item, z Piesní G 5: *pjeseň nowau.*

Ale vidí se že to slovice *Božj* vlastněji náleží ad regulam seu exceptionem illam de distinctione numerorum per hanc diphthongum,¹⁷² takto:

singulariter *Syn nebo dcera Božj,*

hlas Božj,

stolice Božj.

In plurali vero: *synowé nebo dcery Božje,*

ta prikazanje Božje,

pomsty Božje etc./

26b

(26b)

Alia regula generalis

Sunt quaedam voces quibus alii aliter utuntur,¹⁷³ v jedncm kraji tak v jiném jinak. Jako to slovo *s nim*, cum illo, *snjml sme* G 20, *s nimi*, cum illis. V domažlickém kraji říkají¹⁷⁴ *s njmi ssel*, okolo Prahy pak *s nimi ssel*. Item, někteří říkají *mjstr*, a jiní *mistr*; okolo Prahy říkají *pane mistře*, než na Moravě slove *místrem* leckdos. Item, toho slova *giž*, quam, někteří užívali s dlouhým *j*, jako M 2: *gjž Bůh rábil*; někteří pak takto je píše: *giž*. Posterior ratio tamen melior.¹⁷⁵ Neb vlastně *gjž* jest ablativus instrumenti; *gjž*, totiž kteroužto milostí neb metlou etc. Ale *giž* jest accusativus, tolikéž znamená jako by řekl: kteroužto milost neb metlu etc. *Gi*, eam, *gj*, ea vel ei, si non observatur diphthongi *je* ratio quae casum dativum ab ablativo instrumenti etc. distingueret.¹⁷⁶ Že též adverbium ono *giž*, iam, tak se píše, to nic nebuď ku překážce; contextus orationis discrimen ostendere hic debet.¹⁷⁷

27a

Tolikež při těch slovích *gi*, *gj*: *nedý gj pryč*, *vtni gj kus*, *zaplat gj*, *chtěl gi*/(27a) *tegně propustiti*, *chytil gi*. Staří na pargaméně psávali takto: *Nechtěl gje pronesti*, ale *chtěl tegně propustiti gi*.

Gi = accusativus, *gj* jest ablativus a nebo dativus.

Zavírka všech těch zpráv o tom dyftoňgu je

Ač by se mohlo zdáti někomu, že snad již se více s tím dyftoňgem rozbírám než náleží anebo než potřebí etc. k tomu krátce dím to: Poněvadž s mnohém menší prací mohou ti všickni listové, na nichž o tom dyftoňgu psáno jest, pomínuti býti, nežli jest byla má práce v shledávání a spisování toho, avšak sem já pro užitek čtenářův

¹⁷¹ Excipiebat [...] *Božj*. U některých slov však dělal b. J. Roh výjimku a přiřazoval je ke jmennému řádu, totiž k onomu prvnímu pravidlu, které jsme uvedli nahoře o pádech. Jako to slovo *Božj*.

¹⁷² ad regulam [...] diphthongum k onomu pravidlu či výjimce o vzájemném rozlišování čísel s pomocí této dvojhlásky

¹⁷³ Alia regula [...] utuntur Jiné všeobecné pravidlo. Některých slov užívají různí lidé různým způsobem

¹⁷⁴ Z Domažlic pocházel b. Jan Roh.

¹⁷⁵ Posterior ratio tamen melior. Druhý způsob je však lepší.

¹⁷⁶ *Gi*, eam, [...] distingueret. *Gi*, (lat.) eam, *gj*, (lat.) ea nebo ei, nebere-li se v úvahu charakter dvojhlásky *je*, která odlišuje 3. pád od 7. pádu.

¹⁷⁷ contextus [...] debet. zde musí rozdíl vyplynout z kontextu.

(ač mohl-li by kdy jaký odtud vzat býti) práce té podstoupiti sobě nevážil; slušně jest aby také čtenář práce té (ač jest-li jaká) velmi malá, v převření kolikosi listův těch kterýchž by čísti nechtěl, sobě nevážil, ale ji bez reptání podstoupil.

Non nego quidem, me in hoc diphthongo/(27b) describendo fuisse curiosiorem, at id (invitus sane) facere sum coactus certis de causis quas hic commemorare non

27b

Nempe oportebat me quibusdam magni nominis viris gratificari.¹⁷⁹

est necesse.¹⁷⁸ Jakož pak i já tcho každého výmluvna¹⁸⁰ míti budu u sebe, kdož nemoha postihnouti, a neb nemaje se kdy s tím rozsuzovati, a když prvé jinak zvykl, místo dyftongu je psal by toliko všudy dlouhé *j* s štrejškem, i na místě dyftongu, i jinde kdež sic ono, totiž dlouhé *j* místo své vlastní má. A zvláště poněvadž vidím že již ten dyftong všechněm téměř z zvyku vychází. Tak také žádám aby i čtenář měl mne u sebe výmluvna, že sem tak široce o tom dyftongu, měv k tomu dostatečné a nevyhnudelné příčiny ut supra,¹⁸¹ psal.

Již pak k jiným věcem v Grammatyce české položeným se obrátím, a o nich středněji a kratěji snad nežli o této dosti neveliké věci nětco napíši./

(28a) De diphthongo *ye* obvláštěně

28a

I ten dyftong není zlý, staří ho nemalo užívali, jako když psali to slovo *cyesař*, ač někteří přivykli psáti *cjesař*, ale však první vlastnější jest, jakož se potom srozumí když se o litéře *c* psáti bude.

Dobří písaři psávali ve dyftong nejvíce na těchto místech, t. když za literou *z*, a nebo *c*, a nebo *č*, a nebo *s*, měla státi litera *y* a ta syllaba dlouhá býti měla. Jako *přícházze*, *wcházze*, *přícházzeš* D 4, *cyerkew* F 7 a též F 8, v *skutčycch* N 2. Item *sjeti* aneb *rozsyévati syemě* G 7, *sjeti rozestřeli k lowenji*, *syty wocy*, o *časjyech*. Ač místy, jako též F 8, pokládá se to slovo takto: *cyerkew* F 9. Na několika místech jest též tak položeno: *přjležjcyého* M 14, *w budarucjym* B 3, *odčjjesti* C 9, *syence* F 10, *rozsyjeval syemě* G 7, *prosýece* C 14, *měsýec* F 6. B. Lukáš také tak psával, viz v Kancionálu bratrském, tištěném léta 1519.¹⁸² I 2 *sjeti*, seminare, I 1 *w dobrých skutčjých*,/(28b) item D 13 *musye trpěti*, a jinde etc. A tu by také mělo i té regule šetřieno býti kteráž svrchu o dyftongu je položena. Totiž, když singulare et plurale, seu verbum seu participium etc., in eandem literam *y* desinunt; ut in singulari scribatur sine diphthongo, in plurali vero cum diphthongo.¹⁸³ Jako *musýj*, *dušýj*, *on kazýj oni kazýje*, *swině cyzýj*, *druzýje*, *cyerkew*, *toto pomezýj*, *mnohá pomezýje*. Ač sic to slovo *musýj* in plurali habet¹⁸⁴ *musegj*. Ale žeť toho nebylo všudy v Písničích šetřieno, nebo i tak i onak

28b

¹⁷⁸ Non nego [...] necesse. Nepopírám, že jsem byl při popisování této dvojhlásky snad až příliš horlivý, ale k tomu mne (proti mé vůli) přiměly jisté důvody, které zde není třeba uvádět.

¹⁷⁹ Nempe [...] gratificari. Nutně jsem ovšem zavázán díkem některým mužům slavných jmen.

¹⁸⁰ výmluvna omluvna

¹⁸¹ jak (bylo uvedeno) nahoře; srov. fol. 14a marg., 17b marg.

¹⁸² nedochovaný kancionál *Písně chval božských*, Litomyšl (Olivetský) 1519, Knihopis 12855 Lukáš zvaný Pražský (kolem 1460—1528), tzv. 2. zakladatel jednoty bratrské, její biskup a sudí; významný teolog a organizátor, vybudoval v Mladé Boleslavi středisko jednoty.

¹⁸³ když singulare [...] cum diphthongo. když končí jednotné i množné číslo ať u slovesa, nebo u participia atd. na tutěž hlásku *y*, má se psát v jednotném čísle bez dvojhlásky, ale v množném čísle s dvojhláskou.

¹⁸⁴ in plurali habet *musegj*. v množném čísle má *musegj*.

užíváno bylo dyftongu toho neb té litery. Jako *anděl stkwauyce* D 14, item *andělé byli stkwaucyj* E 9.

Ano i ta regule de mediis syllabis¹⁸⁵ měla by sem přináležeti. Neb jakož od toho slova *dělati*, píše se *djelo*, tak tuto od *čtenje* píše se *čjesti* a neb *čjesti*, item od *wzetje wzjeti* G 13. Než místy bylo v Piesních zbytečně užíváno toho dyftongu; jako v tom slovu *w nebesyech*; lépe psáti bez *e*, a přidati svrohu štrejšek takto: *w nebesých./* (29a) Však pisarům místo toho dyftongu, když jen accentum acutum addere non neglexerint,¹⁸⁶ dosti bude; impressorům by mělo to na péči byti vlastněji, ale již i to uteklo; dosti nám buď aspoň na tom místě psáti *y*, jako též *j*.

De diphthongo *uo* přidavek k tomu což o něm napřed psáno

Jakož pak napřed jest o dyftongu *ie*, jak by měl nebo mohl psán byti, bez překážky neumělým aneb český dobře nerozumějícím čtenářům, totiž aby takovou formou byl psán *je*; takť by podobně mohlo při tom dyftongu *uo* učiněno byti, totiž aby ne podle *u* stála ta litera *o* ale nad ní, a aby byla menší nežli *u* (jakž i o prvním dyftongu napřed povědino) takto: *ů*, podlé způsobu Němcům dosti zvyklého. Jakož sic i B. Jan Roh po místech toho užíval: jako *hřjchůw*, *w půwodu* L 19, *wůli* L 18. Toto přidám k němu: Kdež jest ablativus,/(29b) tu může psáno býti *ů* na konci: *vtjkey od hřjchuo*, *-chů*; a kdež jest genitivus pluralis, tu *-ůw*: *množstwj hřjchůw*, *-chuw*.

De diphthongo *aj*, *ej*

Aj že by byl diftongus indignantis, hněvivosti, dí Beneš; sed videtur omnino esse admirantis, saepe cum quadam demonstratione.¹⁸⁷ Jako: *Aj Pán andělský*¹⁸⁸ etc. Item, v starých biblich a Zákoních psaných před některým stem let, často stojí to slove na ten způsob. Jako: *Aj dítě mrtwo ležjsse*,¹⁸⁹ *aj tof vmjram nic nevčiniwssi*,¹⁹⁰ *aj Adam gako geděn z nás*,¹⁹¹ *aj tof gde snůw wykladač*,¹⁹² *aj gá sám hledati budu*¹⁹³ etc. A summou, to slovo *ecce* tak bylo od starých Čechův vykládáno. Staří mnoho užívali toho dyftongu (nyní se nám již netrefuje); jako v těchto slovích: *day*, *nechay*, *pomahay*, *wolay*, *požehnay mně take*. A zdá se že nebylo nevlastně, neb od toho způsobu kdež se *a* klade, tato slova jsou jako ratolesti, poněvadž říkáme *požehnanj*, *pomahánj*,/(30a) *žehnám*, *pomáhám*, a někde tak ještě i mluví, zvlášť na Moravě a v Slováckích. Nyní již na těch místech pšíi někteří *ey*, jako *nechey*; jinde *ei*, jako *neimileysj*; jiní *eg*, jako *děleg*, *milegsj* etc.

Ten pak dyftong *ei*, aneb *ey* jest hortantis, napomínající, nebo ponoukající, jako: *Ey Bohu nassemu*,¹⁹⁴ *ey powstaňtež wěrnj*,¹⁹⁵ *ey nuž chwalu*¹⁹⁶ etc.

¹⁸⁵ regule de mediis syllabis regule o slabikách uprostřed slova

¹⁸⁶ accentum [...] neglexerint neopomněli by přidat diakritické oznaménko označující délku

¹⁸⁷ sed videtur [...] demonstratione. ale zdá se, že je to všeobecně (dvojháka) údivu, často s jakýmsi významem ukazovacím.

¹⁸⁸ bratrský kancionál z r. 1541, A 16, píseň Adama Šturma

¹⁸⁹ 4 Král (2 Kr) 4,32

¹⁹⁰ Dn 13,43

¹⁹¹ Gn 3,22

¹⁹² Gn 37,19

¹⁹³ Ž 26(27),4

¹⁹⁴ bratrský kancionál z r. 1541, P 6

¹⁹⁵ ibid., A 6, píseň Lukáše Pražského „*Světle nejtajnějšíe s stolice vyšlo z nejvrchnějšíe*“; v textu je *Ey powstaňmež wěrnj*

¹⁹⁶ Kancionál šamotulský, R 17, píseň Mikuláše písaře Turnovského

A tak summa všeho toho což sem tuto obšírně o dyftongích napsal a k Benešovu psání přidal, tato buď: Vidí mi se, že ne pět toliko česká řeč dyftongův má ale raději osm: totiž *aj, ou, ej, je, ie, oj, uj, wo*. Až jak jest to potřebný nebo nepotřebný, vlastní nebo nevlastní dyftong *oj* a též *új*; z vypsání níže položeného, o liteře *y* a *g*, srozumí se.

(30b)

K. B.

30b

Příkladové k ukázání moci a znění pořadně¹⁹⁷ každé litery, vší české abecedy; a zvláště jak ta litera *i* při které jiné liteře má psána býti v svém hlasu.

A bez akcentu, krátce má vzníti, jako *swatýj, swatost*, když se o svatém člověku mluví.

A s accentem dlouze a ostře má zníti. Jako *yá, má, twá, pán, tež swátost*, když se (ačkoli bez Písma, z obyčeje) o služebnosti svátosti mluví.

J. B.

Položil dále v své Orthografii kněz Beneš příklady jimiž litery každé znění a moc ukazuje; k čemuž i já také což mi se bude viděti přidám; a to pro příčiny napřed pověděné, t. pro doplnění anebo napravení něčeho přitom.

O liteře *A* mluvě nemalo uškloubl¹⁹⁸ těch jenž toho slova *swátost*, o večeři Páně mluvíce, užívají; vidí mi se že bezpotřebně a nenáležitě. Poněvadž nekolik set let v Bibli latinské u výkladu/(31a) svatého Jeronýma¹⁹⁹ to slovo stálo a stojí i podnes *sacramentum*, více než na šestnácti místech; kteréžto slovo, český od starých předkův našich vykládáno bylo *swatost*; což, kdyby byl Beneš do biblí a Zákonův českých na pargaméně dávno před mnoha lety psaných nahledl, byl by zřetelně shledal. Že pak on toho v svém Zákonu nového výkladu nepoložil, na tom málo záleží. Ví se jak jest i od jeho tovaryšův ten výklad byl přijat, ačkoli ho těchto časů kněží české strany nejvíce užívali. Vlastnosti toho slova českého Beneš nerozuměl, protož ho jak užívati nevěděl; o čemž potom na svém místě níže bude povědíno.

31a

Toto mi se na ten čas vidí za potřebné přitom doložiti. Staří mnozí kdež mělo *á* dlouho zníti, jako *nápadně*, dvě litery podle sebe kladli: *naapadnj*. Ale lépe jest to štrejškem na vrohu zpravit: *nápadnj*. A tolikéž při liteře *e*: *mému milému přjeteli*. O čemž i na jiných místech jest dotknuto.^{200/}

(31b)

K. B.

31b

B se užívá jednotejně na každém místě. Po *b* když se malé *i*²⁰¹ klade, má tence složeno²⁰² býti: jako *biblj*. Kdež se veliké *y*²⁰⁴ klade, má hrubě složeno²⁰⁵ býti: jako

¹⁹⁷ pořadně po pořádku

¹⁹⁸ uškloubl jízlivě se dotkl

¹⁹⁹ Sophronius Eusebius Hieronymus (342?—420?), církevní otec, pořídil latinský překlad celé bible z původních jazyků do latiny (tzv. Vulgáta).

²⁰⁰ viz fol. 35a

²⁰¹ malé *i* měkké *i*

²⁰² tence složeno měkké, změkčené (podle sluchového dojmu)

²⁰⁴ veliké *y* tvrdé *y*

²⁰⁵ hrubě složeno tvrdé, nezměkčené

byly, bydlo, býti.

J. B.

O litéře *b* což píše, za nemnoho stojí, ale to náleží potom oznámiti když o těch literách *i* a druhé *y* psáti se bude. Před *i* nebo před *y*, *b*, nebo *d*, nebo *p*, nebo *f* etc. tím čímž vlastně jest předce jednostejně jest a zůstává; buď že řekneš *by*, nebo *bi*, litera *b* svůj zvuk předce jeden a týž má. Čemuž snadně čtenář porozumí, když ten zřek neb tu syllabu *by* nebo *bi* povlovně poodděle litery jedné od druhé vyřkne, totiž *b—y*.

K. B.

C bez vršku, v tom zvuku zní jako kdyby dal znamení mlčení, *c*, *c*, jako: *co*, *cesta*, *opati*. Při tom *c* když se koli klade *y*, vždy se velké má klásti, neb tak/(32a) právě zní, jako: *cyzý*, *cýsař*; ač se ti kteříž Zákon vytiskli,²⁰⁶ v tom jednostejně nesrovnávají.

32a

J. B.

O té litéře *c* nezle praví, že má po ní veliké *y*, totiž ypsilon (jakž slove řecky) kladeno býti. Vlastnost zvuku tak míti chce, jako: *cýsař*, *cýrkeu*, *Cyprus*.

Některým se zdálo toho příčina býti, forma neb způsob litery *c*, k níž kdyby malé *i* blízko přistavil, nepřivídicím²⁰⁷ čtenářům zdálo by se býti *o*, jako takto: *cisařowo* etc. Ale vidí se to býti marná myšlénka; nebo mohlo by psáno býti místo malého *i* též *i*, však s ocáskem dolů trženým takto: *cjsařowo*; a tak by se nepodobalo k litéře *o*. Gruntovnější a dostatnější toho příčina jest, zvuk té syllaby; kteráž maje v sobě *c*, bez vršku, také potřebuje míti *i*.

Zřetedlné jest, že ta syllaba vzdycy tupě²⁰⁸ zní, pro litery *c* vlastní způsob; a protož druhou literu take tupou míti chce, má-li všecka syllaba potom tupě vzníti: jako *cybule*, *cyzozemec*, *cýsař*, *cynže*,²⁰⁹ *cyprys*,/(32b) *cycwár*, *cyprle*²¹⁰ etc. Protož dobře Beneš pověděl, že tak právě zní, totiž *cý* syllaba ta, když ne to malé ale veliké *y* k litéře *c* přidáno bývá. A však nebuď o to nesnáze, poněvadž se některým zdá pěkněji a subtýlněji vzníti ta syllaba s dlouhým *j*: jako *cjsař*, *cjrkeu*; nechť jest to aspoň na svobodě.

32b

K. B.

Č s vrškem, v tom zvuku zní jako když děti kolébají č, č: jako *často*, *český*. Po tom č, když se koli píše *j* vzdycy se má malé neb tenké, jedno neb dvojité klásti: jako *činiti*, *čistiti*, *čijsti*, *čijti*.

²⁰³ inerudita et inepta locutio řeč nevzdělaná a nepříhodná (nejapná)

²⁰⁶ viz fol. 7a, pozn. 50

²⁰⁷ nepřivídicím špatné vidicím, slabozrakým

²⁰⁸ tupě tvrdě

²⁰⁹ *cynže* daň, poplatek

²¹⁰ *cyprle* dna v rukou, chiragra

Tuto pilně znamenaj, že při tom obojím *c, č*, ta litera *z* zbytečně se přidává, neb se tu v svém zvuku nikdá nevyslovuje; a byť se mělo *z* po *c* vyslovovati, musilo by mnohé nemotorné šepání býti, jako: *c—z—o c—ž—lowěk*.

Po versálním *C*, musí se někdy *ž* s vrškem za samý svršek přidati, aby bylo hrubší jeho znění: jako *Cžlowěk, Cžlánek*./

(33a)

J. B.

33

Ta pak litera *č* vzdycky-li by měla malé *i* po sobě míti, čili také někdy veliké, nepotřeba o to mnohé řeči. Vlastností hlaholu²¹¹ měli bychom se o tom zpravit; kterýž zdá se že v některých slovích k tomu se podobá, jako by to zdržoval což má v sobě *y*, jako: *počýtati, čýsti, čýpek*. A zase, některá slova zdadí se bližší hlaholem býti malého *i*, jako: *číniti, čiti* etc., avšak zvyklí, davní, a staří písaři, samého téměř malého *i* tu užívali. A když to není velmi na škodu to při tom stůj. A tolikéž o té literě *ř* může řečeno býti.

O nenáležitém přidávání litery *ž* k literě *c*, což můž vrškem zpraveno býti, dobře mluví. Než ta výminka vidí se býti bezpotřebná, ano škodlivá, dopouštějíci aby k literě versální *C* přidáván byl *ž* s vrškem, aby tak ty dvě spojené litery tolikéž platily jako malé *č* s vrškem. Proč nemá, jako nad neversálním malým tak i nad versálním velikým vrškem/(33b) stavín býti nebo puňkt? Ano *F* versální když se má napsati, tedy u prostředku litery, po levé straně literě, jako puňktík dotýkající se litery, stavín bývá *f*, a neb ocáskem puňktu toho přes prostředek litery *f* sahající takto *f*. Nezdá se aby tu jaká vlastnost jedné litery druhé literě co napomahati měla. Jako když díš *Cžlowěk*, chceš-li to vlastně po literách právě čta vysloviti, tedy musíš nejprvé hlahol litery *c* vypustiti, a za tím říci *žlowěk*; podobně jako kdyby chtěl toto slovo vyřknouti *cžluwa* aby i literu *c* jmenoval napřed, a hned za tím, ano jako spolu s tím, toho ptáka jemuž říkají *žluwa*. A takž také podobně jest i při té literě *ř*, o čemž Beněš praví že někteří píší *rž*. Vlastně čta po literách musil by odděle *r* od *ž* takto říci: *ržjm*.

33

Protož ne nad *z* v takových slovích ale nad *c* a nebo nad *r* puňkt byti by měl, již ono buď versální nebo prosté.

O tom pak malého *j*, i psání za versálním *Z* to pravím, že jest ničemný zvyk,/(34a) nullam rationem firmam habens²¹² proč by to nemělo připodobněno býti způsobu litery *f*, kteráž aby byla *F*, přetrhuje se v prostředku, i takž také z litery *Z* aby bylo *ž* proč nemá přetrženo býti takto: *Z* aneb *Ž*, tož by nebylo žádné nesnáze. A jaký to způsob, maje napsati *žena* aby napsal *žiena*? Kterak by pak chtěl napsati *žid*, nebo *žyd*? Snad takto: *žiid*, a nebo *žiyd*, totiž aby jedno *i* k literě *z* přidáno by<lo> k jejímu ztluštění, a druhé *i* ku potřebě slova neb zřeku. A šetře toho což sem napřed pověděl i psal by takto: *Bydům gest, Zygmund mnoho dlužen* etc.

34

K. B.

D bez vršku, všudy obyčejem zvyklým hrubě zní, jako *David, dar, duch, důchod*. Po *d* malé *i* tence se má skládati, jako *gdi, dj, dijly*. Ale veliké *y* po *d* hrubě se má složiti, jako *dým, dýl*.

²¹¹ vlastností hlaholu kvalitou zvuku

²¹² nullam rationem firmam habens nemající žádného pevného podkladu

J. B.

4b

Což přše o *d*, to může státi; neb hlahol ukazuje že ono někdy hrubě a někdy/(34b) tence zní, t. někdy jako tupě a někdy měkce, jako: *dedek*,²¹³ *děťj*, *dělá* etc. Ale také se zdá že to více dělá následující litera *e*, kteráž někdy dyftongem jest (t. má k sobě připojené *i*, což ukazuje svrchní jeho punkt) a někdy nic. Nebo když díš *dým* a *djm*, *k dýmu*, *k djetěti*, vždycky před *y* jako též před *i* literu *d* dosti patrně vyřkneš neb zvuk její vyneseš.

Ale o to nic nebuď; subtilitates istae parum iuvant.²¹⁴

K. B.

Ď s vrškem jest v subtylnějším znění, jako *poď*, *roď*, *teď*, *choď*.

J. B.

5a

Litera *ď* s puňktíčkem, zvlášť když se třetí při konci slov, tak v sebe vlastnosti té litery *i* díl vpojuje (podobně jako by piva do vína přilil) že se zdá jiná litera býti nežli byla bez toho punktu; jako v tom slovu *poď*, *choď*, *seď*, *weď*. A tolikéž o liteře *ť* můž býti řečeno, kteréž podobně uží/(35a)váme říkajíce *dámť*, *půgdut*. Poláci v svém mluvění vysvětlují co se zavírá v tom *ť*, když říkají *půgdeči*, *damči*.

K. B.

E bez akcentu, jest v zvuku svém krátké, jako *ne*, *se*, *tebe*, *sebe*.

E s akcentem jest dlouhé, ostré, zvučné; jako *mé*, *twé*, *něsti*, *wěsti*.

F vsudy jednostejně fučí, jako *fary*, *fíčij*. Po *f* malé *i* obyčejně vždy se klade, jako *fjky*, *fiola*; leč v té interieccí když díš *pfy*.

J. B.

Psávali někteří i dvě *e* spolu i ten akcent, takto: *zleé*.

Domnívám se že pro rozdíl od jiného slova k tomu podobného, jako *zleé zymy*, totiž přísné, v Písniích D 15, *té zlé přjliš trpké*, huius malae, genitivus;²¹⁵ jiné pak slovo *zlé*, malum,²¹⁶ nominativi est casus, *zlé howado*, *zlé zelj*, *zlé ryby*, *kraupy* etc.

K. B.

5b

G ani u latiníků, ani u Čechů jednostejně se neběře. Někdy tenčeji, jako *Gezus*, *Gírjyk*, *gitro*. Někdy hruběji,/(35b) jako *Gabriel*, *Goliáš*, *Galilea*, *gumi*. Ta hrubost jeho mohla by (by obyčej byl) vrškem rozeznána byti.

Po *g* vždy obyčejně malé *i* se klade, jako *gistě*, *gij*, *gijdlo*.

Tuto také znamenej, že *g* před *s* nikdy se nečte. A poněvadž se nečte, proč se

²¹³ *dedek* *dudek*

²¹⁴ *subtilitates* [...] *iuvant*. tyhle jemné odstíny nemají téměř žádný význam.

²¹⁵ *huius malae*, *genitivus* *té zlé*, 2. pád

²¹⁶ *malum* *zlo*

darmo při tom slově *sem*, *smē*, neb *sau*, píše? Mnohá slova jednostejně se píší, a však v řeči rozum²¹⁷ ukazuje vlastní každého významání.²¹⁸

J. B.

Užívání té litery *g* dvoje byti praví, a dobře. Tohoto toliko přitom nechválím že dí, by prej obyčej byl mohlo by tak býti (totiž aby *g* když tence neb prostě zní, bez vršku bylo psáno, a kdež má hrubé zní tu aby vršek mělo takový: *ǵ*). I zdaž nebyl obyčej? Však toho staří písaři čeští užívali, čehož se ještě v psaných knihách starých českých nemalo nalézá. Protož bylo by dobré aby se k tomu zase navrátili, jestli že ne písaři ale impressorové (quod quidem apud nos fit),²¹⁹ jímžto i snadnější/(36a) i užitečnější věc byla by. A zvláště poněvadž těch slov, kteráž toho *g* s vrškem potřebují, není v češtině příliš mnoho. Starý zvyk toho potvrzuje, že nemá cele a všelikterak zamítáno býti té litery *g* při těch slovích *gsme*, *gsau*.

Dí Beneš, pry, nechte se; ale (bez outržky²²⁰ však a hanby dobrého muže pravda povědína buď) chybuje, a velmi patrně tu prokazuje že byl špatný Čech, non multum acuminis in dijudicatione linguae Boëmicæ vocum ac phraseon habens.²²¹ Však i v čtení i v mluvení zřetelné jest při těch slovích dotknutí litery *g*; jako když dříš *wssak Bohda gsme wěrnj*. Co pak když sou voces compositæ²²² že se jedno slove s druhým pojí, jako *negsem*; nedíš tu *nesem ten*; též *negsmel takowj*, item *nesy dobrj*; posud jak tu *g* pěkně a dosti patrně zavzní. A protož otázka tato Benešova i regule za málo stojí; hac enim proprietatis (quam ille putat proprietatem) observatione lepor dialecti huius exouteretur.²²³ Z těch mnozí mluvívají tak, kteříž česky dobře neumějící, v mluvení/(36b) českém němčinou zatrhají, dum non satis volubilem ac exercitatam linguam habent, quiddam non integrum, ut non dicam ineptum, sonant:²²⁴ jako *nesem* = nejsem, *nesy dobrý* etc.

Ale že mnohá místa jsou, na nichž *g* se přidati musí, a též zase naodpor,²²⁵ pročež není snadno každému to hned rychle v psání rozeznati; protož pro pomoc prostějším přidám toto. Kdežkoli latině jest secunda persona passivi verbi, numeri pluralis²²⁶ prostě položená, tu může *g* býti vyvrženo; jako takto: *včeni ste*, *oznámeni ste*, *zbiti ste*.

Erithac(us)²²⁶ o tom takto byl napsal: Ubi activorum vel neutrorum praeteritis²²⁷ přidává se v češtině *sem*, tu *g* nepsati: *byl sem v vás*, *gedli sme a pili*. A tolikéž bude de passivis *bit sem*, *honěn sem* etc.

²¹⁷ rozum smysl

²¹⁸ významání význam

²¹⁹ quod [...] fit jak je tomu v našem případě

²²⁰ bez outržky bez urážky, pomlouvání

²²¹ non multum [...] habens. nepřilíš bystrý v posuzování slov a vět českého jazyka.

²²² voces compositæ slova složená

²²³ hac enim [...] exouteretur. tímto zřetelem na správnost (za kterou to on považuje) by se smazával půvab tohoto jazyka.

²²⁴ dum non [...] sonant protože nemají jazyk dost ohebný a cvičený a vyslovují poněkud nenáležitě, nekuli neapně

²²⁵ naodpor naopak

²²⁶ Matěj Červenka Čelákovský, zv. Erithacus n. Erythraeus (1521—1569), senior a protonotář jednoty bratrské, studoval ve Wittenbergu, byl pomocníkem Jana Augusty a vyrůstal pod jeho vlivem. Jménem jednoty navázal styky s Bucerem, Capitonem, Kalvínem a Melancthonem.

²²⁷ Ubi [...] praeteritis Kde se k minulým časům činných a zvratných sloves

²²⁸ secunda [...] pluralis druhá osoba trpného slovesa čísla množného

Přidal-li by pak *g* a napsal *zahanbeni gste*, tedy marné a bezpotřebné, ano překážkou pronunciačí = vyřknutí, bude. Nebo nevelmi snadně to *i a* za ním v počátku druhého slova *g* můž byti vyřknuto bez jakéhosi pozajíkání se, čímž by hladkost řeči české zkažena byla. Zase pak když se to přeloží, t. verbum substantivum²²⁹ *gsem* neb *gest* představí, tedy *g* má své místo,/(37a) jako takto: *negsemť zbiti, negste opusštění*. Takž podobně můž řečeno býti de tertia persona passivi;²³⁰ neb dobře napíšeš, *zmazení sau, negsauť zmazení*. Ano et numero singulari nemnoho jest jinak; neb takéž když díš *bit sy, zhaněn sy*, lépe jest nežli by napsal *bit gsy, zhaněn gsy*; proto že to slovece *gest* cum verbi praecedentis litera finali²³¹ nemůž dobře a volně hlasem býti vyřknuto, ale když přestavíš takto: *negsemť zhaněn, a negsemť bit gako ty*, tuť dobře stojí; Jan 1: *Eliáš sy ty, tedy gsy prorok*.²³²

Item, když to slovece *gest* non est vere substantivum, sed velut quaedam particula expletiva additur,²³³ tu také není slušné *g* přidávati. Příklad. Zle napíšeš *Brali gsau se k králi, nebylit gsau zde, dávalit gsau se někteřj ale my nechceme*.

Starých některých dosti znamenitých písařův bývala tato regule: Kdyžkoli to

Erit(hacus) také tu reguli chválival.

slovo *gsem, gest* etc. substantivum verbum est, že přidána býti má litera *g*; jako u příkladu: *Gižť gsau právě zlj/(37b) časové*; a naodpor: *Včinil sy milosrdenstuj*. Nezlát jest to regule, však když tuto výminku přidáš, že někdy euphoniae gratia musí buď odjato buď přidáno byti *g*, jako hned i v tom příkladu prvním: *gižť sau zlj časové*, přidáš-li *g*, difficilis erit pronunciatio, a také ji marně přidáš, poněvadž jí exprimere non potes.²³⁴ Ovšem pak když na jiný způsob (češtině též obláštní) to slovece *se* pro expletiva particula ponitur,²³⁵ tuť nikoli *g* nemá přidáváno byti; jako u příkladu *modljm se, modljš se, modlj se, nagjm se, napjm se, zohawjm se, zosskliwjm se, klanj se, obětuge se, nřžjm se* etc. Nebo ta particula *se* na mnohých těch místech nesstupuje²³⁶ od toho verbum sum, *gsem*, ale od toho pronomen *sebe*. Říkává se v úbec *ponjžjm sebe*, nebo *ponjžjm se*; ač non sine discrimine significationis, tamen ad eundem scopum tendit utraque locutio.²³⁷

K. B.

H všudy v svém znění duch vydávaje hučí, jako *hlawa, helm, tehdy, twého*. Kdež má zníti jako by někdo trhl po spálení sebe, tu s předloženým *c* za jedno se spojuje: jako *chrám, chvála, chytrých,/(38a) chtiwých*. Po *ch* vždy veliké *y* má se klásti, jako *chystá, chyba, chytíl*.

²²⁹ verbum substantivum sloveso *býti* jako sloveso plnovýznamové nebo sponové (nikoli pomocné)

²³⁰ de tertia persona passivi o třetí osobě trpného (slovesa)

²³¹ cum verbi [...] finali s koncovou hláskou předcházejícího slova

²³² J 1,21

²³³ non est vere [...] additur není plnovýznamovým slovesem, ale přidává se jako jakási doplňující částice

²³⁴ difficilis [...] non potes. bude se obtížně vyslovovat [...] nemůžesh vyslovit,

²³⁵ pro expletiva particula ponitur, klade se jako doplňující částice

²³⁶ nesstupuje neodvozuje se

²³⁷ non sine [...] locutio. ač je zde rozdíl ve významu, přece jen mají obě vazby týž účel.

I maličkě vždy (v prostraném rtův otevření) tence a krátce zní, jako *gich, wiz, tito, psáti, státi*.

IJ pak to kdež jest dvojitě, také vždy tence, ale dlouze vostře zní: jako *wijm, pijm, gijm, dijm*, a zadu *milij, dobríj*.

Y veliké bez akcentu, vždy (v sevření rtův krom samého prostředku) hrubě a krátce zní: jako *ty, wy, my, byly, myly*, když se o ženách mluví.

Ý veliké s akcentem, také vždy hrubě, ale k tomu dýle a zvučtěji zní: jako *dýle, mýle, mýně*, a zadu *milý, dobrý, zlý*.

Tuto sluší znamenati, že obojího *i*, malého, velikého, Čechové na počátku některých slov za *g* spoluzvukně užívají. Příklad obojího: *Ian, Iakub, yazyk, yatry, yakož*. Protož tu z těch dvou vokálních liter nikdyž diphthongus není, neb své mcci nedrží, sic musil by říci v jedné syllabě *I-a-n, I-a-kub*.

J. B.

O velikém *y* dobře a vlastně vypsáno/(38b) jest nemalo. Až i v tom není křiv²³⁸ což píše o nejednostejném užívání *g, i, y*, a kterak v některých místech *vocalis in naturam consonantis transit*;²³⁹ neb ten jest smysl jeho, ač slova ta nejsou. O tom mi se vidí nětko šíře pověditi.

Litera ypsilon, totiž *y*, již říkáme veliké *y*, tak jest že se užívá od mnohých *i* na tom místě kdež jiní pokládají *g*, jako v těchto slovích: *yakož, yakž, yasnost, yazyk, swúy, máy, naněy*, ješto někteří na všech těch místech *g* píší. Ale mně se vidí, že vlastnost a zvuk obojí té litery *i* jedné i druhé, ukazuje kde by která státi měla. Pomysl a posuď toho čtenaři, jak zní litera *y*, tlustý, hrubý, tupý má hlahol, jakž dí Beneš, kterýž snadně třebaš v těch slovích *bydlo, ssydlo, mydlo, stydlo* etc. spatřiti se může; i vezma ten hlahol vlastní té liteře, přičiniž jej k slovu onomu některému, a poznáš žeť ona slova všecka potřebují jiného zvuku, ne tak obutého²⁴⁰ a tupého, a ten zvuk kde se jinde lepší a vlastnější nalézá jako v té liteře *g*? Čemuž snadně se rozumí když propověděl by/(39a) toto slovece *gest*. A z toho vidí se že by vlastně takto psána býti měla ta a těm podobná slova: *gazyk, gasnost, gak, gakož, na něg, mûg, twûg, hnûg, kûg* etc., ješto když místo *g* dáš *y*, tedy vlastní té litery *y* zvuk velmi se netrefuje k vlastnímu toho slova vypovědění a slušnému. Ale posmívati se tomu snad někdo mohl by a ta slova potvůřiti, dávaje té liteře jiný zvuk tlustý a hrubý, kterýž někdy ta litera v sobě mívá, jako napřed v tomto slově *Gabryel, Galilea*, i takž také aby řekl *gazyk*, téměř jako by říci chtěl *kazyk*. K tomu za odpověď toto dvě mohlo by býti předloženo.

1. Obyčej starých Čechův, o čemž napřed dotčeno bylo, kteříž ten dvůj zvuk té litery *g* dělili puňktíkem nahoře nad literou položeným takto: *Ġabryel, ġazyk*. Ukazovali tím puňktíkem, že tlustý zvuk té litery tu býti má užíván; a kdež nebylo puňktu, tu tenký zvuk, k malému *i* jenž slove iota podobný že má býti dán nebo vzat.

2. Ví se, že mnozí v jiných jazycích, latínském totiž a řeckém, tak té litery/(39b) vlastně užívají v obojím tom způsobu, a proto se v tom nepletou, ani místo *g* jaké

²³⁸ není křiv nemýlí se

²³⁹ *vocalis [...]* transit samohláska dostává charakter souhlásky

²⁴⁰ obutého těžkého, hrubého

jiné litery užívají, ale písíce *gummi*,²⁴¹ *gamaut*²⁴² etc., *synergos*, *smygma*,²⁴³ *negare*, *purgare*; item *sigillatim*, *genus*, *angeli*, *pangere*, *stringere*, *legere*, *agere*.

A také, poněvadž potvoří to slovo (napsal-li by je takto: *gazyk*) říkáním neb čtením takto: *kazyk*; i proč také toho slova nepotvoří *Giřjk*, říkáním neb čtením takto: *kyřjk*, anebo místo řečení *gemu*, proč neřkou *kemu*? Odpovědí snad, zvyk nedopouští, přivykli sme jinak říkati. Odpověď: zvyknětež tomuto také, t. abyšte na všech místech kdež se užívá hlaholu liteře *g* vlastního také *g* psávali. A z toho přišlo by, že byšte tak psali, jakž mluvíte.

Tím čehož kněz Beneš v své Orthographii dotekl, o té liteře při vypravování o čtvrtém dyftongu, zdá mi se že není sobě překážeti. Mně se vidí regule ta jeho býti i nepotřebná i neužitečná i škodlivá, kdyby měla všudy zachovávána býti. Praví že na koncích zřekův²⁴⁴/(40a) nebo slov, ta litera *y* místo té *g* státi by měla vsudy, a nepověděl proč neb z jaké příčiny. Že jest tak mnoho písařů zvyklo psáti všim, ale jak by to za náležitou a vlastní věc ukazáno býti mohlo, ještě nevím. Beneš nechopil dobře vlastnosti a moci²⁴⁵neb zvuku jedné i druhé litery; kteroužto vlastnost každý dobrý Čech ne nesnadně spatří, když obláštne každou literu z těch dvou jejím vlastním hlaholem vypoví ut supra, a potom ten hlahol přidá k slovu tomu kdež státi by měla litera *ta*; světleť porozumí hned, že ne *y*, ale *g* tu státi má: jako u příkladu *bogŭg*, *malŭg*, *bogowati*, *strogiti*, *brogiti*; podobně jako nepíšeme *Yřjk* ale *Giřjk*. A že nepíšeme *Gan* ale *Yan*, to nic nepřekáží; neb také se nepíše *Yan* ale *Ian*, což vše jest malé *i* jenž slove iota, buď obecné nebo versální, a ne to jenž slove ypsilon. A k tomu jsou také některá slova, ješto vlastně mohou a mají tu literu iota, totižto malé *i* na počátku míti, jako *Izaiáš*, a též *Ian*; nebo se tu zřetelně hlahol litery/(40b) *i* s počátku formuje.

Beneš vlastnosti litery té *y* dobře vypsal, čehož sem již prvé dotekl, právě kterak by v sevření rtův, krom samého prostředku, hrubě etc. znělo, jako *ty*, *my*, *wy*, *tmy*, pročež jí také vlastní a dědičné místo po liteře *r* a též po liteře *z* dal etc. Čehož kdyby byl posoudil pilněji, byl by to také nalezl že poněkud sám proti sobě píše o té liteře, totiž když jí takový hlahol nemůže přidán byti; a neb, ať srozumitelněji dím, velí jí psáti v těch slovích kteráž hlaholu té liteře vlastního nemají a nepotřebují, jako *maluy*, *boyuy* etc.; a také i tu hned v druhém tištění té Orthographii Benešovy nornberském²⁴⁶ v tom paragraphu připomenutém jest to zpleteno, totiž i jedné i druhé litery užíváno v těchto slovích kteráž tam takto stojí: *muy*, *twug*, *swuy*.²⁴⁷ A i ta regule kterouž Beneš v své knížce, již *Isagogicon*²⁴⁸ nazval, pokládá na listu 18 asi vprostřed první stránky, vidí se býti nepotřebná proti vlastnosti/(41a) české řeči čelící (ať snad ne proti obyčejí některých písařů); dí, že s přední vocalní literou *u* státi má když jest vprostřed slova, k zadnější pak vocalní liteře že by *g* příslušelo, jako *hogŭg-ssy*, *boyuge*. Ješto vlastnost hlaholu vsudy tu jest jednorozdílná (kromě litery *y*, kteráž nazad stojí za literou *ff*; na kterémžto místě vlastněji by stálo iota dlouhé, takto

²⁴¹ *gummi* klovatina

²⁴² *gamaut* vlastně *gamma-ut*, hudební výraz zavedený Guidem d'Arezzo (995—1050); znamená rozsah hudebních tónů od *gamma* (nejnižšího) po *ut* (nejvyšší)

²⁴³ *smygma* pryskyřice, miza (z ř. *σμηγμα*)

²⁴⁴ zřekův slabik

²⁴⁵ vlastnosti a moci kvality a síly

²⁴⁶ z r. 1543 (nedochovaném)

²⁴⁷ srov. fol. 11b

²⁴⁸ *Isagogicon* jenž jest první uvedení každému počínajícímu se učiti, a to ku poznání dvojího každému velmi potřebného umění, *Orthographii* předkem [...], *Arythmetyky* potom [...], Náměšt (Jan Pytlík z Dvořiší) 1535, *Knihopis* 6640; Prostějov (Jan Günther) 1548, *Knihopis* 6641

ffj, vlastněgffj, milegffj etc.). Co pak kdyby měl napsati *bog* neb *bogowé a wálky, hog nemocného, kog dítě?*

Než pravdat jest, že při některých slovích na konci, vlastně ne *g* ale *y* státi má: jako *tehdy, milý, znameney, dobrý, zlý, dědičný*. Item *koney, woley (woleg), kopey, čekey* a takž potom *čekeyme, kopeyeme, woleyme*. Excipe²⁴⁹ *naděgme se, naděge, bog, bogugme, lotruge, lotruge, přikreyeme, krýti, kragegme, krageti, mēg pokog, pomrskug konj, přenásseg mysl, obyčeg dobrý zachoweg, pozdržug, cestu wkazůg* etc. Item, napřed v tom slovu *yhned*, ale ne v tom *gakož*; nebo/(41b) napřed řečeno že tu jest jiný zvuk vlastní, t. litery *g*, protož psáti *gakož* a ne *yakož*. Též i při tom slovi *Iá*, mělo by a má užíváno býti malého *i* buď versalního neb obeoného, veliké se tu, t. ypsilon netre-fuje, ještě by se lépe trefilo *g* nežli *y*, ale zvyk vlastnost²⁵⁰ přemáhá u mnohých.

Staří písaři, kteříž davno před knězem Benešem byli, ano i ti jenž jeho věku zastali, až i impressorové, zjevné jest že té regule nešetřili, ale někdy tak někdy jinak psávali, někdy *g* někdy *y* kladouce; jakož se toho v knihách starých i na pergameně psaných může nemalo spatřiti. Ano v Zákoně tom kterýž v Plzni leta 1527²⁵¹ vytištěn byl, rozličné a nejednostejně těch liter užívali. Při tom slovu *gakož* tato nejednostejnost v té knižce jest, že někde a často takto stojí: *Iakož*, i na těch místech kdež nebylo potřebí versáli; jinde pak takto: *yakož*. Takž podobně i při jiných slovích. Actorum 20 takto stojí: *pogawsse gey*;²⁵²/(42a) item Actorum 24 *yawsse*;²⁵³ item 1. Cor. 4 *y yá* *Krystuo*;²⁵⁴ a níže 7. cap. *yako y yá*.²⁵⁵ Odtuď bedlivý a soudný člověk snadně pozná, že nebylo pilného šetření v užívání té litery toho času; neb někde vlastně tak stojí napsáno jakž zvuk míti chce, a někde naodpor; jako při tom posledním příkladu: *y yá*. Tu nejprv dobře stojí *y*, maje svůj hlahol, ale druhé připojené k liteře *a* nepřipadné jest tu postaveno. Nebo se tu hlahol té litery *g* vynáší, totižto, když řekneš *gá*, a nebo jestliže by se komu nezdálo litery *g* užití, tedy aspoň malého *i*, totiž aby napsal *íá* a nebo *Iá*, jakož pak tak mnoho se píše, totiž *Iá*. V knihách českých starých psaných hojně jest toho. Ano i B. Lukáš, muž vlastnosti jazyka českého milovný, také nemnoho té litery šetřil, a též jí nejednostejně, jako i Plženští,²⁵⁶ užíval.

Summou, řídko kdo těch liter *g*, *y* všudy vlastně užívá. V Při Aug<ustově>²⁵⁷ list 103b: *zwlássl některj wegstřelkowé*/(42b) *z gimých*; lépe *weystrělkowé*. List 102b: *osteychage*; lépe *osteychage*. Viz o tom více in figura antistechon.²⁵⁸ V Písniích velikých od Pavla Olivetského tištěných,²⁵⁹ mnoho toho může se viděti. V písni Šel přes potok Cedron²⁶⁰ viz i tato slova mezi jinými: *nagde, gá, yakožto* etc. Item v té Spasitel milý E 6: *čistotě srdcy*, item v té Moudrost Boha Otce etc.²⁶¹ *wkřížug geg wkřížug*.

²⁴⁹ Excipe Učíní výjimku (u slov)

²⁵⁰ vlastnost správný úzus, jazyková správnost

²⁵¹ *Nový zákon*, Plzeň (Pekkk) 1527, Knihopis 17098; v rkp. je omylem uveden rok 1517

²⁵² Sk 20,14 — v rkp. omylem Actorum 10

²⁵³ Sk 24,6

²⁵⁴ 1 K 4,16

²⁵⁵ 1 K 7,8

²⁵⁶ viz fol. 41b, pozn. 251

²⁵⁷ Jan Augusta (1500—1572), biskup jednoty bratrské, s Janem Rohem spoluautor bratrské konfese z r. 1535, vězněn 1548—1564 na Křivoklátě. *Pře Jana Augusty, a kněžstva kalíšného, od něho samého věrně a pravě sepsaná, všem vůbec k soudu podaná, Litomyšl?* (Alexandr?)

1543, Knihopis 850

²⁵⁸ fol. 265b—270a

²⁵⁹ viz fol. 28a, pozn. 182

²⁶⁰ píseň b. Lukáše; v bratrském kancionálu z r. 1541 na C 13, v Kancionálu šamotulském na E 11

²⁶¹ v bratrském kancionálu z r. 1541 na C 14

Item H 14: *pokánj nebezpečněgssj*. Item v té písni O křesťané I l viz ta slova: *swüg, zdegssjm, I 3 čekayme, žadayme*. Item Q 6: *čaroděgnjk* etc. A nechat k tomu i toto přidám, že sám Beneš v předmluvě na Nový zákon, kterouž českého Erazma (jakž on dí) té panně²⁶² oddává, dvakrat položil toto slovo těmito literami: *negdeš*; položil hle obě, aby vždy nechýbil etc.

A takž ze všech těchto mnohých již připomenutých příkladů snadně spatřiti se může veliká nejednostejnost v uží/(43a)vání těch liter *y, g, I, neb i*.

Pročež nechažt aspoň zůstává to každému na svobodě aby kterého chce užíval a jakž se komu vidí, žádný žádnými není sevřín regulemi.

Avšak proto sám rozum přirozený k tomu vede, aby při té věci bylo se více vlastností nežli zlým zvykem zpravováno; totiž, tak psáno jakž se mluví, a tak se i mluvilo i psalo jakž toho vlastnost jazyka českého žádá. Mně se zdá že to nic není nesnadného. Některými aspoň slovy mohli bychom se při tom zpravit, o nichž žádné pochybnosti není; jako tato slova: *genž, gdeme, ginak, nagde, přigde, mogi, twogj, sami swcgj, stogj* etc.; tu každý vidí světle, že *g* má býti psáno. A protož když jiné slovo se nahodí jenž takovéhož hlaholu potřebuje, proč takováž litera nemá psána býti? Jako při těchto slovích: *gakož, pogjti, gak, gjmati, pogawsse, důstogněgssj, mocněgssj, mocný,/(43b) kog, bog, mäg, stüg, swüg, twüg, trüg, swolüg, bogug*. Zle napíšeš *vžjwegme*, ale dobře a vlastně napíšeš *vžjweyme, pjskeyme, pügčugme, howěgme, nekatuzlügme, neblaznügme, wrteyme*.

A téměř jest obyčejné po *ě* psati *g* a po *e* napsati *y*: jako *vmey, zpjwey, děley, koney*. Item *vměg, wěg wěťřjčku, pěg páteř, wěg obilj, sljbjm za něg; schowegte, plesegte, přeseypeyte, nepěčügte, wysussügte*. Podobně jako při té litéře *l, l* a druhé za ní *j, i, y*: *ljbost, litowánj, lyko*. Mistr Mikuláš Klaudyán,²⁶³ člověk učený, ten u výkladu Zákona nového tištěného v Boleslavi léta 1518²⁶⁴ slova tato těmito literami položil: *měgjesse, obyčeg, zloděg, rozbrog, obleklj geg, w třech dnech geg, wyswobodj geg, bjesse obličeg, přigali geg, lepěgssj, Galilegssj, lid twüg, vkržižüg, týž bog magjce* etc. A též zase na druhou stranu při těch slovích v nichž ne *g*, ale *y* psáti se má, jako:(44a) *peycha, neylépe, neywjce, heybe, heybagjcy, weyborně* aneb *wjborně*.

V těch pak slovích kdež se dvakrát potřebuje té litery, někteří proměnu dělají kteráž se i mně dobře líbí: *neymilegssj, neywlastněgssj*; a to se nezle trefuje při všech těch slovích v nichž napřed stojí ta syllaba *ney* (nota comparativi,²⁶⁵ kteráž nemá psána býti *neg* ale *ney*); a množství jest takových slov. Než kdež není napřed té syllaby, tu bývá tak i onak děláno: *důstogněgssj*; jakž pisař soudný, neb hloupý a nedbalý jest. Item *neywjborněgssj*, a neb *-ssj*. *Poslaucheyme, poslaucheyte*. Vide Marci 9 G.²⁶⁶

²⁶² Optátův překlad Erasmova latinského Nového zákona z r. 1533 (viz fol. 4b, pozn. 30) je v předmluvě dedikován Johance z Boskovic († 1540), deři Oldřicha z Boskovic (1475—1500), zakladatele větve trnavsko-bučovické. Johanka byla abatýši kláštera na Starém Brně a finančně podpořila překlad Nového zákona.

²⁶³ Mikuláš Klaudyán († asi 1522), lékař v Mladé Boleslavi, humanista, tiskař, vydal několik patristických spisů a překlad Nového zákona.

²⁶⁴ *Zákon nový*, Mladá Boleslav (Klaudyán) 1518, Knihopis 17096

²⁶⁵ nota comparativi příznak komparativu

²⁶⁶ Mk 9,7

Číslování veršů v kapitolách biblických knih bylo zavedeno Erasmem Rotterdamským, tiskem poprvé až v řeckém textu 4. ženevského vydání řeckolatinské bible Roberta Stephana (Estienne) z r. 1551, tj. 15 let po smrti Erasmově.

K. B.

K v svém znění vždy jednostejný zvuk drží, jako *k wám, kwapně*. Po *k* nemůž než veliké *y* býti, jako *kysse, kým, kýž*; a z zadu *wsseliký, weliký*.

L někdy v svém zvuku tence se běže, jako *lenochu, lež, lépe*; někdy pak hrubě, jako *blecha, blesk, kluk, lež, za klam*/(44b) Po *l* někdy malé *i* tence se klade, jako *litera, list*; někdy pak hrubé, jako *lyko, lysý*.

44b

J. B.

I tuť nejedni chybuji když místo *k* píší *g*, ješto někdy mohla by i moci slov škoda býti. Jako při tom slovu *kleit* = příměří,²⁶⁷ kdyby postavil *g* bylo by *gleyt*, barva kteréž hrněří drahně potřebují, lithargyricum.²⁶⁸

K tomu což o litéře *l* nebo *l* píše Beneš, toto přidávám, že někteří staří písaři čeští měli rozdíl takový: že když ten tenší hlahol měla v sobě ta litera zavíratí, takto ji psali *l*, totiž bez toho obloučka jako sloupček nahoru ji zvodili, jako v těchto slovích: *ljtost, litera, lipa* etc.; a zase když by měla tlustším zvukem vyřknuta byti, oblouček k ní přidávali, aby takto stála *l*, jako v těchto slovích: *wosel, slowa, popeł, lawice, lyko* etc., čehož s pilností šetřeno bylo v Kancionálu menším v Lítomyšli, vytištěném léta/(45a) 1542.²⁶⁹

45a

Velmi jest potřebný ten rozdíl, a hodné aby šetřín byl. Neb nešetření jeho, mohlo by někdy i mejlky příčinou býti. Jako, někdo čta slova tato: *oni welice blaudj*, i nešetře rozdilu řečeného při litéře *l*, *l*, i řekl by takto: *oni welice blaudi*; a tudy třebasí v nenáležitém místě smích by byl střápán.²⁷⁰

K. B.

M rty zavírá, a zavřenými rty němě zní, jako *mnoho, mého, dům, sum*. Po *m* také i malé i veliké se klade, jako *mi, mistr, my, myš*.

N bez vršku, svým obyčejem hrubě zní, jako *dán, den, sen, wen*. Po *n* sluší i šetřiti, kdy malé *i* a kdy veliké má položeno byti, jako *nikdy, nikoli, a nyníj, nýbrž*.

Ň s vrškem měkčeji zní, jako *daň, naň, peň*.

J. B.

Toho vršku při mnohých slovích šetřiti velmi pilně sluší. Nebo často significatio totius vocis²⁷¹ na tom vršku záleží, jako/(45b) v těchto slovích: *stržen s nebe* a *stržeň*²⁷² *w dřewě*, jakž Moravci říkají.

45b

²⁶⁷ příměří záruka bezpečnosti

²⁶⁸ lithargyricum krystalický kysličník olovnatý, klejt

²⁶⁹ *Piesně chval božských, Piesně duchovní evanjelitské*, Lítomyšl (Oujezdecký?) 1542, Knihopis 12857

²⁷⁰ střápán ztropen, způsoben

²⁷¹ significatio totius vocis význam celého slova

²⁷² stržeň dřeň, duše, jádro

K. B.

O hlasem i accentem vždy jednotejně okrouhle se běre, jako *Bože, moře*.

P v české řeči jednotejně má znění; leč se někde z židovské neb z řecké řeči s literou *h* spojuje, tedy za *f* má čteno býti, jako *Raphaël, Philistýnsstij, philosophi, zophia*. Po *p*, *i* malé, také veliké se klade. Příklad prvnho: *piš, pijsmo, pijsař*. Příklad druhého: *pytel, pyssný*.

Q. Té litery Čechové v psání své řeči neužívají, protož také v počtu abecedy české položena není.

R bez vršku vždy hrubě ryčí, jako *rak, rek*. To *r* kdežkoli po sobě *y* má, vzdy veliké má, jako *ryba, rybníjk, rychle*. Při tom *r* hrubém bez vršku, z dobře se píše i čte, jako *wrz, brž*.²⁷³ Někdy se ono k jiné vocali následující táhne, jako *brzo, skrze, mrzý, držíj*.

(46a) Ř s vrškem, chřaplavěji zní, jako *řasa, řeka, řemen*. Při tom ř s vrškem kdež se koli *i* píše, vždy se má malé tenké, krátké, neb dvojité psáti, jako: *při, dři, řijkali, řijdili*. Při tomto ř chřaplavém s vrškem, ta litera z vždy zbytečně se píše, neb se nikdy nečte; a byt se měla čísti, musilo by býti obtížné šepání; leč při versáli, když někdy při *R* místo samého vršku *ž* s vrškem musí položiti, jako *Ržehoř, Ržekl pán pánu mému*. To sou ti rozumně nad jiné v svém jazyku znali, kteříž vytiskující Zákon, po žádném *c* ani po *r* s vrškem, té litery z zbytečně netiskli.

J. B.

I to kladení té litery *ž* po versálním *R*, nelíbí mi se. Proč radše nemá puňkt drahný po straně tomu versáli přidán býti: *R̂*.

K. B.

S napřed neb v prostřed slova, jediné, obdloužené;²⁷⁴ neb zadu malé, podobně jako houser tence sipí *s*, *s*./(46b) Příklad: *fám, fem, fnes, náf, wás, nes*. Prostřed slova chceš-li dvě *f* položiti, jako takto *sf*, aby jedno k přední vocali a druhé k následující tence slušelo; máš napřed *s* maličké, a potom dlouhé položiti, jako *masfo, impresfo*. Při tom *f* tenkém, vždy má veliké *y* býti, jako *fyt, fýt, fylný, mijfy, presfy*.

J. B.

Veliký rozdíl jest a býti má, mezi dlouhým *f* a malým *s*. Nebo to malé *s* plerunque fit praepositio,²⁷⁵ jako *s nij půgde, cum illa ibit, fnj to wsecko, comedet hoc totum, s sauženým člověkem býdlíš*; ač někteří pší *sfaužený*, ale bezpotřebně, lépe prostě psáti *saužený* aneb *saužený* (ač první lepší): *s člověkem sauženým býdlíš*.

K. B.

ff, dvojité *f* obé dlouhé, neb jedno dlouhé s druhým krátkým zadu, a neb samo *s* malé s vrškem takto *š* hrubě zní, podobně jako když kdo slepice odněkud/(47a)

²⁷³ *brž* komparativ od *brzo*, tedy „spíše, dříve“

²⁷⁴ obdloužené protáhlé, prodloužené

²⁷⁵ plerunque fit praepositio je většinou předložkou

shání *ff*, *ß*, *z*. Příklad: *ffat, deß, wes*. Prostřed slova chceš-li dvě *ff* položit, aby jedno k přední vokalí a druhé k následující hrubě slušelo, máš napřed *z* maličké s vrškem a potom dvě dlouhé *f* spolu svázané položit takto: *zff*, jako *wyzzffij*. Však *z* s vrškem obvykle v prostřed slova *ff* předchází, jako *nižffij, téžffij, vžffij*. Při tom *ff* vždy malé i jedno neb dvojité má býti, jako *ffik, ffidlo, ffijp, ffirffij*.

J. B.

Litery *s* vlastnost dobře vypsal. I toho dotýkáže že v některých slovích dvě *s* kladeny býti musejí, v těch totiž kteráž hlahol té liteře vlastní protahují, jako *masso, wesfelé, sfywyj*. A že dvě dlouhé *f* když se spojí, jiný hlahol vlastní mají, protože pro odvojení neb prodloužení zvuku té litery *s*, jedno maličké svinuté, a druhé dlouhé prostě psáno bývá; však napřed aby stálo maličké, a za ním dlouhé, poněvadž/(47b) jest obyčej, kdež by litera *ff* na konci slova státi měla, pro slušnost aby jedno *f* dlouhé při sobě druhé maličké, zavírající slovo, drželo, jako *náß, Matauß*. I to ne zle pověděl Beneš, že v některých slovích duplicatur,²⁷⁶ dvoje *ff* se klásti musí, jako *wyffffij*; protože pro slušnost, aby jedno *s* malé bylo kladeno napřed, a druhé dlouhé *ff*. Ale některá slova místo toho prvního *s* vlastněji potřebují *z*. Což jak poznati, kdy které klásti by se mělo, příkladem okáži: *wyzzffij* proto, neb říkáme *wyzzfe*, a *nižffij* proto, že říkáme *njže*, a ne *njzfe*.

47b

Dobře-li pak, totiž vlastně-li, Beneš malému *i* místo dal po liteře *ř* a též po *ff*, čili nevěselijak dobře; soudný čtenář ne nesnadně pozná, zvláště když posoudí znění neb hlaholu těchto slov: *ffýp, řýp, ffydlo, hříwa*; nestojí-liž tu v těch některých slovích, ač ne ve všech, lépe *y* nežli *i* suď kdo chce. Zřetelné jest to když by rozvlačně, ano jako rozděleně to/(48a) slovo vyřkl *ffýp, ffyp*, žeť zavzní hlahol velikého *y*, a ne toho malého *i*. A protože ta litera by měla psána býti jejíhož se hlaholu užívá a ne jiná. Však zdá-li se komu že drobet subtýlněji vzní s malým *i* každé to slovo, nechažť ho užívá, pokoj o to.

48a

Zdáť se že by bylo pěkněji, aby *ff* za sebou malé *i* mělo, ale pro jakous obutost²⁷⁷ při vynášení hlaholu *ff* nelze hned rychle, zvláště neohbitého jazyku lidem, spadnouti na vlastní hlahol malého *i*, ale vždycky téměř vlastnosti velikého *y* hlahol zavzní, jako by někdo chtěje v špičku trefiti i chybil se pak i cíle; avšak pravidlo pravidlem zůstává, a což lepšího a vlastnějšého, k tomu směřovati sluší.

A rovně tolikéž o liteře *z* může povědino býti, jejíž podobné jest užívání jako i svrchu psané litery *ff*, jako když říkáme *zyd, zyw*. Některá/(48b) slova drobet subtýlněji vznějí, jako *zjezeň, Zibřýd*. V některých starých knihách pěkně na pargaméně psaných českých, nic toho není šetřino, ale někde malé *i* někde veliké psáno *y*, po *r*, i po *ř*; i po *z*; jako v těchto slovích: *Krystus, Kristus, Gežzffe, kteřj, Řjmané*

48b

K. B.

T bez vršku, hrubě svým zvukem zní, jako *mat, nat, ssat, máti*. Po *t* kdež se *i* malé klade, má tence složeno býti, jako *tiskne, tijsse*; zadu *mijti, pijti*. Kdež se pak veliké *y* klade, má hrubě složeno býti, jako *tys, týměř*; zadu *nehity, prsty*.

Ť s vrškem, tenčeji zní, jako *tať, tuť, rmuť, nůť*.

²⁷⁶ duplicatur zdvojuje se

²⁷⁷ obutost hrubost

J. B.

49a Špatná litera *t* s tím vráskem \vee , ale nemalé vážnosti býti by měla. Obláštňík jest to české řeči vlastnost, podobná k tomu což u Židův slove affixum. Nebo když napíšeš *dámť*, tolikéž jest/(49a) jako by napsal *dám tobě*. Ač někdy obě to se předce klade, pro zvostření a ztužení affirmationis in hac voce comprahensae,²⁷⁸ jako *dámť tobě*; toť již platí tolikéž jako by řekl a nebo napsal *dám já tobě*. Ač opět někdy i k tomu předce *t* se přidává *dámť gá tobě nětco lepssjho*. Egregia sane est proprietas et in hac una litera puncto hoc addito.²⁷⁹ Poláci to zhruba dělají, přidávajice místo puňktu, literu *i*, iotam, říkajíce *damči tobě*. Odkudž se jako i odjinud jasně vidí, že ten puňkt jehož se na *n*, *e*, *t* etc. užívá, není než iota abbreviatum,²⁸⁰ i malé v tytlík proměněné. Ale o tom jinde příležitěji povím více,²⁸¹ i již napřed jest povědno.²⁸²

Nechť i toho dotknu, že té litery *t* bývá v některých místech dvojení, a velmi potřebné, jako *zlatj grossowé neb kofljkowé, z latj plotowé*; učiní se tak rozdíl mezi *zlatými* a *latěmi*, neb *latmi* ut alii loquuntur.²⁸³

49b Na konci při některých slovích vidí mi se/(49b) že neškodně se odvojuje ta litera, jako *bytt*, ostřeji a lépe zní nežli by napsal *byt*, ač sic jest německý obyčej.

K. B.

U bez accentu, krátké jest, jako *muže, tuže*.

Ů s accentem dlouze a vostřeji zní, jako *rúže, níže, kúže*.

W litera v české řeči velmi potřebná. Ta kdež se sama před jinými slovy klade,

Staří psávali v jinak, totiž s těmi vrásky²⁸⁴ *W, V* ale to již dávno zahynulo, s bez škody.

a neb když se napřed spolu s jinými consonanty spojuje, neb kdež zadu po vocalích stojí; vlastně a zvučité svým zvukem zní. Příklad prvního: *w dám, w hrst, u kost*. Příklad druhého: *wbij, wstúp, wlož*. Příklad třetího: *wzaw, měw, diw, kow, těchto mužúw, Řekúw*. Ta pak když před vocalemi v jednu syllabu s nimi se spojuje, jest to což latinici říkají, že *v* jde v moc consonanty, jako *Wáclaw, Welijš, widijš, wosk*,

Pevnýť jest zámek Velíš,²⁸⁵ ale ty jej přfliš draho velíš, t. oeníš, licitaris.

50a *woše*. Po té liteře *i*, tenké i hrubé se klade, jako *wiz, wijte, wydám, wygdu*./ (50a) *X* v české řeči, jakož i v latinské, svůj zvuk drží, jako *Alexander, Alexj*.

²⁷⁸ affirmationis in hac voce comprahensae tvrzení obesaženého v tomto slově

²⁷⁹ Egregia [...] addito. Toto jediné písmenko s tečkou má výtečnou vlastnost.

²⁸⁰ iota abbreviatum zkrácené měkké *i*

²⁸¹ 51b (Optát), 96b (Blahoslav)

²⁸² 34b—35a

²⁸³ ut alii loquuntur. jak říkají jiní.

²⁸⁴ s těmi vrásky smyčkami nahoře (podle písařského zvyku — viz obrázek 3)

²⁸⁵ *Velíš* hrad a ves u Jičína v Čechách; 1500 zde uschována kompakta; v 16. stol. majetkem Trčků z Lípy

je rozkladné je vinnoguce sa litera, gals,
 ayte, a tvegi a lipe zij nezliby najfjal, vgti
 ai, pi ggt rimecty abvieg.

U bez accentu, bratle ggt, gals, mužej tuje.

U accentem, klauze a roj, tvegi zny, gals,
 kluze, mužej, kluze.

W litera sa česke řeči realni potřebová.

Na českej se sama před jinými slovy klade, a

<p>Itaňj klauzi. ov. ginal, toziz stěmi rozstby. ll, l, ale to gij darano zahgnulo, a klj slova</p>	<p>neb česj se napisať v polu v giniymi consonantny spo, guge, neb česj začu vso</p>
---	--

vocalijf, bozj; raly, tri a zrouičtí srogm
 zrouičem zny. **Prjklad pranjfo, radum,**

ragyrd, rekyd. **Prjklad drugeho, rabij,**
 raly, raly. **Prjklad třetijfo, raly,**

mira, dera, son, včigto mužuro, včeluro.

Na pak česj před vöcalem sa gedru sly,
 labu vnyimi se vpoquge, ggt to coj latinuog
 nřkragy, je. v. gde sa moe consonantny, gals,
 Wailers, Welijsť, veidyfo, rofst, roore.

Do te litere. i, tenke y grubě se klade, ga,
 to, raiz, rjete, roqdam, raggdu.

Derongt ggt zamek
 i kljst, a le to ggt
 vjklus rnyo rocljst.
 t. cenjfo, licitaris.

J. B.

Přidej take *Braxida*,²⁸⁶ *Raxice*.²⁸⁷ Ač prostí a neumělí písaři, někdy místo *x* litera duplici, užívají předce dvou liter *k s*, *Aleksander*, *aksamit*, *piksa*, id est coniuratio seu schisma, factio.²⁸⁸

K. B.

Z bez vršku, tence zní, jako *z země*, *z záhonu*. Při tom *z* bez vršku, vždycky *y* veliké klásti se má, jako *zysk*, *zyna*, *Zygmund*.

J. B.

Quidam hanc literam fere confundunt cum *s*, aut earum significationes ut deberent non observant.²⁸⁹ Příklady ukáží: *s dřeva spadl* (= de ligno decidit), *z dřeva vdělal kámen*, ex ligno, *swolal kuřata neb prasata*, convocavit, *zwolal na towarysse* neb *zkřikl*, exclamavit, *snjme to*, comedemus hoc sive consumemus, *s njm půgde*, cum illo ibit, *z nj narozen*, ex ea natus./

(50b) Více o tom povím níže, in praepositione,²⁹⁰ potom také i při figurě antistechon.²⁹¹

K. B.

Ž s vrškem, hrubě zní, jako *žádost*, *ženich*. Po tom *ž* s vrškem, vždy malé *i* jedno neb dvojitě se píše, jako *žid*, *živ*, *žijžeň*, *žijdle*. Kdež *Z* versále jest a má hrubě zníti, místo vršku kterýž by nad ním měl státi, obyčej jest *i* malé po něm psáti, jako *Ziattáf*, *Zienich*.

J. B.

Kdyby nebylo pro zvyk, mně by se vidělo příhodněji býti, při liteře *Z* versální nepsati *i* malého, ale v prostředku raději přetrhnouti literu *Z* takto: *Ž*; podobně jako děláme v liteře *f* když z ní chceme míti *f*, ut *Frydrych* etc.; druhé pak *Z* bez toho psáti, jako *Zygmund gest zdráw*, *Žibřid stúně*; jakž sem již i prvé o tom napsal.²⁹²

(51a)

K. B.

Příkladové někteří, rozličného užívání té litery *i*, malé i veliké

Teď nynij mnozý páni byli, y panij, y panny byly, w bijlým rausse, s milými přátely, milij hosté nassi.

²⁸⁶ *Braxida* ženské vlastní jméno z řec. Praxedis (arov. římakou světici z 6.—7. stol.)

²⁸⁷ *Raxice* asi grafická varianta místního jména *Rakšice*

²⁸⁸ id est [...] factio. to jest spiknutí nebo odštěpení, (odštěpenecká) strana.

²⁸⁹ Quidam [...] non observant. Někteří tuto hlásku téměř úplně směšují se *s* nebo jejich významů nedbají tak, jak by měli.

²⁹⁰ in praepositione v oddíle o předložkách (viz zejm. fol. 150b—151a)

²⁹¹ při figurě antistechon v oddíle o náhradě hlásek jinými hláskami (viz zejm. fol. 269a/b)

²⁹² viz fol. 33a—34a

Některí z Moravců směšné by tu rozdily mezi těmi slovy ukázali, *holeg, boleg, holau*. Sed haec sunt et stotilia et vere ridicula.²⁹³

Po c bez vršku i s vrškem: *Cýn když gest čj, cyzým darmo gey čiviti.*
Po r bez vršku i s vrškem: *Ryby w swé rychlosti [řijdce] při kři dlauho se drzjij.*
Po s a po t: *Syt sem yá y ty toho sýtij ssirokého w sýtiji geho.*
Po z bez vršku i s vrškem: *W naruzy žiwnosti a žijžniwnosti darmo se v žida zysku nadijti./*

(51b) Breviatúry neb ukřacování českého psání

51b

Všecky vocales, neb hlasité litery, kdyžkoli, buďto v prostřed neb na konci, vejš nad jiné litery se stavějí; okazují, předtím, nebo litery neb syllaby některé vypuštění: jako *pánu mému, geho dobrého*.²⁹⁴ Tež se to děje když se consonantes neb spoluzvučné zadu někde vejš nad jiné vystavují. Také když se v psání někdy poslední syllaby vejš nad jiné prvnější stavějí, jako *přikazo* a nahoře *li*, za *přikazovali*; též *wassj* a nahoře *ti*, za *wassij milosti*.

Vršek když mezi některými literami a tou vocalí vejš stojí, za *i* stojí: jako *bě, dě, ně, tě* za *bie, die, nie, tie*, kdež *i* svou moc vocalní tratí a za consonant zní.

Tytlové prostí nade všemi vocalemi, napřed, uprostřed, i při konci, všudy *m* neb *n* (jakž rozum káže) vyznamenávají./

(52a) Při té litéře *p* rozliční tytlové sou. *ř* za *pře*, jako *předkem*. *ř* za *při*, jako *přiklad*. *p* za *pro*, jako *prorok*. *ř* za *pra*, jako *řha, řwo*. Též v psání takový tytel za *ra* nad jinými mnohými literami se staví; i někdy za *na*.

52a

Některé breviatúry v českém psání velmi krátké sou: jako *.S.* za svatý, *.t.* samo se dvěma puňtky napřed a zadu za *to jest*, neb za *totižto* se klade. A v krátkosti pověda, všecky breviatúry českého psání kratce nemohou sebrány býti. Také, v tištění se neralezejí; v psání neb čtení, každý obyčejem snadně se jím naučí.

J. B.

Toto pak naposledy k té stránce Orthographí přidati mi se vidí, že některá slova nejednostejně se píší. Nebo při nich někteří té litery, jiní jiné užívají; a takž podobně i v mluvení se děje. Jako když někteří říkají i píší *preč*, jiní pak *pyč*. V některých krajích jednoho, a v jiných druhého se způsobu užívá. Však vidí se způsobněji a subtylněji býti když *dís/(52b) pryč*. Moravci prostější říkají *preč*. Ale o tom náležitěji a více potom se napíše, ubi de figuris agam.²⁹⁵

52b

K. B.

Druhá stranka české Orthographí

Ku poznání druhé stránky Orthographí v české řeči, s strany smyslu řeči, jak se která řeč kterými puňtky dělí, i k oddechnutí když se čte, i k snadnějšímu smysla pčznání; potřebí jest šestery puňkt, a při tom moc každého, oznamiti, i příklady to

²⁹³ Sed haec [...] ridicula. Ale to jsou věci jak vyumělkované, tak i opravdu směšné.

²⁹⁴ V tištěném Optátově textu je *Pá^v/m^ev/ge^o/dobré^o*.

²⁹⁵ ubi de figuris agam. kde budu pojednávat o figurách (zejm. v 5. knize *Přidavků (O některých figurách menších)*; viz fol. 256a—271a).

okázati; aby každý, kdož by Nový testament skrze Erazma zpravený četl, všem

od Erazma dicendum erat²⁹⁸

puňktům v něm položeným mohl rozuměti, a tak slušně a rozumně jej čísti. Ačkoli v některých impressích lépe, a v některých hůře, skrze impressory puňktové sou položeni.

Virgula neb suspensivus

V české neb německé řeči se stává štrajšek tenký obdýlný, ne upřímě²⁹⁹ zhůru ale pošikem takto: / ; slove virgula, to jest prou/(53a)tek neb čárka. Nynější latiníci obyčejně dole půl kroužka maličkého zpátkem kladou, a suspensivus mu říkají.

comma nyní slove

A takový puňkt se klade, když řeč začatá ještě tak visí, že není ani smysl celý ani celé řeči vyplnění. Jako v příkladu: *Počátek veselého zvěstování Gezu Krysta Syna Božjho*,³⁰⁰ tu jest řeč začatá, však tu není ani smysl celý, ani té začaté řeči plné dokonání.

Geminus

Puňkt dvojitý, kdež jeden nad druhým stojí, jako takto : latiníci geminus jmenují.

Colon mu říkáme.

Ten se klade, kdež které začaté řeči jest již smysl poněkud celý, ale ještě není té řeči dokonání k plnému vyrozumění. Po tom punctu dvojm, vždy ještě k celosti a k plnosti vyrozumění té řeči něco více přísluší, a ještě má něco dopovědného býti. Jako v příkladu: *Počátek veselého zvěstování Gezu Krysta Syna Božjho, gakož psáno jest w Prociích*.³⁰¹ Tu již té řeči jest i/(53b) počátek i smysl poněkud celý, ale ještě není té řeči doplnění k plnému vyrozumění, ještě k celosti toho smyslu něco více má povědného býti.

²⁹⁶ Inepte loquitur Mluví nevhodně

²⁹⁷ Dicere [...] locutionibus. Měl říci šest puňktův. Viz Linaer o takovýchto vazbách. Thomas Linaer (Linacre) (asi 1460—1524), anglický humanista a lékař krále Jindřicha VIII. Jeho anglicky psané jazykovědné dílo *Progymnaemata grammatices vulgaris* z r. 1512 bylo přeloženo do latiny jako *Rudimenta grammatices* (1523). Blahoslav zde odkazuje na jiné Linaerovo slavné dílo, *De emendata structura latini sermonis libri VI* (1524¹, 1539²), jež obsahuje pouze latinskou syntax. Podle B. Jedličky (ČOM 46, 1872, s. 461) jde o tato místa (podle lipského vydání z r. 1577): „Distributive cum iis nominibus, quae singulari numero deficiuntur, cardinalium loco jungi sola possunt, cardinalibus exclusis: *Binæ literae, terna arma, quaterni codicilli*, non duae, tria, quatuor dicendum.“ (177) — „In pluralem gignendi casum feruntur et numeralia, tum cardinalia, praesertim cum partitionem quandam subindicant, tum ordinalia omnia: *tres fratrum, quatuor iudicum*.“ (168)

²⁹⁸ dicendum erat mělo se říci

²⁹⁹ upřímě přímo

³⁰⁰ Mk 1,1

³⁰¹ Mk 1,1—2

Periodon

Punct jest sám dole jediný takto . , po němž se znovu k počátku jiné pořádné

periodus

řeči, versále píše. Neb když také stojí zadu při dokonání vší řeči, latiníci někteří periodon, někteří obyčejně comma jej nazývají. Ten se klade, když jest i smysla

chyba³⁰²

i řeči začaté, dokonalé vyplnění k celému vyrozumění. Jak v příkladu: *Počátek veselého zvěstování Gezu Krysta Syna Božijho, gakož psáno gest w Prorocých: hle já posýlám posla svého před twárij twau, genž připravij cestu twau před tebau.*³⁰³ Tu jest již i smysla i řeči, plně vyplnění, k dostatečnému vyrozumění; neb již potom i hned versale jest, a počátek jiné řeči z jiného proroka./

(54a) Jiní příkladové, kdež se ti tři punctové pořádně následují.

54

*Což narozeno gest z těla, tělo gest: a což narozeno gest z ducha, duch gest.*³⁰⁴ *Těž: A on odpowíjdage gednomu z njch, řekl: Přijteli nečiním tobě křivdy.*³⁰⁵ *Těž: Synové buďte poslušnij rodičů we wssem: neb se to dobře líbjij Pánu.*³⁰⁶

Interrogativus

Punct obláštňi jest otázky neb otazání, jemuž latiníci interrogativus říkají: dva puncty, jeden nad druhým, dolní prostý, ale vrchní s nakřiveným vocaskem takto: ? Ten se klade, kdež se nějaká otázka děje, aby z odpovědi bylo té otázky vysvětlení; a má se vždy způsobem otázky čísti. Jako v příkladu: *Kotik chlebů máte? a oni řkau: sedm.*³⁰⁷ Tu máš již i otázku, s punktem otázky, i odpověď.

*Těž: Chleb kterýž lámeme, zdaiiž společnost těla Krystowa nenj?*³⁰⁸ Hle tu máš otázku i punct otázky. A i hned potom odpověď k vysvětlení té otázky, kdež a/(54b)poštol dí: *Neb gedn chleb, gedno tělo mnozj sme, neb wssichni z téhož chleba častku bēřeme.*³⁰⁹ Aby z vlastních vysvětlení apoštola, i z skutku ukazaného, bylo zněti že tu apoštol prostě nemluvil o přirozeném těle Krystově ale o duchovním těle jeho církve, o duchovní společnosti věrných; jakož z Erazmovy Paraphrazi³¹⁰ snadné jest vyrozuměti.

54

Partitivus, neb divisivus

Při koncí řádků, kdežkoli některé slovo v své celosti nemůž položeno býti, dvě virgule takto bývají postaveny // . Aby z toho čtenář čta věděl, že to slovo v tom řádku v celosti své položeno není. Kdež to příkladně při koncí mnohých řádkův jest viděti.

³⁰² viz fol. 56a/b

³⁰³ Mk 1,1—2; Mal 3,1

³⁰⁴ J 3,6

³⁰⁵ Mt 20,13

³⁰⁶ Ko 3,20

³⁰⁷ Mt 15,34

³⁰⁸ 1 K 10,16

³⁰⁹ 1 K 10,17

³¹⁰ *Paraphrases in Novum Testamentum* vydal Erasmus Rotterdamský v letech 1517—1523.

Parenthesis

Parenthesis v orthographii také mezi puňkty se klade. Kterážť za půl kroužkem napřed se počíná, a půl kroužkem zadu zavírá takto (). A ta se klade, kdež se v některou řeč začatou jiná řeč vkládá; neb pro té řeči příčiny ukazání, neb pro její další osvětlení, aneb pro ozdobnost; pro ukřacení a pro potvrzení té řeči.

Z té pak příčiny těmi polokroužky se zavírá; kdož by řeč začatou bez vsí překážky předce čísti ohtěl, aby což před parenthesis a po parenthesis stojí, pořádně čtel; a neb mezi tím parenthesis čta, aby ji v zvláštním rozvážení čtel, aby v pořadku před se vzaté řeči se nemejlil.

Příkladové kdež se parenthesis

vkládá, pro ukazání příčiny před se vzaté řeči

*I stáli pacholcy y služebnícy kteříž vhlj nahrabali (neb zyma byla) a zhrjwali se.*³¹¹

Též: *Protož byla-li dokonalost skrze lewitské kněžstwij (neb skrze to lid zákon byl přigal) což nad to bylo přřebij aby giný powstal kněz, kterýž by podlé řadu Melchysedchowa a ne podlé řadu Aaronowa slúl?*³¹²

Příkladové kdež se parenthesis

[vkládá] pro té před se vzaté řeči světlejší vyložení

*Powstaw Petr vprostřed včedlnjkuw řekl (a byl zástup gmen spolu jako sto a dwaceti): Mužij bratřij musylo se pijsmo naplniti.*³¹³

Též: *Neb ačkoli sau křetř slowau bohové, buďto na nebi buďto na zemi/(55b) (yakož sau bohové mnozj a páni mnozj) wssak my gedíného Boha máme.*³¹⁴

Příkladové kdež se parenthesis

vkládá pro některé řeči i ozdobnost, i ukřacení i potvrzení

*Aby bylo swědectwij easy swými, w kteréžto gá postaven sem kazatelem, aposstolem (prawdu prawijm w Krystu, nelhut) wbitelem pohanůw s wijrau a s prawdau.*³¹⁵

Též: *Neb spogeni budau (prey) dwa w gedno tělo.*³¹⁶

Také toto sluší znamenati, že impressorové kteříž Testament Erazmem napravený

Jinde byl řekl skrze Erazima, tu již Erazimem: utrunque ineptum.³¹⁸ Lépe bylo říci od Erazma. Ač ta phrasis, nempe usus ablativi instrumenti, suo loco non vituperatur nec rejicitur.³¹⁹ Dobře díš *Ta wč nemůž býti spokogena než geho milosti Pánem.*

tiskli,³¹⁷ někdy parenthesis, ne jakž obyčej jest polou kroužky, ale dvěma puňkty napřed i zadu zavírali. Jako: *A řeč ta tělem učiněna gest, a obýwala mezy námi :a spatřili sme sláwu gegj, sláwu gakožto gednorozeného od Otce: plná milosti a prawdy.*³²⁰

³¹¹ J 18,18

³¹² Žd 7,11

³¹³ Sk 1,15—16

³¹⁴ 1 K 8,5—6

³¹⁵ 1 Tm 2,7

³¹⁶ 1 K 6,16

³¹⁷ Petr Gzell, Matěj z Dvořišt; viz fol. 4a, pozn. 25, 4b, pozn. 30, 7a, pozn. 52

³¹⁸ utrunque ineptum obojí je nevhodné

³¹⁹ Ač ta phrasis [...] rejicitur. Ač ta vazba, totiž užití instrumentálu, se na náležitém místě nehání ani neodmítá.

³²⁰ J 1,14 — V rkp. místo dvojteček kulaté závorky

Tu před *a spatřili sme*, místo půl kroužka *geminus*, a za *od Otce*, při zavření také místo půl kroužka *geminus* stojí. Štapulenský³²¹ položil kroužky./(56a) Někdy pak impressorové potřebnou *parenthesim*, samými *virgulemi* znamenali. Jako: *Tehdy žoldněti když ho vkřížovali, vzali raucha geho /a učinili čtyri dijly, gednomu každému žoldněti dijl/ a sukni.*³²² Štapulenský zjevně *parenthesim* tu ukazuje, k snadnějšímu vyrozumění položil polokroužky. A ten smysl z Paraphrazi Erazmovy snadně se můž poznati.

Příklad kdež se ti puňktové všickni v jedné řeči spolu scházejí

*Zdaliž newijte bratřij (než zmagijcým zákon mluwijm) že zákon tak dlouho panuge nad šlowěkem dokudž by zákon žiw byl? Nebo žena poddaná mužji, živému mužji přiwázána gest skrze zákon: pakli by vmřel muž, wyswobozena gest od zákona muže.*³²³

J. B.

V druhé stránce Orthografii kněz Beneš punkty zpravuje. Což o prvním punktu praví, dobré jest a pravé; ač nyní tomu punktíku, proto že *commata dividit*,³²⁴ více říkají *comma* nežli *suspensivus*. Čechové staří toho prvního punktu velmi málo uží/(56b)vali. Výborní Čechové, pan Řehoř z Jelení i Viktorýn ze Všehrd, místo toho prvního, druhý psávali. Jako takto položil Jelenský u výkladu Petrarchy o chudobě:³²⁵ *Gakož bohatého by pak y sstědrý byl: ussak zachowá-li sobě co: obecně lakomým nazýwaj: tak chudý: by byl y lakomý: gmjn bude za sstědrého.* Někteří místo dvou punktů *virguly* užívali, i tu kdež *commata*, i tu kdež *cola* dělali. Obec pak písáři nepřliš pečlivých, divně a rozličně se v tom pletli, jako i podnes.

Periodus, puňkt ten jediný, celý a již zavřený smysl znamenající, své místo jakž takž míval, jako i nyní u mnohých.

Kdyby tomu přivyknouti chtěli, aby ti tři puňktové v psáních náležitě byli zachováni, chvalitebná byla by věc. Již pak ten první puňkt, jež Beneš nazval *suspensivum*, buď že by formou *virgule* takto / (jakž Beneš dí) psán byl, buď po latinšku půl kroužku že by bylo děláno takto , o to by se nebylo potřebí nesnadniti.

Konec Orthographii/

³²¹ Jacobus Faber, zvaný Stapulensis, vl. jm. Jacques le Fèvre d'Estaples (1450/55—1536), francouzský katolický humanista, exeget a filozof. Přeložil do francouzštiny celou bibli v letech 1523—1530; autor komentářů k evangeliiám (1521) a epištolám (1527).

³²² J 19,23 — V rkp. místo rovných závorek kulaté.

³²³ Ř 7,1—2

³²⁴ *commata dividit* rozděluje větné úseky

³²⁵ *Francyška Petrarchy poetry [...] kniehy dvoje o lékařství proti štěstí a neštěstí totiž proti libým a protivným věcem*, Praha (Severin) 1501; *Kniehy druhé [...] v kterýchž se o neštěstí rozmlúvá*, O chudobě rozmlúvanie VIII (str. 176); srov. fol. 14b, pozn. 93

Každému upřímému čtenáři kněz Václav Philomathes z Jindřichova
Hradce napřed pozdravení

V Jindřichově Hradci, více téměř německý nežli česky mluví. A kteříž sou tu rodili
Čechové, velmi nezpůsobně mluví, admittentes germanismos sat ineptos.³²⁷

Nedivím se tomu že Laurentius Valla, muž v latinském jazyku náramně výmluvný,
tak velmi se horlí na ty kteříž ten jazyk svou blekotností hanebně zprznili; a přečistí

Inepta phrasis bošmice *horlím se*. Lépe jest říci *horlím* absolute.³²⁸ Jako též při onom
slovu *pečovati se*, *nechtěj se o to pečovati*. Obsoleta et repudianda phrasis.³²⁹

latinu z jazyku řeckého pošlů,³³⁰ skrze přiměšování jiných postranných a nevzácných
jazykův šeredstvím lehkomyšlným v zkázu uvedli. Kdež toho lítost maje, o to pra-

Aulica et inerudita atque barbara phrasis est *Kdež toho lítost maje*.³³¹ To slovo *kdež*
nic se tu netrefuje; ačkoli již tak mnozí počínají mluvití. Viz o tom více v Předavcích,
list [236b].

coval aby toho ušlechtilého jazyku nakažení zase napravil. Jakož pak o tom zname-
nité knihy (jenž mají titul Liber elegantiarum) sepsal;³³² aby z nich se učili všickni
kteříž právě a čistě chtí latině mluvití a uvarovati se všelijakých barbarismů a sole-
cismů, t. nepravého převráceného a zle zvucícího mluvení. Čehož někdejší staří/(57b)

inepta grandiloquentia³³³

latinští učitelé (jako Jeronym,³³⁴ Ambrož,³³⁵ i jiní jím podobní) pilně šetřili. Po nichž
přišli jiní s kuchyňskou latinou³³⁶ (jako Scotus,³³⁷ Thomas,³³⁸ Albertus³³⁹ a jiní jím

³²⁶ K. V. Ph. kněz Václav Philomathes

³²⁷ admittentes [...] ineptos. dopouštějící se velmi nevhodných germanismů.

³²⁸ Inepta phrasis [...] absolute. Nevhodná česká vazba *horlím se*. Lépe jest říci *horlím* bez
zvrátneho zájmena.

³²⁹ Obsoleta [...] phrasis. Zastaralá a zavržená vazba.

³³⁰ V 16. století se běžně předpokládala genetická i kulturní nadřazenost klasické řečtiny nad
latinou. Za pramatku všech jazyků se považovala hebrejščina.

³³¹ Aulica [...] *lítost maje*. Dvořácká, nevzdělaná a barbarská vazba jest *Kdež toho lítost
maje*.

³³² viz fol. 4a, pozn. 27

³³³ inepta grandiloquentia nejapná velkohubost

³³⁴ viz fol. 31a, pozn. 199

³³⁵ Sanctus Ambrosius (333/340—397), církevní otec; milánský biskup, autor mnoha exegetických,
moralisticko-asketických a dogmatických spisů, skladatel církevních hymnů.

³³⁶ s kuchyňskou latinou s neklasickou latinou

³³⁷ Johannes Duns Scotus, zvaný Doctor subtilis (asi 1266—1308), františkánský mnich; teolog
a scholastický filozof, zakladatel tzv. scotismu ve filozofii.

³³⁸ Thomas Aquinas, zvaný Doctor communis n. Doctor angelicus (asi 1226—1274), domini-
kánský mnich; nejvýznamnější scholastický filozof a teolog, zakladatel tzv. thomismu ve
filozofii.

³³⁹ Albertus Magnus (asi 1193—1280), dominikánský mnich; významný scholastický filozof
a teolog, učitel Tomáše Akvinského.

podobní); kteříž aby jejich marné mudrování průchod mělo, potvorné termíny (jako *volitio*,³⁴⁰ *filiatio*,³⁴¹ *ecceitas*,³⁴² et sic de aliis)³⁴³ kvůli sobě tvořili; ještě latinská máti k takovým dětem se nezná. Ale buď Bohu z toho chvála, že nynější latinští učitelé, jakož o to usilují aby mnohá zavedení a bludy oznámili a pravdě nás učili, tak i o to pilnost mají aby čemužkoli nás učí to čistou latinou sepsali.³⁴⁴

A některý prosták dí *Buď Bohu chvála že svatý Pavel napsal, ne v moudrosti řeči, a že Bůh zbláznil moudrost tohoto světa.*³⁴⁵ Ačť jest pravá věc, že puritas sermonis valde utilis et laude digna est.³⁴⁶

I pročez by tehdy také jiní jazykové všelijací, své čistoty neměli? Anobřz proč lidé toho jazyku v němž se zrodili krásy zanedbávají, a cizími slovy od lidskus příšlymi kaziti jej dopouštějí? A to se děje nejen v kvapném mluvení, ale i v rozvaženém psaní. Protož horlím i já, a divím se tomu že Čechové ozdobného jazyku svého v poctivosti nemají; nedbajíce zachovávatí způsobu výmluvnosti té kteráž naň záleží. A to ne jen v mluvení ale i v psaní, zvláště pak a nade všecko v Písmě svatém, Starého i Nového testamentu. Neb bibli již/(58a) několikrát imprymovali,³⁴⁷ a tu vždy (nevím svevolným-li nedbaním čili prostým nevědomím) toho se dopustili že mnohá slova neupřímě³⁴⁸ z latiny vyložili.

58a

Místo	}	{ <i>ho</i> <i>jejich</i> <i>mu</i> <i>ú</i> <i>ou</i>	} imprymovali	}	{ <i>jeho</i> <i>jich</i> <i>jemu</i> <i>úv</i> <i>ú</i>
-------	---	---	---------------	---	---

Což se těch dvou slov tkne *jest* a *sou* neb *sú*: ta neslušně zbytečně na mnoha místech kladli, až do oškřivosti čtení i poslouchání. Neb což se koli kde v jedné osobě stalo, všecko te. jakýs *Jest* učinil: *počal se jest, narodil se jest, přišel jest, dal jest, trestal jest, zradil jest, dokonat jest, umřel jest*. A v mnohém počtu, ti jacis *sou* neb *sú*, kdež se co přihodilo všecko oni spáchali: *viděli sou, reptali sou, ukradli sou, divili sou se, zarmútili sou se, sešli sou se, svařili sou se*.

Kterak se tu všudy to *jest* a to *sou* zbytečně klade, o tom zjevná zprava de verbis bude oznámena.³⁴⁹

Ten pak nebohý *Bíše*³⁵⁰ obojího sa pohlaví a rozličných stavův, divné věci/(58b) působíse.

58b

Hle co činí porušené výmluvnosti následování? Čím více obyčejům porušeným udidla se pouštějí, tím dšle se probíhají, spravedlivost pak v tom hynouti musí.

Protož dobré jest zlym obyčejům za času bůjnost zastaviti aby snad davní svou starobylostí v přirození se nezměnili.

³⁴⁰ *volitio* chtění

³⁴¹ *filiatio* synovství (vztah mezi Bohem otcem a Kristem), filiace

³⁴² *ecceitas* ošivdnost

³⁴³ et sic de aliis a tak podobně

³⁴⁴ viz fol. 4b

³⁴⁵ 1 K 1,18—2,16

³⁴⁶ puritas [...] digna est. čistota řeči je velmi užitečná a hodná chvály.

³⁴⁷ viz fol. 7a, pozn. 50

³⁴⁸ neupřímě špatně, nesprávně

³⁴⁹ viz fol. 107a

³⁵⁰ stč. *bíše*, tj. 2. a 3. osoba sg. imperfekta slovesa *býti*

Protož aby jazyku českého nakažení zase napraveno bylo, učinil sem spis pro ty kteříž toho neznají, aby o tom českou etymologií³⁵¹ měli, již by i v mluvení i v vykládání zpraviti se mohli. Však ne abych každého slova declinaci per casus et tempora³⁵² (jakož v latinské grammatyce sluší) učil; ale oznámím jen ta slova kterýchž obyčej zle užívá, tak v psání jako i mluvení. A přitom oznámím, kterak kterých slov zle užívaných právě užívati máme. Však kdož prvé z Donátu³⁵³ polévky školské ne-

Ineptae locutiones³⁵⁴ rybaltů³⁵⁵ českých *školská polévka* per contemtum³⁵⁶ žáctvo jejich nepobožné slove.

zakusil a latinou sobě oust neproplakl, tenť nezrozumí spisu tomuto, neb se v něm latina s češtinou proměšuje, a jinak ety/(59a)mologia sepsana býti nemůže. A protož jen kněžím kteříž latině umějí, písařom literatom,³⁵⁷ a žákom³⁵⁸ se hodí. Měj se dobře,

Pohříchtů mnozí špatně umějí.

čti a suď upřímý čtenáři.

Distichon ad lectorem

Si tibi barbaries male fandi praestitit usum

Hac forma recte disce Boheme loqui.³⁵⁹

³⁵¹ Etymologií se rozuměla nauka o správném užívání slovních tvarů, tedy zhruba dnešní tvarosloví a slovtvorba; viz též fol. 62b.

³⁵² declinaci [...] tempora ohýbání pomocí pádů a časů (tj. skloňování a časování)

³⁵³ Aelius Donatus (žil ve 4. st. n. l.), římský gramatik, učitel sv. Jeronýma, autor učebnice latinské gramatiky, jichž se používalo v latinských školách po celý středověk. Napsal rovněž komentáře k Terentiovi a Vergiliovi.

³⁵⁴ ineptae locutiones nevhodné obraty

³⁵⁵ rybaltů *rybalt* byl pohrdlivý výraz pro kostelní zpěváky, žáky, žalmisty a potulné herce, popřípadě i pro bakaláře, pro něž bylo charakteristické, že mluvili špatnou, neklasickou latinou

³⁵⁶ per contem(p)tum pohrdlivě

³⁵⁷ literatom lidem se školním vzděláním

³⁵⁸ žákom studentům, klerikům

³⁵⁹ Distichon [...] loqui. Dvojverší ke čtenáři — Jestliže tě barbarství navyklo nedobrému vyjadřování, / tímto způsobem se uč mluvit správně česky.

Druhý díl Grammatyky slove Etymologia

Druhou tuto částku Grammatyky, t. Etymologií, sepsal jest kněz Václav Philomathes, a kněz Beneš v úbec³⁶⁰ jí vydal; potřebnou jistě Čechům knihu, zvláště těm kteříž i jazyku latinského povědomi jsou.

Však kdyby drobet češštější a světleji byl psal ten dobrý múz kdožkoli byl. Nam de elegantia et proprietate Boëmici sermonis praeicipiens, multa ineleganter ac valde improprie dixit. At non est quod miremur, siquidem non omnia possumus omnes.³⁶¹ Častokrát se přihází znamenitým lidem, třebas i těm kteréž vysoká oslavuje vý- (59b)mluvnost, že některé věci vysvětlovati chtějí, více je zatemňují.

Přihodilo-li se co toho i tomuto muži knězi Václavovi Philomatesovi, co divného jest? Humani ab illo nihil alienum putabimus.³⁶² Umysl však jeho chválen býti má. Vždy jest chtěl pomoc učiniti k napravení jazyka českého; a učinil nemalou, podlé možnosti své. Byť také i jiní někteří tak mnoho ousilé svého na to vynaložiti chtěli, tudíž bychom jiný způsob české řeči v mnohých věcích uzřeli. Ale (jakož sem i v předmluvě napřed dotekl)³⁶³ že sobě toho téměř všickni málo váží. Jedni proto že se s vyššími věcmi obírají, kteréž ne řeči samé (v nichž království Boží nezáleží)³⁶⁴ ale spasení duší lidských se dotýkají. Druzí proto, že chopivše se toho což i slavu i zboží rozmnožuje, tam všecku mysl svou obrátili, a v tom jí jako u vodách mořských pohřžili. A snad někteří i jiné příčiny týchž věcí mají.

Já pak nic sebe a své pilnosti a neb k jazyku českému přičylnosti, nad jiné nevyvyšuje, což a pokudž budu rozuměti že by/(60a) má práce písařům³⁶⁵ českých knih prospěšna byti mohla, o to se přičiním abych k věcem od kněze Philomathesa sepsaným nětco přidal; aby i snáze těm některým věcem od něho sepsaným porozumino, i dále na vlastnost neb ozdabu řeči české popatřino, příčinou těch regulí jeho byti mohlo.

Naříká v předmluvě své kněz tento, nad velikou nedbácností lidu českého, a zvláště těch kteříž přední sou, ac veluti proceres totius gentis.³⁶⁶ A jest nemalo nad čím naříkati; pročez i dávno před ním někteří více naříkali. Jako učený onen a vzácný toho času múz, pan Viktoryn ze Všehrd, někdy místopisář Království českého, kterýž v předmluvě a výklad knížky jedné Jana Zlatoústého,³⁶⁷ množství veliké

³⁶⁰ v úbec na veřejnost

³⁶¹ Nam de elegantia [...] possumus omnes. Neboť poučuje o ušlechtilosti a správnosti české řeči, sám se mnohdy vyjádřil neušlechtilé a velmi nesprávně. Ale není divu, vždyť zajisté „nemůžeme všichni všechno“ (Vergilius, *Bucolica* 8, 63).

³⁶² Humani [...] putabimus. Budeme se domnívat, že nic lidského mu není cizí. (Terentius, *Heautontimorumenos*, v. 77)

³⁶³ viz fol. 3b

³⁶⁴ srov. I K 4,20

³⁶⁵ písařům autorům, spisovatelům

³⁶⁶ veluti proceres totius gentis jako předáci celého národa

³⁶⁷ Joannes Chrysostomos, tj. Zlatoústý (347—407), církevní otec, patriarcha cařihradský. Viktorin Kornel ze Všehrd přeložil jeho traktát *O napravení padlého*, který byl vytištěn v souboru *Knihy čívery* [...], Plzeň (Bakalář) 1501, s předmlouvou Viktorina ze Všehrd Jirovi, faráři kostela na Lúzi, datovanou r. 1495.

můžív slavných vyčítaje³⁶⁸ kteříž knihy o rozličných věcech spisovavše, nečinili toho cizím jazykem ale svým vlastním v němž sou se zrodili. Těmi příklady ponouká i Čechů aby o ozdoby jazyka svého stáli, a bližním svým vlasti obyvatelům tudy dobré obmysleli. Ale že k<něž> V. Filomates v té své nařikavé předmluvě,/(60b) nemalc, nybř velmi tuze s posmiškem drbl těch kteříž, neméně nežli on, na český jazyk laskavi byli, a jej neufirovnaně více nežli on zvelebiti usilovali, nýbř (absit verbo invidia)³⁶⁹ i zvelebili. Ty míním, kteříž i v vydavání knih v jazyku českém, těch slov některých, ač nevelmi sličných ale však ty časy ještě nevelmi neobecných a velmi vlastních, užívali (quae nunc iam usus repudiavit ut obsoleta et antiquam simplicitatem, nolo enim dicere rusticitatem, redolentia);³⁷⁰jako *bieše, biech, biechu, biešta*.

A nechažt jednoho toliko z mnohých jmenuji, svaté paměti B. Lukáše, může pobožností i uměním vznešeného, kterýž i v tom svého před se vzetí světlé a znamenité příčiny ukázal, v předmluvě na výklad Zákona nového jenž vytištěn byl v Bole-slavi Mladém, léta 1525 na Karmeli;³⁷¹ avšak se proto i s jinými mnohými, týchž slov užívajícími, pomluv i posmiškův, některých všetečných lidí, jako Čížka³⁷² a jiných, nemohl uvarovati. I vidí mi se nětco k tomu čehož dotekl Philomathes, kratičce tuto nejprv říci./

(61a) Nemělt jest se kněz tomu posmívati, že ten ubohý, jakž on dí, Bieše mnoho působíse, poněvadž vlastnosti řeči české napravitelem býti chtěl. Malá-liž jest to byla věc, rozdělití inter tempus perfectum et imperfectum,³⁷³ těmi slovy *bieše* a *bylo*. A že to slovo *bieše* s svou se vši rodinou nebo ratolestmi svými, ušima rozkošným³⁷⁴ nic tak zvláště libého a hladkého nedonášelo; i proto-liž jest konečného zasloužilo vyvržení a potupení? Zvláště, poněvadž víme, že před nemnohými časy nic nebylo neobyčejného, netoliko tak psáti ale i mluvití. Pročež tedy kněz F<ilomates>, bohatství jazyka českého jako z koutův zarumovaných dobývati chtěje, tejjž jazyk chudí, temporis imperfecti proprietatem, olim magno receptam usu, ei auferendo, ac restauratores eius salse (imo verius dicerem, insulse) irridendo atque risui aliis propinando?³⁷⁵ Ale navykli takoví lidé, aby se snažně k tomu každý přičiněli

³⁶⁸ Dantes Vlach, kaldejští mudrci, egyptští (mudrci), Homerus Řek, Sokrates, Plato, Aristoteles, Demosthenes, Eschines, Izokrates, Cato, Cicero, Seneca, Eunius, Lucreius, Vergilius, Ovidius, Tibullus, Catullus, Propertius, Lucanus, Juvenalis, Martialis, Silius, Claudianus, Joannes Chrysostomos, Mojžíš, Ježíš

³⁶⁹ absit verbo invidia nic ve zlém (Livius, *Ab urbe condita* 9, 19, 15; 36, 7, 7)

³⁷⁰ quae nunc [...] redolentia která dnes již vyšla z užívání, ježto jsou zastaralá a protože je v nich odstín staré prostoty, neřkuli neohrabanosti

³⁷¹ *Nový zákon*, Mladá Boleslav (Štyrsa) 1525, Knihopis 17097. Toto místo je jedinou spolehlivou identifikací Lukáše Pražského jako autora předmluvy. O staročeských tvarech imperfekta slovesa *býti* se v ní říká: „[...] to slovo *bieše* [vydavatelé Benátské bible] proměnili v *bylo*, neb v *byl*. A že to nemalá ujma pravdy jest, neb *bieše* v jazyku latinském stojí *Erat*, a jest preteritum imperfectum, sed *Fuit* est preteritum perfectum tantum; totiž, to slovo *bieše* jest věc času pomínulého nedokonalého; ale to slovo *bylo* neb *byl* jest věc toliko času pomínulého a dokonalého, ale není pomínulého a nedokonalého.“ (fol. a 4a)

³⁷² Johann Zeising, zvaný Čížek (1528 upálen v Brně jako novokřtěnec), německý mnich z Vratislavi, 1517 přišel do Litomyšle a byl přijat do jednoty bratrské; propagoval učení Zwingliho a po polemice s Lukášem Pražským byl r. 1526 vyloučen z jednoty.

³⁷³ rozdělití inter [...] imperfectum učití rozdílu mezi minulým časem dokonavým a nedokonavým

³⁷⁴ ušima rozkošným ušim změkčilým, rozmařilým

³⁷⁵ temporis imperfecti [...] propinando? tím, že odhal imperfektu jeho zvláštní charakter, dříve hojně využívaný, a že se těm, kteří je chtěli obnovit, vtípně (spíše bych však řekl bez vtípu) vysmívá a vystavuje je vsměchu jiných?

studio contentionis,³⁷⁶ aby bylo kolik farářův tolik věr, jako bývá, kolik mlynářův tolik měr; a takž snad potom také, kolik písařův tolik grammatyk./

(61b) Řekl by mi pak kdo: Vždyť jest již to slovo *bieše* obsoletum et ingratum ac fere ridiculum,³⁷⁷ nezpůsobné, neobvyklé tomuto věku a jako divoké?³⁷⁸ Odpověď: Pravda jest to že se již nyní užíván' jeho netrefí; zvláště když i tak jest zhaněno od tohoto kněze, a od jeho mnohých následníkův u velikou vzato ošklivost. Ale vždyť jest to také pravda jistá, že to slovo bylo dobré a vlastní i velmi potřebné; a škoda že jest vyšlo z obyčeje. Ač některým národům nevyšlo; a to těm kterýmž se nezdá bychom my pěkněji a vlastněji nežli oni mluvili; jako Charvatům, Bosňanům a jiným, až i těm Srbům,³⁷⁹ jichž dyalektu neb obyčejnosti v řeči, posmívají se Čechové. Ale o tom slovu *bieše* potom v Přídavcích etc. šíře soud svůj oznámím.³⁸⁰

Nyní toliko toto díř, že jest nebylo slušné a spravedlivé, aby vlastnosti napravovatel, vindex,³⁸¹ vlastnosti zhoubeřem a neb umenšovatelem (si sic loqui licet)³⁸² býti měl

Z strany pak ozdoby řeči, měl byl sám na sebe pohleděti; ješto i v spisování/(62a) té Etymologii, ano i v té předmluvě hned, velmi neozdobně ano i nevlastně mluví, incoapte.³⁸³ Jako ta slova jako sou viz *kdež toho lítost maje*,³⁸⁴ item, to *čistou latinou*,³⁸⁵ item, *mnohá slova neupřímě vyložili*³⁸⁶ etc. Jaká jest tu v těch, i v mnohých jiných slovích jim podobných, v té knížce se nalezajících, i neozdobnost i nevlastnost; o tom níže potom náležitěji při příčinách povím.

Takéž podobně při tom slovu *jest, jsou* etc., v též předmluvě kratochvilný posmišek položil, urbanitate illa quam repudiat Paulus egregie servata.³⁸⁷ Ješto, jakož to slovo *jest* na mnohých místech se zbytečně od některých klade, tak zase, s ujmou ozdobnosti a plnosti řeči české, od některých opouštíno bývá; o čemž níže na svém místě oznámím.³⁸⁸

Nyní pak přistoupím k začátku té jeho Etymologii; kterouž těm toliko sepsal, jenž sobě školskou polévkou propálili, či mám říci proplakli, usta./

(62b)

K. V. Ph.

Etymologia, jakž se z řeckého jazyku vykládá, jest umění pravého mírného mluvení, i také pravého mírného, jednoho jazyku v druhý, vykládání.

Plus est in definitione quam in definito.³⁸⁹ Ne sama etymologia dává pravé a umělé vykládání řeči,³⁹⁰ z jednoho jazyka do druhého.

³⁷⁶ studio contentionis snažným úsilím

³⁷⁷ obsoletum [...] ridiculum zastaralé, nehezke a téměř směšné

³⁷⁸ divoké divné, zvláštní

³⁷⁹ Srbům Lužickým Srbům

³⁸⁰ viz fol. 178b—179a; srov. také 111a—112b

³⁸¹ vindex strážce, obránce

³⁸² si sic loqui licet lze-li to tak říci

³⁸³ incoapte neuměle

³⁸⁴ viz fol. 57a

³⁸⁵ viz fol. 57b

³⁸⁶ viz fol. 58a

³⁸⁷ urbanitate [...] servata. zachováváve přitom výtečně onu uhlazenost, kterou Pavel odmítá. (Srov. 1 K 1,20.)

³⁸⁸ viz fol. 109a

³⁸⁹ Plus est [...] in definito. Definice obsahuje více než definovaný pojem.

³⁹⁰ řečí vět

Rozdělení etymologií

Jakož latinská etymologia v osmeré stránce řeči záleží,³⁹¹ tak také tuto při každé té stránce, kdež jest zlé a jak má býti pravé vykládání, ukázáno bude.

První stránka Etymologií, jest (jak latiníci říkají) de nominibus.³⁹²

Měla by ovšem, některá jména, slova znamenitá, napřed býti položena, jichžto obyčej v Zákoně Páně, v českém jazyku omylně užívá; však pro ukřácení sou tuto zanechána, a že při Novém testamentu, podle Erazmovy nápravy, potřebnější budou oznámena.^{393/}

(63a) Regula de nominibus adiectivis

Adiectiva neutra pluralia absque substantivis posita, jako *caetera, bona, mala, novissima, priora, nova, vetera* etc.; mají se exponovati cum illo substantivo věci;³⁹⁴ a byť jich pak v jedné řeči³⁹⁵ několik položeno bylo, dosti jest jednou věci položiti. Exemplum: Coetera vero cum venero disponam,³⁹⁶ jiné pak věci když bych přišel zřídím. Recepisti bona in vita tua et Lazarus similiter mala,³⁹⁷ vzals dobré věci za života svého a Lazar též zlé. Fiunt novissima hominis illius peiora prioribus,³⁹⁸ bývají poslední věci člověka toho horší než první. Profert de thesauro suo nova et vetera,³⁹⁹ vydává z pokladu svého nové i staré věci.

Exceptio. *Omnia*: neutrum plurale sine substantivo positum, má se exponovati singulariter bez věci, ne pluraliter s věcmi.⁴⁰⁰ Exemplum: Omnia mihi licent, sed non omnia conducunt;⁴⁰¹ všechno mi sluší, ale ne všechno prospívá. Omnia facite sine murmuratione;⁴⁰² všechno/(63b) činite bez reptání.

A taková expositio⁴⁰³ jest lepší nežli s věci přidáním. Tak také máš exponovati *bona a mala*, když při sobě mívají *omnia, multa, quanta* a neb něco takového. Exemplum. Dabo vobis omnia bona;⁴⁰⁴ dám vám všechno dobré. Secundum: Multa mala operatus est;⁴⁰⁵ mnoho zlého činil. Tertium: Quanta mala fecit sanctis;⁴⁰⁶ kterák mnoho zlého činil svatým.

³⁹¹ 1. jména (fol. 62b), 2. zájmena (76b), 3. slovesa (104b), 4. příslovce (118a), 5. příděstí (127a), 6. spojky (135a), 7. předložky (148b), 8. citoslovce (152b); srov. Donatus, *Ars minor*

³⁹² de nominibus o jménech

³⁹³ V Optátově překladu Nového zákona je v úvodním oddíle nazvaném „*Apologia Nového Testamentu*“ uvedeno 22 výrazů s poznámkami o jejich významu a způsobech překládání. Poznámky o jméně *Jesus* (zde na fol. 155a) a *christianus* (fol. 155b/156a) jsou víceméně volnou a zkrácenou parafrází dvou hesel z tohoto oddílu.

³⁹⁴ Regula [...] věci; Pravidlo o přídavných jménech — Přídavná jména v množném čísle středního rodu stojící bez jmen podstatných, jako *caetera, bona, mala, novissima, priora, nova, vetera* atd., mají se exponovati s oním podstatným jménem věci; exponovati vykládati, překládati

³⁹⁵ v jedné řeči v jedné větě

³⁹⁶ 1 K 11,34

³⁹⁷ L 16,25

³⁹⁸ L 11,26

³⁹⁹ Mt 13,52

⁴⁰⁰ Exceptio. [...] s věcmi. Výjimka. *Omnia*: střední rod v množném čísle stojící bez podstatného jména má se exponovati jednotným číslem bez věci, nikoli množným s věcmi.

⁴⁰¹ 1 K 6,12

⁴⁰² Fp 2,14

⁴⁰³ taková expositio takový překlad

⁴⁰⁴ Gn 45,18

⁴⁰⁵ 1 Král (1 S) 27,12

⁴⁰⁶ Sk 9,13

J. B.

Ať se na tom nemeškám což napřed pověděl, definitionem, co by byla etymologia, přivlastniv jí i to což v sobě všecka částka grammatyky čtvrtá, t. syntaxis,⁴⁰⁷ zavírá, toliko o první reguli jeho de nominibus, toto dím: Že mi se všecko, i též ta výminka při ní položená, dobře líbí; hodné jest aby to což praví, pilně bylo zachovááno. Rem sane observatu dignam protulit.^{408/}

(64a)

V. Ph.

Regula de diphthongo ou et ú syllaba⁴⁰⁹

Ti kteříž Českú biblí imprimovali,⁴¹⁰ ten dyftong *ou* za *ú*, a *ú* za *ou* (jako by v tom žádného rozdílu nebylo) imprymovali. Ale ty věz že ten dyftong činí rozdíl inter casum accusativum et ablativum in genere faeminino.⁴¹¹ Neb když accus<ativus> casus má svú terminací na *ú*, tehdy ablativus má se skonati na *ou*. Exemplum: Mensuram bonam et confertam et coagitatam et superfluentem, dabunt in sinum vestrum; eadem quippe mensura qua mensi fueritis remetietur vobis.⁴¹² To český taktó vylož: *Míru dobrou a nasutú, a natlačenú a vrchovatú dadí v láno váše; neb tou měrou kterouž byste měli bude vám odmětno.*

Tak i jinde poznáš který jest casus accusativus a který ablativus; vyrozumíš také lépe tomu co se tu praví.

J. B.

Regulam de diphtongo superius tractavi copiosius.^{413/}

(64b)

V. Ph.

Sequuntur regulae de casibus De nominativo Regula prima⁴¹⁴

Nominativus někdy pěkně se proměňuje in accusativum v jazyku českém. Exemplum. Non est homo iustus in terra;⁴¹⁵ kdež *homo iustus* jest casus nominativus; a český *člověk spravedlivý* také casus nominativus; budeš-li pak přísnosti latínskés následovatí,

⁴⁰⁷ Gramatika ve starším pojetí zahrnovala 1. ortografii, 2. poetiku, 3. etymologii a 4. syntax.

⁴⁰⁸ Rem [...] protulit. Uvedl věc hodnou zachováání.

⁴⁰⁹ Regula [...] syllaba Pravidlo o dvojhlasce *ou* a slabice *ú*

⁴¹⁰ *Biblí česká*, Benátky (Liechtenstein) 1506, Knihopis 1097; *Biblí česká*, Praha (Severin) 1529, 1537, Knihopis 1098—1099

⁴¹¹ inter casum [...] faeminino. mezi 4. pádem a ablativem v ženském rodě. (Je míněn ablativus instrumenti, tj. instrumentál; viz fol. 19a.)

⁴¹² L 6,38

⁴¹³ Regulam [...] copiosius. Pravidlo o dvojhlasce jsem probral výše obšírněji. (Srov. fol. 12a—14a.)

⁴¹⁴ Sequuntur regulae [...] Regula prima Následují pravidla o pádech — O 1. pádě — Pravidlo první

⁴¹⁵ Kaz 7,20

zle dří: *Není člověk spravedlivý na zemi*, neb máš říci: *Není člověka spravedlivého na zemi*. Též. *Non est alius Deus in caelo*,⁴¹⁶ *nenít jiného Boha na nebi*. Též. *Nemo est in cognatione tua*;⁴¹⁷ *neříkej žádný není*, ale *rei žádného není v příbuznosti tvé*.

J. B.

K této první reguli de nominativo toto pravím. To slovec *není* a též i některá a mnohá slova jiná, jako *podej*, *pochval*, *nehaněj*, *nechej* etc. nežádají za sebou míti accusativum, sed ablativum in nostra lingua adsciscunt.⁴¹⁸ Jako: /

(65a)	<i>není pána</i>	<i>pochval Boha</i>
	<i>podej nože</i>	<i>pobrus sekery</i>
	<i>vyjdi z domu</i>	<i>aby nesvrhl skleničku</i>
	<i>koblouku neztracuj</i>	<i>ženy nepojtmej</i> ⁴²⁰
	<i>sukně šetř</i>	<i>neuzříš tváři mé</i> ⁴²¹
	<i>nedej podkopati domu svého</i> ⁴¹⁹ etc.	

Zle by tu přidal accusativum casum řka: *není tu sekeru*, *není tu koblouk*, *není tu sukni*; a nebo, jako někteří germanizantes říkají: *podej ten nůž*, *koblouk*, *sukni*, *konev*, *vino* etc. Item: *nekoupiťm dům*, *kůň*, *sedlo*, *uzda* etc.

Však zase, nevšudy se trejí regule ta; nebo i rukavice ne na nohy obouvány jako střevíce, ale na ruce brány bývají; takž i ne všeho jednou regulí zpravití můžeš. Zle by, první reguli zachovati chtěje, řekl: *schovej koblouku*, *čepice* etc.; ale musíš říci: *schovej koblouk*, *čepici*, *sedlo*, *kup nůž*, *tesák*, *zjednej skleničku*, *půjmi ženu*, *vypí vino dobré* etc. Item *zachovals vino dobré*⁴²² etc. Item: *zachovals mnoho vina dobrého*. Aberravit autem hic, iste bonus sacrificus; non enim in accusativum mutatur apud nos nominativus iste latinorum sed in ablativum. Similitudo terminationis in quibusdam vo/(65b)cibus imposuit homini.⁴²³ Jako v tom příkladu kterýž přivedl: *není člověka spravedlivého*, domníval se (nepilně snad posoudiv toho) že ta slova *člověka spravedlivého* sou casus accusativi, ano jsou ablativi. Ale že podobný jest v těch slovích jeden casus k druhému; neb takto zní accusativus: *toho člověka spravedlivého ukazují*; ablativus: *od toho člověka spravedlivého neodstoupím*, *neuteku* etc. Ty viz že obé má jednotejnou formu; ale ne tak při jiných mnohých slovích, kteráž velmi rozdílnou terminací mají. Jako u příkladu, slovec *almarka*, accusativo *tuto almardu pěknou udělal mi*, *koupil sem*, *mám davno* etc.; ablativo *od té almardy pěkné zámeck mi odpadl*, *utekl*, *lištu odloupil* etc.

⁴¹⁶ Dt 4,35.39

⁴¹⁷ L 1,61

⁴¹⁸ nežádají za sebou míti [...] adsciscunt. nežádají za sebou míti 4. pád, nýbrž přibírají v našem jazyce ablativ. (Ablativem se zde rozumí obecně „pád odlučovací“; arov. fol. 19a, pozn. 118.)

⁴¹⁹ Mt 24,43; L 12,39

⁴²⁰ Gn 28,1

⁴²¹ Gn 43,3.5

⁴²² J 2,10

⁴²³ Aberravit [...] homini. V tom se však tento dobrý kněz zmýlil; tento latinský 1. pád se totiž u nás nemění ve 4. pád, nýbrž v ablativ. Některé pády slova *člověk* mají navzájem po-

V. Ph.
Regula secunda⁴²⁴

Někdy se pak taková proměna děje, když něco praví se býti něčím. Jako: *Et tu puer, propheta altissimi vocaberis.*⁴²⁵ Kdež to slovo *propheta* v latině jest casus nomi-/ (66a)nativi, a vedlé přisnosti jazyku latínského měl by tu oratí exponovati⁴²⁶ takto: *A ty dítě prorok nejvyššího slúti budeš.* Ale zle by tak český mluvil; i máš říci: *A ty dítě prorokem najvyššího slúti budeš.* Neb český jazyk nominativum tu nestrpí, ale chceť

66a

Nezle by mluvil ale figurate et eleganter, suo loco tamen.⁴²⁷

aby byl proměněn in accusativum.⁴²⁸ Každý jazyk má svú vlastní výmluvnost čemuž Řekové říkají phrasis. Co sluší v latině, to nevšudy sluší jazyku jinému. Též. An non

Špatnýs grammatykus český, milý k(něž)e Filomat, jestli-že mezi výmluvností a phrasí rozdíl nemáš. Výmluvnost jest eloquentia. Ale phrasis jest obyčejné slov jedných s druhými spojení, a tak pronášení toho srozumitelné a obyčejné slovy a řečí což v duchu myslíš.

sum apostolus?⁴²⁹ Řci: *Zdaliž nejsem apoštolem? ne apoštol.*

Takovou proměnu všudy máš činiti kdežkoli toho slušnost potřebuje.

J. B.

Jakož přisnosti latínské (ut loquitur Philomathes)⁴³⁰ nevšudy sluší následovati kdož nechce z dobré latíny zlé češtiny dělati, ale to což jest dobře povědino latině neb řecky etc. (bez ujmy neb porušení smyslu) také dobře pověditi i česky; takť také i přisnosti této regule nesluší všudy následovati,/(66b) sic jinak nemalá ujma byla by řeči české. Nebo ať ten příklad vezmu kterýž on položil: *Et tu puer propheta altissimi vocaberis, díš-li český: A ty dítě prorokem nejvyššího slouti budeš,* dobře jest; pakli díš: *A ty dítě budeš slouti prorok nejvyššího,* ovšem výborně i ozdobně český povíš.

66b

scilicet per antiptoin seu enallagen casuum⁴³¹

Že by český jazyk tu nominativum strpěti nemohl, dí Philomathes, ale chybuje; iudicium aurium et exempla veterum affirmant quod ille negavit.⁴³² Takž i o druhém příkladu *Zdaliž nejsem apoštolem,* dobře se dí; ale též se dobře dí: *Zdaliž nejsem apoštol.* Ano v některých staročeských na pargaméně psaných Zákoních tak stojí psáno: *Zdaliž nejsem svobodný? Zdali nejsem apoštol* etc. Na mnohých pak místech kdyby

dobné koncovky.

⁴²⁴ Regula secunda Pravidlo druhé

⁴²⁵ L 1,76

⁴²⁶ tu oratí exponovati ten výraz přeložit

⁴²⁷ figurate [...] tamen. obrazně a uhlazeně, kdyby to bylo na svém místě.

⁴²⁸ arov. Blahoslavův komentář na fol. 67b—68a

⁴²⁹ I K 9,1

⁴³⁰ ut loquitur Philomathes jak praví Filomates

⁴³¹ scilicet [...] casuum totiž skrze antiptosi neboli záměnu pádů

⁴³² iudicium [...] negavit. jazykový cit a příklady starých (autorů) potvrzují to, co on popřel.

vzácný mluvitel tuto reguli zachovavati měl, soudným a rozkošným ušima,⁴³³ ne-
vzácná forma mluvení jeho byla by. Jako maje říci: *Však sem i já také zprávce lidu,*
sem kněz, neb sem zeman etc. řekl by: *Však sem i já také knězem neb zemanem,* hned
67a nezní tak způsobně a libě. To pak vše, kdy, kterého způsobu, místo které žádá,
nesnadné jest ozna/(67a)movati regulemi.

I tu chybil Filomat, že by nominativus in accusativum, *prorok—prorokem,* se
proměňoval. In ablativum instrumenti kdyby byl řekl, mohlo by bylo státi. Hic
propheta, *prorok,* hunc prophetam, *toho proroka ukamenovali Židé,* ab hoc propheta
postularunt etc., *od toho proroka utekli,* hoc propheta, *tímto prorokem pohrdali,*
budeš prorokem, budeš mým přítelem.

V. Ph.

Regula tertia⁴³⁴

Někdy pak nominativus proměňuje se in accusativum proto aby amphibologia,⁴³⁵
t. pochybnost řečí, rozumu nedvojila. Neb díš-li vedlé přísnosti latínského: *Slovo tělo*
*učiněno jest,*⁴³⁶ amphibologia tu bude. Neb kdož ta slova slyší, nerozumí, Slovo-li
jest tělem učiněno, čili tělo Slovem. Chceš-li pak té amphibologi se uvarovati, musíš
z jednoho neminativa udělati accusativum. Neb hle když díš: *Slovo tělem učiněno jest,*

Tak se tobě zdá, ale chybuješ.

amphibologia tu nebude; neb rozum tu dvojiti se nemůže./

67b (67b)

J. B.

Což v třetí reguli přidává, příčinu toho proměňování pokládá, ač v nečem může
státi, a však i to nevšudy má místo. Nebo, jakož díš-li: *Slovo tělem učiněno,* pochybnost
s částky odjímáš, tak zase nazpět, díš-li podlé té formy: *Hůlka hadem učiněna,*⁴³⁷
*věkové slovem učinění*⁴³⁸ etc., zplodíš pochybnost nemalou; a budeš-li chtít podlé té
jeho regule rozum těch slov jinak vypravovati, tedy říci musíš u vysvětlení takto:
Ti věkové již jsou slovo, item, v jeho příkladu: *To Slovo již není toliko slovo, ale jest*
také i tělo; jako též díš: *Ta hůlka ne hůlka toliko jest ale had.*

Ano by někdo nepochválil i toho způsobu: *tělem učiněno.* Nam si sumeretur pro
ablativo instrumenti to slovece *tělem,*⁴³⁹ bude tento rozum, že tělo tak bylo mocné že
učinilo Slovo, jako by Slovo mělo původ z těla. Protož lépe a srozumitelněji díš
A Slovo to tělo učiněno jest.

68a A také dobrý muž, jakož již i prvé dotčeno, i v tom chybil, že té formě *Otcem,*
apoštolem, slovem etc., jmeno dal casus/(68a) accusativus, ano jest casus ablativus

⁴³³ soudným a rozkošným ušima soudným a zjemnělým uším

⁴³⁴ Regula tertia Pravidlo třetí

⁴³⁵ amphibologia nejistota, víceznačnost

⁴³⁶ J 1,14

⁴³⁷ Ex 7,10

⁴³⁸ Žd 11,3

⁴³⁹ Nam si [...] instrumenti to slovece *tělem* Neboť bude-li se to slovece *tělem* chápat jako
ablativ nástrojový

instrumenti. Neb takto mluvíváme: vulnus infixit ei, sive, vulneravit eum gladio, ranil ho mečem, svět stvořen všemohúcím Slovem, spálen bude ohněm, byl trestán hroznou potopou etc.

Té pak formy užívá se někdy na tom místě kdež latiníci dávají nominativum a neb accusativum cum praepositione. Jako: Ero eis dominus, vel ero pater, et ipsi mihi in populum,⁴⁴⁰ český takto: *Budu jim otcem a oni mi lidem.*

Staří Čechové někteří hunc graecismum⁴⁴¹ předce tak podle slov latínských (Philomathes říká, inepte sane,⁴⁴² podlé přísnosti latiny) vykládali říkajíce: *Budu jim v otce a oni mi v lid.* Ale ta forma již vyšla z zvyku. Item. Také té formy mnoho se užívá na tom místě kdež latiníci ablativum kladou, jako: ibis cum patre, *půjdeš s otcem, se pád nem, s Bohem*; ješto sic prostý ablativus⁴⁴³ takto se formuje: *od otce, ode pána, o-Boha* etc./

(68b)

V. Ph.
De genitivo
Regula prima⁴⁴⁴

68b

Genitivus substantivus,⁴⁴⁵ někdy proměnití se musí in nominativum adiectivum⁴⁴⁶ v jazyku českém. Exemplum: Ubi est qui natus est rex Iudeorum?⁴⁴⁷ Kdež *rex Iudaeorum* máš český vyložiti *král židovský*, ne *král Židův*. Inter natos mulierum,⁴⁴⁸

Mně se to zdá obé nebyti zlé, *peleš lotrův* neb *lotrovská*.

mezi syny ženskými, ne *žen*, mandata hominum⁴⁴⁹ *přikazání lidská*, ne *lidí*. Filius Dei,⁴⁵⁰ *Syn Boží*, ne *Syn Boha*. Tak exponuj kdež by toho slušnost potřebovala. Ale kdež nesluší, tu nech genitivum při jeho vlastní váze státi. Ex(emplum): Salvator mundi,⁴⁵¹ *Spasitel světa*, ne *světský*. Salvator corporis,⁴⁵² *Spasitel těla*, ne *tělesný*. Filius Dei vívi,⁴⁵³ *Syn Boha živého*, ne *Syn Boží živý*. Ancilla Domini,⁴⁵⁴ *dívka Páně*, ne *panská*.

J. B.

De prima regula genitivi⁴⁵⁵ nepotřebí mnoho mluviti. Sám Philomathes svobodnou ji činí, dopouštíje toho aby někde byla zachovávána, a někdy nic; a dobře praví./

⁴⁴⁰ Jr 31,33; 2 K 6,16; Žd 8,10

⁴⁴¹ hunc graecismum tento grécismus

⁴⁴² inepte sane zajisté nevhodně

⁴⁴³ prostý ablativus tj. ekvivalent latínského prostého ablativu

⁴⁴⁴ De genitivo — Regula prima O 2. pádu — Pravidlo první

⁴⁴⁵ genitivus substantivus 2. pád podstatného jména

⁴⁴⁶ nominativum adiectivum 1. pád přídavného jména

⁴⁴⁷ Mt 2,2

⁴⁴⁸ L 7,28

⁴⁴⁹ Mt 15,9

⁴⁵⁰ Mt 4,3

⁴⁵¹ J 4,42

⁴⁵² Ef 5,23

⁴⁵³ Mt 16,16

⁴⁵⁴ L 1,38

⁴⁵⁵ De prima regula genitivi O prvním pravidle o 2. pádu

(69a) Než byl by ještě lépe učinil kdyby byl oznámiti mohl, kdy náleží a na kterých místech proměňovati, a kdy nenáleží.

Beneš Ad Hebraeos⁴⁵⁶ inepte vyložil:⁴⁵⁷ *Otcovské vlasti hledají*. Lépe bylo říci: *Vlasti otcův svých a nebo předků*. Ale že text řecký toho rozumu⁴⁵⁸ nedává, snad ani Erazmus; nebo jiné jest *vlast má* a jiné *vlast otcův mých* a nebo *předkův*. Měl položit Beneš *vlasti hledají* a nepřidávati toho slova *otcovské*.

V. Ph.

Regula secunda

K této reguli také sluší hebraismus, to jest, že židovskému jazyku zvyklost jest, genitivum substantivum ponere pro adiectivo.⁴⁵⁹ Ut: *filius perditionis*⁴⁶⁰ pro *filius perditus*; *corpus peccati*⁴⁶¹ pro *corpus peccans*; *filius gehennae*⁴⁶² pro *filius gehennalis*. Židovskému jazyku tak mluvíti sluší, ale českému nesluší. A protož kdež takový

te iudice scilicet non aliis⁴⁶³

hebraismus se nalézá, máš exponovati genitivum substantivum adiective;⁴⁶⁴ neb zle by český mluvil kdyby řekl: *syn zatracení, tělo hříchů, syn pekla*; ale máš říci: *syn zatracený, tělo hříšné, syn pekelný*.

(69b)

J. B.

V druhé reguli, židovského mluvení způsob (t. cum loco adiectivi, genitivus appellationum ponitur)⁴⁶⁵ jak by v češtinu dobře přelit byti mohl vyučuje. Nežle poněkud. Ale kdyby mělo té regule šetřeno býti, nedím všudy, ale i v těch příkladech kteréž on přivedl, veliká ujma i vlastnosti i ušlechtilosti české řeči by se stala. Jakož v latině již se to pro zvyklost nezdá býti nic nepěkného, maxime apud theologos, quia propter reverentiam sanctae linguae multi hebraismi recepti sunt et civitate donati in ecclesia,⁴⁶⁶ jako když říká: *corpus peccati, filius perditionis, in facie terrae*,⁴⁶⁷ *na tváři vsi země* = na zemi. Nebo také i u Čechů již se tomu dobře rozumí; imo quod antea forte aures delicatas radebat, iam demulcere videtur;⁴⁶⁸ když se říká *syn zatracení*,⁴⁶⁹

⁴⁵⁶ Beneš Ad Hebraeos Beneš Optát v překladu Nového zákona, Žd 11,14

⁴⁵⁷ inepte vyložil nevhodně přeložil

⁴⁵⁸ rozumu smyslu

⁴⁵⁹ genitivum [...] adiectivo. 2. pád podstatného jména klást místo jména přídavného.

⁴⁶⁰ 2 Te 2,3

⁴⁶¹ Ř 6,6

⁴⁶² Mt 23,15

⁴⁶³ te iudice [...] aliis totiž podle tebe, nikoli však podle jiných

⁴⁶⁴ máš exponovati [...] adiective máš překládat podstatné jméno v 2. pádě jménem přídavným

⁴⁶⁵ t. cum loco [...] ponitur totiž když se místo přídavného jména klade 2. pád jmen podstatných

⁴⁶⁶ maxime [...] in ecclesia a nejvíce u teologů, protože pro účtu k posvátnému jazyku byly přijaty mnohé hebraismy a oběi dávány v církví (do užívání)

⁴⁶⁷ Gn 1, 29; Jr 35,7; L 21,35; Sk 17,20

⁴⁶⁸ imo quod [...] videtur dokonce to, co cvičené ucho dříve uráželo, nyní se téměř ucho zdá být lahodným

⁴⁶⁹ J 17,12

to jest jenž má býti zatracen, a nebo oddaný k zatracení. Item *tělo hřícha*,⁴⁷⁰ to jest tělo v němž hřích jest, a nebo v němž hřích panuje. Mnohém vlastněji i pěkněji se poví *syn zatracení*, filius perditionis, to jest, ten jenž má býti zatracen (podobně jako filius/(70a) mortis býval ten jenž měl býti usmrcen, a však potom některý někdy i vysvobozen býval). Ale *syn zatracený* jest ten když ne teprv má býti zatracen, ale kterýž již jest zatracen.

70a

Lucae 10. *Syn pokoje*⁴⁷¹ = milovník pokoje, a nebo ten jemuž Bůh i lidé přejí pokoje, s nímž někdo pokoj míti a k němu jej zachovati chce. Jidáš při Pánu ještě byl když jest o něm řečeno že jest syn zatracení; ale když oběsiv se umřel teprv byl zatracený a nebo zatracen.⁴⁷²

Ta slova Mat<thaei> 1, *Kniha rodu*⁴⁷³ etc. mohla by také pro starou zvyklost tak státi; ale však potest solvi hebraismus⁴⁷⁴ snadně přidáním *o, o rodu*, to jest o rodině. Protož de hebraismo věděti sluší že na mnohých místech velice i českou řeč ozdobyje, tak dobře jako graecismus latinskou. Ale zase také mohl by někdo té figury (totiž způsobu mluvení židovského) tak užívatí, buď často buď ne v čas, a ovšem bez soudu, že by místo ozdoby ohyzdu k řeči své připojil. Jako, dřís-li filius mortis,⁴⁷⁵ *syn smrti*, i nepěkně i nesrozumitelně dřís; protož obyčejně rci radše:/(70b) *člověk na smrt odsouzený* aneb *smrti hodný*. Staří říkávali neb psávali někdy (tak jakž za jejich časův byly příčiny) slova tato: *přistupuje přistupuji*, jako i latiníci *accedens accedo*; již nyní i v latině i v češtině nesoudí se to za žádnou ozdobu. Item *zlé zle zatratí*,⁴⁷⁶ to jest velmi zatratí, t. hrozně zatratí.

70b

V. Ph.

Regula tertia

Někdy také genitivus substantivus má se vyložiti per ablativum cum praepositione *o*.⁴⁷⁷ Exemplum: Liber generationis IESU Christi,⁴⁷⁸ *kniha o rodu Jezu Krysta*. A někdy cum praepositione *z*.⁴⁷⁹ Exemplum: Congregati sunt principes sacerdotum et seniores populi,⁴⁸⁰ *shromáždili se vrchní kněží a starší z lidu*.

J. B.

Třetí regule první díl můž státi, druhý díl není velmi pevný. Nebo již nyní u Čechů lépe a pěkněji se dí *starší lidu* nežli *starší z lidu*. *Starší lidu* vlastně míní se předložením lidu,⁴⁸¹ to jest, nějaký vždy díl vrchnosti nad lidem mající. Ale když dřís *starší z lidu*, tu/(71a) se vlastně ti míní kteříž sou věkem jiných starší, t. více let mají; což obyčejně (až ne vždy) neomylně, šediny a vrásky ukazují. Item když dřís: *Kdo jest z nás starší*, jiné jest nežli by řekl: *Kdo jest náš starší?* Ač kdyby řekl: *Kdo jest starší nás*, opět

71a

⁴⁷⁰ Ř 6,6; Ko 2,11

⁴⁷¹ L 10,6

⁴⁷² srov. Mt 27,5; Sk 1,18

⁴⁷³ Mt 1,1

⁴⁷⁴ potest solvi hebraismus hebraismus lze odstranit

⁴⁷⁵ 1 Král (1 S) 20,31; 26,16; 2 Král (2 S) 12,5

⁴⁷⁶ Mt 21,41

⁴⁷⁷ genitivus [...] cum praepositione *o*. 2. pád podstatného jména má se vyložiti ablativem s předložkou *o*.

⁴⁷⁸ Mt 1,1

⁴⁷⁹ cum praepositione *z*. s předložkou *z*.

⁴⁸⁰ Mt 27,1

⁴⁸¹ předložení lidu postavení před lid

byl by jiný rozum toho, totiž tento, jako by řekl otazuje se: I kdo jest starší nežli my kteříž tuto stojíme? Nalez-liž by se kdo ještě nad nás starší? etc.

Snad by tuto dobře státi mohla zmínka loci Actorum 27 (quod observavit vir praestans B. M(atěj) Červ(enka)):⁴⁸² *Ukázal mi se této noci anděl Boží jehož já sem a jehož ctím*⁴⁸³ (takto naznamenal na škartě kterouž teprv po jeho smrti jako i jiných vic neužitečných poznamenání sem nalezl) propter ambiguitatem melius est vertere⁴⁸⁴ *anjel Boha jemuž já sloužím*; nebo *Boha* předse jest genitivus cum accedit articulus.⁴⁸⁵ Rovně jako dobře dís: *Či jest to? Boží*, cum sine articulo, tak také cum accedit articulus⁴⁸⁶ dís dobře *toho Boha*. Accedit autem articulus, cum plures sunt eiusdem nominis.⁴⁸⁷ Exemp(lum): *Či to kůň? Vanků. Kterého? Toho Vaňka jako jest na rohu proti kostelu*. A ten genitivus mající/(71b) touž terminací⁴⁸⁸ s ablativem, častý jest v češtině. *Ukázala se milost Boha a spasitele našeho*.

Haetenus verba Erithaci. Quae ideo nomini eius asseripsi, ne optimum virum proprio defraudare videar honore.⁴⁸⁹

V. Ph.

Regula quarta⁴⁹⁰

Přitom i to sluší věděti, že někdy genitivus pluralis, když se postavuje cum nominativo aut alio eiusdem nominis casu,⁴⁹¹ povýšenost velikou té věci vypravuje kteráž se tím slovem vyznamenává. Jako *vanitas vanitatum*,⁴⁹² *Deus Deorum*,⁴⁹³ *rex regum*;⁴⁹⁴ to chceš-li právě vyložiti musíš říci *marnost nad marnostmi*, ne *marnost marností*; *Bůh nad Bohy*, ne *Bůh Bohův*; *král nad králi*, ne *král králův*.

Potřebí jest také znáti, že omnis genitivus pluralis masculini generis, habens u vocalem in ultima syllaba sui,⁴⁹⁵ vždycky svou terminací má míti na v a té terminací, žádný jiný casus míti nemá. Toho neznali ti kteříž Českou bibli⁴⁹⁶ strojili; neb *úv* za *ú* (jako by v tom rozdslu nebylo) imprymovali. Exempla: *Habemus re-*/(72a) demptionem per sanguinem eius remissionem peccatorum,⁴⁹⁷ *mámel vykoupení skrze krev jeho odpouštění hříchův*. *Deus patrum nostrorum misit me*,⁴⁹⁸ *Bůh otcův našich poslal mne*. Et ut videas filios filiorum tuorum,⁴⁹⁹ *a aby viděl syny synův tvých*. Protož

⁴⁸² loci Actorum [...] Červenka) místa ze Skutků apoštolů 27 (čehož si pověiml výtečný muž b. Matěj Červenka)

⁴⁸³ Sk 27,23

⁴⁸⁴ propter [...] vertere kvůli dvojznačnosti jest lépe přeložiti

⁴⁸⁵ genitivus [...] articulus 2. pád, když se přidává člen

⁴⁸⁶ cum sine [...] articulus jak bez členu, tak také když se přidává člen;

⁴⁸⁷ Accedit [...] nominis. Člen se přidává tehdy, je-li více (lidí) téhož jména.

⁴⁸⁸ terminací koncovku, zakončení

⁴⁸⁹ Haetenus [...] honore. Až potud slova Červenkova. Připsal jsem to jeho jménu proto, aby se nezdálo, že připravuji tohoto akvělého muže o slávu.

⁴⁹⁰ Regula quarta Pravidlo čtvrté

⁴⁹¹ genitivus [...] casu 2. pád množného čísla, když se postavuje s 1. pádem nebo jiným pádem téhož jména

⁴⁹² Kaz 1,2

⁴⁹³ Dt 10,17; Ž 49(50),1

⁴⁹⁴ 1 Tm 1,17; Zj 17,14; 19,16

⁴⁹⁵ omnis [...] syllaba sui, každý 2. pád množného čísla mužského rodu, který má v poslední slabice samohlásku u,

⁴⁹⁶ viz fol. 64a, pozn. 410

⁴⁹⁷ Ef 1,7

⁴⁹⁸ Ex 3,13 (vestrorum — vašich)

⁴⁹⁹ Ž 127 (128),6

Lavit nos a peccatis nostris⁵⁰⁰ máš exponovati: *Umyl nás od hříchů našich, ne od hříchův.* Didicerunt a patribus suis,⁵⁰¹ učili se od otců svých, ne od otcův. Et iustificata est sapientia a filiis suis,⁵⁰² i ospravedlněna jest moudrost od synů svých, ne od synův. Proč? Neb sou to casus ablativi, ne genitivi. A protož také Miserere nostri fili David⁵⁰³ máš exponovati *Smiluj se nad námi synu Davidů, ne Davidův;* neb díš-li *Davidův,* budů rozuměti že Krystus byl synem ne jednoho Davida ale několika Davidův. Neb *Davidů* jest genitivus singularis, ale *Davidův* genitivus pluralis. Tato regule má svou pravdu, když genitivus pluralis exponuje se (ut ita dicam) genitive⁵⁰⁴; neb když se jinak exponovati musí, tehdy k této reguli nesluší. Neb mementote victorum⁵⁰⁵ máš exponovati *pamatujte na vězňe, ne vězňův* etc./

(72b)

J. B.

72b

O čtvrté regule také pravím, že nevždycky sluší ji zachovávat. Nebo dosti jest již i obvyklé i vlastní povědění *král králův,* a i pěkněji zní nežli by řekl *král nad králi.* Vlastnost pak smyslu zdá se býti případnější prvního. Neb ten jest králův král, kterýž krále jiné za své many a nebo poddané má. Ale král nad králi jest ten, kterýž jiných králův přednější, to jest bohatší a důstojnější neb vznešenější nad jiné jest. Ačť se to někdy může jedno za druhé bráti; avšak způsobnější⁵⁰⁶ nad ty obě formy, ac majestatem quandam redolens vox admodum augusta,⁵⁰⁷ *král králujících* anebo *pán panujících.* Ale kde které kdy případnější jest, dobrý Čech v mnohém se s češtinou obírání, acuto aurium iudicio adiutus,⁵⁰⁸ snadně porozumí.

Což přitom de genitivo plurali píše, kde by své místo mělo míti *ův* a kde samc toliko *ů,* dobré jest a k zachování hodné. Ne pro samo to aby se genitivus pluralis dělil a quibusdam possessivis;⁵⁰⁹ jako *ten žalm jest Davidů, málo-li jest nyní Davidův, Goláš byl těžší nežli několik Da/(73a)vidův;* ale potom také i pro jiná některá slova, jako *dolů, dolův, stup dolů, uživáš-liž ještě svých dolův tu kdež jest mlýn Šimonů.*

73a

V. Ph.

De dativo regula⁵¹⁰

Věz že dativus pluralis masculini generis, nunquam debet finire in *ma*,⁵¹¹ neb to jest řeč hrubá díš-li: *Pověděl dvěma bratroma svýma*,⁵¹² a neb díš-li: *Žádný nemůž dvěma panoma sloužiti*;⁵¹³ ale takto máš říci: *Pověděl dvoum bratrom svým, a Žádný dvoum panom nemůž sloužiti.*

⁵⁰⁰ Zj 1,5

⁵⁰¹ Sír 8,11

⁵⁰² Mt 11,19

⁵⁰³ Mt 9,27

⁵⁰⁴ genitivus [...] genitive 2. pád množného čísla překládá se (abych tak řekl) genitivně

⁵⁰⁵ Žd 13,3

⁵⁰⁶ způsobnější náležitější, vhodnější

⁵⁰⁷ ac majestatem [...] augusta a velice vznešené slovo, mající odstín jakéhosi důstojenství

⁵⁰⁸ opíraje se o bystrý soud sluchu

⁵⁰⁹ a quibusdam possessivis od některých přivlastňovacích jmen přídavných

⁵¹⁰ De dativo regula Pravidlo o 3. pádě

⁵¹¹ dativus [...] finiri in *ma* 3. pád množného čísla rodu mužského nemá nikdy končit na *ma*

⁵¹² Gn 9,22

⁵¹³ Mt 6,24

J. B.

Ta regule de dativo nebyla by zlá kdyby se jí dobře rozumělo, a kdyby jí byl sám její smyslitel zlým příkladem nezkažil. Pluralis dativus tak jest že se nemá skonávati na tu syllabu *ma*; neb jest ta syllaba vlastní terminací dualis numeri, počtu dvojitého neb dvojnásobního in casu dativo; jako *oběma rukama*, *dej oběma synům*, *dvěma dcerám svým rozkaž*, *dvěma panům*. Hanbiti by se měl Philomathes i s těmi kteříž ho v tom následují, že nespátřil vlast/(73b)nosti toho slova *dva* etc. Po vrchu to leží, že to slovo tu nemůže býti pluralis numeri, siquidem est dualis numeri, tantum duos significat ergo non tres aut plures etc. Dualis igitur numeri propriam terminationem recipit. Sed multi sunt nunc qui sicut voculam *bíše* ita et numerum dualem v češtině irrident,⁵¹⁵ a tak ujímají bohatství řeči české. V řečtině dualis numerus v jak obecném jest užívání, ví se, takt někdy i v naší řeči bylo, a ještěť toho někde nějací kouškové, ac velut notae gratúsque veteris linguae odor,⁵¹⁶ zůstávají. Ale někteří mudráčkové krátkých soudův, nelibují toho, sami nevědouce proč, a ani vlastnosti a moci slov řeči české ani ozdob jejích znajíce, po své hlavě formují regule jakž se jim líbí; a lidé, jakož se ke všemu naleznou, tak i k tomu nalezli se aby mrzká a nezpůsobná slova místo ušlechtilých, v svých psáních kladli; jako i Beneš, užívav toho slova prvé neslychaného *dvoum panům* etc. confundens dualem numerum cum plurali, dualis numeri et significationis voculae dualem formam detraxit.⁵¹⁷ Item Mistr Proxenus v předmluvě na svou *Praktyku*,⁵¹⁸ hned napřed jako nějaký kvítek slíčné slovice polepil/(74a) řka *dvoumi příčinami*, měv říci *dvěma* etc. Výborně v té tabuli, v Prostějově leta 1549 vytištěné,⁵¹⁹ položeno jest od toho (dobrého jistě a rozumného Čecha, kdožť je koli) kterýž jí vydal, těmito slovy: Dualem numerum Boěmi haectenus usurpatum cur nunc spernunt?⁵²¹ jako i o těch slovích *bíše*, *bích* etc.

t. Václav Hájek, doktora Thadeáše Hájka otec⁵²⁰

⁵¹⁴ Hic profecto [...] genere. Zde zjevně nenapodobuje svým nevkusným způsobem řeči Vallu, jemuž se horlivě snažil vyrovnat, nýbrž Scota a tomisty. srov. fol. 67b

⁵¹⁵ pluralis [...] irrident (nemůže býti) čísla množného, je-li ve skutečnosti čísla dvojného, označuje-li pouze dva, tudíž nikoli tři nebo více atd. Přejímá tedy zvláštní zakončení dvojného čísla. Dnes se však mnozí v češtině vysmívají jak slůvku *bíše*, tak i dvojnému číslu

⁵¹⁶ ac velut [...] odor a jako znamení a libá vůně starobylého jazyka

⁵¹⁷ confundens [...] detraxit. směšuje dvojně číslo s množným odňal dvojnému číslu i významu slůvka duálovou formu.

⁵¹⁸ Patrně jde o *Mínuci o pranostyku pražskou z učení Pražského od mistra Šimona Proxena ze Sudetu k létu Páně 1559 vydanou*, Praha 1558; srov. fol. 124b, 207a/b, 215a, 238b a *Knihopis 14446*. Šimon Proxenus ze Sudetu, zvaný Budvicensis, Wert n. Wirt (1532—1575), luterán, český právník a humanista, mistr na pražské univerzitě, studoval ve Wittenbergu, žák Melanchthonův.

⁵¹⁹ viz fol. 5a, pozn. 37

⁵²⁰ místo Václav má být Šimon; srov. fol. 5a, pozn. 38

⁵²¹ Dualem [...] spernunt? Proč Čechové pohrdají dnes dvojným číslem, jehož až doposud užívali?

Jakož sem pak napřed pověděl, že by tato regule de dativo plurali nebyla zlá když by se jí bylo zpravováno, při těch slovích toliko kteráž sou numeri pluralis casusque dativi,⁵²² nebo jinam se netrefí. Podobně jakož kotlář netrefí se do hrnčářského verštatů,⁵²³ ale však koupě od hrnčáře umyvadlko a u kotláře neb konvaře kohoutek měděný k němu, jednu nádobu užitečnou míti mohu; tak tuto když dím *dvěma panům, dvěma dcerám* etc., bude jedno slovo, míti formu dualis numeri, a druhé pluralis; i vysvětlí jedno druhé. Neb jedno ukáže, že těch panův neb dcer jest více nežli jeden, a druhé slovece to vysvětlí a oznámí, že jich více se tu nemíní, než toliko dvě. Ač poněvadž se o dvou toliko mluví, náleželo by těm oběma slovům býti formae dualis numeri; ale když se již tak mluvívá, musí necháno býti, čehož již pro odvyknutí nelze užívati. Avšak/(74b) proto což ještě v užívání jest, a k ozdobe jazyka toho nemalo příležit⁵²⁴ tohoť nesluší pouštěti a s jinými zavrženejmi věcmi také zamítati. Nebo kdyby někomu sukni vzali, protoť by on kabátu nezavrhl, leč by nesmyslně zoufalý byl.

I tohoto mi se nevidí pomínouti. Variat quandoque dativus casus.⁵²⁵ Říkáme *dej tomu poslu list, poslovi*; první jest usitatum,⁵²⁶ druhé jest dětinské a ničemné prorsus puerile vel muliebre.⁵²⁷ Ale zase lépe dš *dej dědkovi*, a ne *dědku*; nebo *dědku* jest vocativus casus.

A protož vide quid approbet usus.⁵²⁸

V. Ph.

De accusativo Regula prima⁵²⁹

Pěkně někdy accusativus casus svú přirozenou terminací proměňuje v jinú terminací. Exemplum: Amplius non videbitis faciem meam,⁵³⁰ *více neuztíte tváři mé, ne tvář mou. Non sivisset perfodi domum suam,⁵³¹ *nedopustil by prokopati domu svého, ne dům svůj. Vinum non habent,⁵³² *vína nemají, ne víno nemají.*/(75a) Ale Tu servasti vinum bonum⁵³³ exponuj: *Tys zachoval víno dobré, ne vína dobrého.***

J. B.

Dobře phrasin českou okázal Beneš, proti mnohým zlým českým vykladačům.⁵³⁴ Avšak také se drobet omýlil dobrý muž, o proměňování terminací. Lépe by řekl byl že vlastnost řeči české tu chce míti genitivum, a neb raději ablativum; jako *podej vína*

⁵²² numeri [...] dativi množného čísla a 3. pádu

⁵²³ verštatů dílny

⁵²⁴ příležit⁵²⁴ náleží, patří

⁵²⁵ Variat [...] casus. 3. pád má někdy varianty.

⁵²⁶ usitatum běžně užívané

⁵²⁷ prorsus [...] muliebre. přímo dětinské nebo zženštilé.

⁵²⁸ vide [...] usus. měj na zřeteli, co schvaluje úzus. (Srov. Horstius, *Epistula ad Pisones [De arte poetica]*, v. 71; viz fol. 105a)

⁵²⁹ De accusativo — Regula prima O 4. pádě — Pravidlo první

⁵³⁰ Sk 20,25

⁵³¹ Mt 24, 43

⁵³² J 2,3

⁵³³ J 2,10

⁵³⁴ vykladačům překladatelům

(a ne *vino*) item *podej chleba, nože* etc. Non omnia tamen activa verba ablativos seu genitivos adsciscunt, sed plurima quaeque accusativum.⁵³⁵ Ut: *Zachovals to vno v dobrotě, zachovals ty sobě drahně vna, zahod nůž, dej mi nůž*. Ale nejedni v tom bloudí. Nebo řek-li by kdo *podej mi nůž*, germanismus erit;⁵³⁶ pakli dí *kde jest můj nože*, erit barbarismus.⁵³⁷ A protož rei *kde jest můj nůž*, a *podej mi nože*. Podobně jako onen hloupý kněz řekl: *Ubi est calicem?*⁵³⁸ A potom jsa napomenut a napraviti se chtěje i řekl: *Da huc calix* etc.,⁵³⁹ sed hac de re,⁵⁴⁰ i již napřed ne jednou dotčeno jest i ještě in alio loco plura dicam, ubi de antiptosi mentio fiet, pagina [239b].^{541/}

75b

(75b)

V. Ph.

Regula secunda

Věděti máš že verba vehementis transitionis, construuntur cum duobus accusativis, quorum posterior debet exponi aliquando per praepositionem *za*.⁵⁴² Exemplum: *Quis ex vobis patrem petit panem,*⁵⁴³ *kdo z vás otce prosti za chleb*, neříkej *prosti chleb*. Aliquando vero per praepositionem *v*. Exemplum: *Induit se Ionathas stolam sanctam,*⁵⁴⁴ *oblekl se Jonatas v roucho posvátné*.

De vocativo

De vocativo casu žádné nesnáze není při jeho exposici,⁵⁴⁵ protož o něm psáti není potřebí.

De ablativo

In ablativo casu hebraismus bývá⁵⁴⁶ k oznámení nějaké náramnosti. Jako: *Desiderio desideravi,*⁵⁴⁷ *žadostí sem žádal*. Těž: *Praecipiendo praecipimus vobis,*⁵⁴⁸ *přikazujícíe přikazujeme vám.* (76a) Těž. *Auribus audietis et non intelligetis.*⁵⁴⁹ Kdež

76a

Inepte utitur hac voce *kdež*. Melius dixisset *ale*, neb *ještě*.⁵⁵⁰

sem žádal, přísně přikazujeme. Auribus vel auditione audietis, id est, prorsus audietis,

⁵³⁵ Non omnia [...] accusativum. Všechna aktivní slovesa se však nepojí s ablativem nebo s genitivem, nýbrž většinou s akuzativem.

⁵³⁶ germanismus erit bude to germanismus

⁵³⁷ erit barbarismus bude to cizomluva, hrubá gramatická chyba

⁵³⁸ *Ubi est calicem?* chybně akuzativ místo nominativu; správně má být *Ubi est calix?* Kde je kalich?

⁵³⁹ *Da huc calix* etc. chybně nominativ místo akuzativu; správně má být *Da huc calicem* etc. Dej sem kalich atd.

⁵⁴⁰ sed hac de re ale o této věci

⁵⁴¹ in alio loco [...] pagina [239b]. povím více na jiném místě, kde bude zmínka o záměně pádů, str. [239b]. Srov. fol. 64b—65b.

⁵⁴² Regula secunda [...] per praepositionem *za*. Pravidlo druhé — Věděti máš, že slovesa silně přechodná mají vazbu dvojího akuzativu, z nichž druhý je někdy nutno přeložit s předložkou *za*.

⁵⁴³ L 11,11

⁵⁴⁴ I Mak 10,21

⁵⁴⁵ exposici překladu

⁵⁴⁶ De ablativo [...] hebraismus bývá O ablativu — V ablativu bývá hebraismus

⁵⁴⁷ L 22,15

⁵⁴⁸ Sk 5,28

⁵⁴⁹ Sk 28,26

takové conduplicací hebrajské, v latinské neb v naší řeči (jakož Erasmus v Annotacích svých⁵⁵¹ učí) vlastněji by se adverbialiter⁵⁵² takto exponovaly: *Náramně* neb *srděčně naprosto uslyšíte*.

J. B.

De accusativo

O tom což se tu zdržuje v té reguli první, již napřed (in prima regula de nominativo) povědino jest.⁵⁵³

Druhé reguli nic neodpírám. Takž i té reguli de ablativo, ubi explicuit autor hebraicam phrasin, Erasmus imitatus.⁵⁵⁴ nevšelijak odpírám. O čemž viz de ablativis instrumenti et consequentiae, fol. [197a].^{555/}

(76b)

V. Ph.

Druhá stránka Etymologí, jest (jakož latiníci říkají)
de pronominibus⁵⁵⁶

76b

Mei, mihi, me, a me. Nostrum vel nostri, nobis, nos, a nobis. Tui, tibi, te, o tu, a te. Vestrum vel vestri, vobis, vos, o vos, a vobis.

Ta pronomina dvojm způsobem se exponují. Někdy *mei* cum suis condeclineis,⁵⁵⁷ exponuje se po *mně*, a někdy po *sobě*; a *tui* cum suis condeclineis, exponuje se někdy po *tobě*, a někdy po *sobě*. Exempla položím per antithesin;⁵⁵⁸ neb odporné⁵⁵⁹ věci vedlé sebe postavené zřetelnější bývají nežli od sebe zdálené; jakož latíně říkáme, opposita iuxta se posita magis elucescunt.⁵⁶⁰

*Mei. Miserere mei Deus,*⁵⁶¹ *smiluj se nade mnou Bože. Ego sum memor mei, já pamatuji na sebe./*

(77a) *Mihi. Da mihi bibere,*⁵⁶² *dej mi pítí, Deus propitius esto mihi peccatori,*⁵⁶³ *Bože buď milostiv mně hříšnému. Exstruxi mihi piscinas,*⁵⁶⁴ *nadělal sem sobě rybníků.*

77a

⁵⁵⁰ Inepte [...] *ještě*. Nevhodně užívá slova *kdež*. Lépe by bylo říci *ale* neb *ještě*.

⁵⁵¹ viz fol. 4b, pozn. 30

⁵⁵² adverbialiter příslovečně

⁵⁵³ viz fol. 64b

⁵⁵⁴ té reguli [...] imitatus tomu pravidlu o ablativu, kde autor podle Erasma vysvětlil hebrejskou vazbu

⁵⁵⁵ de ablativis [...] fol. [197a]. o ablativích nástroje a důsledku, list [197a].

⁵⁵⁶ de pronominibus o zájmenech

⁵⁵⁷ cum suis condeclineis i se svými deklinovanými tvary

⁵⁵⁸ per anithesin s pomocí antiteze, protikladu

⁵⁵⁹ odporné opačné, protikladné

⁵⁶⁰ opposita [...] elucescunt. protiklady kladené vedle sebe lépe vysvitnou.

⁵⁶¹ Ž 6,3

⁵⁶² J 4,7

⁵⁶³ L 18,13

⁵⁶⁴ Kaz 2,6

Me. Tu me misisti,⁵⁶⁵ *tys mne poslal*. Abscondi me,⁵⁶⁶ *skryl sem se*. Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est,⁵⁶⁷ *slavím-li já sám sebe, sláva má nic není*.

A me. Exi a me Domine,⁵⁶⁸ *odejdi ode mne Pane*. A me ipso non loquor,⁵⁶⁹ *sám od sebe nemluví*.

Nostrum. Ten genitivus vždycky se má exponovati po nas, a nikdy po sobě. Exemplum: Marsupium unum sit omnium nostrum,⁵⁷⁰ *měšec jeden buď všech nás*. Quis nostrum valet ad caelum ascendere?⁵⁷¹ *Kdo z nás může do nebe vstoupiti?* Ten genitivus jest nalezen propter evitandam amphibologiam.⁵⁷² Neb díš-li: Quidam nostri fuerunt, *nostri* bude derivativum, ne primitivum.⁵⁷³ A protož máš říci *někteří naši byli*, ne z nás. Ale když díš: Quidam no/(77b)strum fuerunt; *nostrum* bude primitivum, ne derivativum;⁵⁷⁴ a protož máš říci *někteří z nás byli*, ne naši.

Nostri. Deus misereatur nostri.⁵⁷⁵ *Smiluj se Báh nad námi*. Nos sumus memores nostri, *my pamatujeme na sebe*.

Nobis. Da nobis hodie,⁵⁷⁶ *daj nám dnes*. Faciamus nobis civitatem,⁵⁷⁷ *udělejme sobě město*.

Nos. Libera nos a malo,⁵⁷⁸ *zbav nás od zlého*. Diligamus nos invicem,⁵⁷⁹ *milujeme se vespolek*. Ipse fecit nos, et non ipsi nos.⁵⁸⁰ *On učinil nás a ne my sami sebe*.

A nobis. Neque auferas misericordiam tuam a nobis.⁵⁸¹ *Aniž odjíměj milosrdenství svého od nás*. Non debuimus te mittere a nobis,⁵⁸² *neměli sme tebe* pustiti od sebe*

*Tvrďe et inerudite⁵⁸³ vyložil. Lépe říci: *Neměli sme tě od sebe pouštěti*; per figuram enall(agen) = frequentativo, loco primitivi eleganter posito.⁵⁸⁴

(78a) Tui. Ego non obliviscar tui.⁵⁸⁵ *Ját se nezapomenu nad tebu*. Ne obliviscar tui, *nezapomni se nad sebou*.

Tibi. Tibi dico surge,⁵⁸⁶ *tož tobě pravím vstaň*. Fac tibi duas tubas argenteas,⁵⁸⁷ *udělej sobě dvě trouby stříbrné*.

⁵⁶⁵ J 11,42

⁵⁶⁶ Gn 3,10

⁵⁶⁷ J 8,54

⁵⁶⁸ L 5,8

⁵⁶⁹ J 14,10

⁵⁷⁰ Př 1,14

⁵⁷¹ Dt 30,12

⁵⁷² propter evitandam amphibologiam abychom se vyhnuli dvojznačnosti

⁵⁷³ nostri [...] primitivum. nostri bude odvozené, nikoli prvotní.

⁵⁷⁴ primitivum, ne derivativum prvotní (tj. osobní), ne odvozené (tj. přivlastňovací)

⁵⁷⁵ Ž 66(67),2

⁵⁷⁶ Mt 6,11

⁵⁷⁷ Gn 11,4

⁵⁷⁸ Mt 6,13

⁵⁷⁹ podle J 13,34

⁵⁸⁰ Ž 99(100),3

⁵⁸¹ Dn 3,35

⁵⁸² Tb 10,5

⁵⁸³ inerudite nevzdělaně

⁵⁸⁴ per figuram [...] posito. skrze figuru zvanou enallage = frekventativním slovesem, vhodně položeným místo slovesa základního.

⁵⁸⁵ Iz 49,15

⁵⁸⁶ L 7,14

Te. Timui te,⁵⁸⁸ *bál sem se tebe*. Mitte te deorsum,⁵⁸⁹ *spust se dolů*. Comportabis apud te,⁵⁹⁰ *sneseš k sobě*.

Tu. Tu omnia nosti,⁵⁹¹ *ty všechno znáš*, Vocativus po „sobětnosti“⁵⁹² nemůž býti;

Pěkněji *ty všechno víš*. Jako, nedobře by vyložil *nosti graece znáš-li řecky*. Sic Charvati tak se ptáji. *Znáš po charvatsku, t. umíš-li charvatsky*.

neb pronomina *sui, sibi, se, a se* nemají vocativum casum, od nichž tato expositio sem se vypučuje.

Subinde hic author incompte loquitur, jakž obyčej kněží ac rabularum quorundam.⁵⁹³

A te. Volumus a te signum videre,⁵⁹⁴ *chceme od tebe znamení viděti*. Si oculus tuus scandalizat te erue eum et projice abs te.⁵⁹⁵ *Horš-li tebe oko tvé, vylup je a vrz od sebe*.

Vestrum. Ten genitivus vždycky se má exponovati po *vás* a nikdy po *sobě*. Exemplum: Unus vestrum me traditurus est,⁵⁹⁶ *jeden z vás mne/(78b) zraditi má*. Čti dále to co jest svrchu in titulo Nostrum; neb kterak se má *nostrum*, tak se má také *vestrum*.

Vestri. Memores sumus vestri,⁵⁹⁷ *pamatujeme na vás*. Non estis memores vestri, *nepamatujete na sebe*.

Vobis. Pacem meam do vobis,⁵⁹⁸ *pokoj svůj dávám vám*. Emite vobis,⁵⁹⁹ *kupte sobě*.

Vos. Ego elegi vos,⁶⁰⁰ *já sem vás vyvolil*. Custodite vos a simulachris,⁶⁰¹ *ostříhejte se od modl*. Non vos metipsoz defendentes,⁶⁰² *ne sami sebe bráníte*.

O vos. Omnes vos scandalum patiemini in me nocte ista.⁶⁰³ *Všickni vy pohoršíte se nade mnou noci této*. Vocativus po „sobětnosti“ nemůž býti; příčinu toho máš svrchu in titulo Tu.

A vobis. Gaudium vestrum nemo tollet a vobis,⁶⁰⁴ *radosti vaší žádný neodejme od vás*.⁶⁰⁵

⁵⁸⁷ Nu 10,2

⁵⁸⁸ L 19,21

⁵⁸⁹ Mt 4,6

⁵⁹⁰ Gn 6,21

⁵⁹¹ J 21,17

⁵⁹² po „sobětnosti“ přivlastňovací zvrtný

⁵⁹³ Subinde [...] quorundam. Dále v textu mluví autor neuspořádaně, jakž obyčej některých kněží a mluvčí.

⁵⁹⁴ Mt 12,38

⁵⁹⁵ Mt 18,9

⁵⁹⁶ Mt 26,21

⁵⁹⁷ 1 Mak 12,11

⁵⁹⁸ J 14,27

⁵⁹⁹ Mt 25,9

⁶⁰⁰ J 15,16

⁶⁰¹ 1 J 5,21

⁶⁰² Ř 12,19

⁶⁰³ Mt 26,31

⁶⁰⁴ J 16,22

⁶⁰⁵ ve vyd. z r. 1533 text pokračuje: Cur à vobis ipsis non iudicatis quod iustum est?, *Proč sami od sebe nesoudíte což spravedlivého jest?* (L 12,57)

Díš-li, nevím kdy mám exponovati ta pronomina takto, a kdy onakno; znej tuto reguli a budeš věděti./

(79a)

Regula

Quando verbum concordat cum pronomine in persona et numero, tedy exponuj ta pronomina po „sobětnosti“. Quando vero verbum discordat cum pronomine in persona et numero, tedy exponuj *mei* cum suis condeclineis po *mně* a *tui* cum suis condeclineis po *tobě*.⁶⁰⁷

Declaratio primi.⁶⁰⁸ Když díš *exstruxi mihi piscinas, exstruxi* jest verbum primae personae, a *mihi* jest pronomen také primae personae, numeri singularis ambo;⁶⁰⁹ a protož co by měl říci *mně* to musíš říci *sobě*; neb zle by česky mluvil kdyby řekl: *Nadělal sem mně rybníků*, ale máš říci (neb tomu český jazyk chce): *Nadělal sem sobě rybníků*.

Declaratio secundi.⁶¹⁰ Ale když díš *da mihi bibere, da* jest verbum personae secundae, a *mihi* jest pronomen personae primae;⁶¹¹ a protož máš exponovati *mihi* *mi*, ne *sobě*; neb zle by český mluvil z latiny, *da mihi bibere* [dej sobě píti]. A tak jiná všeska rozvaž sobě exempla.

J. B.

In hac secunda parte, pronominum regulae continentur; ubi ego maiorem curam dicendi facilitatem puritatēque sermonis requiro. Ut enim haec quae loquitur sunt difficiliora, ita verbis ac phrasibus descripta ineruditus. Sed ego dabo operam ut aliquid lucis et istis addam, quo facilius et melius intelligantur.⁶¹² Ta slova: *po mně, po sobě, po tvojsku, po sobětnosti* etc., zdadí se býti velmi nepřijemná a jakás nezpůsobná, téměř mrzutější nežli/(79b) *bieše*. Melius fuisset aliqua circumlocutione uti quam istis verbis tam horridis.⁶¹³ Že se ta pronomina dvojím obyčejem vykládají, světlé jest. Než pak kdy kterým, to těm toliko samým zřetelné jest, kteříž i té řeči z kteréž se vykládá dobře povědomi sou. Jakož pak veliká by nestydatost byla, dávatí se v to člověku čemuž nerozumí; a zvláště při tom muži kterýž chce moudrým slouiti. Ač pohřichu, kdyby nyní do těch výkladův⁶¹⁴ nových nynějších, těchto let vydaných v češtině, mělo nahlédnuto býti; ach jak by mnoho germanismů aneb latinismů, a ať nedím barbarismů v nich nalezeno bylo? Ale hodni sou toho Čechové

⁶⁰⁶ obiectio námitka

⁶⁰⁷ Regula [...] po *tobě*. Pravidlo — Shoduje-li se sloveso se zájmenem v osobě a čísle, tedy překládej ta zájmena zvrtně. Neshoduje-li se však sloveso se zájmenem v osobě a čísle, tedy překládej *mei* i jeho skloňované tvary zájmenem 1. osoby a *tui* i jeho skloňované tvary zájmenem 2. osoby.

⁶⁰⁸ declaratio primi objasnění prvního

⁶⁰⁹ verbum primae personae [...] numeri singularis ambo sloveso v 1. osobě, a *mihi* jest zájmeno také 1. osoby, oba tvary čísla jednotného

⁶¹⁰ declaratio secundi objasnění druhého

⁶¹¹ *da* jest verbum [...] personae primae *da* je sloveso v 2. osobě a *mihi* jest zájmeno 1. osoby

⁶¹² In hac secunda parte [...] intelligantur. V této druhé části jsou obažena pravidla o zájmenech. Já zde požaduji větší pečlivost ve vyjadřování, srozumitelnost a čistotu řeči. Ty věci, o nichž mluví, jsou totiž poněkud obtížnější a přitom jsou popsány neobratnými slovy a větami. Ale já se vynasnažím, abych i je poněkud osvětlil, aby byly snadnější a lépe pochopitelné.

⁶¹³ Melius fuisset [...] tam horridis. Lépe by bylo užítí někdy opisu než těchto strašidelných slov.

⁶¹⁴ výkladův překladů

pro svou nedbalost et ignaviam et superbiam etc.,⁶¹⁵ aby jim, když oni nechťi než před se⁶¹⁶ spátí, Němci české knihy spisovali aneb z jiných jazykův do českého vykládali a vykládají⁶¹⁷ v obojím tom tak na mnohých místech němčinou češtinu kazíce. Ale co tomu říci? Když nechce býti jinak, nechážd jest ale tak jakž jest a býti může.

Doktor Martin Luter dobře napsal v knížce o tlumačení⁶¹⁸ anebo vykládání řeči jedné v druhou etc. že ten jenž vykládá má na to mysliti, aby touž věc kteráž jest oním jazykem povědína dobře a světle, také svým jazykem vlastně a světle pověděl. A tof nemůže jinak býti než aby i oné i této řeči dobře vyrozuměl,/(80a) a však k takovému řeči vyrozumění výborné sou zprávy neb regule, kdež mohou místné nějakké vyhledány býti.

O těch dvou slovích tato regule pokládá se, totiž *mně*, *sobě*. Ta slova mají své ratolesti rozličné, kteréž se v deklinacích ukazují. Kdy by pak, neb na kterých místech kterého toho slova ratolestí mělo užíváno býti, usiluje Philomates to zprávami neb regulami ukázati; když velí užívati ratolestí toho slova *mně*, tedy praví to těmito slovy: To se má exponovati po „mojsku“;⁶¹⁹ když pak velí užívati ratolestek toho slova *sobě*, tedy dí: To (prej) má exponovati po „svojsku“.⁶²⁰ Zprávy toho při těch slovích *mei*, *mihi*, *me*, a *me*, mohou státi.

I o tom slovu *nostrum* není zlá zpráva; ale mohlo take bez ní býti; nebo *nostrí*, to slovo totiž, netoliko jest derivativum ale jest nominativi casus, protože může a má také býti vyloženo per nominativum *náši*. To pak slovo *nostrum*, netoliko jest primitivum ale jest i genitivus pluralis, diverso scilicet respectu.⁶²¹ I kdož by jej jinak vykládal než tak jakž on praví, t. z *nás*?/(80b) Ano latině se tak explikuje: *quidam nostrum*, id est, *quidam ex nobis*. Regule položena na to, dobrá jest. Nebo kdy kterého z těch dvou slov ratolestí mělo by býti užito, neodjinud než z těch slov přistojících, ex verbis quibus adiacent adverbia, cognoscitur;⁶²² jakž i příklady náležitými to vysvětlil, k nimž také může i tento přidán býti: Amputabo mihi manum, amputa mihi manum. První takto vyložíš: *Utnu sobě ruku*; nebo verbum et pronomen concordant in numero et persona.⁶²³ Druhé pak takto: *Utni mi ruku*; nebo verbum non concordat cum pronomine.⁶²⁴ Nýbrž mohlo by i takto povědino býti o tom, ale snad hrubě nesvětle; cum dicis *amputabo mihi*, actio manet in eadem persona,⁶²⁵ a to slovo u Čechů *sobě* také zůstávání předce při první osobě znamená, protože se spolu trefují; druhé pak slovo *mně* transitum actionis aut absolute transitionem ab alia aliqua persona (sive secunda sive tertia) in, vel ad primam significat, illud autem verbum est secundae personae,⁶²⁶ protože se spolu trefují./

⁶¹⁵ et ignaviam et superbiam etc. a lenost i zpupnost atd.

⁶¹⁶ před se pořád

⁶¹⁷ srov. fol. 3b, pozn. 24

⁶¹⁸ *Sendbrief vom Dolmetschen* (1530)

⁶¹⁹ po „mojsku“ jako přivlastňovací zájmeno 1. osoby

⁶²⁰ po „svojsku“ jako přivlastňovací zájmeno zvrtné

⁶²¹ diverso scilicet respectu. totiž z různých hledisek.

⁶²² ex verbis [...] cognoscitur to se pozná podle sloves, u nichž stojí příslovce (mezi příslovce byla řazena i předložková spojení osobních zájmen)

⁶²³ verbum [...] persona. sloveso i zájmeno se shodují v čísle i osobě.

⁶²⁴ verbum [...] cum pronomine. sloveso se neshoduje se zájmenem.

⁶²⁵ cum dicis [...] in eadem persona řekneš-li *amputabo mihi*, činnost zůstává při téže osobě (tj. podnět se shoduje s předmětem slovesa)

⁶²⁶ transitum actionis [...] secundae personae znamená přechod činnosti nebo prostě přechod od některé jiné osoby (druhé nebo třetí) na 1. osobu nebo k ní, ono sloveso jest pak v 2. osobě

(81a) Ale to tam, abych snad chtěje vysvětlovati nezateňoval⁶²⁷ více, novas fingendo regulas cum priores sint non contemnendae hoc in loco, licet mihi haec mea melius multo probatur, quia et facilius est et ad multo plura accomodari posset.⁶²⁸

V. Ph.

Sui, sibi, se, a se.

Ta pronomina dvojím způsobem se exponují, někdy po *sobě*, a někdy po *jeho*. Exempla položí se per antithesin.

In numero singulari

Sui. Omnis homo simili sui sociabitur,⁶²⁹ *každý člověk k podobnému sobě přivrne se.*

Přivrne se, inepta phrasis. Přivrne hromádku smeti, etc. k stěně. Lépe připojí se.

Pro sui veneratione et sanctitate,⁶³⁰ *pro jeho poctivostí a svatostí.*

Sibi. Sapientia aedificavit sibi domum,⁶³¹ *moudrost ustavěla sobě dům.* Unusquisque quod sibi rectum videbatur hoc faciebat,⁶³² *jeden každý což mu se zdálo býti pravého to činil.*

Se. Abscondit se Adam et uxor eius,⁶³³ *skrýl se Adam i manželka jeho.* Unusquisque vestrum apud se reponat,⁶³⁴ *jeden každý z vás u sebe slož./* (81b) Dicebat autem et ei qui se invitaverat,⁶³⁵ *pravil pak i tomu kterýž ho byl pozval.*

A se. Abiecit vestimentum suum a se,⁶³⁶ *odvrhl rúcho své od sebe.* Comprahendit multos ex eis qui a se refugerant,⁶³⁷ *zjmal mnohé z těch kteříž od něho byli zutíkali.*

In numero plurali

Sui. Ut tollerent in auxilium sui Iephthe,⁶³⁸ *aby vzali na pomoc sobě Jephthu.* Rogaverunt vicinos ut venirent in adiutorium sui,⁶³⁹ *prosili sousedů aby přišli na pomoc jim.*

Sibi. Fecerunt sibi perizomata,⁶⁴⁰ *nadělali sobě věnčky.* Fecerunt ministri ut sibi fuerat imperatum,⁶⁴¹ *učinili služebníci jakž jim bylo rozkázáno.*

Se. Induerunt se sacerdotes ciliciis,⁶⁴² *oblékli se kněží v žíně.* Verbum continuerunt apud se,⁶⁴³ *slovo zachovali u sebe.* Stabant iusti in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt,⁶⁴⁴ *stanout spravedliví u veliké stálosti proti těm kteří je sužovali./*

⁶²⁷ nezateňoval nezatemňoval

⁶²⁸ novas fingendo [...] posset. tím, že bych zde vymýšlel nová pravidla, ač dřívějších nezavrhuji; toto mé pravidlo je mi ovšem mnohem přijatelnější, protože je jednak srozumitelnější, jednak je lze aplikovat na mnohem větší počet případů.

⁶²⁹ Sír 13,20

⁶³⁰ 2 Mak 3,12

⁶³¹ Př 9,1

⁶³² Sd 17,6

⁶³³ Gn 3,8

⁶³⁴ 1 K 16,2

⁶³⁵ L 14,12

⁶³⁶ Jon 3,6

⁶³⁷ 1 Mak 7,19

⁶³⁸ Sd 11,5

⁶³⁹ podle L 5,7

⁶⁴⁰ Gn 3,7

⁶⁴¹ Joz 10,23

⁶⁴² Júd 4,9

⁶⁴³ Mk 9,9

⁶⁴⁴ Mdr 5,1

(82a) A se. Cúmque eiecissent vos Aegiptii a se,⁶⁴⁵ a když je vyhnali Egipšti od sebe. Acceperunt singuli viros qui sub se erant,⁶⁴⁶ pojali jeden každý muže kteříž pod nimi byli.

Ta pronomina kdy máš exponovati takto a kdy onakno, touto regulí se zpraviti můžeš.

Regula

Quando pronomen cum supposito et apposito ita construuntur quod de eodem supposito dicitur et non de alio; tunc illud pronomen debet exponi po „sobětnosti“. Quando vero pronomen cum supposito et apposito ita construitur, quod non de eodem sed de alio supposito dicitur, tunc illud pronomen debet exponi po „jehotnosti“.⁶⁴⁷

Declaratio primi. Když díš: *Sapientia aedificavit sibi domum*, tu *sapientia* jest suppositum,⁶⁴⁸ *aedificavit* appositum,⁶⁴⁹ pronomen *sibi* dicitur de supposito.⁶⁵⁰ A protož múdrost ustavěla dům sobě, žádnému jinému.

Declaratio secundi. Když díš: *Unusquisque quod sibi rectum videbatur, hoc faciebat*; tu *quod* jest suppositum,/(82b) *videbatur* appositum; *sibi* pronomen non dicitur de supposito *quod* sed de alio, nempe de *unusquisque*; non enim videbatur rectum illi rei quae per *quod* significatur, [sed rectum videbatur illi rei, quae per *unusquisque* significatur].⁶⁵¹ A protož máš říci: *Jeden každý to činil což mu* (totiž jednomu každému) *zdálo se býti pravého*. A tak jiná všecka sobě rozvaž exempla.

J. B.

Tato regule nebyla by zlá, než žeť není každému snadně srozumitelná, a k tomu, že se její druhá částka nevěsdy trefuje. Neb jakož velí ta slova *Unusquisque quod sibi rectum videbatur faciebat* takto vykládati: *Jeden každý což se mu zdálo pravého býti činil*; kdyby take toto povědění (*unusquisque quod sibi elegit accepit*) mělo na tu formu býti vyloženo podle té regule jeho, takto by vznělo: *Jeden každý což jemu vyvolil to vzal*, a tu by bylo proti smyslu těch slov latínských kterýž vlastně takto má býti vyloženo: *Jeden každý což sobě vyvolil, vzal* neb *přijal*; et contra, si diceres⁶⁵² *Unusquisque quod sibi placuit, accepit*,/(83a) vylož takto: *Jeden každý což mu se líbilo, vzal*.

⁶⁴⁵ Júd 5,11

⁶⁴⁶ 2 Pa 23,8

⁶⁴⁷ Regula [...] po „jehotnosti“. Pravidlo — Pojí-li se zájmeno s podmětem i přísudkem tak, že se jím vypovídá o tomtéž a nikoli jiném podmětu, je třeba toto zájmeno přeložit jako přivlastňovací zvrtné. Pojí-li se však zájmeno s podmětem i přísudkem tak, že se jím nevypovídá o tomtéž, nýbrž o jiném podmětu, je třeba toto zájmeno přeložit jako přivlastňovací 3. osoby.

⁶⁴⁸ suppositum podmět

⁶⁴⁹ appositum přísudek

⁶⁵⁰ pronomen [...] de supposito. zájmenem *sibi* se vypovídá o podmětu.

⁶⁵¹ *sibi* pronomen [...] *unusquisque* significatur]. zájmenem *sibi* se nevypovídá o podmětu *quod*, nýbrž o něčem jiném, totiž o *unusquisque*; zdálo se totiž býti pravé nikoli tomu, co je označeno slovem *quod*, [nýbrž zdálo se býti pravé tomu, co je označeno slovem *unusquisque*]. V původní tištěné verzi Optátovy a Filomatovy mluvnice latinský text pokračuje: „sed rectum videbatur illi rei, quae per unusquisque significatur“. Tato část je v Blahoslavově opisu vypuštěna.

⁶⁵² et contra, si diceres a naopak kdybys řekl

V. Ph.

Regula

Věděti take sluší, že *mei, tui, sui, nostri, vestri*, ač sou pronomina primitiva, však někdy musejí se exponovati derivative, ne primitive;⁶⁵³ proto že českým jazykem nemohou se všudy vlastně⁶⁵⁴ exponovati.

Exemplum primi. *Imitatores mei estote*,⁶⁵⁵ *následovníci moji buďte*.

Exemplum secundi. *In concupiscentia tui sumus*,⁶⁵⁶ *v žádosti tvé sme*.

Exemplum tertii. *Scindetur mons Olivarum ex media parte sui*,⁶⁵⁷ *rozdělena bude hora Olivetská z prostředku strany své* etc. Neb zle by český mluvil kdyby řekl: *Následovníci mne buďte, v žádosti tebe sme, z prostředku strany sebe*. A protož ta pronomina musí se exponovati derivative ne primitive.

J. B.

83b

Tato regula de *mei, tui, sui* v něčem může státi a v něčem se nehodí; a protož/(83b) dobře i sám on doložil někdy.

Dobře se dí a vlastně: *Následovníci moji buďte*, ale kdož by (na takových místech zvláště) vykládal to slovo *mei mne*, a ne raději *moji*? A co pak jak by vyložil tato slova: *Is habet imaginem meam*, item: *Is habet imaginem mei*? Vyložíš-li obé jednotejně, ztratí se rozdíl kterýž v latinských slovích zřetelný jest.⁶⁵⁸ Item, vlastně-li jest to řečeno v *žádosti tvé sme*? A nebylo-li by vlastněji říci v *žádosti tebe jsme*? Licet videatur duriusculum, at significantius.⁶⁵⁹ Nebo když řič v *žádosti tvé jsme*, chtělo by se tak rozuměti, jako by ti o nichž se tu mluví, do té žádosti její se vpojili aneb tou žádostí se oblekli, a nebo jako by řekli v *tvé sme žádosti, takovou máme žádost, jako i ty*. Ale vyložil-li by kdo v *žádosti tebe sme*, tedy povedění bude světlé, jako by řekli ti starci: *Žádost tebe je v nás, totiž tebe žádáme* etc.

V. Ph.

Meus, tuus

84a

Ta pronomina dvojím způsobem/(84a) se exponují. Neb někdy *meus* jest *můj* a *tuus* *tvůj*; někdy pak *meus* jest *svůj* a *tuus* take *svůj*. Exempla položím per antithesin.

Meus. *Ipse est amicus meus*,⁶⁶⁰ *onť jest přítel můj*. *Ego non sum meus, já nejsem svůj*.

Mei. *Erue me de manu fratris mei*,⁶⁶¹ *vysvoboď mne z ruky bratra mého*. *Nunquid custos fratris mei sum ego?*⁶⁶² *Zdaliž sem já strážný bratra svého?*

⁶⁵³ viz 77b, pozn. 574

⁶⁵⁴ vlastně něležitě

⁶⁵⁵ 1 K 4,16; 11,1

⁶⁵⁶ Dn 13,20

⁶⁵⁷ Za 14,4

⁶⁵⁸ Smysl první věty je „Má obraz patřící mně“, smysl druhé věty je „Má obraz zobrazující mne“.

⁶⁵⁹ Licet [...] significantius. Mohlo by se to zdát poněkud těžkopádné, ale mělo by to jasnější význam.

⁶⁶⁰ Pís 5,16

⁶⁶¹ Gn 32,11

⁶⁶² Gn 4,9

Meo. Dixit Dominus domino meo,⁶⁶³ řekl Pán pánu mému. Ut contradicam Domino meo,⁶⁶⁴ abych odepřela Pánu svému.

Meum. Verebuntur filium meum,⁶⁶⁵ ustydí se syna mého. Video Tobiam filium meum,⁶⁶⁶ vidím Tobiáše syna svého.

Mi. Veni dilecte mi,⁶⁶⁷ poč milý můj. Vocativus po „svojsku“ nemůž býti, proto že svůj caret vocativo casu,⁶⁶⁸ neb neříkáme o svůj.

A meo. Fiet illis a patre meo,⁶⁶⁹ stane se jím od otce mého. Quaecunque audivi a patre meo, nota feci vobis,⁶⁷⁰ což sem koli slyšel od otce svého známá sem vám učinil./

(84b) Mei. Vos amici mei estis,⁶⁷¹ vy ste přátelé moji. Nominativus pluralis po „svojsku“ nemůž býti, protože neříkáme nos non sumus mei, ale místo mei říkáme nostri, [nos non sumus nostri] my nejsme svoji; ut patebit infra in titulo Nostri.⁶⁷²

Meorum. Bonorum meorum non eges,⁶⁷³ statku mého nepotřebuješ. Dimidium bonorum meorum do pauperibus,⁶⁷⁴ polovici statku svého dávám chudým.

Meis. Nunciate fratribus meis,⁶⁷⁵ zvěstujte bratřím svým. Narrabo nomen tuum fratribus meis,⁶⁷⁶ zvěstuji jméno tvé bratřím svým.

Meos. Pedes meos subverterunt,⁶⁷⁷ nohy mé podvrátili. Lavi pedes meos,⁶⁷⁸ umyl sem nohy své.

O mei. Nolite errare fratres mei.⁶⁷⁹ Nebluďtež bratři moji. Vocativus pluralis po „svojsku“ nemůž byti, ratio patet in Mi.⁶⁸⁰

A meis. Eripe me de inimicis [meis],⁶⁸¹ vytrhni mne z nepřátel svých. Ab inimicis meis salvus ero,⁶⁸² od nepřátel [svých] zachován budu.

De genere faeminino et neutro,⁶⁸³ naskrz rozuměj též. (85a) Tak také tuus exponovati budeš, sine vocativis casibus,⁶⁸⁴ protože tuus nemá casus vocativos; neb neříkáme o tvůj, o tvoji. A nominativum pluralem take nemá po „svojsku“ exponovaného, protože neříkáme: Vos non estis tui, ale místo tui říkáme vestri: Vos non estis vestri, vy nejste svoji.

663 Ž 109(110),1

664 Jád 12,13

665 Mt 21,37

666 Tb 11,17

667 Pis 7,11

668 svůj caret vocativo casu svůj nemá 5. pád

669 Mt 18,19

670 J 15,15

671 J 15,14

672 ut patebit [...] Nostri. jak se ozřejmí níže v odstavci Nostri. viz fol. 91a

673 Ž 15(16),2

674 L 19,8

675 Mt 28,10

676 Ž 21(22),23

677 Jb 30,12

678 Pis 5,3

679 Jk 1,16

680 Vocativus [...] in Mi. 5. pád množného čísla zvrátneho zájmena nemůž býti, důvod je uveden u (odstavce) Mi. (viz. fol. 84a)

681 Ž 58(59),2

682 Ž 17(18),4

683 de genere faeminino et neutro o rodě ženském a středním

684 sine vocativis casibus bez 5. pádů

Obiectio

Díš-li: Nevím kdy mám exponovati *meus* po „svojsku“, a *tuus* po „tvojsku“, a kdy oboje po „svojsku“; nauč se této reguli a budeš věděti.

Regula

Quando pronomen derivativum praedicatur de suo primitivo, tehdy exponuj oboje po „svojsku“. Quando vero pronomen derivativum non praedicatur de suo primitivo,⁶⁸⁵ tehdy *meus* exponuj po „mojsku“ a *tuus* po „tvojsku“. A kdež není primitivum explicitum⁶⁸⁶, tu jest in verbo implicitum;⁶⁸⁷ quia in omni verbo primae vel secundae personae certus intelligitur nominativus.⁶⁸⁸

85b

Declaratio primi. Když díš: *Ego*/(85b) *non sum meus*, *meus* est pronomen derivativum et praedicatur ibi de suo primitivo, scilicet *ego*; *meus* enim derivatur a *mei*, genitivo pronominis *ego*,⁶⁸⁹ a protož máš exponovati *ego non sum meus já nejsem svůj*, ne *můj*. Item. Když díš: *Lavi pedes meos*, [*meos*] jest derivativum, et praedicatur de suo primitivo, scilicet *ego* in verbo *lavi* subintellecto:⁶⁹⁰ a protož máš říci: *Umýl sem nohy své*, ne *mé*.

Declaratio secundi. Ale když díš: *Ipsa est amicus meus*, *meus* pronomen derivativum non praedicatur de suo primitivo quia *ipse* non est primitivum pronominis *meus*;⁶⁹¹ a protož máš říci: *Onť jest přítel můj*, ne *svůj*. Item když díš: *Pedes meos subverterunt*, *meos* pronomen derivativum, non praedicatur de suo primitivo, quia id quod est in verbo *subverterunt* intellectum, nempe *inimici*, non est primitivum pronominis *meus*;⁶⁹² a protož máš říci: *Nohy mé podvrátili*, ne *své*.

J. B.

Pravá jest regula tato. Než mohla by také táž věc takto (a snad někomu světleji) povedína býti: quando *meus* pronomini adiacet verbum primae personae,⁶⁹³/(86a) tedy máš to *meus* neb jeho ratolesti vykladati (jako on dí) po „svojsku“, totiž příležitou ratolestí toho slova *svůj*. Jako: *Ego non sum meus, já nejsem svůj*.

Quando vero adiacens verbum est secundae vel tertiae personae,⁶⁹⁴ tedy to *meus* vykladej ratolestmi toho slova *můj*, anebo (jakž on dí) po „mojsku“. Jako: *Ipsa est amicus meus, onť jest přítel můj*. *Subverterunt pedes meos, podvrátili nohy mé*.

86a

⁶⁸⁵ Regula — Quando [...] de suo primitivo Pravidlo — Týká-li se zájmeno odvozené příslušného zájmena prvotního (neodvozeného), tehdy exponuj oboje po „svojsku“. Netýká-li se však zájmeno odvozené příslušného zájmena prvotního (neodvozeného),

⁶⁸⁶ primitivum explicitum (zájmeno) prvotní vyjádřeno

⁶⁸⁷ in verbo implicitum obsaženo ve slovese

⁶⁸⁸ quia [...] nominativus. protože z každého slovesného tvaru 1. nebo 2. osoby je možno vyrozumět patřičný 1. pád.

⁶⁸⁹ *meus* est pronomen [...] pronominis *ego* *meus* je zájmeno odvozené a týká se příslušného zájmena prvotního, totiž *ego*; *meus* pak je odvozeno z *mei*, 2. pádu zájmena *ego*

⁶⁹⁰ *jest derivativum* [...] subintellecto *jest* zájmeno odvozené a týká se příslušného zájmena prvotního, totiž *ego*, které je možno vyrozumět ze slovesného tvaru *lavi*

⁶⁹¹ *meus* pronomen [...] pronominis *meus* zájmeno odvozené *meus* se netýká příslušného zájmena prvotního, protože *ipse* není zájmeno prvotní k zájmenu *meus*

⁶⁹² *meos* pronomen [...] pronominis *meus* odvozené zájmeno *meos* se netýká příslušného zájmena prvotního, protože podmět, který je možno vyrozumět ze slovesného tvaru *subverterunt*, totiž *inimici*, není prvotním zájmenem k zájmenu *meus*

⁶⁹³ quando *meus* [...] primae personae je-li u zájmena *meus* přísudek v 1. osobě

⁶⁹⁴ Quando vero [...] tertiae personae Je-li však přísudek v 2. nebo 3. osobě

Ač tolikéž by mohlo tou regulí kterouž sem napřed položil,⁶⁹⁵ de actione vel manente, vel transeunte,⁶⁹⁶ zpraveno býti. Ačkoli i přitom take figury a zvyk, své místo míti musejí. Jako, suď tato slova Math<aei> 11: *Aj já posílám anděla svého,*⁶⁹⁷ dobře

Sic ibi. Sed debeat esse *anjel*⁶⁹⁸

a vlastně díš, ale **hláze** díš a pěkněji *anděla mého*, ale dobře díš: *On poslal anděla svého.*

V. Ph. Suus

To pronomen dvojím způsobem se exponuje; neb někdy *suus* jest *svůj* a někdy *jeho*. Exempla položím per antithesin./

(86b) Suus. Iste populus est suus, *tento lid jest svůj*, to jest že jim žádný nevládne. 86b
Increpavit eum pater suus,⁶⁹⁹ *okřikl ho otec jeho*.

Sui. Ut regnaret loco patris sui,⁷⁰⁰ *aby kraloval místo otce svého*. Vocabant eum nomine patris sui,⁷⁰¹ *nazývali ho jménem otce jeho*.

Suo. Linivit oculos patri suo,⁷⁰² *pomazal oči otci svému*. Reddidit illum patri suo,⁷⁰³ *dal ho otci jeho*.

Suum. Appositus est ad populum suum,⁷⁰⁴ *přiložen jest k lidu svému*. Audi Domine vocem Iudae, et ad populum suum introduce eum,⁷⁰⁵ *slyš Pane hlas Jůdů, a k lidu jeho uveď ho*.

A suo. Dominus egredietur de loco suo,⁷⁰⁶ *Pan vyjde z místa svého*. Velut turbo rapiet eum de loco suo,⁷⁰⁷ *jako vícher pochytí ho z místa jeho*.

Sui. Isti homines sunt sui, *tito lidé sou svoji*, to jest, že jimi žádný nevládne. Sui filii interfecerunt eum,⁷⁰⁸ *jeho synové zabili ho*. Tak také máš exponovati Sui eum non receperunt:⁷⁰⁹ *Kteřž jeho byli, nepřijali ho*. Neříkej *Svoji ho nepřijali*, neb Židé Krystovi byli ne svoji. Neb on/(87a) mezi své přišel a ti ho nepřijali kteřž jeho byli, ne svoji. Takovou máš také orací o Zuzanně. Flebant sui et omnes qui noverant eam;⁷¹⁰ *kdež nemáš exponovati Plakali svoji, ale Plakali ti kteřž její byli a všickni kteřž ji byli znali*. Neb skrze *sui* máš rozuměti čeled její.

695 viz 80a/b

696 de actione [...] transeunte o činnosti trvajícím nebo minulém

697 Mt 11,10

698 Sic ibi. [...] *anjel*. Tak je zde (psáno). Ale mělo být *anjel*.

699 Gn 37,10

700 1 Mak 11,40

701 L 1,59

702 Tb 11,13

703 L 9,42

704 1 Mak 14,30

705 Dt 33,7

706 Mi 1,3

707 Jb 27,21

708 2 Pa 32,21

709 J 1,11

710 Dn 13,33

Suorum. Exiit Antiochus in terram patrum suorum,⁷¹¹ *vyšel Antiochus do země otců svých.* Sepelierunt eum in sepulchro patrum suorum,⁷¹² *pochovali ho v hrobě otců jeho.*

Suis. Servos hortare ut dominis suis pareant,⁷¹³ *služebníků napomínej aby poslouchali panů svých.* Reddite eum dominis suis,⁷¹⁴ *vratte ho panům jeho.*

Suos. Occidit omnes fratres suos,⁷¹⁵ *zabil všechny bratry své.* Constituit in capite Abiam filium Maacha ducem super omnes fratres suos,⁷¹⁶ *ustanovil napřed Abiáše syna Maachy, knížetem nade všemi bratry jeho.*

A suis. Misit duos ex discipulis suis,⁷¹⁷ *poslal dva z učedníků svých.* Ait illi unus ex discipulis suis,⁷¹⁸ *dt mu jeden z učedníků jeho./*

87b

(87b)

Nota

Věděti máš, že *suus*, někdy se exponuje *jeho*. Exemplum: Increpavit eum pater suus,⁷¹⁹ *okřikl ho otec jeho.* Nekdy *jejt*. Exemplum: Cui vir suus reliquerat divitias multas,⁷²⁰ *jtž muž jejt pozůstavil zboží mnoho.* Někdy *jejich*. Exemplum: Dominus Deus suus vendidit eos,⁷²¹ *Pan Bůh jejich prodal je.*

A protož kterak to pronomen *suus* exponovati máš po „jehotnosti“,⁷²² in quolibet genere per omnes casus, figurou touto podepsanou zpraviti se můžeš.⁷²³

In genere

Masculino	Singulariter	{	Nom.	suus	<i>jeho</i>	<i>jejt</i>	<i>jeho</i>	<i>jejich</i>
		{	Genit.	sui	<i>jeho</i>	<i>jejtĥo</i>	<i>jeho</i>	<i>jejich</i>
		{	Dat.	suo	<i>jeho</i>	<i>jejtĥu</i>	<i>jeho</i>	<i>jejich</i>
		{	Acous.	suum	<i>jeho</i>	<i>jejtĥo</i>	<i>jeho</i>	<i>jejich</i>
		{	Ablat.	a suo	<i>od jeho</i>	<i>od jejtĥo</i>	<i>od jeho</i>	<i>od jejich</i>
	Pluraliter	{	N.	sui	<i>jeho</i>	<i>jejtĥ</i>	<i>jeho</i>	<i>jejich</i>
		{	G.	suorum	<i>jeho</i>	<i>jejtĥch</i>	<i>jeho</i>	<i>jejich</i>
		{	D.	suis	<i>jeho</i>	<i>jejtĥch</i>	<i>jeho</i>	<i>jejich</i>
		{	Acc.	suos	<i>jeho</i>	<i>jejtĥ</i>	<i>jeho</i>	<i>jejich</i>
		{	Abl.	a suis	<i>od jeho</i>	<i>od jejtĥch</i>	<i>od jeho</i>	<i>od jejich/</i>

⁷¹¹ 1 Mak 15,10

⁷¹² 1 Mak 9,19

⁷¹³ Tt 2,9

⁷¹⁴ Tb 2,21

⁷¹⁵ 2 Pa 21,4

⁷¹⁶ 2 Pa 11,22

⁷¹⁷ Mk 11,1; 14,13

⁷¹⁸ Mk 13,1

⁷¹⁹ Gn 37,10

⁷²⁰ Júd 8,7

⁷²¹ Dt 32,30

⁷²² přivlastňovacím zájmenem 3. osoby jednotného čísla

⁷²³ in quolibet [...] zpraviti se můžeš. v každém rodě a ve všech pádech můžeš se řídit touto tabulkou uvedenou dole.

Faeminino	Singulariter	N.	sua	jeho	jejt	jeho	jejich
		G.	suae	jeho	jejt	jeho	jejich
		D.	suae	jeho	jejt	jeho	jejich
		Ac(c).	suam	jeho	jejt	jeho	jejich
		Ab(l).	a sua	od jeha	od jejtího	od jeha	od jejich
	Pluraliter	N.	suae	jeho	jejt	jeho	jejich
		G.	suarum	jeho	jejtich	jeho	jejich
		D.	suis	jeho	jejtich	jeho	jejich
		Ac(c).	suas	jeho	jejt	jeho	jejich
		Ab(l).	a suis	od jeha	od jejtich	od jeha	od jejich
Neutro	Singulariter	N.	suum	jeho	jejt	jeho	jejich
		G.	sui	jeho	jejtího	jeho	jejich
		D.	suo	jeho	jejtímu	jeho	jejich
		Ac(c).	suum	jeho	jejt	jeho	jejich
		Abl.	a suo	od jeha	od jejtího	od jeha	od jejich
	Pluraliter	N.	sua	jeho	jejt	jeho	jejich
		G.	suorum	jeho	jejtich	jeho	jejich
		D.	suis	jeho	jejtich	jeho	jejich
		Ac(c).	sua	jeho	jejt	jeho	jejich
		Ab(l).	a suis	od jeha	od jejtich	od jeha	od jejich

Declaratio figurae⁷²⁴

Každé pronomen má čtveru exposicí.⁷²⁵ Přední expositio ad genus masculinum, druhá ad femininum, třetí ad neutrum, a čtvrtá sluší ad genus omne.⁷²⁶ Věděti máš že *jejtich* ultima producta,⁷²⁷ ad genus femininum,/(88b) ale *jejtich* ultima correpta,⁷²⁸ sluší ad genus omne. Exemplum primi: Propterea tradidi eam in manus inimicorum suorum,⁷²⁹ *proto sem ji vydal v ruce nepřátel jejich*. Exemplum secundi: Dabo eos in manus inimicorum suorum,⁷³⁰ *dám je v ruce nepřátel jejich*.

J. B.

Toho slova *suus* kteréž on svými ratolestmi na tabuli rozprostřel, pravda jest, že někdy nekterí neumeli Čechové, jako i latinici špatnější, zle užívali, a snad i ještě užívají. Hera rogat ut ad se venias, *prost paní aby k ní přišel*; bude jiná significací, a díš-li *ut ad eam venias*,⁷³¹ též bude jiný smysl. Ač sic dobře říkají i latině i český *rediiit ad se, přišel k sobě*, t. upamatoval se.

⁷²⁴ Declaratio figurae Objasnění tabulky

⁷²⁵ čtveru exposicí čtvero vyjádření, čtverý překlad

⁷²⁶ genus omne nerozlišený rod (v množném čísle)

⁷²⁷ ultima producta koncovka dlouhá

⁷²⁸ ultima correpta koncovka krátká

⁷²⁹ Ez 23,9

⁷³⁰ Jr 34,20

⁷³¹ *ut ad eam venias* *abys k ní přišel* (příčemž „ona“ označuje někoho jiného než „paní“)

ale gegich ultiema cor repta, fluffij ad genus
 omne. Exemplum primi. Propterea 5
 tradidi eam in manus inimicorum suo-
 rum, Proto senge rodal wouue neprätel
 gegich. Exemplum secundi. Dabo eos
 in manus inimicorum suorum, Dam ge
 wouue neprätel gegich.

F. B.

10

Toho slova. Suus. Kterez on swymj rato
 lesni natabuli rozprokrel, franda gest
 ze nekdy nekterej normeli celkoni, yako v
 latinjec spatneysti, ze wjwoli, a snad
 vgeste wjwagi. Hora rogat ut ad se
 uenias, Pross fani aby kni fressel: bud
 gina signifiacij. a disti, ut ad eam ue 15
 nias, tej kudo giny smysl. ac fze do
 bre wjwagi v latine v cesky, redjet ad se,
 fressel k sobe, t. wlamatowal se.

Proswetlami flujury Dobruu
 reguli fowedel degenitus plurali. gegich:
 ultima correpta ze gest omnis generis ale
 gegich, ultima producta, faeminini generis 20
 et numeri singularis. Dam friblad
 fawonjs. Gegich staty, t. tech muziro nebo
 zan: a gegich kuzi, t. tech wolu sterijky
 ted maso prodawali wudjs. friblad
 drubeljs. Gegich wicj, staturo, nebo
 gniego teto zeny gatobe newdam wnjirj 25

U vysvětlení figúry dobrou reguli pověděl de genitivo plurali *jejich*; ultima correpta že jest omnis generis, ale *jejich*, ultima producta, faeminini generis et numeri singularis. Dám příklad prvnho. *Jejich šaty*, t. těch mužův nebo žen; a *jejich kůže*, t. těch volů kterýchž teď masso prodávati vidíš. Příklad druhého. *Jejich věcí, šatův, nebo jiného této ženy já tobě nevydám nyní* etc. (89a) Ale příčinou toho slova *suus* přidám ještě i toto, že i při těch slovích *tebe, sebe* bývá spletek.⁷³² Dobře diš: *Nedoufej v sebe, nechci v sobě doufati, proč mi nedáš v sebe doufati*, tu bude ambiguitas. I takž v oné písni P 19:⁷³³ *Dejž nam v tě doufati*; hic ad evitandam amphibologiam,⁷³⁴ musilo se položit *v tebe a v tě*, ješto sic podlé vlastnosti mělo býti *v sebe*, a nebo *v se*.

89a

Addam hic et Erithaci iudicium. *Své jest reciprocum, tvé jest demonstrativum.*⁷³⁵ *Dej synu svému. Nechal dá synu svému, a nebo tvému synu. Panu Bohu svému, tvému klaněti se budeš.*⁷³⁶ *Posvěl se jmeno tvé,*⁷³⁷ *oslav jmeno své.*⁷³⁸ *Slyš modlitbu syna svého Tvořte*⁷³⁹ etc. *Tresci syna svého.*⁷⁴⁰ Haec reciproca. Sed demonstrativa:⁷⁴¹ *ta sukně jest syna tvého,*⁷⁴² *zabilá tvého syna.*⁷⁴³

V. Ph.

Nota

Věděti take máš, že jakož *ego sum suus* není *já sem svůj*, neb *ego sum meus* jest *já sem svůj*; a jakož *tu es suus* není *ty si svůj*, neb *tu es tuus* jest *ty si svůj*, ut patuit supra;⁷⁴⁴ (89b) tak také *ego sum suus* není *já sem jeho*, a *tu es suus* take není *ty si jeho*, neb místo *suus* říkáme *eius*; ale *iste est suus*; dobře diš *tento jest svůj*, a *isti sunt sui: tiio sou svoji*.

89b

Aby pak věděl kdy máš exponovati *suus* po „svojsku“ a kdy po „jehotnosti“, o tom máš dvě regulky jimíž se zpraviti můžeš.

Finxit vocabula technica insulsissima, ut iam aliquoties dixi.⁷⁴⁵

Regula prima

Quando nominativus singularis vel pluralis ponitur in oratione pro subiecto, tunc ille nominativus pronominalis debet exponi po „jehotnosti“; quando vero ponitur pro praedicato, tunc debet exponi po „svojsku“.⁷⁴⁶

⁷³² spletek zmatek, nedorozumění

⁷³³ Kancionál šamotulský, Blahoslavova píseň *Věčný králi, pane náš*

⁷³⁴ hic ad evitandam amphibologiam zde abychom se vyhnuli dvojznačnosti

⁷³⁵ Addam [...] demonstrativum. Uvedu zde i názor Červenkův. *Své jest zvrtné, tvé jest ukazovací.*

⁷³⁶ Mt 4,10; L 4,8

⁷³⁷ Mt 6,9; L 11,2

⁷³⁸ J 12,28

⁷³⁹ srov. 3 Král (1 Kr) 8,28; 2 Pa 6,19; Dn 9,17

⁷⁴⁰ Př 10,18; 29,17

⁷⁴¹ Haec reciproca. Sed demonstrativa: Toto jsou zájmena zvrtná. Ale (také) ukazovací:

⁷⁴² Gn 37,32

⁷⁴³ podle Ex 4,23

⁷⁴⁴ ut patuit supra jak bylo uvedeno výše

⁷⁴⁵ Finxit [...] dixi. Vytvořil si krajně nevkusné technické termíny, jak jsem řekl již několikrát. (Srov. 79a/b.)

⁷⁴⁶ Regula prima [...] debet exponi po „svojsku“. Pravidlo první — Stojí-li ve výpovědi 1. pád jednotného nebo množného čísla jako podmět, má být 1. pád zájmena vyjádřen po „jehotnosti“; stojí-li však jako jmenná část přísudku, má být vyjádřen po „svojsku“.

Regula secunda

Quando res possessa est illius rei cuius est verbum suppositum, tunc obliqui casus debent exponi po „svojsku“; quando vero res possessa non est illius rei cuius est verbum suppositum sed alicuius rei alterius, tunc obliqui casus debent exponi po „jehotnosti“.⁷⁴⁷

Declaratio regulae primae. Když dš: *Increpavit eum pater suus*, ibi *suus* ponitur pro subiecto;⁷⁴⁸(90a) a protož máš říci: *Okřikl ho otec jeho*, ne *svůj*. Ale když dš: *Iste populus est suus*, ibi *suus* ponitur pro praedicato;⁷⁴⁹ a protož máš říci: *Tento lid jest svůj*, ne *jeho*.

Declaratio regulae secundae. Když dš: *Linivit oculos patri suo*, ibi res possessa, scilicet pater, est illius rei cuius est verbum suppositum, scilicet Tobiae, quia Tobias linivit oculos patri suo;⁷⁵⁰ a protož máš říci: *Pomazal* (rozuměj Tobiáš) *oči otcí svému*, ne *jeho*. Ale když dš: *Reddidit illum patri suo*,⁷⁵¹ ibi res possessa, scilicet pater, non est illius rei cuius est verbum suppositum, scilicet Domini Iesu, quia Iesus reddidit, sed alterius rei, scilicet lunatici; pater enim ille non erat pater Domini Iesu, sed lunatici pater erat;⁷⁵² a protož máš říci: *Dal ho otcí jeho*, ne *svému*; neb dš-li *svému*, budú rozuměti, že Pan Jesus toho náměsečníka dal otcí svému nebeskému. Též kdež máš psáno *Dedit illum matri suae*,⁷⁵³ dš-li *Dal ho mateři své*, budú rozuměti že toho mladence vzkříšeného dal Jezus Panně Mariji; a protož máš říci: *Dal ho mateři jeho*, totiž toho mladence mateři.

J. B.

I tyto dvě regulky (jakž on dš) položil ne nepravé, ale jistě řídkým k srozumění spěšnému snadné. Philippus Melanchthon/(90b) horlil pro smíšení grammatyky s dyalektykou,⁷⁵⁴ což prvnější nekteří směšně subtylní grammatykové činili; kdyby viděti měl tyto Philomatesovy regule, snad by jich také neliboval. Ale jakž jest koli i nesevětle⁷⁵⁵ to psal, vždyť jest lépe nežli jiní a více učinil; a byť méně ještě bylo nežli jest, vždyť jest aspoň laudanda voluntas.⁷⁵⁶

⁷⁴⁷ Regula secunda [...] debent exponi po „jehotnosti“. Pravidlo druhé — Náleží-li vlastněná věc tomu, k čemu patří podmětové sloveso (tj. podmět slovesa), mají se nepřímé pády vyjadřovat po „svojsku“. Nenáleží-li však vlastněná věc tomu, k čemu se vztahuje podmětové sloveso, ale k něčemu jinému, mají se nepřímé pády vyjadřovat po „jehotnosti“.

⁷⁴⁸ Declaratio [...] pro subiecto Objasnění pravidla prvního. Když dš: *Increpavit eum pater suus*, tu *suus* stojí u podmětu

⁷⁴⁹ ibi *suus* ponitur pro praedicato tu *suus* má funkci jmenné části přísudku

⁷⁵⁰ Declaratio [...] patri suo. Objasnění pravidla druhého. Když dš: *Linivit oculos patri suo*, zde vlastněná věc, totiž otec, náleží tomu, k čemu patří podmětové sloveso, totiž Tobiášovi, neboť Tobiáš pomazal oči otcí svému.

⁷⁵¹ L 9,42

⁷⁵² ibi res [...] pater erat zde vlastněná věc, totiž otec, nenáleží tomu, k čemu patří podmětové sloveso, totiž pánu Ježíši, protože dal Ježíš, ale patří něčemu jinému, totiž náměsíčníku; onen otec totiž nebyl otcem pána Ježíše, ale byl otcem náměsíčníka

⁷⁵³ L 7,15

⁷⁵⁴ viz zejména Melanchthonovy školské příručky *De rhetorica libri tres* (1519¹), *Institutiones rhetoricae* (1521), *Elementorum rhetorices libri duo* (1532¹) a *De dialectica libri quattuor* (1520¹, tzv. *Dialectica Philippi*), zpracované podle vzorů Ciceronových a Quintilianových.

⁷⁵⁵ nesevětle nejasně

⁷⁵⁶ laudanda voluntas chválý si zaslouží už jen dobrá vůle (Ovidius, *Ex Ponto* III, 4, 79)

Než zdá mi se, že by se i při tom sloveci *suus* mohlo tou regulí býti zpraveno kterouž sem napřed položil, de transitu aut non transitu actionis ab una persona in alteram.⁷⁵⁷ Což kterak se trefuje, sám čtenář sobě příkladem příhodným vysvětliti může.

V. Ph.

Noster, vester

Noster jest *náš* a vester *váš*. Exemplum primi. Pater noster senex est,⁷⁵⁸ *otec náš starý jest*. Exem<plum>secundi. Unus est pater vester, qui est in coelis.⁷⁵⁹ *Jedenť jest otec váš jenž jest v nebesích*. Ale in caeteris casibus⁷⁶⁰ dvojím způsobem se exponují ta pronomina; někdy po „svojsku“, a někdy tak jak chce míti, *náš* a *váš*./

(91a) Exempla položím per antithesin.

Nostri. Quare non in timore Dei nostri ambulatis?⁷⁶¹ *Proč v bázni Boha našeho nechodíte? Ambulabimus in nomine Dei nostri.*⁷⁶² *Choditi budem ve jméno Boha svého.*

Nostro. Psallite Deo nostro,⁷⁶³ *zpívejte Bohu našemu*. Sacrificemus Deo nostro,⁷⁶⁴ *obětujme Bohu svému*.

Nostrum. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie,⁷⁶⁵ *chleb náš vezdejšť dej nam dnes*. Panem nostrum comedemus,⁷⁶⁶ *chleb svůj jísti budeme*.

O noster. Pater noster qui est in coelis,⁷⁶⁷ *Otče náš jenž si v nebesích*. Vocativus po „svojsku“ nemůž býti, protože *svůj* caret vocativo casu,⁷⁶⁸ neb neříkáme o *svůj*.

A nostro. Ut non interficiat nos arca cum populo nostro,⁷⁶⁹ *aby nas nezmordovala archa s lidem našim*. Pugnemus pro populo nostro,⁷⁷⁰ *bojujme za lid svůj*.

Nostri. Pecaverunt patres nostri,⁷⁷¹ *zhřešili otcové naši*. Nos non sumus nostri, *my nejsme svoji*./

(91b) Nostrorum. Memor erit testamenti patrum nostrorum,⁷⁷² *rozpomenel se na úmluvu otcův našich*. Vindicamus haereditatem patrum nostrorum,⁷⁷³ *dobýváme dědictví otcův svých*.

Nostris. Tradidit filius ac filiis nostris,⁷⁷⁴ *dal nám i synom našim*. Parvulis nostris fabricabimus urbes multas,⁷⁷⁵ *dětem svým ustavíme města hrazená*.

⁷⁵⁷ de transitu [...] in alteram. o přecházení nebo nepřecházení činnosti z jedné osoby na druhou.

⁷⁵⁸ Gn 19,31

⁷⁵⁹ Mt 23,9

⁷⁶⁰ in caeteris casibus v ostatních pádech

⁷⁶¹ 2 Ezd (Neh) 5,9

⁷⁶² Mi 4,5

⁷⁶³ Ž 46(47),7; 146(147),7

⁷⁶⁴ Ex 5,3

⁷⁶⁵ Mt 6,11

⁷⁶⁶ Iz 4,1

⁷⁶⁷ Mt 6,9

⁷⁶⁸ *svůj* caret vocativo casu *svůj* nemá 5. pád

⁷⁶⁹ 1 Král (1 S) 5,11

⁷⁷⁰ 2 Král (2 S) 10,12

⁷⁷¹ 2 Pa 29,6

⁷⁷² 1 Mak 4,10

⁷⁷³ 1 Mak 15,34

⁷⁷⁴ Gn 31,16

⁷⁷⁵ Nu 32,16

91a

91b

Nostris. State nunc contra inimicos nostros,⁷⁷⁶ *stájte nyní proti nepřítelom našim.*
Pugnemus contra inimicos nostros,⁷⁷⁷ *bojujmež proti nepřítelom svým.*

O nostri. Unde estis iuvenes fratres nostri?⁷⁷⁸ *Odkud ste mládenci bratři naši?*
Vocativus pluralis po „svojsku“ nemůž byti, proto že *svůj* caret vocativo casu, neb neříkáme o *svoji*.

A nostris. Ut faciat misericordiam cum patribus nostris,⁷⁷⁹ *aby učinil milosrdenství s otcí našimi.* Peccavimus cum patribus nostris,⁷⁸⁰ *zhřešili sme s otcí svými.*

De genere faeminino et neutro naskrz rozuměj též. Tak take *vester* exponovati budeš sine vocativis casibus, protože *vester* caret vocativis casibus, neb neříkáme o *váš* a o *vaši*.

(92a) Aby pak věděl, kdy máš exponovati ta pronomina takto, a kdy onakno, znameněj tu regulku kterouž máš napřed in pronomine *meus*.⁷⁸¹

Regula

Quando pronomen derivativum praedicatur de suo primitivo, tunc debent exponi illa pronomina po „svojsku“; quando vero pronomen derivativum non praedicatur de suo primitivo, tunc debent exponi illa pronomina⁷⁸² tak jak chce míti, *náš* a *váš*.

Declaratio primi. Když diš *Sacrificemus Deo nostro, nostro* jest pronomen derivativum, et praedicatur de suo primitivo, scilicet *nos*, in verbo *sacrificemus* subintellecto;⁷⁸³ a protož máš říci *Obětujme Bohu svému, ne našemu.*

Declaratio secundi. Když diš *Psallite Deo nostro, nostro* pronomen derivativum, non praedicatur de suo primitivo, quia *vos* in verbo *psallite* subintellectum, non est primitivum pronominis *noster*;⁷⁸⁴ a protož máš říci *Zpívejte Bohu našemu, ne svému.*

(92b)

J. B.

Tato regule de pronomine *noster* et *vester* takováž jest jako ona regule de pronomine *meus* et *tuus*; o kteréž což sem tam napřed pověděl,⁷⁸⁵ to též i nyní o této reguli pravím.

V. Ph.

Nostras, vestras

Nostras a *vestras* sou pronomina gentilia communis generis.⁷⁸⁶ Při jejich expōsici žádně nesnáze není; neb *nostras* vždy slove *našinec*, a *vestras* *vašinec*, pro omnes casus,⁷⁸⁷ a protož o nich více psati není potřebí.

⁷⁷⁶ 1 Mak 4,18

⁷⁷⁷ 1 Mak 9,44

⁷⁷⁸ Tb 7,3

⁷⁷⁹ L 1,72

⁷⁸⁰ Ž 105(106),6; Júd 7,19

⁷⁸¹ viz 85a/b

⁷⁸² Regula [...] illa pronomina Pravidlo — Týká-li se zájmeno odvozeného příslušného zájmena prvotního, mají být tato zájmena vyjádřena po „svojsku“. Netýká-li se však zájmeno odvozené příslušného zájmena prvotního, mají být ona zájmena vyjádřena

⁷⁸³ Declaratio primi [...] subintellecto Objasnění prvního. Když diš *Sacrificemus Deo nostro, nostro* jest zájmeno odvozené a týká se příslušného zájmena prvotního, totiž *nos*, jež je možno vyrozumět ze slovesného tvaru *sacrificemus*

⁷⁸⁴ Declaratio secundi [...] pronominis *noster* Objasnění druhého. Když diš *Psallite nostro, nostro* jest zájmeno odvozené *noster* se netýká příslušného zájmena prvotního, protože *vos*, které je možno vyrozumět ze slovesného tvaru *psallite*, není zájmeno prvotní k zájmenu *noster*

⁷⁸⁵ viz 85b—86a

⁷⁸⁶ pronomina gentilia communis generis zájmena rodová shodná ve všech třech rodech

⁷⁸⁷ pro omnes casus ve všech případech

Ipse

Někdy se exponuje *on*. Exemplum: Ipse est Dominus Deus noster,⁷⁸⁹ *onť jest Pan Bůh náš*. Někdy *ten*. Exemplum: quemcunque osculatus fuero ipse est,⁷⁹⁰ *kohož bych koli polbůl tenť jest*. Někdy *sám*. Exemp<lum>: Ipse Iesus testimonium perhibuit quia propheta in sua patria honorem non habet,⁷⁹¹ *sám Jezus svědectví vydal, že prorok v své vlasti cti nemá*./

(93a) Když *ipse* componuje se cum *ego, tui, sui*; tedy *ipse* také slove *sám*, a též jest jako *egomet, tumet, suimet*. Exemplum: Ego ipse consolabor vos,⁷⁹² *já sám těšiti budu vás*. Exemp<lum> secundi. Nesciunt quia tu ipse es Deus noster,⁷⁹³ *nevědí že si ty sám Bůh náš*. Exemp<lum> tertii: Probet se ipsum homo,⁷⁹⁴ *zkus sám sebe člověk*. Pakli se componuje *ipse* cum pronomi nibus *meus, tuus, suus*, tedy *ipse* slove *vlastní*. Exemp<lum>: Tuam ipsius animam pertransibit gladius,⁷⁹⁵ *tvou vlastní duši projde meč*; neříkej *tvou samu duši*.

93a

Idem

Idem někdy se exponuje, in masculino genere *týž*, in faeminino *táž*, in neutro *tož*. Exempla: Haec omnia operatur unus atque idem spiritus,⁷⁹⁶ *to vše činí jeden a týž duch*. Secundum eundem spiritum,⁷⁹⁷ *podlé téhož ducha*. In eodem spiritu,⁷⁹⁸ *v témž duchu*. Někdy se pak *idem* exponuje, in masculino genere *jednotejný*, in faeminino *jednotejná*, in neutro *jednotejné*. Exemplum: Non omnis caro eadem caro.⁷⁹⁹ *Ne každé tělo jest jednotejné tělo*. Nadto někdy/(93b) *idem* exponuje se, in masculino genere *jistý*, in faeminino *jistá*, in neutro *jisté*; a to jen tehdy když se componuje cum pronomine *ille*, neb *ille idem* jest *ten jistý*.

93b

Quidam

Erasmus v svých Annotacích⁸⁰⁰ oznamuje, že což latiníci *quidam*, to Židé svou řečí *unum* říkají. Tak take Čechové, poněvadž toho slova vlastní češtinu mají, té

Inepte dictum *vlastní češtinu*. Dicendum fuit⁸⁰¹ *poněvadž mají Čechové příhodné slovo své k vyložení toho latinského slova quidam*.

jím sluší užívatí, protože když *quidam* stojí cum nomine substantivo, tehdy se exponuje, někdy *nějaký*, a někdy *jakýs*.

Exemplum primi. Homo quidam fecit caenam magnam,⁸⁰² *člověk nějaký učinil večeři velikú*.

⁷⁸⁸ Agrestis [...] rusticitas. *Našinec* atd. je nekultivovaný výraz. Těto hrubé neobratnosti bychom se měli vyvarovat.

⁷⁸⁹ Ž 44(45),12

⁷⁹⁰ Mt 26,48

⁷⁹¹ J 4,44

⁷⁹² Iz 51,12

⁷⁹³ Júd 9,10

⁷⁹⁴ 1 K 11,28

⁷⁹⁵ L 2,35

⁷⁹⁶ 1 K 12,11

⁷⁹⁷ 1 K 12,8

⁷⁹⁸ 1 K 12,9

⁷⁹⁹ 1 K 15,39

⁸⁰⁰ viz fol. 4b

⁸⁰¹ inepte dictum [...]. Dicendum fuit [...]

Nevhodně je řečeno [...]. Mělo se říci [...].

⁸⁰² L 14,16

Exemplum secundi. Quidam legisperitus surrexit tentans eum,⁸⁰³ *jakýs v zákoně dospělý povstal pokoušeje ho*. Pakli *quidam* stojí samotně sine substantivo, tehdy má

Recepta est iam usu phrasis hebraica apud nos.⁸⁰⁴ Protož pekně a zvykle zní *šlověk jeden*. A my říkáme v mluvení obeeném *novi quendam hominem, znám jednoho šlověka kterýž etc.*

se exponovati *kdos*. Exemplum: Venit quidam ad principem synagogae,⁸⁰⁵ *přišel kdos k vrchnímu školníku*. Vidimus quendam in nomine tuo ejicientem daemonia,⁸⁰⁶ *viděli sme kohos an ve jměnu tvém vymítá dabelství*.

I tu lépe vzní *jednoho* nežli *kohos*.

Quidam in numero plurali když cum substantivo stává, exponuje se někdy *někteří*,/(94a) někdy *nejact* aneb *jacis*. Exemplum primi. Quidam viri venerunt Ierosoli-

Nepěkně vyložil. Lépe říci *nějact*, a neb *jacis*.

mam,⁸⁰⁷ *někteří muži přišli do Jeruzalema*. Exemplum secundi. Quidam Epicurei et Stoici disserebant cum eo,⁸⁰⁸ *jacis Epikurové a Stoikové mudrci hádali se s nim*.

Tež by mohl říci *nějact*.

Ale když stává sine substantivo, tehdy vždycky se má exponovati *někteří*. Exemplum: Quidam dicebant, bonus est,⁸⁰⁹ *někteří pravili, dobrýl jest etc.*

Těž o *quaedam* in faeminino genere, a o *quoddam* in neutro genere máš rozuměti.

Jenž a ješto

Jenž jest relativum, utriusque numeri, omnis generis, casus nominativi tantum;⁸¹⁰ a pěkně se užívá místo *který, která, které*, i take in plurali. Exemplum de masculino singulari. Natus est Iesus qui vocatur Christus,⁸¹¹ *narodil se Jesus, jenž slove Krystus*. Exemplum in plurali. Qui sunt isti qui ut nubes volant?⁸¹² *Kteří sou tito jenž jako oblakové létají?* Tež o *ješto* máš rozuměti, a můžeš jedno za druhé položiti.

Jistě nevšudy, velikýl jest rozdíl mezi těmi dvěma slovy.

J. B.

Ta slova *nostras et vestras* kdyby podle jeho regule měla býti vždycky tak/(94b) vykládána, velmi by bylo nepříjemné, quod rusticitatem quandam et ineptiam redole-

⁸⁰³ L 10,25

⁸⁰⁴ Recepta est [...] apud nos. Hebrejský obrat se u nás už vžil.

⁸⁰⁵ L 8,49

⁸⁰⁶ Mk 9,38; L 9,49

⁸⁰⁷ 2 Pa 30,11

⁸⁰⁸ Sk 17,18

⁸⁰⁹ J 7,12

⁸¹⁰ relativum [...] casus nominativi tantum zájmeno vztažné pro obě čísla a všechny rody, pouze v 1. pádě

⁸¹¹ Mt 1,16

⁸¹² Iz 60,8

rent.⁸¹³ Jako, kdyby takto slova tato vyložil: *vestrates vicerunt, vašinci přemohli*; item: *tamen est nostras, však jest našinec, nepřekažej mu* etc. Possunt tales formae per circumlocutionem reddi,⁸¹⁴ třebasí takto: *vaši přemohli*, neb *vaše strana svítězila* etc. Item: *Nech ho, však jest také náš*, vel, *však jest také z našich*.

Ille idem vykládáti *ten jistý* není forma v mluvení pěkná. Jako, kdyby tato slova vyložil: *Ille idem venit qui antea tecum hic fuit, ten jistý přišel kterýž dříve tu s tebou byl*; jest to jakés veršatní mluvení o té jisté eceteře⁸¹⁵ a těch jistých myšincích či našincích. Ita asserenda est proprietas vocum, ut non tollatur decus orationis;⁸¹⁶ rovně jako při tom slovu *bíše* etc. ita erat tollenda turpitudine aut saltem quidam squalor ut non periret proprietas. Medio atque prudenter tutissimi ibimus.⁸¹⁷

O tom slovcí *quidam* mluví nezle. Mezi jinou řečí vyložil to slovo *Venit quidam ad principem synagogae* takto: *Přišel kdos k vrchnímu školníku*. Jakás tě to *dura et rigida* translatio; quasi per contemptum hoc diceretur.⁸¹⁸ *Princeps synagogae* jest ne *školník*, ale *kníže kněžské*, jakž někteří vykládávali, aneb *katže*/(95a) *lidu* toho, tctiž, jenž bývá in synagoga anebo ve zboru. Ještě by lépe bylo říci *starší zboru*, neb *kníže zboru*, nežli *školník*.

Což se koli, nebo uštipně,⁸¹⁹ a jako říkají Moravci, uškloubavě⁸²⁰ a nebo zase naodpor pochlebně dělá, jaks to nebývá každému příjemné. Podobně jako nekteří pochlebující vrchnostem, říkají jim *potentátové*; a jiní to per contemptum⁸²¹ vykládají, aby vždy bylo nerovně, *mocnaři*; (někteří pak převrhli to zapsali, že B. J(ān) Aug(usta) přezdívá vrchnostem *mošnáře*). Item, to slovo *legisperiti* staří prostě vykládáti obyčej měli *v zákoně uměli* etc.; někteří pak per contemptum, arripientes criminandi ansam,⁸²² vykládají *učený*; avšak proto vždy lépe nežli onen, kterýž to slovo *faryzeové* vykládal český *fanátové*. D(ocor) Hájek v předmluvě na *Praktiku 1562*, ku panům Horníkům⁸²³ *mocnařuo nesvornosti*; a doleji *mocnaři drží k sobě nenávisť*; níže a je *jistými příklady poturditi* etc. Velmi zlá čeština, měl by se pan Doctor styděti tam ineptis phrasibus uti.⁸²⁴ Tak lidská mysl, neráda na prostředku zůstává; at tamen in medio consistit virtus;⁸²⁵ co příliš, to mnoho,⁸²⁶ říkají vůbec.

⁸¹³ quod rusticitatem [...] redolerent. protože by se v nich ozývala jakási nejpapná neohrabanost.

⁸¹⁴ Possunt tales [...] reddi Takové tvary lze přeložit opisem

⁸¹⁵ o té jisté eceteře slovo *ecetera* je vytvořeno z lat. *et cetera* = a tak dále

⁸¹⁶ Ita asserenda est [...] decus orationis Smysl slov je třeba uplatňovat tak, aby se nekazila krása řeči

⁸¹⁷ ita erat tollenda [...] tutissimi ibimus. bylo třeba odstranit ošklivost nebo aspoň jakousi poskvrnu tak, aby nebral za své smysl. Moudrou střední cestou půjdeme nejbezpečněji. (Srov. Ovidius, *Metamorphoses* 2, 137)

⁸¹⁸ dura et rigida [...] diceretur. tvrdý a neobratný překlad, jako by to bylo míněno pejorativně.

⁸¹⁹ uštipně zlovolné

⁸²⁰ uškloubavě kousavě, ironicky

⁸²¹ per contemptum pejorativně, opovržlivě

⁸²² per contemptum [...] criminandi ansam pejorativně, chápajíce se příležitosti k osočování

⁸²³ nedochovaná *Minucl a pranostyka k roku 1562* (Praha [Melantrich] 1561?) Tadeáš Hájka, dedikovaná měšťanům kutnohorským (tj. Horníkům) Tadeáš Hájek z Hájku, zvaný Hagecius n. Nemicus (kolem 1525—1600), profesor na pražské univerzitě, přírodopyscec, matematik, astronom, osobní lékař císaře Rudolfa II. a přítel Tychona de Brahe.

⁸²⁴ tam ineptis phrasibus uti. užívat tak nejpapných vazeb.

⁸²⁵ at tamen [...] virtus. ale etnost spočívá ve střední cestě. (Srov. Horatius, *Epistulae* I, 18, 19)

⁸²⁶ srov. fol. 311a, 115b, 225b

Item, ta slova *Venerunt quidam Epi/(95b)curei* on vykládá *Přišli jactis Epikurové*. Avšak proto nevyvracím jeho regule, může státi v něčem, než za to mám že nebylo by zle vyloženo kdyby kdo takto řekl: *Venerat ad me quidam bonus amicus, byl ke mně přišel jeden dobrý přítel*. *Novi quendam bonum virum qui etc., znal sem jednoho dobrého muže kterýž etc.* Item: *Aderat ei quidam bonus vir quem ego non novi, byl při něm nějaký dobrý člověk jehož sem já neznal*.

Z strany toho slova *ješto* ne ve všem mi se líbí jeho o něm soud. Někdy to slovo velmi pěkně sedí in oratione, ac propriissime.⁸²⁷ Jako: *Mnoho někdo o mně mluví, ješto přijde-li k tomu aby dovedil etc.* Item: *Tot hle vidíš cot činí, ještos mu nevěřil*. U Řeků, to slovoce *στι*, netoliko může vyloženo býti *nebo*, a *nebo též že (nebos učinil, žes učinil)* ale také na některých místech výborně a velmi significanter mohlo by vyloženo býti *ješto*. Jako *Matthaei 7: στι στενη ή πύλη*,⁸²⁸ *ješto (jest) těsná brána*. Item 15: *στι ήδη ήμέρας τρείς*⁸²⁹ etc., *ješto již tři dni trvají*. Než toť jest pravda, že někdy může na témž místě státi kdež stojí *kterýž*. Jako *Matt(haei) 23 ή άποκτείνουσα*,⁸³⁰ *kterýž morduješ, ješto morduješ, morděři prorokův, vlastně mordujicti*.

(96a)

V. Ph.

Hic, haec, hoc

Ta pronomina demonstrativa, dvojím obyčejem se exponují. Někdy *hic* jest *tento*, a někdy *ten*. *Haec* někdy *tato*, a někdy *ta*. *Hoc* někdy *toto*, a někdy *to*.

Znamený, když pronomen *hoc* ukazuje na věc přítomnou, tehdy slove *toto*. Jako, kdež setník služebníku svému řekl: *Fac hoc*,⁸³¹ tu máš *hoc* exponovati *toto*, ne *to*;

Inepta locutio. Vide alibi de hac voce *kdež*.⁸³²

neb setník rozkázal služebníku svému činiti tu věc na kterouž ukázal. Ale když *hoc* ukazuje na věc kteráž není přítomná, tehdy slove *to*. Jako, kdež Jesus řekl v zákoně dospělému: *Hoc fac, vives*,⁸³³ tu máš *hoc* exponovati *to*, ne *toto*; neb neukázal Jezus na přikázání, ale když ten zákoník přikázání Božská vypravoval, odpověděl mu Jezus: *To čiň a živ budeš*; jako by řekl, *cos sám vyznal to čiň*. In genere masculino et faeminino, rozuměj též.

Ale divím se tomu, proč někteří, kdež se večeře Páně vypisuje, *hoc* a *hic* adverbialiter exponovali. *Hoc est corpus meum*,⁸³⁴ *tot jest tělo mé*. A *Hic est sanguis meus*,⁸³⁵ *tot jest krev má*, aneb/(96b) *tentot jest krev má*. Jako by česky neuměli, a nevěděli že *krev* u Čechů jest generis faeminini. Neb má vyloženo býti *Toto jest tělo mé* a *toto jest krev má*; kdež se mluví o přirozeném těle Kristově, ne o duchovním; neb přirozené tělo Krystovo za nás jest vydáno, ne duchovní.

⁸²⁷ in oratione, ac propriissime ve výpovědi, a velmi správně

⁸²⁸ Mt 7,14

⁸²⁹ Mt 15,32

⁸³⁰ Mt 23,37;

⁸³¹ Mt 8,9

⁸³² Inepta locutio. [...] *kdež*. Nevhodný obrat. Viz na jiném místě o slově *kdež*. (fol. 236b)

⁸³³ L 10,28

⁸³⁴ Mt 26,26

⁸³⁵ Mt 26,28

Štrafuje⁸³⁶ tuto některé lidi Philomathes, v tom že při večeři Páně užívali těch slov: *Tot jest tělo mé, tot jest neb tentot jest krev má*; divě se že adverbialiter exponovali *hoc est* a neb *hic est*. Ale nechať se jemu to divení skrze tuto zprávu odejme. Mejlí se na tom kdež dí, že adverbialiter exposita haec vox.⁸³⁷ Nebo *hoc* vykládá se *to*; protož dobře se dí: *To jest tělo*. Ale že pak řeč česká má svá veluti affixa, ut Hebraei dicunt; sicut antea dixi, *ž a též t*; kteráž cum adduntur in fine vocum, vehementiam quandam addunt.⁸³⁸ Jako *udělej, udělejž*. Item *dám rád, dámť rád. Půjdu jistě, půjduť jistě*. Quid igitur, propter additionem affixi, ex pronomibus adverbia fient? Neutiquam. Manent quod fuerunt, auctiora tantum sunt per additionem istius literae, iuxta boëmicæ linguæ proprietatem.^{839/}

(97a) A tolikéž při tom slovi *tentot* velmi hloupě, meo iudicio,⁸⁴⁰ napsal, připomínaje, že *krev* u Čechův jest generis faeminini; jako by pry nevěděli o tom etc. Mohl bych i já říci, jako by nevěděl Philomathes, že *kalich* u latinův i u Čechův jest generis masculini. Item, a jako by nevěděl že svatý Pavel, Corin<thios> 11 řekl: *Hic calix*⁸⁴¹ etc. Ale pošleme ho k výkladu Nového zákona, kterýž od tovaryšů jeho, Beneše a Gzele, vydán jest;⁸⁴² a tam ať čte to místo, Cor<inthios> 11, kdež ta slova stojí: *Tento kalich nová umluva jest*. To když rozmyslně přečte, porozsoudě i toho pilně což sem napřed de literis *t* et *ž* affixis pověděl; za to mám že přestane se diviti, těm kteříž směli⁸⁴³ Pavla svatého následovati, a vlastních řeči české ozdob užívati, říkajíce *Tentot jest krev má*, ač já nepravím aby tak nejlépe bylo. Skůro bych se i já tomu podivil, že Philomathes, oznámiv že *tento* jest pronomen habens quandam demonstrationem,⁸⁴⁴ což jest v pravdě tak, i ještě se diví tomu, že někteří užívavše vlastně toho slova, a tak trifujíce se s jeho vlastní regulí, přidáním litery *t* vehementiorem demonstrationem efficiunt.^{845/}

(97b) Mohlo by se i něco více ještě, k odpovědění jemu napsati, ale pozanechám na ten čas, nec enim esset huius loci.⁸⁴⁶ Že na konci dotekl o duchovním těle, kterak ne ono, ale pry přirozené za nás jest vydáno; to mi se zdá, velmi zasmrdati moudrostí Karolostadya Švermera.⁸⁴⁷ Verum non est hic locus de hac materia theologica disputandi.⁸⁴⁸

⁸³⁶ štrafuje kárá

⁸³⁷ adverbialiter exposita haec vox. toto slovo je vyjádřeno příslovcem.

⁸³⁸ má své veluti affixa [...] vehementiam quandam addunt. má své jakoby affixy, jak říkají Hebrejci, jak jsem pověděl již dříve, *ž a též t*; kteráž když se připojují na konec slova, dodávají mu důrazu. Srov. také fol. 34b—35a, 48b—49a; míní se zřejmě hebrejské slovesné sufixy a prefixy, jimiž se vyjadřují vztahy mezi slovesem a jeho subjektem a objektem.

⁸³⁹ Quid igitur [...] proprietatem. Copak se tedy připojením affixu stanou ze zájmen příslovce? To zajisté nikoli. Zůstanou tím, čím byla, ve shodě se specifickou vlastností českého jazyka jsou pouze rozšířena připojením této litery.

⁸⁴⁰ meo iudicio podle mého mínění

⁸⁴¹ 1 K 11,25

⁸⁴² viz fol. 4b, pozn. 30

⁸⁴³ směli odvážili se

⁸⁴⁴ pronomen [...] demonstrationem zájmeno s jakýmsi ukazovacím významem

⁸⁴⁵ vehementiorem demonstrationem efficiunt. dávají mu silnější ukazovací význam.

⁸⁴⁶ nec enim esset huius loci. zde by to totiž nebylo na místě.

⁸⁴⁷ Andreas Bodenstein von Karlstadt, zvaný Schwärmer (tj. blouznivec, snilek) (asi 1480 až 1541), působil ve Wittenbergu, zpočátku stoupence Lutherův; později se od Luthera odchýlil v otázce přítomnosti Kristovy ve Večeři Páně. Ve svých traktátech přítomnost Kristovu popíral (*De Legis litera sive carne et spiritu*, 1521, a v dalších), čímž dal podnět ke sporu mezi Lutherem a Zwinglim o této věci. Srov. fol. 96b.

⁸⁴⁸ Verum non est [...] disputandi. Ale zde není vhodné místo pro rozpravu o této teologické otázce.

V. Ph.

Jeho

Mezi *ho* a *jeho* veliký rozdíl jest. Nebo *jeho* jest pronomen numeri singularis, casus genitivi, a exponuje se ex pronomibus *illius*, *ipsius* a (když jest relativum) *cuius*. To pronomen *jejt* in genere faeminino, jest casus genitivi. Ut in exemplo: Diligebat Ihesus Martham et sororem eius,⁸⁴⁹ *miloval Jezus Marthu a sestru jejt*. Tak to pronomen *jeho* in genere masculino, jest casus genitivi. Exemplum: Vidimus stellam eius,⁸⁵⁰ *viděli sme hvězdu jeho*. A protož mrzce bloudili ti kteříž z něho casum accusativum

Ano i ty bloudíš, když neznae figur a excepci, všecko regulemi zavorati i zavláčiti chceš.

98a

dělali. Ale když mívá na konci tu literu ž, dvojím způsobem se béře,/(98a) a na počátku orací⁸⁵¹ vždycky se postavuje, někdy in casu genitivo, nekdy pak in casu accusativo.

Exemplum primi. Cuius non sum dignus calceamenta portare,⁸⁵² *jehož nejsem hoden obuví nositi*.

Exemplum secundi. Quem mundus non potest accipere,⁸⁵³ *jehož svět nemůže*

A proč by neřekl raději *kteřež*, a ne *jehož*.

přijíti. A věz že k té literě ž ještě také přidává se syllaba *to*, pro lepší pojištění. Nebo když díš *jehož*, jest více než by řekl *jeho*; a když díš *jehožto*, jest více než by řekl *jehož*. A takový způsob, in obliquis casibus pronominum,⁸⁵⁴ pěkně sluší. Nalézá se také in adverbio. Exemplum: Dixit Ihesus ad quosdam qui in se confidebant tanquam iusti,⁸⁵⁵ *řekl Jezus k některým ješto v se úfali jakožto spravedliví*.

J. B.

Rozdílové mezi *ho*, *jeho*, *jehož*, *jehožto* etc. jsou chvalitební, ačť se to nemalo mate; činí⁸⁵⁶ někdy i šlechtí se řeč česká, někdy pak, a častěji, ohyžďuje./

98b

(98b) Zvykli staří, ona slova *ipsum audite* vykládati *jehož* (neb *jeho*) *poslouchejte*; a zdá se pro zvyk dosti pěkně. Suď, když celá sentenci zní, jak jde. *Tentol jest syn můj milý. jeho poslouchejte*;⁸⁵⁷ daleko pěkněji (pro zvyk) nežli když díš: *Tentol jest syn můj milý, poslouchejte ho*; by pak i přidal ž řka *poslouchejtež*. Iudicium aurium, quod de cacophonia et euphonia pronunciat, plurimum valere hinc debet.⁸⁵⁸ Protož i v těch slovích může se per enallagen,⁸⁵⁹ jakž kde potřebí, jednoho místo druhého užívati.

⁸⁴⁹ J 11,5

⁸⁵⁰ Mt 2,2

⁸⁵¹ orací výpovědi

⁸⁵² Mt 3,11

⁸⁵³ J 14,17

⁸⁵⁴ in obliquis casibus pronominum [relativorum] v nepřímých pádech zájmen [vztažných]

⁸⁵⁵ L 18,9

⁸⁵⁶ činí zlepšuje, zjemňuje

⁸⁵⁷ Mt 17,5; L 9,35

⁸⁵⁸ Iudicium aurium [...] hic debet. Zde je třeba brát nejvíce v úvahu úsudek sluchu, který nám sděluje, co zní nepřijemně a co je libozvučné.

⁸⁵⁹ per enallagen záměnou (viz fol. 235a)

V. Ph.

Ho

Kterak to pronomen *ji* in genere faeminino, jest casus accusativi; ut in exemplo: Accepit eam discipulus in sua,⁸⁶⁰ *přijal ji učedlník k sobě*; tak i to pronomen *ho* in genere masculino, jest casus accusativi. Exemplum: Hic est filius meus chariss(imus) audite illum,⁸⁶¹ *tentol jest syn můj nejmilejší poslouchajtež ho, ne jeho*. Crucifige eum,⁸⁶²

Tamen in huius modi rebus, iudicium et euphonia,⁸⁶³ za reguli byti má.

ukřížuj ho, ne jeho; neb by se on již nemínil, ale nětco jiného, což jest jeho./ (99a) Aby pak to zřetědně bylo prokázáno, že mezi *ho* a *jeho* veliký rozdíl jest; obého toho vedlé sebe postaveného, několikerejm důvodem způsob ukáži. Interrogabant eum discipuli eius,⁸⁶⁴ *otázali ho učedlníci jeho*. Vidit illum pater ipsius,⁸⁶⁵ *uzřel ho otec jeho*. A málo níže: Cecidit super collum eius et osculatus est eum,⁸⁶⁶ *padl na štji jeho a polbil ho*.

Neb *ho* significat ipsam personam; ale *jeho* significat aliquam eius possessionem.⁸⁶⁷ *Jeho*, t. nětco což jemu přísluší.

Jej

To slovo *jej* vykladači personis animatis rationalibus⁸⁶⁸ velmi nevlastně příkladali,⁸⁶⁹ neb jim vlastně *ho* přísluší. Exemplum: Excepit illum gaudens,⁸⁷² *přijal ho*

Ta regule in animatis⁸⁷⁰ nevšudy platí. Valet haec regula; maxime apud rusticos.⁸⁷¹

(ne *jej*) *raduje se*. Též: Et viso eo misericordia motus est,⁸⁷³ *a vida ho (ne jej) milosrdenstvím hnut jest*. *Jej* vlastně rebus inanimatis et irrationalibus⁸⁷⁴ přísluší. Exemplum: Petrus habens gladium eduxit eum,⁸⁷⁵ *Petr maje meč vytrhl jej, ne vytrhl ho*. Též: In posterum succides eam,⁸⁷⁶ *potom jej (ne ho) podetneš*. Ačkoli *ho* také někdy inanimatis et irrationalibus⁸⁷⁷ přísluší. Jako: Sine eum et hoc anno,⁸⁷⁸ *nech ho i tento rok*. Ale *jej* personis animatis rationalibus (demptis collectivis: *gens, plebs, populus,*

⁸⁶⁰ J 19,27

⁸⁶¹ Mk 9,6

⁸⁶² Mk 15,13; J 19,6

⁸⁶³ Tamen [...] euphonia Přece však v takovýchto věcech mají platit jako směřodátné sluch a libozvučnost

⁸⁶⁴ Mk 7,17; L 8,9

⁸⁶⁵ L 15,20

⁸⁶⁶ L 15,20

⁸⁶⁷ Neb *ho* significat [...] possessionem. Neb *ho* označuje osobu samu, ale *jeho* označuje něco, co je v jejím vlastnictví.

⁸⁶⁸ personis animatis rationalibus osobám životným rozumem nadaným

⁸⁶⁹ příkladali připisovali

⁸⁷⁰ in animatis u životných

⁸⁷¹ Valet haec regula [...] rusticos. Toto pravidlo platí nejspíše u nevzdělanců.

⁸⁷² L 19,6

⁸⁷³ L 10,33

⁸⁷⁴ rebus inanimatis et irrationalibus věcem neživotným a rozumem neobdařeným

⁸⁷⁵ J 18,10

⁸⁷⁶ L 13,9

⁸⁷⁷ inanimatis et irrationalibus neživotným a rozumem neobdařeným

⁸⁷⁸ L 13,8

turba)⁸⁷⁹ nikdy vlastně nepřileží./

99b

(99b)

J. B.

I ta regule. kdyby měla šetřena býti vždycky sine exceptione, velmi by kazila češtinu. Nebo zdaž by toto nebylo hochovské povědění: *Vída ho v nouzi slítoval se.*

Marci 8, *Vyvedl jej ven z zástupu.*⁸⁸¹ Díš-li *vyvedl ho*, posuď jak mravně promluvíš. Rovně jako řek-li by: *Bycht ho v noci nespátlil*, t. toho lotra kterýž se tu skryl. Pakli díš: *Bycht jej ve tmě nespátlil*, t. ten pařez; tež bude ineptus germanismus;⁸⁸² podobně jako by řekl: *Podej mi ten nůž, puč mi nůž.*

A protož, což pověděl Philomates o tom *ho*, tolikéž já pravím o *jej*; t. že někdy tak, někdy jinak užíváno býti může, a zvláště od těch kteříž figurám lépe než Philomates rozumějí. V Písniích D 15:⁸⁸³ *jež i my milujeme.* Mat. 10: *Vyznámt i já jej;*⁸⁸⁴ lépe než by řekl *ho*; ale dobře se dí níže: *Zapřímť ho i já.*⁸⁸⁵

V. Ph.

Jemu

100a

Mu a *jemu* sou pronomina dativi casus, jedno jako druhé, ale nemáš jich užívati/(100a) jednostejně, neb v jejich užívání, rozdíl veliký býti má; čehož nešetřili ti kteříž knihy české skládali, jednoho jako druhého užívající jednostejně. A protož věz, že to pronomem *jemu* dvojím obyčejem užívati se má.

Jednou, když ukazuješ na věc přítomnou. Jako když by otazku k tobě někdo učinil řka: *Komu dáš svou dceru?* Ukázal by na Jana přítomného a řekl by: *Jemu.* A tak *jemu* vždycky jest pronomem demonstrativum, a jinak ho užívati nesluší.

leč někdy pro figuram⁸⁸⁶

Druhé, když bez ukazování připomínáš tu věc o kteréž mluvíš, a tak slove pronomem relativum;⁸⁸⁷ a mívá vzdy na konci literu *ž* a na počátku orací vždy se postavuje. Exemplum: *Cui omnes prophetae testimonium perhibent,*⁸⁸⁸ *jemuž všickni proroci svědectví vydávají,* totiž Krystu, neb o něm tu svatý Petr mluví.

Mu. *Mu* pronomem, vždycky relativum jest; neb připomíná a vopakuje tu věc o kteréž se mluví. Exemplum: *Dedit illi nomen quod est super omne nomen,*⁸⁸⁹ *dal mu jméno jenž jest nad každé jméno,* t. Jezusovi, neb o něm tu svatý Pavel mluví. A protož neříkej *dal jemu jméno*; neb apoštol/(100b) neukazuje tu na Jezusa, ale mluví o něm, připomínaje ho.

100b

⁸⁷⁹ Ale *jej* personis [...] *turba*) Ale *jej* osobám životným rozumem nadaným (s výjimkou substantiv hromadných: *gens, plebs, populus, turba*)

⁸⁸⁰ Nulla regula est sine exceptione. Není pravidla bez výjimky.

⁸⁸¹ Mk 8,23; správně má být *z městečka (extra vicum)*

⁸⁸² ineptus germanismus nepěkný germanismus

⁸⁸³ bratrský kancionál z r. 1541, píseň Jana Táborského Vilímka *Nuž všickni vesele svého Stvořitele*

⁸⁸⁴ Mt 10,32

⁸⁸⁵ Mt 10,33

⁸⁸⁶ pro figuram (správně *per figuram*) obrazně

⁸⁸⁷ pronomem relativum zájmeno vztažné

⁸⁸⁸ Sk 10,43

⁸⁸⁹ Fp 2,9

J. B.

Nezlá jest ta regula o těch dvou slovech *mu* a *jemu*; ale excepceí potřebuje velmi. *Pediculosi grammatici*⁸⁹⁰ do regulí příliš ženou. *Euphonia* (to jest, slušnost a způsobnost, při kteréž mnoho může zvyk) šetřena býti má pilněji než regule. Někteří pro šetření regule té, *hiulecam reddiderunt orationem*.⁸⁹¹ Příkladem toho v oné písni: *A bude me mu milí*.⁸⁹² Lépe by bylo říci: *A budem jemu milí*, *ista enim ingrata collisio literae*

Charissimus F. Gallus D.⁸⁹³ pilně té regule šetřil, až příliš; *non consideratis exceptionibus necessariis*.⁸⁹⁴

m, *ineptum quiddam sonat*.⁸⁹⁵ *Math*<aei> 22: *Dicunt ei*,⁸⁹⁶ Beneš vyložil *řkou mu*, *proprie quiddam sed inepte*.⁸⁹⁷ Lépe a hláze zní když říká *řkou jemu*, bude figura, t. demonstrativum pro relativo.⁸⁹⁸ *Item Matt*<haei> 18: *A odpustím jemu*.⁸⁹⁹ Lépe nežli by řekl *odpustím mu*; jako Beneš vyložil, nechtěv ublížiti grammatyce; *quasi pluris faciendae essent regulae a grammaticis compositae, quàm decora pronuntiatio, et sonus dulcedoque orationis*.⁹⁰⁰ *Item Matt*<haei> 26: *Řkouce jemu*;⁹⁰¹ *díš-li mu*, *tež bude cacophonia, a velmi patrná, a k tomu ještě aniž lze těch dvou m m dobře*/(101a) *a patrně*,⁹⁰² *nadto hladce vyřknouti*.

101a

V. Ph.

Jejich

Jaký jest rozdíl mezi *ho* a *jeho* in numero singulari, takový jest také rozdíl mezi *jich* a *jejich* in numero plurali. A v tom též jako i v oném, ti kteříž biblí český vykládali,⁹⁰³ toho neznajíce bloudili, a rozdíl mezi *jich* a *jejich* žádného neměli. Ale ty věz, že *jejich* jest genitivus pluralis, a exponuje se ex pronominibus⁹⁰⁴ *illorum, illarum, ipsorum, ipsarum, eorum, earum*; a když jest relativum, *quorum* a *quarum*. *Exempla*: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum coelorum*,⁹⁰⁵ *blahoslavení chudí duchem, neb jejich jest království nebeské*. *Docebat in synagogis eorum*,⁹⁰⁶ *učival v školách jejich*. *Exivit de manibus eorum*,⁹⁰⁷ *vyšel z rukou jejich* etc.

⁸⁹⁰ *pediculosi grammatici* grammatikové hnidopiši

⁸⁹¹ *hiulecam reddiderunt orationem* mluvili nesouvisle

⁸⁹² píseň Jana Augusty *Snažujmež se v tomto světě*; bratrský kancionál z r. 1541, dd 4

⁸⁹³ *Charissimus* F. Gallus D. Nejdražší b. Havel D. Míněn je nepochybně Havel Dřevínek (kolem 1500—1563), bakalář, utrakvistický kněz, který přestoupil do jednoty bratrské; duchovní básník, v Kancionálu šamotulském má 18 písní.

⁸⁹⁴ *non consideratis exceptionibus necessariis*. nepřihlížel k nezbytným výjimkám.

⁸⁹⁵ *ista enim [...]* *sonat*. neboť toto nepěkné nakupení hlásky *m* zní poněkud nevhodně.

⁸⁹⁶ *Mt* 22,42

⁸⁹⁷ *proprie quiddam sed inepte*. do jisté míry náležitě, leč nevhodně.

⁸⁹⁸ *demonstrativum pro relativo*. zájmeno ukazovací místo vztažného.

⁸⁹⁹ *Mt* 18,21

⁹⁰⁰ *quasi pluris [...]* *orationis*. jako by se měla hodnotit více pravidla vytvořená gramatiky než pěkná výslovnost a libozvučnost řeči.

⁹⁰¹ *Mt* 26,17

⁹⁰² *patrně* zřetelně

⁹⁰³ viz fol. 64a, pozn. 410

⁹⁰⁴ *ex pronominibus* ze zájmen

⁹⁰⁵ *Mt* 5,3

⁹⁰⁶ *Mt* 13,54; *L* 4,15

⁹⁰⁷ *J* 10,39

Jich

101b

Jich jest pronomen casus accusativi, a exponuje se ex pronominibus *illos, illas, ipsos, ipsas, eos, eas, a/(101b)* když jest relativum, *quos* a *quas*. Exemplum: *Demittere eos ieiunos nolo,⁹⁰⁸ rozpustiti jich lačnych nechci. Santifica eos in veritate,⁹⁰⁹ posvěť jich v pravdě.*

Aby pak to zřetelně bylo prokázáno, že mezi *jich* a *jejich* veliký rozdíl jest; oběho toho vedlé sebe postaveného, jedním neb dvěma důvody⁹¹⁰ to oznámím takto: *Deus eorum defendet illos,⁹¹¹ Bůh jejich brániti bude jich. Opera illorum sequuntur illos,⁹¹² skutkové jejich následují jich.* Někdy ovšem *jich* také casus genitivi bývá, ale ten genitivus, nebývá possessivus. Neb kdyby se ptal: *Či něčto jest?*, k té otázce sluší genitivus possessivus *jejich*, totiž že ta věc jest nečí; ut in exemplo:⁹¹³ *Civitate illorum succendit,⁹¹⁴ město zapálil; čí město? Jejich*, totiž těch lidí kteříž královské posly zmrdovali.

102a

Ale kdež otázka taková býti nemůže: tu *jich* casus genitivi jest. Exemplum: *Quorum non erat numerus.⁹¹⁵ Neb díš-li: Nebylo počtu; otáží tebe: Čího počtu nebylo? Díš-li jejich*, rozuměti budu, že ty věci, o kterýchž se tu mluví, počtem nevládly, poněvadž jejich nebyl. Ale díš-li: *Jichžto nebylo počtu; budu rozuměti, že těch věcí bylo bez čísla; a tak má rozumíno býti. Též: Stetit Ihesus in medio eorum;⁹¹⁶ díš-li: Stál/(102a) Jezus v prostředku jejich; budu rozuměti, že apoštolé měli nějaký prostředek svůj vlastní kterýmž vládli; ale díš-li: Stál Jezus v prostřed nich; budu rozuměti, že apoštolé sami byli tím prostředkem; neb též jest jako by řekl: Stál Jezus mezi nimi; a tak má rozumíno býti. Jakož říkáme mezi nimi, ne mezi jimi; tak také máš říci vprostřed nich, ne vprostřed jich; též místo nich, ne místo jich etc. Neb taková slova habent vim praepositionum,⁹¹⁷ a víš že pronomina quando construuntur cum praepositionibus, mutant orthographiam.⁹¹⁸ Exemplum: Qui credit in illum, non confundetur,⁹¹⁹ kdo věří v něho (ne v ho) nebude zahanben etc.*

102b

Item. Také věděti máš, že *illorum, illarum, ipsorum, ipsarum, eorum, earum, quorum, quarum* máš exponovati z *nich*, ne *jejich*; když při nich bývá *unus, duo, tres* etc., *nemo, nullus, alter, alius, solus, ullus; uter, quis*, et *qui* cum compositis,⁹²⁰ *quot, tot, quotus, ambo, multi, pauci, plures, singuli, omnes, par, nihil*, et superlativus gradus, a což by k tomu více podobného bylo. Exempla položím dvě neb tři, ostatku rozuměj. *Uni eorum dixit,⁹²¹ jednomu z nich řekl. Quidam eorum murmuraverunt,⁹²² někteří/(102b) z nich reptali. Singulos illorum hortabatur,⁹²³ jednoho každého z nich napomínal. A zase věz, že dvě, tři, čtvero etc., item pět, šest, sedm etc., kolik, tolik cum compositis,*

⁹⁰⁸ Mt 15,32

⁹⁰⁹ J 17,17

⁹¹⁰ důvody důkazy, doklady

⁹¹¹ Júd 5,25

⁹¹² Zj 14,13

⁹¹³ ut in exemplo jako například

⁹¹⁴ Mt 22,7

⁹¹⁵ Júd 2,8

⁹¹⁶ L 24,36

⁹¹⁷ habent vim praepositionum mají platnost předložek

⁹¹⁸ pronomina [...] orthographiam. pojí-li se zejména s předložkami, mění pravopis.

⁹¹⁹ Ř 9,33

⁹²⁰ cum compositis se složeninami

⁹²¹ Mt 20,13

⁹²² 1 K 10,10

⁹²³ 2 Mak 7,21

quando non construuntur cum genitivis praedictis,⁹²⁴ a přidává-li se k ním *jich*; tedy *jich* bude casus genitivi, non possessivi. Exempla položím dvě neb tři, ostatku rozuměj. Erunt duo in carnem unam,⁹²⁵ *Bude jich dvě za jedno tělo*. Erunt quinque

Lépe říci *bude jich dvě v jedno tělo*, aneb *jedno tělo*. Mohl by říci *budou dva jedno tělo*, sed propter sexum⁹²⁶ nevelmi jest případné; ač to slovo *dva* míní se na *dva člověky*, t. muže a ženu.

in domo una divisi,⁹²⁷ *bude jich pět v domě jednom rozdělených*.

Nadto, přidává se také *jich* pronomem takovým způsobem k slovům těmto: *málo*, *maličko*, *méně*, *nejméně*, *mnoho*, *více*, *najvíce*, neb říkáme: *Málo jich bylo na kázání, ale mnoho jich bylo v krčmě*.

J. B.

Též rozdíl mezi *ho* a *jej* dobrý jest: a takž také i mezi těmi slovy *mu* a *jemu* ut supra. Však nalézám, že staří i znamenití muži, někdy toho užívali jednoho místo druhého; jako v oné písni zpíváme: *Aby jej lidé znali*. Ač by předce lépe bylo, rozdíl ten zachovávat; nempe *ho* ad personas ut pertineret, *jej* ad animata vel inanimata;⁹²⁸ ale žeť se to nevšudy trefí ut supra.^{929/}

(103a) O tom pak slovy *jich* dobře sic mluví, rozdíl mezi *jich* a *jejich* ukazuje, ale tu chyba jest, že to slovo *jich* praví casus accusativi, ano jest ablativi casus. Kterýž (ať jeho slovy, snad již mnohým obvyklými, dím) ač se exponuje z latinského *eos*, quod est accusativi casus, však proto není accusativus ale ablativus; jakož napřed de nominibus quibusdam satis prolixè dixi.⁹³⁰ Než když dím latinské: *Misit eos in vineam*,⁹³¹ *poslal je na vinnici*; tuť vlastně accusativus latinský, v český accusativum se

103a

Eos, je.

obrátil. Jiné pak jest kdyby řekl *vocavit eos*, *povolal* neb *zavolal jich*. Dím-li *zavolal je*; commisit latinismum et germanismum,⁹³² pohlaveks dal grammatyce a vlastnosti české.

V. Ph.

Regula de neutro plurali

Pronomina neutra pluralia absque substantivis posita: jako *haec*, *ea*, *quae* et similia,⁹³³ pěkněji se exponují singulariter bez *věci* nežli pluraliter s *věcmi*. Exemplum:

⁹²⁴ cum compositis [...] praedictis se složeninami, nepojí-li se s takovýmito genitivu

⁹²⁵ Mt 19,5; Mk 10,8; 1 K 6,16; Ef 5,31

⁹²⁶ sed propter sexum avšak vzhledem ke gramatickému rodu

⁹²⁷ L 12,52

⁹²⁸ nempe *ho* [...] inanimata totiž tak, aby se *ho* vztahovalo k osobám, *jej* k životným nebo neživotným předmětům

⁹²⁹ ut supra jak bylo řečeno výše

⁹³⁰ de nominibus [...] dixi. jakož jsem napřed řekl dosti obšírně o některých jménech. srov. fol. 19a, 64b

⁹³¹ Mt 20,2

⁹³² commisit latinismum et germanismum dopustil ses latinismu a germanismu

⁹³³ Regula [...] et similia Pravidlo o středním rodě v množném čísle — Zájmena středního rodu množného čísla stojící bez jmen podstatných jako *haec*, *ea*, *quae* a podobná

Haec locutus sum vobis,⁹³⁴ *to mluvil sem vám, ne tyto věci mluvil sem vám.* Introferentes ea quae non licet,⁹³⁵ *vnášejíce tam to což neslušelo, ne ty věci kteréž neslušely.* (103b) Reddite quae sunt caesaris caesari, et quae sunt Dei Deo,⁹³⁶ *dejte což jest císařovo císaři,*

Pražští⁹³⁷ vyložili *císařového*, inepta inflexio.⁹³⁸

a což jest Božího Bohu, ne které věci sou císaře etc. Quaecunq̄ue scripta sunt,⁹³⁹ *lépe díš což koli psáno jest, než by řekl které koli věci psány sou etc.*

J. B.

Regula de neutro plurali jest pravá. Příklad toliko přivedený, jest nedobře postaven, snad nedopatřením, nam quandoque bonus dormitat Homerus.⁹⁴⁰ Haec locutus sum vobis, *to mluvil sem vám.* Videtur hic inesse demonstratio;⁹⁴¹ protož lépe takto vyložíš: *Toto mluvil sem vám, totiž, toto což ste nyní slyšeli.* Avšak někdy euphonia i toho dopouští, aby se i proti té reguli vykládalo. Ut: *Tyto věci maje sobě předložené, pomniž aby etc.* Habet haec phrasis suo loco posita multum gravitatis, ac nonnihl gratiae. Exempla vide in nostra Novi testamenti versione.⁹⁴²

V. Ph.

Regula de diphthongo⁹⁴³

Jakož napřed de nomine, povědino o tom diphthongu *ou*,⁹⁴⁴ též tuto máš rozuměti, že když accusativus casus má svou/(104a) terminací na *ú*, tedy ablativus⁹⁴⁵ má se skonati na *ou*.

To jest, když sou accusativi casus pronomina tato: *mú, tvú, svú, onú, kteréú, jakú, mnú, tebu, sebu*; tehdy ablativi casus, per diphthongon⁹⁴⁶ psáti i mluviti se maji, takto:

Nezle po strážnicku mluví a píše, jako Němci po švejcarsku; mohl s tím pomlčeti.

mou, tvou, svou, onou, kterou, jakou, mnou, tebou, sebou. Exemplum primi. Faciam

⁹³⁴ J 16,4

⁹³⁵ 2 Mak 6,4

⁹³⁶ Mt 22,21; Mk 12,17; L 20,25

⁹³⁷ *Bibli česká, Praha (Melantrich) 1556/57², Knihopis 1102*

⁹³⁸ inepta inflexio nevhodné ohýbání

⁹³⁹ Ř 15,4

⁹⁴⁰ nam quandoque [...] Homerus. neboť někdy podřimuje i dobrý Homér (srov. fol. 5b, pozn. 40)

⁹⁴¹ Videtur hic inesse demonstratio Zdá se, že je zde obsaženo ukazování

⁹⁴² Habet haec phrasis [...] in nostra Novi testamenti versione. Užijeme-li této vazby na patričním místě, je velmi důstojná a velice půvabná. Příklady viz v našem překladu Nového zákona. Blahoslavův překlad Nového zákona: *Nový zákon vnově do češtiny přeložený*, Ivančice (českobratrská tiskárna) 1564, Knihopis 17110; *Nový zákon vnově do češtiny přeložený. Secunda editio diligenter recognita*, Ivančice (českobratrská tiskárna) 1568, Knihopis 17112

⁹⁴³ Regula de diphthongo Pravidlo o dvojhláse

⁹⁴⁴ viz fol. 12a—14a, 64a

⁹⁴⁵ rozumí se ablativus instrumenti, tj. instrumentál

⁹⁴⁶ per diphthongon s dvojhláskou

omnem voluntatem tuam,⁹⁴⁷ učiním všecku vůli tví; hle tu máš accusativum. Exemplum secundi. Mea hoc gestum est voluntate,⁹⁴⁸ to se stalo mou vůlí; hle tu máš ablativum.

J. B.

Naposledy. Regula tato de diphthongo, meo iudicio non est ferenda.⁹⁴⁹ Jak jest škodné řeči české, zachovávaní jí, již napřed (ubi de eadem regula in nominibus actum est)⁹⁵⁰ o tom napsal sem.⁹⁵¹

V. Ph.

Třetí stránka Etymologí jest (jakž latiníci říkají)
de verbis⁹⁵²/

(104b) Nota primo. Těch slov užívati máme kteráž sou nyní v českém jazyku nejzvyklejší. Neb sluší mluvíti i psáti, ne vedlé obyčeje starobylého, ale vedlé obyčeje zvyklosti, kterýž nyní nejvíce mezi lidmi běží; a to, jestli obyčej dobrý; neb zlého následovati nemáme. To proto pravím, neb jsou mnohá slova, té ještě vetché⁹⁵³ češtiny hrubá; jimiž se mnozí bez potřeby zanepražňují,⁹⁵⁴ tak v psání jako i v mluvení. A sou ta kteráž se skonávají

104b

na	$\left. \begin{array}{l} \text{še} \\ \text{sta} \\ \text{chu} \end{array} \right\}$	jako	$\left\{ \begin{array}{l} \text{biše, diše, mějiše} \\ \text{řeklata, mluvilata, mlčelata} \\ \text{stáchu, posmíváchu, přimlíváchu} \end{array} \right.$

K tomu také i *bíchom* a *vece*.

Lépe [by] jistě bylo, aby ta a taková slova všelijaká, z českého jazyku dokonce vypadla, a jiná místo těch v obyčej uvedena byla. Neb slušně a právě můžes říci/

(105a)	$\left\{ \begin{array}{l} \text{biše} \\ \text{řeklata} \\ \text{stáchu} \\ \text{jidech} \\ \text{jděma} \\ \text{jděta} \\ \text{bíchom} \\ \text{vece} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{byl, byla, bylo; secundum generis convenientiam}^{955} \\ \text{řekli} \\ \text{stáli} \\ \text{šel, šla, šlo; secundum generis convenientiam} \\ \text{jděme} \\ \text{jděte} \\ \text{byli sme} \\ \text{řekl, řekla, řeklo} \end{array} \right.$
--------	--	---

105a

⁹⁴⁷ 3 Král (1 Kr) 5,8

⁹⁴⁸ 2 Pa 11,4

⁹⁴⁹ meo iudicio non est ferenda. podle mého mínění není udržitelná.

⁹⁵⁰ ubi [...] actum est kde se pojednávalo o tomtéž pravidle při jménech

⁹⁵¹ viz 13a—14a

⁹⁵² de verbis o slovesech

⁹⁵³ vetché staré

⁹⁵⁴ zanepražňují zaměstnávají

⁹⁵⁵ secundum generis convenientiam jak vyžaduje gramatický rod

Uživatelé slov těch velí, kteráž sou nejobecnější, těm před nimiž, nebo jimiž se mluví a píše; toť mi se dobře líbí. ale úmysl, kterýž potom příklady níže položenými vysvětlil, nemůže mi se dobře líbiti. Nebo ač pravé jest že obvyklá slova brána býti mají, jakýmž by také lidé rozuměti mohli, ano jakýmž již přivykli; jakož se dí, observandum esse quid approbet usus, quem penes arbitrium est et vis et norma loquendi;⁹⁵⁶ a však také při tom potřebí soudu zdravého. Nebo jakož se nejednotejně všechněm jedna a táž věc líbí,/(105b) ale jedni to, jiní jiné libují, pro diversitate naturarum et occasionum;⁹⁵⁷ i takž také, jedni toto, jiní onono za dobré a užitečné soudí. Ano Philomathes, ta slova sobě libuje, jichž se vůbec od leckohos užívá, a neb uživatelé začalo, jinš, kterýchž předkové naši uživatelé obyčej mívali, zamítaje; ješto ne při všem tom chvalitebně činí.

Všecka slova dualis numeri, i s těmi všemi terminaciami, vyvrcei usiluje, nazýváje to vetchou češtinou, a pravé že by lépe bylo, aby ta slova a jim podobná, dokonce z češtiny byla vyvržena. Byl by téměř tento Philomathes, málo příčině, podobný těm Vlachům, kteříž latinu majíce za starou vetchou vlastinu, i rádi by svou nynější novou vlastinu do kolejí některých uvedli etc.⁹⁵⁸ Ale aby to kteří jiní národové zchvalovali, nikdy sem neslyšel, kromě kolikosi zvláštních Poláků, římským mlátem ješto smrdíciích.⁹⁵⁹

Ač pak nesluší toho všeho což jest již vyšlo z zvyku, zase jako nějakým násilím v užívání uvoditi; a zvláště když jest co nezpůsobného. Jako kdyby kdo chtěl zase uživatelé oněch starých slov:/(106a) *hodokvas, hodokvašené*, t. lidé na svadbě kvasící neb hodující, aneb hodovníci. Item *ješitenství*,⁹⁶⁰ *podčeší*,⁹⁶¹ *lopotové*,⁹⁶² *prvospi*,⁹⁶³ *na prvici*.⁹⁶⁴ A tolikež se míní na ty způsoby mluvení staré, jako:⁹⁶⁵ *Na svých statých plecech nosíš.* Item: *Jinochu kazujit aby vstal.* Item: *To všecko mentíš*, totiž klamáš.

Třebalis staří říkali, my místo toho říkáme *třebas, třebasi*.

M. Jan Hus píše, *aby věrné slouhy*⁹⁶⁶ = věrní služebníci, accusativus pro nominativo.

Item *V tu hodinu na zemi buše, a rozraziv se ihned zdeše.* Item: *Mravitě se jmějíše, a bez maza bíše*, to jest, ctnostně se a šlechetně choval, ano hned byl bez poškrvny.

⁹⁵⁶ observandum [...] norma loquendi je třeba brát v úvahu, co doporučuje „úzus, jenž sám jen /o mluvě rozhodnout může, ten dává jí zákon a normu“ (Horatius, *Epistula ad Pisones [De arte poetica]*, v. 71—72, překlad R. Mertlíka; srov. fol. 74b, pozn. 528)

⁹⁵⁷ pro diversitate naturarum et occasionum podle rozličných povah a příležitostí

⁹⁵⁸ Na začátku 16. století začínala v Itálii ustupovat humanistické latinizující móda a zejména ve Florencii se začala postupně zavádět do škol živá italština.

⁹⁵⁹ Tato ironická poznámka byla asi vyvolána vystupňovaným italoфильstvím v Polsku, jež dosáhlo jednoho ze svých vrcholů po r. 1518, kdy přišla do Polska královna Bona, italská manželka krále Zikmunda I.; oněmi „zvláštními Poláky“ se asi míní stoupenci módy modernismu v církvi, rozvíjejícího se v Itálii zejména za papeže Pavla III. (1534—1549).

⁹⁶⁰ *ješitenství* ješitnost

⁹⁶¹ *podčeší* číšník (hodnostář u panovnického dvora)

⁹⁶² *lopotové* předáci u starých Čechů (slovo asi vymyšlené Václavem Hájkem z Libočan)

⁹⁶³ *prvospi* čas vrého spaní; první usnutí

⁹⁶⁴ *na prvici* (zřejmě *náprvici* ze staršího *najprvici*) nejprve; viz také fol. 172b, 330a

⁹⁶⁵ Doklady jsou vybrány zřejmě z nějakého staršího českého pasionálu.

⁹⁶⁶ Husův dopis z žaláře ze dne 24. června 1415: *aby věrné slúhy božie sě jich ostřiehali* (M. Jana Husi korespondence a dokumenty, vyd. V. Novotný, Praha 1920, č. 147, s. 309); viz také fol. 240b

Item, v staročeských psaných na pargaméně zákoních⁹⁶⁷ některých nalezl sem psáno: *Přímmluva*⁹⁶⁸ v první Kanonyku⁹⁶⁹ s<vatéh>o Petra. Item: *Prvá Kanonyka* s<vatéh>o Petra. Item: *Přímmluva* s<vatéh>o Jeronýma v druhé epistołu řeholní s<vatéh>o Petra.

Staří kánon a neb regule vykládali řehola.

Takových slov a nezpůsobných v mluvení, neslušíť ovšem zase křísiti; leč by kdo nesmyslný,⁹⁷⁰ smích sváleti chtěl.⁹⁷¹

Avšak proto také nesluší, ač by čeho kde ještě dobře a vlastně užívati zvyk dopouštěl, toho lechce zamítati. Neb by to bylo, český jazyk chuditi, to jest, jemu jeho vlastností i ozdob ujímati; o čemž sem již napřed nemalo napsal,⁹⁷² čehož tuto znovu/ (106b) připomínati, nevidí mi se potřebné. Toliko toto dím: nevím tak-li jest Philomathes pro svou prostost nespáčil toho jaký jest rozdíl inter dualem et pluralem numerum, quod ad voces vel earum significationes et terminationes,⁹⁷³ čili jest tak hned vším tím bez rozsouzení, jako s zamhouřenýma očima k tomu přiklopotav,⁹⁷⁴ o zem dal.⁹⁷⁵ Ano jest milá památka té staročeskosti, t. staročeského mluvení, když ještě veliká v lidech, buď prostost, buď sprostnost a upřímost byla. Jakož staří latínici řeckých i židovských slov v pěvích obecních,⁹⁷⁶ i jinde, jako *alleluia*, *kyrie-leison*; a staří Čechové též, i těch i jiných, jako *publikán*, *faryzej* etc. nechávali; tak také i nedávno byli předkové naši, starých slov českých, pro milostnou památku otcův, kteříž take Pánu Bohu sloužili za času té prostosti. Jakož i v Kancionálu velikém prvnějším⁹⁷⁷ i nyní znovu zpraveném,⁹⁷⁸ těch slov starých některých předece necháno jest: *ny*, *stáše*, *bok*, *ruce noze obě* etc., *oči v sloupě již stojíta* K 13.⁹⁷⁹

A co i sám kněz Beneš, zdaliž Filomáta svého nezahanbil? Leč ho nepameti⁹⁸⁰ vymluvíme.⁹⁸¹

(107a) Mat<thaei> 7 položil: *Aby jich nepošlapali nohama svýma*;⁹⁸² mohl říci *nohami svými*, i *s nohama jej* etc., i *s nohami je* etc. Nýbrž Mat<thaei> 20: *a hle dva slepá* etc.⁹⁸³ Tu právě vetchou češtinou dosadil; ješto sic daleko lépe na tom místě bylo říci *dva slepci*. Sed defuit, bono et pio alioqui viro, iudicium aurium in nostra

106b

107a

⁹⁶⁷ v zákoních ve Starém a Novém zákoně

⁹⁶⁸ *přímmluva* předmluva

⁹⁶⁹ *kanonyku* epistołu

⁹⁷⁰ nesmyslný nerozumný

⁹⁷¹ smích sváleti chtěl chtěl se stát terčem posměchu

⁹⁷² viz fol. 60b—61b, 73b—74b

⁹⁷³ inter dualem [...] et terminationes mezi dvojným a množným číslem, pokud jde o slova nebo jejich významy a koncovky

⁹⁷⁴ přiklopotav přihnáv se, přiběhnuv

⁹⁷⁵ o zem dal udeřil o zem

⁹⁷⁶ v pěvích obecních ve zpívání veřejném (srov. J. Blahoslav, *Musica*, Ivančice (česko-bratrská tiskárna) 1569, Knihopis 1161; *Přídavkové*, fol. 50b: v obecném [zpívání] před mnohými neb s mnohými)

⁹⁷⁷ bratrský kancionál z r. 1541; viz fol. 3b, pozn. 22

⁹⁷⁸ Kancionál šamotulský (1561) a Kancionál ivančický (1564); viz fol. 6a, pozn. 44

⁹⁷⁹ kancionál z r. 1541, píseň Lukáše Pražského *Zptvej s plátem přežalostně*

⁹⁸⁰ nepameti špatnou paměti, zapomnětlivostí

⁹⁸¹ vymluvíme omluvíme

⁹⁸² Mt 7,6

⁹⁸³ Mt 20,30

lingua.⁹⁸⁴ Takž i ono místo vyložili někteří staří: *Dva člověky vstupovala sta do chrámu,*⁹⁸⁵ jeden vyložil *dvě lidí*, ale lépe *dva muži*.

V. Ph.

Jest, a sou

107b Ta slova zbytečně bez potřeby (až k vošklivosti i tesknosti,⁹⁸⁶ čtení i slyšení) do biblí sázeli, na mnohých, a téměř bez čísla, místech, ti kteříž nám Českou biblí⁹⁸⁷ vytiskli. Ješto těch slov jen tu užívati máme, kdež jest jich byti potřebí. Jako: *Úžimel ho tak jak jest.*⁹⁸⁸ *A Bůh láska jest.*⁹⁸⁹ Item: *Slepit sou a vůdce slepých.*⁹⁹⁰ *A povolává těch kteří nejsou, jako těch kteří sou.*⁹⁹¹(107b) Ale kdež těch slov není potřebí, jako patého kola u vozu, t. když bez nich jazyk dobře se veze a rozum⁹⁹² bezpečně sedí, tu býti nemají. A protož neříkej: *Pršel jest déšť, a tekly sou řeky;*⁹⁹³ aniž říkej: *Mluvil jest němý, i divili sou se zástupové.*⁹⁹⁴ Neříkej také: *Stalo se jest když sou šli.*⁹⁹⁵ Neb ta slova *jest* a *sou* zbytečně tu mluvíš, ale mluv takto, bez toho barbarismu: *Pršel déšť a tekly řeky. Mluvil němý i divili se zástupové. Stalo se když šli.*

Hle cof se zdá, kdyby tu trávu zbytečnou někdo povyplel, voč by biblí skrovnější byla? Stanet se (bude-li Bůh ráčiti) nekdy.

Ba tímž by znamenitě přispořil impressorům.

108a Ale mohl by tuto někto říci: Poněvadž říkáme in numero singulari ex persona prima *já sem slyšel*; a ex persona secunda *tys slyšel*; proč bych také neřekl ex persona tertia *on jest slyšel*? A poněvadž také říkáme in numero plurali ex personis primis *my sme slyšeli*; a ex personis secundis *vy ste slyšeli*; proč bych také neřekl ex personis tertiis *oni sou slyšeli*? Věděti máš, že těch slov *jest* a *sou* s jinými slovy tertiae/(108a) personae spojovati nemáme, z této příčiny. Quia omne verbum indicativum praeteriti temporis⁹⁹⁶ v českém jazyku samo od sebe třetí osobu, neb in plurali třetí osoby vypravuje.

Neb český jazyk nemá své vlastní terminací na každou obvlašť osobu, jako jazyk latinský; ale má jednotejnú terminací in numero singulari, a in numero plurali také jednotejnú. Exemplum primi. *Audiebam, audiebas, audiebat, audiebamus, audiebatis, audiebant; audivi, audivisti, audivit, audivimus, audivistis, audiverunt.* Exemplum secundi. *Slychal, slychal, slychal, slychali, slychali, slychali; slyšel, slyšel, slyšel, slyšeli, slyšeli, slyšeli.* A protož musíš k té terminací, kteráž sama od sebe jest tertiae personae, přidati *sem*, neb *s*, neb *sme*, neb *ste*; přidáš-li *sem*, a diš-li *slychal sem*, neb

⁹⁸⁴ Sed defuit [...] in nostra lingua. Jinak dobrému a zbožnému muži selhal však v našem jazyce úsudek sluchu.

⁹⁸⁵ L 18,10

⁹⁸⁶ tesknosti omrzení

⁹⁸⁷ viz fol. 64a, pozn. 410

⁹⁸⁸ 1 J 3,2

⁹⁸⁹ 1 J 4,8.16

⁹⁹⁰ Mt 15,14

⁹⁹¹ Ř 4,17

⁹⁹² rozum význam, smysl

⁹⁹³ Mt 7,25

⁹⁹⁴ Mt 9,33; L 11,14

⁹⁹⁵ L 17,14

⁹⁹⁶ Quia omne verbum [...] temporis Protože každé sloveso v indikativu minulého času

slyšel sem; již bude z toho obého jedno slovo, primae personae numeri singularis; dš-li *slýchals*, neb *slyšels*; budeš mítí verbum personae secundae numeri singularis; dš-li *slýchali sme*, neb *slyšeli sme*; bude z toho verbum primae personae numeri pluralis; dš-li *slýchali ste*, neb *slyšeli ste*;/(108b) budeš mítí verbum personae secundae numeri pluralis. Ale přidáš-li *jest*, k tomu slovu *slýchal* neb *slyšel*, a přidáš-li *sou* k slovu *slýchali* neb *slyšeli*; přidáš osobu třetí k osobě třetí, a osoby třetí k osobám třetím; a to bude zbytečně a bez potřeby. Neb tato slova *slýchal*, *slyšel*, *slýchali*, *slyšeli*, sama od sebe sou tertiae personae, a protož tertia persona nemá býti k nim odjinud přidána, jako pro osoby první a druhé přidati se musí.

108b

Také tuto znamený. Kteříž Českú biblí vykladali i tiskli,⁹⁹⁷ k oznámení verbi indicativi, praeteriti temporis, singularis numeri, secundae personae, mnohokrát kladli to verbum *si*; ješto pro ukrácení (jakož česká řeč tomu chce, a tak se mluví) místo toho vždycky jednostejně měli jen *s* malé na konci toho slova přidavati: jako *zavrhl řeči mé*,⁹⁹⁸ ne *zavrhl si*. Těž: et noluiti,⁹⁹⁹ a *nechtěls*, ne *nechtěl si*. Také to *s*

At propter euphoniám¹⁰⁰⁰ někdy musí proti té reguli děláno byti per figuram.¹⁰⁰¹

k oznámení verbi secundae personae, v české řeči nekdy cum nomine¹⁰⁰² zadu stojí; jako Bonitatem fecisti cum servo tuo,¹⁰⁰³ *dobrotus učinil s služebníkem svým*. Někdy cum pronomine;¹⁰⁰⁴ jako/(109a) Quid fecisti?¹⁰⁰⁵ *Cos učinil?* Někdy cum adverbio;¹⁰⁰⁶ jako Facies ei sicut fecisti Seon regi Amorrhoeorum,¹⁰⁰⁷ *učiníš mu jakos učinil Seonovi králi Amorrejskému*. Někdy cum coniunctione;¹⁰⁰⁸ exemplum: Quia vidisti me Thoma credidisti,¹⁰⁰⁹ *žes mně viděl Tomáši uvěřils*. To slovo *si* v české řeči se nemá klásti, než kdež se v latině to slovo *es* per se¹⁰¹⁰ klade, jako: Tu es rex Iudaeorum?¹⁰¹¹ *Co si ty král židovský?* Těž Vere tu ex illis es,¹⁰¹² *vpravdě ty z nich si*. Exceptio in verbis deponentalibus et neutropassivis.¹⁰¹³ Až se při těch v latině [*es*] zjevně klade; však že v české řeči habent activam terminationem,¹⁰¹⁴ toliko *s* zadu se přidává. Jako Locutus es ad cor ancillae tuae,¹⁰¹⁵ *mluvils k srdci dívky své*. Těž Et gavisa es ex toto affectu super terram Izrahel,¹⁰¹⁶ *a radovals se vši žádostí nad zemí Izrahelsku*.

109a

inerudita versio¹⁰¹⁷

⁹⁹⁷ viz fol. 64a, pozn. 410

⁹⁹⁸ Ž 49(50), 17

⁹⁹⁹ Mt 23,37

¹⁰⁰⁰ At propter euphoniám Avšak kvůli libozvučnosti

¹⁰⁰¹ per figuram, s pomocí figury

¹⁰⁰² cum nomine s (podstatným) jménem

¹⁰⁰³ Ž 118(119), 65

¹⁰⁰⁴ cum pronomine se zájmenem

¹⁰⁰⁵ Gn 4,10

¹⁰⁰⁶ cum adverbio s příslovcem

¹⁰⁰⁷ Dt 3,2

¹⁰⁰⁸ cum coniunctione se spojkou

¹⁰⁰⁹ J 20, 29

¹⁰¹⁰ per se samo o sobě

¹⁰¹¹ Mt 27,11; Mk 15,2; L 23,3; J 18,33

¹⁰¹² Mt 26,73

¹⁰¹³ Exceptio [...] neutropassivis. Výjimka je u sloves deponentních a semideponentních.

¹⁰¹⁴ habent activam terminationem mají činnou koncovku

¹⁰¹⁵ Rt 2,13

¹⁰¹⁶ Ez 25,6

¹⁰¹⁷ inerudita versio neobratný překlad

O těch slovích *jest* a *jsou* dobře mluví; což sluší aby s bedlivým soudem bylo přečteno. Toto dvě však vidí mi se k tomu, velut *quasdam*/(109b) *exceptiones*,¹⁰¹⁸ přidati:

I. V řeči české na některých místech, to slovo jedno nebo druhé, pro *quadam* expletiva particula¹⁰¹⁹ se klade, bez níž se zdá řeč býti jakás neplná a nehladká. Jako když říká: *Jižt sou právě zli časové přišli na svět*.¹⁰²⁰ Item: *Jižt sou nás se všech stran nepřátelé naši ssoužili*;¹⁰²¹ etc. Tu vyvržeš-li to slovo *sou*, nepěknou a jako necelou jakous sentencí učiníš, jako by sedlák mluvil; manebit adhuc auditor velut *suspensus*, *téque aliquid plus dicturum putabit*.¹⁰²²

II. Též to slovo *si*, kdyby toliko mělo vzdycky býti *verbum substantivum*,¹⁰²³ a jindy nikdy se neklásti, na některých místech nemalá ujma nebo překážka plncsti hlaholu stala by se. *Addit enim quibusdam in locis quiddam maiestatis*.¹⁰²⁴ Jako když říká: *Jakos učinil Seonovi králi*; jaks verštatně zní; ale když říká: *Jakož si učinil Seonovi králi*; pleno et veluti rotundo ore dictum esse videtur.¹⁰²⁵ Item: *Mluvíš k srdci* etc.; pěkněji říká: *Mluvil si k srdci*; prostranněji¹⁰²⁶ daleko a způsobněji zní. Nebo tolik liter jenž consonantes slovou/(110a) když vyříkati chceš slušně a srozumitelně, jakous neprostrannost¹⁰²⁷ a drsnatost ve rtech prokážeš, *orationis filum horridiorem efficies*, ac velut *hiulcam orationem*.¹⁰²⁸ Jako též nazpět.¹⁰²⁹ Kdyby měl říci: *Radovalo si se*; jakás by *collisio* neslušná byla, t. sipění nezpůsobné; lepe tu říká: *Zradovalos se*.

A protož take se musí šetřiti jazyka vlastnosti, abychom nezavrhlí aneb nezšeredili ozdobnosti. ale při obojím bedlivě šetřili náležitě slušnosti.¹⁰³⁰

A nechať i některých dosti znamenitých písařův obyčeje dotknu. Zdá se jim, kdyžkoli to slovo *jsem*, *jest* etc., *substantivum verbum est*, že přidávána býti má litera *j*. Jako příklad: *Jižt jsou právě zli časové*. A naodpor: *Učinil si milosrdenství*.¹⁰³¹

Nezlá *jest* to regule; však když tuto výminku přidáš, že někdy *euphoniae gratia*¹⁰³² musí, buď odjato buď přidáno býti *j*. Jako hned i v tom příkladu prvním, *jižt sou zli časové*; přidáš-li *j*, *difficilis erit pronuntiatio*,¹⁰³³ a nebo ji marně přidáš, poněvadž jí *exprimere non potes*.¹⁰³⁴

¹⁰¹⁸ velut *quasdam exceptiones* jako jakési výjimky

¹⁰¹⁹ pro *quadam expletiva particula* jako jakési doplňovací částice (zde se jí rozumí pomocné sloveso)

¹⁰²⁰ podle L 21,26

¹⁰²¹ podle L 19,43

¹⁰²² manebit [...] putabit. posluchač zůstane ještě jakoby napjat a bude se domnívat, že hodláš ještě něco říci.

¹⁰²³ *verbum substantivum* plnovýznamové a sponové sloveso (nikoli pomocné)

¹⁰²⁴ *Addit enim [...] maiestatis*. Propůjčuje totiž na některých místech jakýsi slavnostní příděch.

¹⁰²⁵ *pleno et veluti [...] videtur*. zdá se, že je to řečeno úplně a jakoby zaokrouhleně. (Horatius: „ore rotundo loqui“, *Epistula ad Pisones* [De arte poetica], 323)

¹⁰²⁶ prostranněji zřetelněji

¹⁰²⁷ neprostrannost nezřetelnost

¹⁰²⁸ *orationis filum [...] orationem*. tvá řeč bude míti příliš kostrbatý sloh a bude jakoby nesouvislá.

¹⁰²⁹ nazpět obráceně, naopak

¹⁰³⁰ slušnosti vhodnosti, správnosti

¹⁰³¹ Gn 24,14

¹⁰³² *euphoniae gratia* kvůli libozvučnosti

¹⁰³³ *difficilis erit pronuntiatio* výslovnost bude nesnadná

¹⁰³⁴ *exprimere non potes* nemůžeš (nic) vyjádřit

De praeterito imperfecto, perfecto, et plus quam perfecto¹⁰³⁵

Poněvadž jiná sou slova temporis praeteriti imperfecti, a jiná temporis perfecti, a jiná plusquam perfecti; takže se dělí od sebe, netoliko terminatione¹⁰³⁶ ale i significatione.¹⁰³⁷ Neb jiné jest říci *přicházeli*, a jiné *přišli*, a jiné *byli přišli*. Exemplum primi. Veniebant de cuncto populo ad audiendam sapientiam Salomonis,¹⁰³⁸ *přicházeli ze všeho lidu aby slyšeli múdrot Salomúnovu*. Exemplum secundi. Venerunt in sanctam civitatem,¹⁰³⁹ *přišli do svatého města*. Exemplum tertii. Qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singuli denarium,¹⁰⁴⁰ *kteřtž při hodině jedenácté byli přišli, vzali jeden každý po groši*. Však znej, že latinský jazyk jednoho jako druhého často užívá. Exemplum: Diligebat Ihesus Martham;¹⁰⁴¹ klade se tu *diligebat* za *dilexit*; neb říkáme: *Miloval* (ne *milovával*) *Jezus Martu*. Někde pak právě jakž má býti. Exemplum: Sic Deus dilexit mundum ut filium suum/(111a) unigenitum daret,¹⁰⁴² *tak Bůh miloval svět že syna svého jednorozeného dal*. Též: Stabat Ihesus secus stagnum,¹⁰⁴³ klade se *stabat* za *stetit*; neb říkáme: *Stál* (ne *stával*) *Jezus podlé jezera*. Někde pak právě jakž má býti. Exemplum: Iesus stetit in medio eorum,¹⁰⁴⁴ *Jezus stál vprostřed nich*.

111a

Taková proměna v latinském jazyku pro jeho okrasu se děje; ale my v našem jazyku, své v tom výmluvnosti šetřiti máme, abychom tak mluvili jakž má mluveno býti.

Byl, byla, bylo

Byl, byla, bylo, dvojím obyčejem se užívá. Jednou, když se postavuje samotně sine additione alicuius verbi,¹⁰⁴⁵ a tak mívá svou vlastní signifiacoi. Exemplum: Erat in diebus Herodis regis sacerdos quidam,¹⁰⁴⁶ *byl za dnů Heródesa krále kněz nějaký*. Druhé. Když se přidává ad verbum praeteriti plus quam perfecti temporis, aby byl rozdíl mezi praeteritum perfectum a praeteritum plus quam perfectum, v českém jazyku. Exemplum: Qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singuli denarium,¹⁰⁴⁷ *kteřtž při jedenácté hodině byli přišli, vzali jeden každý po groši*.

J. B.

Toť hle užitek regule napřed de verbis/(111b) od Philomatesa položené, již zamítá to staré slovece *bíše*, cum omnibus similibus terminationibus, veteris scilicet formae,¹⁰⁴⁸ kteréž vlastně jest temporis praeteriti imperfecti etc. Potvrdiv ochuzení v té věci jazyka našeho, i hledá toho zboží jinde, ano mu se trefovati nechce, rozdíl časův při slovích podlé způsobu latiny na tré rozdělív.

111b

¹⁰³⁵ De praeterito [...] et plus quam perfecto
a o plusquamperfektu

O minulém čase nedokonavém, dokonavém

¹⁰³⁶ terminatione zakončením, koncovkou

¹⁰³⁷ significatione významem

¹⁰³⁸ 3 Král (1 Kr) 4,34

¹⁰³⁹ Mt 27,53

¹⁰⁴⁰ Mt 20,9

¹⁰⁴¹ J 11,5

¹⁰⁴² J 3,16

¹⁰⁴³ L 5,1

¹⁰⁴⁴ L 24,36

¹⁰⁴⁵ sine additione alicuius verbi bez přidání jakéhokoli slovesa

¹⁰⁴⁶ L 1,5

¹⁰⁴⁷ Mt 20,9

¹⁰⁴⁸ cum omnibus [...] formae se všemi podobnými zakončeními, tj. koncovkami starého typu

Plus quam perfectum takto položil: *přišli byli*; to dobře tak. Perfectum vero *přišli*; též nezle. Ale imperfectum *přicházeli* jest frequentativum (ac deducitur a verbo *přicházím*, jehož primitivum jest *jdu*)¹⁰⁴⁹ podobně jako *jídali*, *pijeli*, *čítali*, *čínvali* etc. Ač také se říká *přicházivali*; ale to jest již frequentativi plus quam perfectum; jako i od těch již připomenutých slov od toho *pijeli*, *pijtvávali*, *čítávali*, *přicházivávali*.

vávali

Sed haec, quia quandam rusticitatem redolent ac quiddam impolitum sonant, usus ea iam repudiavit.¹⁰⁵⁰ Mluví tak i ještě někteří naši kazatelé, ale velmi zřídka; lépe jest tomu vávaní odvyknouti. Kdyby bylo před léty, vyložili bychom appropinquabant ad eum¹⁰⁵¹ *přibližováchu se k němu* etc.

112a Protož exceptiones kteréž klade tu Philomátes, non sunt exceptiones, sed est prorsus forma frequentativa, quae ad tempus imperfectum non pertinet;/(112a) nisi quod aliquando mutuari hinc nos oportet vocem qua uteremur loco praeteriti imperfecti,¹⁰⁵² jakož tu učinil Philomátes, když řekl *přicházeli*, místo toho starého *přicházichu*, ač i to není tu vlastní.

112b Nec mihi hoc probatur ubi dicit, Iohannis 11 verbum *diligebat* positum esse pro *dilexit*; propriissime enim hic positum est tempus praeteritum imperfectum. Causa vel ratio quam proponit, est ridicula,¹⁰⁵³ že my (pry) říkáme *miloval Ježíš Martu*, a nedíme *milovával*. Bychom my Češové tak neb onak říkali, latinať by od nás reguli nevypůjčovala. Item z toho slova tu položeného *milovával*, kteréž on chce míti praeteriti imperfecti temporis, rozumí se, že nedobře posoudiv vši té věci, nadopatřil se toho, že to slovo *milovával* jest frequentativum, et apud nos plus quam perfecti temporis ut supra. Ač by i to mohlo řečeno býti, že tu již in hac mutuatione,¹⁰⁵⁴ slovo to *přicházeli* non frequentiam actus significat seu iterationem, sed continuationem.¹⁰⁵⁵ Jako Actorum 28 C *Přistupovali a byli uzdravováni*.¹⁰⁵⁶ Jako když by řekl: *Takéť sem já za mladých let milovával, bláznival, čítával, jtdával* etc. Chtěl-li míti praeteritum imperfectum vlastní, tedy měl říci *milováše*./(112b) Ale nedala mu nezvyklost, a bál se vetché češtiny, i potratil i novou. Takť se přihází někdy i moudrým, že chtějí se pilně vyhnouti velmi škodné věci, i chybují se i s užitečnými. Ačť se já nepřimlouvám k tomu, abychom měli my nyní užívati té formy slov, t. *bichu*, *blše*, *milováchu* etc. Což zatím praví o těch slovích *byl*, *byla*, *bylo*; tomu neodpírám.

¹⁰⁴⁹ ac deducitur [...] primitivum jest *jdu* a odvozuje se od slovesa *přicházím*, jehož základní forma jest *jdu*

¹⁰⁵⁰ Sed haec [...] iam repudiavit. Ale tyto tvary již vyšly z užívání, poněvadž v nich zní jakási neohrabanost a nevytříbenost.

¹⁰⁵¹ L 15,1

¹⁰⁵² exceptiones [...] non sunt exceptiones [...] praeteriti imperfecti výjimky [...] nejsou výjimkami, nýbrž většinou jde o frekventativní formu, která nenáleží k nedokonavému času minulému; ledaže si zde někdy potřebujeme vypůjčit slovo, jehož bychom užili místo nedokonavého času minulého

¹⁰⁵³ Nec mihi [...] est ridicula Neschvaluji ani to, kde říká, že v evangeliu sv. Jana, kap. 11 (= J 11,5), stojí slovesný tvar *diligebat* místo *dilexit*; ve skutečnosti zde stojí nedokonavý čas minulý. Příčina nebo důvod, který předkládá, je směšný

¹⁰⁵⁴ in hac mutuatione při tomto vypůjčování

¹⁰⁵⁵ non frequentiam [...] continuationem. neznamená opřtování nebo opakování děje, nýbrž jeho pokračování.

¹⁰⁵⁶ Sk 28,9

V. Ph.

De tertia persona singulari, imperativi modi

Tertia persona imperativi modi, singularis,¹⁰⁵⁷ slušně se exponovati může též jako secunda. Exemplum. *Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam.*¹⁰⁵⁸ Jakož tu *fac* exponuješ *učiň*, tak také *Faciat vobiscum Deus misericordiam*,¹⁰⁵⁹ máš exponovati *faciat učiň*. Tak všudy exponuj; leč by kde ta expositio státi nemohla.

J. B.

De persona tertia imperativi singularis, dobře praví, výminku čině závírkou; k níž toto přidám, což jest/(113a) i v mluvení obecném časté. Kdyby se někdo ptal pána řka: *Má-li tvůj služebník jíti tam etc.?* a on by odpověděl: *Nechažt jde*; ješto ad secundam personam, řekl by: *Jdi*. Někteří pak, však nevelmi pěkně užívali samého toho slova *ať*, přidavouce k němu personae tertiae indicativum.¹⁰⁶⁰ Jako Regum 3 viz v Biblii benátské,¹⁰⁶¹ a též i v Pražské, vytištěné léta 1557¹⁰⁶² *Pánť jest, což se dobrého vidí před očima jeho ať učíní*,¹⁰⁶³ *faciat*. Pěkněji by znělo per modum permissivum,¹⁰⁶⁴ ut supra dixi,¹⁰⁶⁵ *nechažt učíní*.

Říkává se v obecném mluvení: *Rci mému pacholetí ať ke mně přijde*. Item *Rci mu nechažt ke mně přijde na chvíli etc.* Ač by snad někdo mohl mysliti, že jest to z němčiny vzato, t. takové mluvení. Ale odkudžkoli původ má, dobrěť jest, a již zvyklé u těch jenž dobře český mluví.

113a

V. Ph.

Regula de se

Jakož k některým slovom ten termin¹⁰⁶⁶ *se* přidáváme, aby ta slova jasny/(113b) rozum měla. Exemplum: *Nolite timere*,¹⁰⁶⁷ *omnes miramini*,¹⁰⁶⁸ *Nebojte se; všickni se divíte*, kdež *nebojte a divíte* byla by slova ničemná kdyby k nim nepřisadil *se*. Tak zase sou slova některá, ješto k nim toho terminu *se* nevždy přisaditi sluší. Exemplum: *Interrogabant eum discipuli eius*,¹⁰⁶⁹ *otazovali ho učedníci jeho*. Netřeba tu *se*, neb bez něho rozum celý jest.

113b

J. B.

O tom slovo *se* právě dí, že bez něho mnohých slov neplný byl by rozum. A i to pravda, že některá slova, kdyby mělo při nich státi *se*, byla by zohyžděna. Jako, kdyby řekl: *poklekl se na kolena*, směšné by bylo promluvení. (Ano sám Philomat(es)

¹⁰⁵⁷ De tertia persona [...] singularis O třetí osobě jednotného čísla v rozkazovacího způsobu —

Třetí osoba rozkazovacího způsobu v jednotném číslu

¹⁰⁵⁸ Ž 118(119),124

¹⁰⁵⁹ Rt 1,8

¹⁰⁶⁰ personae tertiae indicativum 3. osobu oznamovacího způsobu

¹⁰⁶¹ viz fol. 64a, pozn. 410

¹⁰⁶² viz fol. 103b, pozn. 938

¹⁰⁶³ 1 Král (1 S) 3,18

¹⁰⁶⁴ per modum permissivum způsobem připouštěcím

¹⁰⁶⁵ ut supra dixi jak jsem již dříve řekl

¹⁰⁶⁶ termin zakončení

¹⁰⁶⁷ Mt 10,28.31; 17,7; 28,5.10; L 2,10

¹⁰⁶⁸ J 7,21

¹⁰⁶⁹ Mk 7,17; L 8,9

napřed v své předmluvě zle řekl *horlím se*. Viz napřed, na listu [57a].) A toličež, kdyby řekl bez něho takto: *poklesl na ledě*, ale když dís: *Poklesl se na ledě až poklekl na kolena*, tu dobře na obé bude povědino.

Než jsou pak některá slova et phrases, kdež můžeš nebo přidati slovice to nebo nechati. Jako při tom příkladu od Philomata připomenutém: Interrogabant eum discipuli eius. Staří to takto vykládali, a dobře, iuxta discrimina temporum,¹⁰⁷⁰ podle způsobu toho času./(114a) *I tazáchu ho učedníci jeho*; lépe nežli by bylo řečeno *i otazováchu*; ale lépe také nežli Philomates: *otazují se a tíží se*; jedno jest primitivum a druhé frequentativum, čehož Philomates snad nesoudil, o čemž jest napřed již nemalo psáno.¹⁰⁷¹ Při tom pak slovu *tázati* to slovice *se* může býti i nebýti kladeno, ačkoli Philomat(es) jest proti tomu. Dobře dís *otázal se ho a též tázal ho proč by to činil*, phrasis theologica usitata.¹⁰⁷² Item, *tázali se ho učedníci jeho, otěž se ho*. Přičemž i to může býti spatřino, na některých místech při jednom a témž slovu, mutata persona, aut tempore, aut modo etc.¹⁰⁷³ lépe a slušněji vzní s přidáním toho slova, a někdy bez něho. Jako když takto dís: *Co mne tížeš, též se těch kteříž sou mne slýchali*. Ale takovou rozličnost regulami chtějí obsáhnouti (exiguae esset utilitatis, laboris vero pene infiniti),¹⁰⁷⁴ ač by snad nebylo nemožné, však maličko užitečné a velmi pracné, vtipného a pilného člověka zvyk, bez regulí to zpraví.

V. Ph.

Regula de t

Věz že někdy na konci slov přidává se/(114b) litera *t* pro přísnost jistoty¹⁰⁷⁵ té věci o kteréž se mluví. Exemplum: *Přijdeť Pan Bůh můj*.¹⁰⁷⁶ *Nevezmuť z domu tvého telce*.¹⁰⁷⁷ *Majít Mozeša i proroky nechť jich poslouchají*.¹⁰⁷⁸ A ta litera někdy se přidává

agrestis pronunciatio¹⁰⁷⁹

in nominibus. Exemplum: *Jant jest jméno jeho*.¹⁰⁸⁰ Někdy pronominibus. Exemplum: *Námť nesluší zabiti žádného*.¹⁰⁸¹ Někdy adverbis. Exemplum: *Někdyť vpadnu jednoho dne v ruce Saulovy*.¹⁰⁸² Někdy coniunctionibus. Exemplum: *Neb neboť jednoho ne-náviděti bude a druhého milovati*.¹⁰⁸³ Někdy pak ta litera *t* přidává se in fine verborum,¹⁰⁸⁴ a zvuk té litery zavírá v sobě pronomen *tobě*, takže netřeba říci *tobě*. Exemplum: *Mittam tibi hoedum de gregibus*,¹⁰⁸⁵ *poslit kozlátiko z stada*. Dabo tibi poculum

¹⁰⁷⁰ iuxta discrimina temporum podle rozdílu časů

¹⁰⁷¹ viz fol. 111b—112b

¹⁰⁷² phrasis theologica usitata běžný teologický obrat

¹⁰⁷³ mutata persona [...] aut modo etc. se změnou osoby, času nebo způsobu atd.

¹⁰⁷⁴ exiguae [...] infiniti přinášelo by to jen skrovný užitek, zato by to však stálo téměř nekonečné úsilí

¹⁰⁷⁵ pro přísnost jistoty pro skutečnou pravdivost

¹⁰⁷⁶ Za 14,5

¹⁰⁷⁷ Ž 49(50),9

¹⁰⁷⁸ L 16,29

¹⁰⁷⁹ agrestis pronunciatio neohrabaně řečeno

¹⁰⁸⁰ L 1,63

¹⁰⁸¹ J 18,31

¹⁰⁸² 1 Král (1 S) 27,1

¹⁰⁸³ Mt 6,24

¹⁰⁸⁴ in fine verborum na konci slov

¹⁰⁸⁵ Gn 38,17

ex vino condito,¹⁰⁸⁶ *dámť nápoj z vína udělaného*. *Edissem tibi decem argenti siclos*

*Melius transtulisset*¹⁰⁸⁷ *strojeného, neb dělaného jakž kopáči říkají.*

et unum baltheum,¹⁰⁸⁸ *dalt bych byl deset lotů stříbra a jedno vopdsani.*

J. B.

O liteře *ť* též dobře mluví. Hoc tamen vitii inest huic loco, (sicut fere per totum hunc librum) quod emendate seu erudite loquendi praecepta, admodum inerudite tradit, coenoso quodam ac impuro orationis genere.¹⁰⁸⁹ Dí, *pro přisnost/(115a) jistoty* že přidávána bývá litera *ť*. Nesrozumitedlně pověděl; lépe mohl a vlastněji říci *pro větší jistotu té věci*, id est, propter vehementiam quandam.¹⁰⁹⁰ Vigorem enim quendam addit verbo, affixum hoc *ť*.¹⁰⁹¹ Ale o tem nemalo napřed sem pověděl.¹⁰⁹² Příkladové kteréž sebral o tom *ť*, per ordinem partium orationis,¹⁰⁹³ pěkní sou a příhodní.

115a

I to pravda, že někdy ta litera *ť* přidaná, zavírá v sobě pronomen *tobě*.

V. Ph.

Regula de ž

Slušně a pěkně někdy litera *ž* přidává se k slovom těm kteráž sou verba imperativa a deprecativa;¹⁰⁹⁴ neb zbuzuje a silně pobízí, ješto by slovo samo bez té litery, nemohlo tak silně ani rozkazovati ani prositi.

Exemplum primi: *Hleďtež at vás žádný neoklamá*.¹⁰⁹⁵ Exemplum secundi: *Dejž jim podle skutků jejich*.¹⁰⁹⁶ Toho dle, při všech slovích prosících/(115b) v modlitbě Páně, k horlivějšímu uprošení, má vsudy *ž* přidáno býti. Jako: *Posvětiž se jméno tvé; přidiž kralovství tvé; dějž se vůle tvá*¹⁰⁹⁷ etc.

115b

J. B.

Takž podobně o liteře *ž* nezle píše u vysvětlení vlastnosti její Ale toť jest opět indecorum ac ineruditum,¹⁰⁹⁸ věc podle mého soudu nezpůsobná, aby na některých místech pořád čtyřkrat a nebo více, mělo kladeno býti. Jako v modlitbě Páně aby říkal vše s tím *ž*: *posvětiž, přijdiž, budiž, dejž, odpustiž, newodiž, zbaviž*. Přísluví jest: Co vhod (pry), dobro, mnoho, nezdravo.¹⁰⁹⁹ Koruna ne jednostejným všeka kamením drahým ozdobována bývá, ale rozličným. Amant alterna Camoenae.¹¹⁰⁰

¹⁰⁸⁶ Pis 8,2

¹⁰⁸⁷ melius transtulisset lépe by byl přeložil

¹⁰⁸⁸ 2 Král (2 S) 18,11

¹⁰⁸⁹ Hoc tamen [...] orationis genere. Na tomto místě se projevuje ten nedostatek (jako ostatně téměř v celé této knize), že podává návody ke správné a vzdělané mluvě velmi nevzdělaně, jakýmsi ohavným a nečistým stylem.

¹⁰⁹⁰ id est, propter vehementiam quandam tj. pro jisté zdůraznění

¹⁰⁹¹ Vigorem enim [...] affixum hoc *ť*. Propůjčuje totiž slovesu jakýsi odstín důrazu onen affix *ť*.

¹⁰⁹² viz fol. 34b—35a, 48b—49a, 96b—97a

¹⁰⁹³ per ordinem partium orationis v pořadí slovních druhů

¹⁰⁹⁴ verba imperativa a deprecativa slovesa s významem rozkazu a prosby

¹⁰⁹⁵ Ko 2,8

¹⁰⁹⁶ Ž 27(28), 4; toho dle proto

¹⁰⁹⁷ Mt 6,9—10

¹⁰⁹⁸ indecorum ac ineruditum nehezke a nevzdělané

¹⁰⁹⁹ srov. 311a

¹¹⁰⁰ Amant alterna Camoenae. Múzy milují střídání. (Vergilius, *Bucolica* 3, 59)

Erudite varietas plurimum delectat.¹¹⁰¹ Žádného výkladu českého v tom místě nikdy sem neviděl takového; i v těch toho hledav exemplářích, kteříž i s nákladem i s velikou bedlivostí na pergameně pěkně etc. psaní byli; čehož nesluší málo vážiti./ (116a) Nebo i Erazmus Aureum codicem,¹¹⁰² s jakous vážností, a hodně, často připomíná. A také iudicium aurium respicit hanc immoderatam repetitionem huius literae; quae non tantum radit aures, sed horridam, et minus quam decet gravem efficit orationem, ut fere omnia affectata ingrata esse solent.¹¹⁰³ Ale někteří tak laskavi časův předešlých byli na tu literu ž, že ji leckdes užívali, bez potřeby i slušnosti. Jako v Písničích,¹¹⁰⁴ kdež to slovo bylo *učině*, nesměvše syllaby přidati aby stálo *učiniž*, i říkali *učiněž*, ut maneret eius dissyllabum; sane egregie inepti erant.¹¹⁰⁵

V. Ph.

Regula de diphthongo ou¹¹⁰⁶

Ten diphthongus *ou* potřebně, pro rozumu vysvětlení v mluvení i v psání zachovati se má; aby byla differentia inter numerum singularem et numerum pluralem, in personis verborum.¹¹⁰⁷ Exemplum: *Já budu jim za Boha, a oni budou mi za lid.*¹¹⁰⁸

J. B.

Diphthongus *ou* jak jest potřebný, dobře praví. Než což napřed o témž diphthongu pověděl, hned téměř s po/(116b)čátku knížky své (vypražďňuje¹¹⁰⁹ užívání jeho na některých místech) ut supra,¹¹¹⁰ tohoť chvaliti nemohu; o čemž již prvé nemalo sem napsal.¹¹¹¹

V. Ph.

Est

Toho slova *est* nešetřili vlastně vykladači Zákona, že quando construitur cum dativo, debet exponi per *habet*.¹¹¹² Jako: *Et huic erat soror, nomine Maria, 1113 a ta měla sestru jménem Maryji; neříkej a té byla sestra. Těž: Duo debitores erant cuidam*

¹¹⁰¹ Erudite [...] delectat. Učeně: rozmanitost působí velice libě. (Srov. Phaedrus, *Fabulae Aesopiae* 2, prol. 10; Cicero, *De nat. deor.* 1, IX; přeloženo z Euripida, *Orestes* 234)

¹¹⁰² Codex aureus, minuskulní rukopis Nového zákona z 10. století, psaný zlatými písmeny

¹¹⁰³ iudicium aurium [...] ingrata esse solent. úsudek sluchu bere zřetel na nadměrné opakování této hlásky; ono totiž nejen rve uši, nýbrž činí také mluvu kostrbatou a méně důstojnou, než jaká by měla být, stejně jako vůbec všechno násilné bývá nepříjemné.

¹¹⁰⁴ českobratrský kancionál z r. 1541

¹¹⁰⁵ ut maneret [...] inepti erant. aby byla zachována dvojslabičná slova; to bylo opravdu zvlášť nevhodné.

¹¹⁰⁶ Regula de diphthongo ou Pravidlo o dvojhlásce *ou*

¹¹⁰⁷ differentia [...] in personis verborum. rozdíl mezi jednotným a množným číslem v osobách sloves.

¹¹⁰⁸ Jr 30,22; 2 K 6,16

¹¹⁰⁹ vypražďňuje odstraňuje

¹¹¹⁰ viz fol. 11a (Optát) a 64a (Philomates)

¹¹¹¹ viz fol. 12a—14a, 104b

¹¹¹² quando construitur [...] *habet*. pojí-li se se 3. pádem, má se překládat s pomocí slovesa *míti*.

¹¹¹³ L 10,39

creditori,¹¹¹⁴ nějaký věřitel měl dva dlužníky. Těž: Argentum et aurum non est mihi,¹¹¹⁵ stříbra a zlata nemám. Těž, podle nápravy Erazmovy:¹¹¹⁶ Quid mihi tecum est mulier,¹¹¹⁷ ženo co já mám s tebou činiti. Nihil tibi cum iusto illo,¹¹¹⁸ nic ty neměj činiti s tímto spravedlivým.

J. B.

O tom slovu *est* pěkně píše, a naposledy i směšně.

Neb kdo by se nezasmál z rozumných Čechů kdyby ta slova slyšel: *Ženo co já mám s tebou činiti?* Plane ridicula locutio.¹¹¹⁹ Lepší by a mnohém případnější/(117a) těm slovům místo bylo v takové té příhodě, kdyby nějaký dobrý manžel k své ženě zlostně a netrefně řekl: *Ale milá ženo což já již jedinou mám s tebou činiti, co sobě jen počtiti, ano tě žádá pěkná řeč napravití nemůž etc.?*

Podlé mého soudu, všickni tři, Philomat, Beneš, i Gzell, hodni sou, pro uvedení takového nezpůsobného těch slov vyložení, propter hanc tam ineruditam ac ineptam phrasin,¹¹²⁰ nemalého přimluvení.¹¹²¹

Hanba tě tak jaks besedařsky a jako krčemně, Zákona Páně řeči formovati, kteréž s velikou vážností, by pak i nebyly rozumíny, čteny neb slyšány býti mají.

Kdyby mutata persona¹¹²² při těch slovích takto řekl: Quid mihi cum illo? *Co já mám s nim činiti?* myslil by někdo, že hned za tím snad dís: *uprati-li jej,*¹¹²³ *či zahmati, či do šatlavy dáti etc.* Velmiť jest špatně vyrozuměl¹¹²⁴ každý z těch tří, řeči české. Mně se vidí, že by to leckdos měl snadně spatřiti, že by se na tom místě takto mělo říci: *Co mi do něho, a neb co mi po něm.* Takž i kdyby kdo říci chtěl k druhu svému nevelmi příjemnému: Quid mihi tecum est? *Co mi do tebe; a neb co mi po tobě?!*

117a

(117b)

V. Ph.

Noli

Až *noli* vlastně jest *nechtěj*, však když se postavuje cum verbo infinitivi modi,¹¹²⁵ tehdy se má exponovati za *non*. Exemplum: *noli timere* (Erasmus: *ne metuas*)¹¹²⁶ *neboj se*. *Noli scribere,*¹¹²⁷ *nepiš*. Těž in numero plurali *nolite*. *Nolite expavescere,*¹¹²⁸ *nelekejte se*. Lépe tak dís než by řekl: *nechtějte se báti, nechtěj psáti; nechtěj plakati, nechtěj se lekati.*

117b

¹¹¹⁴ L 7,41

¹¹¹⁵ Sk 3,6

¹¹¹⁶ viz fol. 4b, pozn. 30

¹¹¹⁷ J 2,4

¹¹¹⁸ Mt 27,19

¹¹¹⁹ Plane ridicula locutio. Obrat na první pohled směšný.

¹¹²⁰ propter hanc [...] phrasin pro tuto tak nevhodnou a nevzdělanou vazbu

¹¹²¹ přimluvení výtky, domluvy

¹¹²² mutata persona se změnou osoby

¹¹²³ uprati-li jej ztlouci-li jej

¹¹²⁴ vyrozuměl porozuměl

¹¹²⁵ cum verbo infinitivi modi se slovesem v neurčitém způsobu

¹¹²⁶ Mt 1,20; L 5,10 a další místa v Novém zákoně

¹¹²⁷ J 19,21

¹¹²⁸ Mk 16,6

Až by potřebí bylo, mnohá verba neb slova oznámiti, jichž vykladači Biblí české¹¹²⁹ nevlastně užívali; ale mám za to, že ti kteříž Testament nový Erazmem napravený vložili, při něm to oznámí.¹¹³⁰

Troupská phrasis- Lépe říci od *Erazma*.

Finis de verbo. ¹¹³¹

J. B.

To latinské slovo *noli* dobře tak velí vykládati. Staří říkali *nechtěj se báti*. A před naším tímto věkem užívali předkové naši, i toho slova *nerodť, nerodte*, id est *nolite*. Ale nyní již obé to z zvyku vyšlo.

118a Ten ablativus instrumenti, jež tu/(118a) Filomat položil, t. *Erazmem*, není pěkný, ad personas non quadrat.¹¹³² Dobře díš *sekerou odtal*; ale zle díš *skutek ten Krystů svatým Matoušem napsán jest*; lépe říci od *svatého Matouše* etc. O tom jinde více.¹¹³³

V. Ph.

Čtvrtá stránka Etymologi jest (jakž latiníci říkají) de adverbiiis

Mecum, tecum, nobiscum, vobiscum

Ta adverbia dvojím způsobem se exponují, jako i pronomina *me, te, nobis, vobis*. Jednou takto: *mecum se mnou, tecum s sebou, nobiscum s námi, vobiscum s vámi*. Druhé takto: *mecum s sebou, tecum s sebou, nobiscum s sebou, vobiscum s sebou*. Exempla položím per antithesin.¹¹³⁴

118b *Mecum. Vigilate mecum,*¹¹³⁵ *bďte se mnou. Arma mea non tuli mecum,*¹¹³⁶ *brani své nevezal sem s sebou.*

*Tecum. Ego tecum sum,*¹¹³⁷ *já sem s sebou.*/(118b) *Tolle tecum de felle piscis,*¹¹³⁸ *vezmi s sebou žluč ryb.*

*Nobiscum. Mane nobiscum,*¹¹³⁹ *zůstaň s námi. Tractemus nobiscum in domo Dei,*¹¹⁴⁰ *rozmlouvejme s sebou v domu Božím.*

*Vobiscum. Ego vobiscum sum,*¹¹⁴¹ *já s vámi sem. Pauperes semper habetis vobiscum,*¹¹⁴² *chudé vždycky máte s sebou.*

Obiectio¹¹⁴³

Děš-li: Nevím kdy mám exponovati ta adverbia takto, a kdy onakno? zprav se touto regulí.

¹¹²⁹ viz fol. 64a, pozn. 410

¹¹³⁰ viz fol. 62b, pozn. 393

¹¹³¹ Finis de verbo. Konec o slovese.

¹¹³² ad personas non quadrat. nehodí se k osobám.

¹¹³³ viz fol. 199b, 243b

¹¹³⁴ per antithesin s pomocí protikladu

¹¹³⁵ Mt 26,38

¹¹³⁶ 1 Král (1 S) 21,8

¹¹³⁷ Iz 41,10

¹¹³⁸ Tób 11,4

¹¹³⁹ L 24,29

¹¹⁴⁰ 2 Ezd (Neh) 6,10

¹¹⁴¹ Mt 28,20

¹¹⁴² Mt 26,11; Mk 14,7; J 12,8

¹¹⁴³ obiectio námitka

Regula

Quando verbum concordat cum adverbio in persona,¹¹⁴⁴tehdy exponuj ta adverbia každé z nich *s sebou*; quando vero verbum discordat cum adverbio in persona,¹¹⁴⁵ tehdy exponuj *mecum se mnou*, *tecum s tebou*, *nobiscum s nami*, *vobiscum s vámi*. Declaratio primi. Když dís: *Arma mea non tuli mecum*; *non tuli* jest verbum primae personae, a *mecum* adverbium, jest take primae personae, a protož *mecum* máš tu exponovati *s sebou*, ne *se mnou*. Declaratio secundi. Když dís: *Vigilate mecum*; *vigilate* jest verbum secundae personae; ale *mecum* jest adverbium primae personae; a protož máš tu exponovati *mecum se mnou*, ne *s sebou*. Jiná exempla rozvaž sobě též./

(119a) *Secum*. *Secum* jest adverbium tertiae personae utriusque numeri,¹¹⁴⁶ jako i pronomen *sui*; a dvojm způsobem se exponuje. Neb někdy in singulari numero *secum* jest *s sebou* a in plurali také *s sebou*. Někdy pak in singulari numero *secum* jest *s nim* neb *s ní*, secundum generis convenientiam;¹¹⁴⁷ a in plurali numero *s nimi*.

Exemplum de numero singulari: *Dives cum dormierit, nihil secum auferet*,¹¹⁴⁸ když bohatý usne *nic s sebou nevezme*. *Fecit duodecim ut essent secum*,¹¹⁴⁹ způsobil jich dvanact aby byli *s nim*.

Exemplum de numero plurali: *Non sumserunt oleum secum*,¹¹⁵⁰ nevzaly oleje *s sebou*. *Cum enim audirent per sua tormenta bene secum agi*,¹¹⁵¹ neb když uslyšeli že skrze jejich muky dobře se děje jim.

Aby pak věděl, kdy máš exponovati *secum s sebou*, a kdy *s nim* neb *s nimi*, zprav se touto regulí.

119a

Regula

Quando hoc adverbium *secum* cum supposito et apposito ita construitur, quod de eodem supposito dicitur et non de alio, tunc *secum* debet exponi *s sebou*; quando vero *secum* cum supposito et/(119b) apposito ita construitur, quod non de eodem sed de alio supposito dicitur, tunc *secum* debet exponi *s nim*, *s nimi*.¹¹⁵² Declaratio primi. Když dís: *Dives cum dormierit nihil auferet secum*; *dives* jest suppositum, *auferet* appositum, *secum* dicitur de supposito; a protož máš říci: *Bohatý když usne. nic neodnese s sebou*, ne *s nim*. Declaratio secundi. Když dís: *Fecit duodecim ut essent discipuli* sed de alio, nempe de Iesu; neb Jezus nezpůsobil¹¹⁵³ těch učedníků dvanacte aby oni byli *s sebou*, totiž, sami o sobě bez něho, ale proto je způsobil aby byli *s nim*, totiž aby se ho přidrželi a s nim chodili; a protož máš říci: *Způsobil jich dvanacte aby byli s nim*.

119b

¹¹⁴⁴ Regula — Quando [...] in persona Pravidlo — Shoduje-li se sloveso s adverbium v osobě

¹¹⁴⁵ quando vero [...] in persona neshoduje-li se však sloveso s adverbium v osobě

¹¹⁴⁶ adverbium tertiae personae utriusque numeri adverbium třetí osoby obojího čísla

¹¹⁴⁷ secundum generis convenientiam podle rodu

¹¹⁴⁸ Jb 27,16

¹¹⁴⁹ Mk 3,14

¹¹⁵⁰ Mt 25,3

¹¹⁵¹ Mdr 11,14

¹¹⁵² Regula — Quando [...] exponi *s nim*, *s nimi*. Pravidlo — Pojí-li se adverbium *secum* s podmětem a přísudkem tak, že se týká téhož a nikoli jiného podmětu, je třeba *secum* vyjadřovat slovy *s sebou*; pojí-li se však *secum* s podmětem a přísudkem tak, že se týká nikoli téhož, nýbrž jiného podmětu, je třeba *secum* vyjadřovat výrazy *s nim*, *s nimi*.

¹¹⁵³ nezpůsobil neustanovil

J. B.

Těch regulí jeho nehaním; jsou podobné oněm de pronominibus. Než zdá mi se, že ona jedna regula kterouž sem tam napřed napsal de pronomine, nempe de transitu actionis,¹¹⁵⁴ všecko by to zpraviti mohla, et pronomina et adverbia. Idem enim per aliquot regulas hasce dicit, quod per unam hanc regulam a me dictum est.¹¹⁵⁵

120a

(120a)

V. Ph.

Ecce

Ecce jest adverbium, někdy demonstrativum a někdy admirativum;¹¹⁵⁶ a vždy se má exponovati *hle*. Exemplum primi. Ecce locus ubi posuerunt eum,¹¹⁵⁷ *hle místo kdež ho položili*. Exemplum secundi. Ecce virgo concipiet et pariet filium,¹¹⁵⁸ *hle panna počne a porodí syna*. A protož zle exponují někteří *ecce aj*. Toho slova *aj* nemůžeš jinak lépe položiti jako v hněvě, kdyby řekl: *Aj nech mne s pokojem, aj rádímť přestaň*; což latinské slove *hem*.

J. B.

To adverbium *ecce* do češtiny vykládati velí tím slovcem *hle* náramně nezpůsobně;

O tom slovu *hle* viz jinde více, list [29b]¹¹⁵⁹

dosti toho kdyby i s těmi svými tovaryši nikdy neslychal jiných Čechův mluviti, než pastevce a hnojokyd, kteříž sobě tam po polích helekají etc. Čistší¹¹⁶⁰ krasomluvnosti překladače Nového zákona; napsal Mat<thaei> 2: *Hle mudrci od východu*,¹¹⁶¹ *hle hvězda*,¹¹⁶² *hle anděl*¹¹⁶³ etc. Item Mat<thaei> 3: *Hle otevřena nebesa*.¹¹⁶⁴ A takž všudy kde koli latinské stálo *ecce*, on *hle* položil, zachovav reguli Philomátovu,/(120b) a neb snad původem jí byv; kdož je ví který se od kterého učil. Předkové náši neříkávali *hle*, místo *hle panna počne* etc.; ale říkávali *aj* místo *aj panna počne* etc., jakž se v Zákoních neb biblích staročeských, na pergameně psaných, nalézá. Hochovská tě to věc, na všelikém místě kdež stojí latine *ecce*, český *hle* položiti; a to ještě v Zákoně Páně, kterýž ne k tomu vyložen jest do češtiny aby jej sobě toliko pohůnkové na pastvišti čtli, v něm sobě obyčejné mluvení majíce, ale více k tomu, aby v společném shromáždění lidí Boha bojících, rozličných stavův, s mnohou vážností jako nejvyššího císaře a pána všeho stvoření, vůle nebo práva, čten byl, a důstojně

120b

¹¹⁵⁴ de pronomine [...] actionis o zájmenu, a to o přecházení činnosti (srov. 80a/b)

¹¹⁵⁵ Idem enim [...] dictum est. Říká totiž několika těmito pravidly totéž, co jsem řekl já tímto jediným pravidlem.

¹¹⁵⁶ admirativum podivové, vyjadřující údiv, úžas

¹¹⁵⁷ Mk 16,6

¹¹⁵⁸ Iz 7,14

¹¹⁵⁹ srov. také fol. 265a

¹¹⁶⁰ čistší zbaven, postrádaje

¹¹⁶¹ Mt 2,1

¹¹⁶² Mt 2,9

¹¹⁶³ Mt 2,13

¹¹⁶⁴ Mt 3,16

v uších jejich vzněl. A protož překladačům výmluvností Božích, nesluší leccjakýchs, lechkých, krčemných, pastevčích etc. slov užívati, ale takových, kteráž by rozumným lidem ku pobožné vážnosti, a pilnému srdcem, toho co se mluví, pozorování sloužila, a ne k smíchu neb k vyrazení se z dobrého způsobu. Ale o tom jinde, více se píše.¹¹⁶⁵

Tež pokáraní nemalého/(121a) hoden jest Beneš, že onu řeč Pána Krysta lehkomyslnými slovy vyložil, kterouž Pán s zvláštní vážností mluvíti ráčil, když na mnohou bídnot lidskou patře, a vida lid mnohý jako ovce bez pastýře, učedníkův horlivě napomenul, prostě (pry) Pána žni, aby dělníky poslal na žeň svou.¹¹⁶⁶ Beneš vyložil: *ať vystrčí dělníky na žeň*. Ješto rozumný člověk, dobře jazyk český umějící, slyše to nemalou v mysli své překážku míti by mohl, když by mu se vlastní místo toho slova, totiž obvyklé jeho užívání v mysl vrazilo. Neb tak to slovo dobře by stálo a vlastně v řeči, kdyby něčí ženci šli do krčmy a tam pili, ku práci jíti nechtíce; hospodář jejich mohl by říci krčmářovu pacholku: Medle rci krčmářovi, ať ty mé žence vyžene ať jdou dělati; nebudou-liť chtíti, nechť je předce vystrčí (neb vystrká) po hlavě z krčmy. I pohleďž jakť se to slovo trefí k tomu místu? Tak-liž má Otec nebeský služebníky své, odněkud jako zahaleče a lenochy nechtivé vystrčiti hněvivě, aby mají-li jíti ku práci, šli a neprodlévali již více?/

(121b) Není-liž to mnohém větší škoda, takovými nezpůsobnými slovy (ne samo to jedno slovo míním, ale mnohá jim podobná slova i phrases), a nerozumným jích užíváním, Zákon Páně, Pána Krysta a jeho svatých apoštolův výmluvnosti, naprzniti?¹¹⁶⁷ nežli by té (jakž dí Filomat) vetché češtiny, někdy v slušných místech¹¹⁶⁸ užíváno bylo, pokládáním a nebo zanecháváním těch slov *bíše, stáše* etc. ale k čemu přijdou lidé, když není řádu, a když dělá co kdo chce, a potom leckdos leckohos následuje? Jako někteří, ano mnozí, Beneše a Filomáta následují, v tom v čemž ne následován, ale raději napravován býti by měl. Poněvadž poně¹¹⁶⁹ i sám on Beneš před svou smrtí, toho svého vejkladu nelibovav, nemalo v něm napravovati chtěl. A i sám sem z jeho oust nemalo o tom slyšel, obšírně s nim o těch věcech měv promluvení.¹¹⁷⁰ Dobrý jistě jeho úmysl byl, mnohém lepší nežli některých kakovilův,¹¹⁷¹ kteříž v tom Beneše následovati usilují, v čemž on sám sebe štrafoval a napraviti úmysl měl. Pro kteroužto věrnost a upřímnost, pochválení jest hoden;/

Proto sem toho tak široce tuto dotekl, že před lety, applausores někteří, et vicia praeceptorum pro virtutibus imitabant et defendebant.¹¹⁷²

/(122a) neb vždy činil a učinil což mohl, dobrý v tom příklad na sobě jiným mladším pozůstaviv. Ač kdo jest ješto by ho čacky nyní následoval.

¹¹⁶⁵ viz fol. 167b, 186b—189b, 220b—225a

¹¹⁶⁶ Mt 9,38; L 10,2

¹¹⁶⁷ naprzniti pošpiniti

¹¹⁶⁸ v slušných místech na vhodných místech

¹¹⁶⁹ poně snad

¹¹⁷⁰ srov. Blahoslavův dopis Zachariášovi Litomyšlskému, *akta jednoty bratřeké*, sv. VIII, fol. 48a—52a; přetištěn zčásti i v Hradilové a Jirečkové edici Blahoslavovy *Grammatiky české*, Vídeň 1857, s. VII—X

¹¹⁷¹ kakovilův špatných, nepovedených napodobitelů (z řec. *κακόζηλος*)

¹¹⁷² applausores někteří [...]defendebant. ctitelé někteří, i chyby učitelů napodobovali a bránili jako etnosti.

V. Ph.

Etiam

Etiam někdy jest *také*, a někdy *ano*. Exemplum primi. Exemplum tunicam noli prohibere.¹¹⁷³ *Také sukně nebraň*. Exemplum secundi. Intellexistis haec omnia? Dicunt ei: *Etiam*.¹¹⁷⁴ *Vyrozuměli ste tomu všemu? Řekli mu: Ano pane*. A protože nemáš exponovati *etiam ovšem*; neb *quidem* na svém místě jest *ovšem*. Jako: *Spiritus quidem promptus est*,¹¹⁷⁵ *duch ovšem hotov jest*.

J. B.

To slovo *etiam* dobře velí vykládati. Ač někdy v češtině, téměř tak mnoho v sobě zavírá litera *i* jako *etiam, také*. V obecném mluvení, díš-li: *Když mu koně dal přidejž mu i sedlo*, tolikéž jest jako by řekl *přidejž mu také i sedlo*; ač přidáním toho slova *také* řeč plnější se činí, et plenior et magis sonora fit oratio;¹¹⁷⁶ avšak také, i takto se mluvívá.

122b

I v tom není velmi křiv Filomát, čehož o tom slovu *quidem* napověděl, že český má vyloženo býti *ovšem*. Ač staří na tom místě užívali toho slova/(122b) *zajisté*. Jako: *Duch zajisté hotov jest*; *usitata, et non inelegans phrasis*¹¹⁷⁷ jest. Na některých místech pěkně stojí a příslušně to slovo *zajisté*; lépe nežli by řekl *ovšem*. Jako i na tom místě *Mat(thaei) 26: Duch zajisté hotov jest* etc. Ale zase také na některých místech, dobře může státi *ovšem*.

A však, jedno i druhé to slovo, jinde má své místo vlastnější nežli tu. *Utrumque affirmationem significat, proprietates tamen utriusque diversa est*.¹¹⁷⁸ Dobře díš: *zajisté pravím vám* (staří tak vykládali ta slova *amen dico vobis*); a též dobře díš: *Poněvadž větší věci dává, ovšemť* (aneb *nadto*) *v menších tě neopustí*. Také někdy to slovo *quidem* mohlo by i pominúto býti, a předce řeči české způsob byl by dobrý zachován. Jako takto: *Ille quidem veniet sed nihil efficiet, onť přijde ale nic nedovede*. A v obecném mluvení někdy i takto pěkně vzniká: *Přijdel on přijde, ale nic nedovede*; ač latíně kdyby to měl pověditi vlastně, již by musil jiného slova užiti, takto: *Etiam: ipse venturus sit, sive venerit, nihil tamen efficiet.*

123a

(123a)

V. Ph.

Non

Non jest adverbium negativum, a český slove *ne*. Exemplum: *Non quaero gloriam meam*,¹¹⁷⁹ *nehledám slávy své*. A tak se má vždy exponovati, buďto že má při sobě verbum expressum, ut supra, a neb subintellectum,¹¹⁸⁰ jako: *Propheta es tu? Et respondit, non*.¹¹⁸¹ *Si-li ty prorok? I odpověděl, ne*; jako by řekl *nejsem*. A protože nemáš exponovati *non nic* (jakož někteří tak exponovali); neb *nihil* jest *nic*. Exemplum: *Sine me nihil potestis facere*,¹¹⁸² *beze mne nic nemůžete učiniti*.

¹¹⁷³ L 6,29

¹¹⁷⁴ Mt 13,51

¹¹⁷⁵ Mt 26,41

¹¹⁷⁶ et plenior [...] oratio řeč se stává bohatší a zvučnější

¹¹⁷⁷ usitata [...] phrasis je to obvyklá a přitom velmi vkusná vazba

¹¹⁷⁸ Utrumque [...] diversa est. Obojí znamená tvrzení, avšak správné užití obojího je odlišné.

¹¹⁷⁹ J 8,50

¹¹⁸⁰ verbum [...] subintellectum sloveso vyjádřené, jak uvedeno nahoře, a neb (sloveso,) které lze vyrozumět

¹¹⁸¹ J 1,21

¹¹⁸² J 15,5

Non, slovece to, jak by mělo vlastně vyloženo býti, pověděl dobře Filomát. Ale v tom opět nevelmi dobře udělal, že zákon položil, aby tak a nejinak to slovo vždycky a na všech místech bylo vykládáno, zhaněv všecky staré vykladače, kteříž to slovece *non* někdy vykládali *ne*, a někdy *nic*. Prorsus iudicio aurium non valebat bonus ille vir.¹¹⁸³ Nesoudil toho že na některých místech, kdež v latině dobře stojí to slovece *non*, nemůž/(123b) způsobně státi české slovo *ne*, zvlášt na těch místech, kdež se *nic* nepřidává připojeného k tomu slovu za nim, ale hned virgulka¹¹⁸⁴ neb přestávka jest. Jako v tom příkladu kterýž on sám připomenul: *Si-li prorok? Odpověděl: Ne*. Velmi nepřipadně by tu bylo postaveno; podobnější by byl hlazol toho slovece kozimu bečení nežli k lidskému mluvení, zvlášt kdyby čtenář drobet protáhl tu syllabu, jakž ve čtení Zákona Páně obyčej jest nepospíchat, nemnoho by jistě rozdílné bylo od těchto syllab hlazolu *meee*, kterýžto jest zvuk kozího vřesku. Protož staří vykladači, rozumní, pobožní, a vážní muži, jiné slovo na to místo dali, totiž *nic*.

Jest se čemu podiviti, že ten dobrý muž Filomát, tak špatně češtině vyrozuměl. Takový způsob jest jeho řeči, jako těch kteříž se ve vsi mezi prostými lidmi zrodívše, a tam vychování jsouce, městské řeči způsobu i nerozumějí i neoblíbují; a svůj jazyk za pravidlo sobě položívše, jiné k tomu formovati z hlouposti usilují, za zvláštní to majíce moudrost.

Nebo, zdalíž toho slova *nic* tohoto nynějšího času se v takovémž způsobu nežívá, zvlášt v Praze a v okolních městech?/

(124a) Když někdo někoho slyše, a slov jeho nemoha cele chopiti, omýlí se, a potom z mýlky zase promluví k tomu jehož slovům zle vyrozuměl; tedy on napravuje ho odpoví: *Ba nic* etc., a přidá k tomu slov více, jimiž prvé pronesený smysl svůj připomíná. Exemplum: *A vy ste již svá vína sebrati dali? Odpoví: Ba nic* (a nebo samo *nic* dí) *já k jinému jednání jíti mám prvé, než potom k vám se dám najíti* etc. Item, našla by se také některá místa, v nichž hned nesluší toho slova *non* tak vykládati jako Filomates velí. Jako když díš: *Nonne haec est iniuria*; vyložíš-li takto: *Ne-liž to jest křivda?* kdoť srozumí co ty pravíš; ale vyložíš-li takto: *Zdalíž to není křivda*, a neb *Ale není-liž to křivda*; tuť každý Čech dobře vyrozumí tvým slovům, i mínění. A protož této Philomat<ovy> regule, ne vsudy sluší a náleží zachovávat.

Vidí mi se ještě při tom slovcí *non* dotknouti i toho. Jakož v jazyku latinském, *duae negationes faciunt affirmationem*;¹¹⁸⁵ tak podobně někdy bývá v řeči české; ale zase na některých místech, *Graecorum more, duae negativae particulae pertinaciorum negationem faciunt*.¹¹⁸⁶ Příklad: [*Ne,*] *nebylo možné; ne, neznám ho; ne, nevím kdo by byl*. Raro tamen ita loqui;¹¹⁸⁷ více takto: *Neboj se, nic není zlého*;/(124b) *nic nevidí jako slepý; nic nemá již; aú však nic není, vidíš-li*.

Tohoto nešetřiv Mistr Proxenus, v Praxtyce na rok 1559¹¹⁸⁸ o zemi české vypravuje napsal: *Nebylo by divu že by vši Germanie ten tyran se nezmocnil*; takto měl říci: *Nebylo by divu kdyby se ten tyran vši říše zmocnil*.

¹¹⁸³ Prorsus [...] ille vir. Onen dobrý muž naprosto nevynikal úsudkem sluchu.

¹¹⁸⁴ virgulka šikmá interpunkční čárka / , popřípadě ,

¹¹⁸⁵ duae negationes faciunt affirmationem dva zápory dávají klad

¹¹⁸⁶ Graecorum more [...] negationem faciunt. jako u Řeků, činí dvě záporné částice zápor výraznějším. (V řečtině se totiž v jistých případech dají hromadit negativní partikule, aniž vzniká klad.)

¹¹⁸⁷ Raro [...] loqui Ale tak se mluví zřídka

¹¹⁸⁸ viz fol. 73b, pozn. 518

V. Ph.

Ut

Ut adverbium někdy jest (a to nejvíce) *aby*. Exemplum: Unde ememus panes ut manducent ii?¹¹⁸⁹ *Odkud koupíme chleba aby jedli ti to?* Někdy *jakž*. Exem<plum>: Ut cessavit loqui dixit ad Simonem,¹¹⁹⁰ *jakž přestal mluvití řekl k Šimonovi*. Někdy *jako*. Exemplum: Non sunt inventi tales de universis, ut Daniel, Hananias, Misahel et Azarias,¹¹⁹¹ *nejsou nalezeni takoví ze všech, jako Danyel, Hananyáš, Mizael a Azaryáš*. Někdy *že*. Exemplum: Impleverant ambas naves ita ut mergerentur,¹¹⁹² *naplnili obě lodí, tak že se potopovaly*.

J. B.

De adverbio *ut* bene scripsit; quod addam aut vituperem, non habeo.^{1193/}

125a

(125a)

V. Ph.

Utique

Utique někdy jest *jistě*. Exemplum: Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me.¹¹⁹⁴ *Byť Bůh otec váš byl, jistě byste mne milovali*. Někdy *ano*. Exemplum: Creditis que hoc possum facere vobis? Dicunt ei, utique Domine.¹¹⁹⁵ *Věříte-li že mohu to učiniti vám? Řekli mu, ano Pane*. Nevlastně exponovali, kteříž *utique ovšem* na takových místech kladli.

J. B.

Utique český vykladá *jistě* a neb *ano*. Není zle; ale také i to není zle, někdy na některých místech vyložiti *ovšem*.

Ano někdy eleganter exponi potest per circumlocutionem,¹¹⁹⁶ jako takto: Diligeretis utique me si gloriam mundi et opes speraretis;¹¹⁹⁷ *takž jest: Milovali byste vy mne, kdybyšte se ode mne slávy světa a zboží nadáli etc.*

Že on dí, nevlastně, pry, exponovali etc., není křiv; ale sluší věděti toto, že *jakž* vlastnosti, tak také slušnosti a ozdobnosti v řeči, šetřeno býti má; nebo *kdyby samé* vlastnosti všudy šetřino býti mělo, příšlíná jazyku (*jakž* českému / (125b) tak i jiným) ujma státi by se musila.

125b

V. Ph.

Nonne

To adverbium otázky *nonne*, t. *zda-liž*, pro coniunctione expletiva¹¹⁹⁸ *tamen* vykladači v biblí mylně vykladali. Jako: Nonne publicani hoc faciunt?¹¹⁹⁹ *Zda-liž*

1189 J 6,5

1190 L 5,4

1191 Da 1,6

1192 L 5,7

1193 De adverbio [...] non habeo.

O adverbii *ut* napsal dobře; nemám co hanět ani co doplnit.

1194 J 8,42

1195 Mt 9,28

1196 eleganter [...] per circumlocutionem je možno vkusně vyjádřit opisem

1197 srov. J 8,42

1198 pro coniunctione expletiva jako expletivní (tj. vyplňovací, doplňovací) spojku

1200 Mt 5,46

toho celní neb mejtní nečiní; ne však též mejtní činí. Opět, Nonne stultam fecit Deus sapientiam mundi huius?¹²⁰⁰ *Zdaliž blaznivě nečinil Bůh moudrosti světa tohoto?*

J. B.

Nonne dobře vyložil *zdaliž*. V tom však že vykladačům biblí mylku připisuje, sám se mejlí; nerozuměje že schemata orationis¹²⁰¹ mohou se měniti, totiž z způsobu otazujícího¹²⁰² že může snadně, a někdy i bez škody, prostý potvrzující¹²⁰³ učiněn býti. Jako takto, když dís: *Zdaliž nečinil Bůh blaznivě moudrosti světa?* Tolikéž dís proměně způsob: *Však učinil Bůh blaznivou moudrost toho světa.* Utrumque est affirmativum;¹²⁰⁴ ač jeden jest pěknější způsob nežli druhý; jako by jeden kůň prostě osedlal, a na druhý kůň dal sedlo s pochvami.^{1205/}

(126a)

V. Ph.

Tunc, tehdy, teda neb tedy

Mezi *tehdy* a *teda* neb *tedy*, mnozí rozdílu nemají. Ale ty věz, že *tehdy* jest adverbium temporis,¹²⁰⁶ latíně *tunc*; a oznamuje ten čas v kterémž se nětco stalo aneb má státi. Neb když dís *tehdy*, jest rovně též jak by řekl *toho času*. Exemplum: Filius hominis venturus est in gloria Patris sui cum angelis suis, et tunc reddet unicuique secundum opus eius.¹²⁰⁷ *Syn člověka přijíti má v slávě Otce svého s anjely svými, a tehdyt odplatí jednomu každému vedlé skutků jeho.* *Tehdy* rozuměj: toho času když přijde Krystus. Tež: Cúm exaltaveritis filium hominis, tunc cognosceitis quòd ego sim.¹²⁰⁸ *Když povejšíte syna člověka, tehdy poznáte že já sem.* *Tehdy*, to jest toho času poznáte když povejšíte. A to ještě světleji se ukazuje, když vedlé *tunc* stává *nunc*. Exemplum: Bene mihi erat tunc magis quàm nunc,¹²⁰⁹ *dobře mi bylo tehdy, víc než nyní.*

Ale *teda* neb *tedy*, jest coniunctio potestatis rationalis, illativa consequentiae;¹²¹⁰ latíně slove *ergo*; neb / (126b) přináší to co by mělo vyjítí z něčeho. Exemplum. Quid ergo baptizas si tu non es Christus?¹²¹¹ *Proč teda křtíš poněvadž ty nejsi Krystus?* Hle z těch slov *poněvadž ty nejsi Krystus* vyšlo (jakožto z hodné příčiny) slovo to *proč křtíš*, kteréžto slovo přinesla slušně ta coniunctio *teda*. Tež: Reddite ergo quae sunt caesaris caesari, et quae sunt Dei Deo;¹²¹² když Židé Pánu Krystu ukázali groš, a pověděli že na něm obraz císařů jest, i odpověděl jim k tomu Jezus: *Dejtež tedy což jest císařovo císaři, a což jest Božího Bohu.*

126a

126b

J. B.

O těch slovích *tedy* a *tehdy*, ač dobře mluví, však přidati toto mi se vidí k tomu. I. Že to slovo když jest adverbium temporis, má míti *h* v prostředku, takto:

¹²⁰⁰ I K 1,20

¹²⁰¹ schemata orationis řečnické figury

¹²⁰² z způsobu otazujícího z interrogativního (tázacího) větného modu

¹²⁰³ (způsob) potvrzující enunciativní (oznamovací) větný modus

¹²⁰⁴ utrumque est affirmativum obojí je potvrzující (tj. oznamovací)

¹²⁰⁵ s pochvami s falérami, medailóny, kovovými ozdobami

¹²⁰⁶ adverbium temporis příslovce času

¹²⁰⁷ Mt 16,27

¹²⁰⁸ J 8,28

¹²⁰⁹ Oz 2,7

¹²¹⁰ coniunctio [...] consequentiae spojka rozumné možnosti, uvádějící důsledek

¹²¹¹ J 1,25

¹²¹² Mt 22,21

*tehdyt uzří Syna člověka*¹²¹³ = v ten čas uzříf. Když jest pak coniunctio, má kladeno býti bez *h* takto: *Dejtež tedy což jest císařova císaři* etc.

II. Že to slovo *teda* zavrženo býti má, neb jest zkaženě; dosti na těch předních dvou jest, *tedy a tehdy*. Toho slova *teda* nežívají než sedláci aneb jiní jim podobní.

127a

(127a)

V. Ph.

Pátá stránka Etymologí, jest (jakž latiníci říkají) de participio

De participio praesentis temporis¹²¹⁴

Participium praesentis temporis, v latině jednostejnou má terminací, neb se vždy skonává na *ns*, jako *amans, docens, legens*; ale v českém jazyku jeho terminatio jest rozličná. Neb někdy se skonává na *a*, jako *řka*; někdy na *d*, jako *přišed*; někdy na *e*, jako *sedě*, někdy na *v*, jako *vstav*, a taková všeliká terminací, jen mužskému pohlaví náleží; ženskému nesluší než *i*: jako *řkuci, přišedši, seděci, vstavši*.

Exempla položím per antithesin.

Řka. Docebat eos dicens,¹²¹⁵ *učil je řka*.

Řkuci. Misit ad eum vxor eius dicens,¹²¹⁶ *poslala k němu manželka jeho řkuci*.

Přišed. Veniens in patriam suam docebat,¹²¹⁷ *přišed do vlasti své učil*./

(127b) Přišedši. Veniens ad virum dixit ei,¹²¹⁸ *přišedši k muži řekla mu*.

Sedě. Sedens docebat eos,¹²¹⁹ *sedě učil je*.

Seděci. Quae etiam sedens secus pedes Domini audiebat verbum illius,¹²²⁰ *kteřáž také seděci u noh Páně poslouchala slova jeho*.

Vstav. Surgens Petrus occurrit,¹²²¹ *vstav Petr běžel*.

Vstavši. Concepit mulier, et surgens abiit,¹²²² *počala žena, a vstavši odešla*.

Nota

A věděti máš, že tu terminací má genus faemininum in omnibus casibus singularibus. In plurali numero¹²²³ mužom a ženám jest terminatio jednostejná; krom toho, že muži mají in accusativo *e*, ale ženy mají *i*.

J. B.

Quae dixit de expositione participii praesentis temporis quòd terminatur in *ns*, bona sunt. Ea vero quae pauca dixit de terminationibus casuum in participio, melius discerentur ex integris formis declinationum.¹²²⁴

¹²¹³ Mk 13,26

¹²¹⁴ De participio praesentis temporis O participiu (přišedši) přítomném

¹²¹⁵ Mt 5,2

¹²¹⁶ Mt 27,19

¹²¹⁷ Mt 13,54

¹²¹⁸ Sd 13,11

¹²¹⁹ J 8,2

¹²²⁰ L 10,39

¹²²¹ L 24,12

¹²²² Gn 38,18

¹²²³ genus faemininum [...] In plurali numero rod ženský ve všech pádech jednotného čísla. V množném čísle

¹²²⁴ Quae dixit [...] declinationum. To, co řekl o vyjadřování participia přítomného, které končí na *-ns*, je dobré. Ale to málo, co řekl o koncovkách pádů participií, by se dalo naučit lépe, kdyby se podaly tvary celého skloňování.

Nechžt doložím přitom tohoto, že ta některá participia *ns*, jako *videns*, *docens* etc., dvojnásobem mohou býti vykládána. (128a) Někdy takto: *videns vida*; *docens uče*; *ascendens vstupuje* etc.

A někdy takto: *videns viděv*; *docens učiv*; *ascendens vstoupiv*. Rozdíl pak mezi těmi slovy *vstoupiv* a *vstoupě* tento jest, že ta participia *vstoupě*, *uče*, *vida* etc. a jiná k nim podobná, jsou temporis praesentis; ale *vstoupiv*, *učiv*, *viděv* etc. a jiná takováž, praeteriti temporis sou. A v tomž jest bohatší jazyk český nežli latinský. K čemuž příleži i to, že opět ta oboje participia mohou dvojnásobně vykládána býti, iuxta discrimen sexus.¹²²⁵ Nebo můžeš a máš říci, *ona vstoupěci* a nebo *vstoupivši*, *on vstoupě* neb *vstoupiv*. Než žet v tom mnozí z Čechů a ovšem z Moravců bloudí; až i ti kteříž se sobě uměli býti zdadí, domnívajíce se že jednostejně touto regulí při všech těch participi<ích> se zpraví; t. že mohou říci *svrhev*, *vyvedev*, anebo jakž někteří křepčiti ohtí, *vztahv*, *vyvedv*; inepta paragoge,¹²²⁶ daleko lépe tu sluší apocope,¹²²⁷ totiž říci *vztah*, *vyved*, *sněd*; o čemž jinde více se poví.¹²²⁸

V. Ph.

De participio in *rus*¹²²⁹

Participium které se skonává na *rus*, *ra*, *rum* (jako *facturus*, *factura*, *facturum*) nemůže se exponovati jinak slušně než/(128b) circumlocutive,¹²³⁰ skrze to slovo *debeo*, *debes*, *debet* etc., *mám*, *máš*, *má* etc. Exemplum: *Quae facturus est Deus ostendit*,¹²³¹ *co má Bůh učiniti okázal*, ne *co Bůh učiní*. *Ipsae sciebat quid esset facturus*,¹²³² *on věděl co by měl činiti*, ne *co učiní*.

J. B.

Participia in *rus*, netoliko se mohou exponovati (jakž on dí) s přidáním toho slova *má*, ale též i s přidáním toho slova *chce* nebo *bude*. Jako: *Co má Bůh učiniti okázal*; též dobře díš *Co chce Bůh učiniti okázal*; a též *Co bude Bůh činiti okázal* etc. Avšak ne vše se všudy trefí, ale někde jedno, jinde druhé neb i třetí nejpěknější vzní. Sed haec usus docebit.¹²³³

V. Ph.

De participio in *dus*¹²³⁴

Též také exponuje se to participium kteréž se skonává na *dus*, *da*, *dum*, jako *faciendus*, *facienda*, *faciendum*. Ono první active, ale toto passive. Exemp<lum>: *Donec veniat qui mittendus est*,¹²³⁵ *až přijde ten jenž poslán býti má*.

¹²²⁵ iuxta discrimen sexus podle rozdílnosti gramatického rodu

¹²²⁶ inepta paragoge nejapná paragoga
paragoga spočívá v přidání hlásky nebo slabiky na konec slova

¹²²⁷ apocope apokopa, tj. vypuštění hlásky nebo slabiky na konci slova

¹²²⁸ o paragoge viz fol. 262a—263b, zejm. 263a/b; o apokopě viz fol. 263b—265b, zejm. 264b

¹²²⁹ De participio in *rus* O participiu zakončeném na *-rus* (tj. *-urus*)

¹²³⁰ circumlocutive opisem

¹²³¹ Gn 41,25

¹²³² J 6,6

¹²³³ Sed haec usus docebit. Ale o tom (každého) poučí úzus.

¹²³⁴ De participio in *dus* O participiu zakončeném na *-dus* (tj. *-ndus*)

¹²³⁵ Gn 49,10

J. B.

De participio in *dus*, dobře napsal.

V. Ph./

129a

(129a)

De participio in *tus, sus, xus*¹²³⁶

Při expozici toho participium kteréž se skonává na *tus* neb *sus* neb *xus* (jako *factus, caesus, complexus*) nesnáze žádné není; neb beze všech voloků prostě se exponuje passive. Exemplum: Verbum caro factum est,¹²³⁷ *Slovo tělem učiněno jest*.

Tu škodně chybil. Lépe jest říci *Slovo tělo učiněno*, nebo *tělem est casus instrumenti*,¹²⁴⁰ jako by řekl *mečem* etc. Ale o tom již napřed.¹²⁴¹

Ter virgis caesus sum,¹²³⁸ *tříkrát mečlemi mrskán sem*. Quem cum complexus esset ait illis,¹²³⁹ *kteréhož když objal, řekl jim*.

Ta tři participia, *rus, tus, dus*, kterak se mají exponovati hle v jednom důvodu to uhledáš, neb sou pospolku utěšeně složená takto: Quid est quod fuit? Ipsum quod

I tu chybil. Viz níže jak a v čem?¹²⁴²

futurum est. Quid est quod factum est? Ipsum quod faciendum est.¹²⁴³ To český takto exponuj: *Co jest ještě bylo? To což býti má. Co jest ještě učiněno jest? To což učiněno býti má*.

Regula

Věděti máš, že ta participia kteréž vycházejí na *tus, sus, xus*, když sou deponentalia¹²⁴⁴ (jako *locutus, natus, ortus*) mají se exponovati takto: *mluvil, narodil, vyšel*. Neb nemáš říci *mluven jest, narozen jest, vyšlo jest*; jako říkáš *factus est, učiněn jest*. Exemplum: Locutus est Dominus ad Mosen,¹²⁴⁵ *mluvil Pán k Mozesovi*. Natus est vobis salvator mundi,¹²⁴⁶ *narodil se/(129b) vám spasitel světa*. Ortus est sol,¹²⁴⁷ *vyšlo*

129b

Nebylo by proti vlastnosti řeči české, byť i řekl někdo *dnes jest vám narozen*.

slunce. Pakli sou participia communia¹²⁴⁸ (jako *osculatus, criminatus*) tehdy se mají

¹²³⁶ De participio in *tus, sus, xus* O participiu zakončeném na *-tus, -sus, -xus*

¹²³⁷ J 1,14

¹²³⁸ 2 K 11,25

¹²³⁹ Mk 9,35

¹²⁴⁰ *tělem est casus instrumenti* *tělem* je instrumentál (7. pád)

¹²⁴¹ viz fol. 67a—68a

¹²⁴² viz fol. 130b a násl.

¹²⁴³ Kaz 1,9

¹²⁴⁴ deponentalia deponentní participia, tj. pasívní participia s významem aktivním

¹²⁴⁵ Ex 6,2; 13,1

¹²⁴⁶ L 2,11

¹²⁴⁷ Ž 103(104),22

¹²⁴⁸ participia communia participia obourodá

exponovati dvojím způsobem, totiž active i passive. Exemplum primi. Et osculatus est eum,¹²⁴⁹ a *políbil ho*. Exemplum secundi. Iustitia et Pax osculatae sunt,¹²⁵⁰ *Spravedlivost a Pokoj políbili se*.

Regula

Item věděti máš, že participia nemají se vždy exponovati vedlé své přísné postavy,¹²⁵¹ ale slovy rozvázanými; aby snáz mohlo býti vypraveno to což zdá se býti

Inerudita locutio.¹²⁵² Velmi zlý Čech byl ten dobrý muž Filomát.

zmatečno. Neb jest regula grammaticalis¹²⁵³ o tom, že participia praesentis temporis resolvuntur per pronomen *qui, quae, quod*. Ut *amans* = *qui amat*.¹²⁵⁴ A protož; Invenerunt eum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos, et interrogantem eos;¹²⁵⁵ takto máš exponovati: *Nalezli ho an v chrámě sedí* (otevřeněji než by řekl *sedícího*) *vprostřed doctorův, a poslouchá jich* (ne *poslouchajícího jich*) *a otazuje jich* (ne *otazujícího jich*). Též: Ego Dominus et non est alter, formans lucem et creans tenebras, faciens pacem et creans malum;¹²⁵⁶ lépe díš: *Já Pán a není jiného, jenž činím světlo a tvořuji tmy, jenž činím pokoj a tvořuji zlé*; nežli by řekl *čině světlo a tvoře tmy*,/(130a) *čině pokoj a tvoře zlé*.

Ego diligentes me diligo,¹²⁵⁷ *já miluji ty kteří mne milují*. Quare non respicis super iniqua agentes?¹²⁵⁸ *Proč nepatříš na ty kteříž nepravě činí?* Audiente omni populo dixit discipulis suis,¹²⁵⁹ *když slyšel všecken lid řekl učedníkům svým*. Accepto pane gratias egit,¹²⁶⁰ *když vzal chléb díky činil* etc.

130a

Regula

Všeoka participia kdyžkoli jinú significací na sebe berou nad svou přirozenú, tehdy nominaliter¹²⁶¹ se exponovati mají, a sou nomina ne participia. Exemplum: Sapiens mulier aedificat domum,¹²⁶² *múdrá žena staví dům*. Odisti facta Nicolaitarum,¹²⁶³ *nenávidíš skutků Mikulášníkův*. Ipsiis factura sumus,¹²⁶⁴ *jeho sme stvořeni*. Cúm vidisset Cham verenda patris sui esse nudata nunciavit duobus fratribus suis,¹²⁶⁵ *když uzřel Cham hanbu otce svého obnaženú, pověděl dvoum bratrom svým*.

¹²⁴⁹ Mk 14,45; L 15,20

¹²⁵⁰ Ž 84(85),11

¹²⁵¹ vedlé své přísné postavy přesně podle své podoby; srov. 131b

¹²⁵² inerudita locutio nevzdělaný obrat

¹²⁵³ regula grammaticalis mluvnické pravidlo

¹²⁵⁴ participia praesentis [...] qui amat. participia přítomná lze odstranit použitím zájmena *qui, quae, quod* (který, která, které). Jako *milující* = který miluje.

¹²⁵⁵ L 2,46

¹²⁵⁶ Iz 45,6—7

¹²⁵⁷ Pť 8,17

¹²⁵⁸ Abk 1,13

¹²⁵⁹ L 20,45

¹²⁶⁰ L 22,19

¹²⁶¹ nominaliter jmenně, jako jména

¹²⁶² Pť 14,1

¹²⁶³ Zj 2,6

¹²⁶⁴ Ef 2,10

¹²⁶⁵ Gn 9,22

Item. Quando participia propria significationem habentia, construuntur cum nominibus substantivis, tunc fiunt nomina non participia.¹²⁶⁶ Exemplum: Unus est altissimus creator omnipotens, et rex potens, et metuendus nimis, sedens super thronum et dominans Deus,¹²⁶⁷ *jeden jest nejvyšší stvořitel všeho všemohoucí.*/(130b) *král mocný a hrozný příliš, sedě na stolici své a panující Bůh.* Kdež všemohoucí a mocný a hrozný a panující sou nomina ne participia; ale sedě tu zůstává participium.

Tak také máš exponovati: Factus sum aes sonans aut cymbalum tinniens,¹²⁶⁸ *učiněn sem jako měď zvučící neb zvonec znějící.* Neb kdyby byla participia, musil by je exponovati participialiter:¹²⁶⁹ *měď zvuče, a zvonec zněje;* jakož též omnipotens všemoha, potens moha, a dominans panuje.

J. B.

O těch nezle praví kteráž se skonávají na *tus, sus, xus*; kromě tu chybil drobet, při ukazání příkladův. Nebo to slovo *cum complexus esset* non est participium proprie sed verbum,¹²⁷⁰ a český dobře se vyloží *když byl objal*; ale kdyby mělo býti participium, takto mělo státi: *quem complexus ait*, český *kteříhož objav řekl*. O těch jež na *rus, tus, dus* se skonávají, příklad dal nezle.

Ale že to slovo *facere* tu vyložil *učiniti*, vidí mi se při té příčině dotknouti i tohoto, že to slovo dvojnásobně se vykládati může. Někdy *facere* jest *učiniti*, a někdy *činiti*, protož i toho šetřiti dobré jest, aby vlastnost jazyka českého i v tom nebyla zanedbána. Toho kdyby byl šetřil Filomat když řekl: *to což učiněno býti má*, byl by radše položil *činěno* než *učiněno* a vlastnější by bylo./(131a) Ač mohl by někdo říci, to slovo *efficere* sluší vykládati *učiniti*; to pak slovo *facere* má býti vykládáno *činiti*, ale i to nemůž vždycky státi. Neb na mnohých místech slovo to *efficere* má vykládáno býti *vykonati* neb *dokonati*, a neb *vyvesti, dovesti, přivesti* etc. *Efficiam hoc, dovedu toho.* *Poteris ne hoc efficere, Budeš-liž to moci vykonati a neb budeš-liž moci toho dovesti* etc. *Cicero* dí: *Feci igitur atque effeci ut pluris me faceret, učinil sem, neb způsobil sem to, a dovedl sem toho* (vel *a již sem to vykonal*) *že mne sobě více musí vážiti.*

Zatím předložil Filomat tři regule de participiis. K první toto dím, že ta participia o nichž tuto praví, kteráž mají za sebou připojené k sobě to slovo *est*, jako *locutus est, natus est* etc., již nejsou vlastně participia (čehož příčiny latinská grammatyka vypravuje, dlouho by bylo tím se tuto zanepražďňovati) ale jsou verba; čehož sem prve již dotekl. Protož verba tak mají býti exponována jakž na verba sluší. Jako takto: *natus est narodil se*; a neb jakž prvé přidávali expletivam particulam,¹²⁷¹ *nonnunquam et ociose adeoque et viciose*¹²⁷² *narodil se jest.* *Locutus est mluvil aneb mluvil jest.* Než kdyby/(131b) neměla taková slova přidaného toho slova *est*, tedy jiný způsob u vykládání jich zachován býti by měl. Příklad: *Aufugit, severissime eis antea locutus, utekl prvé jim velmi přísne mluvit.* Item: *Et reversus, statim est mortuus*,¹²⁷³ *a navrátil se ihned umřel.* *Osculatus eum benedixit ei*,¹²⁷⁴ *políbiv ho*

¹²⁶⁶ Item. Quando [...] non participia. Dále. Pojí-li se participia, která mají vlastní význam, s podstatnými jmény, stávají se (přídavnými) jmény a ztrácejí charakter participií.

¹²⁶⁷ Sír 1,8

¹²⁶⁸ 1 K 13,1

¹²⁶⁹ participialiter participiálně, jako přechodníky

¹²⁷⁰ non est [...] sed verbum není participium ve vlastním slova smyslu, nýbrž sloveso

¹²⁷¹ expletivam particulam vyplňovací částici

¹²⁷² nonnunquam [...] viciose někdy i rozvěkle a docela i chybně

¹²⁷³ 2 Král (2 S) 10,18

¹²⁷⁴ 2 Král (2 S) 19,39

požehnání jemu dal. Ale když dř *osculatus est eum*, tuť jest, non participii facies sed verbi;¹²⁷⁵ protoť to vyložíš prostě tak: *polbil ho*, a nebo cum pleonasmo¹²⁷⁶ (čehoť já sic nechválím) *polbil jest ho*.

Druhá regule můž státi na některých místech; kromě že ji neuměle a nezpůsobnými slovy vypsal, a protoť i nesrozumitedlně. Nebo, jaká sou to slova: *vedlé své přísné postavy?* Omnino ineruditus stylus et inepta locutio, nec proprie neque eleganter loquitur; omnia incuria quadam conspersa sunt in hoc libello, ac si data opera ineptiret.¹²⁷⁷ Tato pak regule kdyby měla všudy státi tak jakž on chce, nempe ut non uteremur participiis in nostra lingua, participia latinae linguae exponentes; non ridiculi solum, sed stulti prorsus essemus. An non esset enim hoc stultissimum (ut veterum verbis et sententia utar) dicere id per plura ineleganter, quod dici potest per pauciora eleganter?¹²⁷⁸ Toť by bylo pravě češtinu chuditi, loupiti a kaziti. Učí nás aby chom ta slova *Accepto pane*/(132a) *gratias egit*, takto vykladali per resolutionem: *Když vzal chleb, díky činil*. Tuším že se styděl za hojnost a ušlechtilost slov jazyku českého, a neť jemu nerozuměl; jakoť bojím se že tak bylo s stránky.¹²⁷⁹ Ale někteří, což Beneš neb Filomátes řekl, vše požřeli,¹²⁸⁰ tanquam oraculum ex tripode přijavše,¹²⁸¹ na zkázu svého vlastního jazyka. Hanba.

Nejsem proti tomu, aby neměla někdy, týž týž¹²⁸² na slušném místě resolutio¹²⁸³ udělána býti, *grata est enim varietas*,¹²⁸⁴ ano někde melius exprimuntur latina, mutato vestitu orationis,¹²⁸⁵ čehoť příkladův nemalo jest, in nostra Novi testamenti versione.¹²⁸⁶ Jedno místo viz *Luo<ae> 5a: A když to učinili, zahrnuli etc.*¹²⁸⁷ Podle řeckých slov měl by i mohl by říci *a učinivše to etc.* Ale mnohem vlastněji i pěkněji, significantius et subtilius¹²⁸⁸ dř: *a když to učinili etc.* Huius rei causas describere, et prolixum et nimis subtile alicui videretur.¹²⁸⁹ Ale i tuť potřebí umění a soudu, ne in resolvendo rusticitatem ac imperitiam sapias;¹²⁹⁰ jako se tak Filomatovi přihodilo, tu hned při té reguli milé, když tato slova vykládal: *Audiente omni populo dixit*

¹²⁷⁵ non participii facies sed verbi nebudeš to považovat za participium, nýbrž za sloveso

¹²⁷⁶ cum pleonasmo s pleonasmem (nadbytečným výrazem)

¹²⁷⁷ Omnino [...] ineptiret. Naprosto nevzdělaný styl a nejapný obrat, (autor) nemluví správně ani vkusně; všechno v této knížce je zpřeházeno s jakousi nedbalostí, jako by při práci třeštil.

¹²⁷⁸ nempe [...] eleganter? totiž aby chom v našem jazyce při překladu latinských participií neužívali přičestí, byli bychom nejen směšní, ale i dočista hloupi. Cožpak by snad nebylo nesmírně hloupé (abych užil rčení starých) říkat nepěkně mnoha slovy to, co lze říci pěkně menším počtem slov?

¹²⁷⁹ s stránky zčásti

¹²⁸⁰ požřeli spolkli

¹²⁸¹ tanquam oraculum ex tripode jakoby věštbu z trojnožky

¹²⁸² týž týž tu a tam, občas

¹²⁸³ resolutio uvolnění, licence

¹²⁸⁴ grata est enim varietas rozmanitost je totiž příjemná (srov. fol. 115b)

¹²⁸⁵ melius [...] orationis lépe se vyjádří latinské vazby tím, že se změní jejich vnější háv

¹²⁸⁶ in nostra Novi testamenti versione v našem překladu Nového zákona (srov. fol. 103b, pozn. 942)

¹²⁸⁷ L 5,6

¹²⁸⁸ significantius et subtilius s plnějším smyslem a přesněji

¹²⁸⁹ Huius rei [...] videretur. Popisovat příčiny toho by se snad někomu zdálo jak zdlouhavé, tak i příliš zevrubné.

¹²⁹⁰ ne in resolvendo [...] sapias aby u tebe nebyla při odstraňování (participiální vazby) patrná neohrabanost a nezkušenost

discipulis suis,¹²⁹¹ když slyšel všecken lid řekl; jako by latině bylo *cúm audisset*. Velmi nevlastně, nepěkně, a nespůsobně vyloženo, ex bonis latinis mala bohemica fecit.¹²⁹²

132b Staří lépe vykládali takto: *A když posloucháše* (t. řečí jeho prvních) *vešken lid*. A takř podobně i Beneš vyložil těmito slovy: *A když vešken lid poslouchal* (t. řečí kteréhž Pán k mistrům mluvil). A v poslední Pražské biblí:¹²⁹³ *A když poslouchal veškeren lid*./ (132b) Licet hac formula non admodum proprie exprimitur participii significatio, sed tamen decenter designatur perseverantia actionis, nempe auditionis; quasi diceretur ita: Cum vero populus totus diligenter auscultasset disputationem Christi et Iudaeorum, tum Christus ad suos discipulos dixit palam et manifeste, ita ut omnes audirent sermonem eius.¹²⁹⁴ Ale naodpor pěkně dříš, Jan 5: *křešičiho*¹²⁹⁵ = an hřeší. Item: caenantibus eis,¹²⁹⁶ *když oni večeřeli*. *Dělatko ano kvllí* = kvllíci. Nebo taková podobně místa, kdež latinské participium nemůž český slušně býti vyloženo, někdy per circumlocutionem seu periphrasin elegantem,¹²⁹⁷ velmi příjemně takto vykládávali i staří. Jako: Audiente toto populo maledixit ei, česky: *zlořečil mu přede vším lidem*, a nebo *zlořečil mu ano to slyšt všecken lid*. Percussit eum spectante cuncto populo, *bil ho ano na to všecken lid hledt*, a nebo *před očima všeho lidu* etc., *ano mne nic nelitují*. Verum huius modi quaedam locutiones, iam non nihil obsolescunt; quaedam tamen adhuc in usu sunt.¹²⁹⁸ Jako i ten příklad od Filomáta přivedený, dobrý jest: in templo sedentem, *an sedt v chrámě*; mnohém pěkněji tak vzní resolutum, nežli by řekl *sedičiho*. Takž podobně Mat<thaei> 26: *sedičiho, an sedt*.¹²⁹⁹ Mar<ci> 1: *pouštějící, ani pouštějt*.¹³⁰⁰

133a Tohoto ještě nechať dotknú. Jsou nekterá místa v nichž latinská participia/(133a) českými, netoliko nemohou trefně, ale hned nemají vykládána býti; ač staří vykládávali některé. Jako: caenantibus eis accepit Iesus panem,¹³⁰¹ vyložíš-li vlastně: *večeřejícím jim vzal Ježíš chleab*, velmi bude nezpůsobno; a někdo by mohl mysliti, že pán Ježíš těm kteréhž večeřeli, učedníkům svým, vzal, t. odnesl neb někam schoval chleab, aby neměli co jísti. Tu lépe jest říci: *když pak oni večeřeli vzal Ježíš chleab* etc. Protož bedlivý vykladač, musí ne tak tuze býti přivázan k slovům et ad phrases jazyku toho z něhož vykládá ale o to pracovatí, aby podlé vlastnosti jazyku do něhož překládá, tak dobře a vlastně, a můž-li byti, et eleganter, jakž jest v tom jazyku z něhož vykládá, položil. Ale o tom níže nětco více povím.¹³⁰²

Třetí regule dosti dobrá jest. Než že rozkládaje ji položil to slovo mezi jinými: *dvoum*,¹³⁰³ jako též i jinde na několika místech; moha říci pěkně a obvykle *dvěma*.

¹²⁹¹ L 20,45

¹²⁹² ex bonis [...] fecit. z dobré latinské věty udělal špatnou českou. (srov.: *ex Graecis bonis Latinas fecit non bonas*, Terentius, *Eunuchus* 8)

¹²⁹³ v tzv. Melantrichově biblí z r. 1556/57; viz fol. 103b, pozn.

¹²⁹⁴ Licet haec formula [...] sermonem eius. Ačkoli se touto formulí nevyjadřuje příliš přesně význam participia, přece se jí přiměřeně naznačuje setrvalost děje, totiž naslouchání; jako kdybychom řekli takto: když pak všecken lid bedlivě naslouchal Kristově rozpravě se Židy, Kristus promluvil ke svým učedníkům veřejně a zřetelně, aby všichni jeho řeč slyšeli.

¹²⁹⁵ 1 J 5,16

¹²⁹⁶ Mt 26,26

¹²⁹⁷ per circumlocutionem seu periphrasin elegantem pěkným opisem neboli perifrází

¹²⁹⁸ Verum [...] in usu sunt. Ovšem některé takovoto obraty již poněkud zastarávají, ale některých se přece dosud užívá.

¹²⁹⁹ Mt 26,64

¹³⁰⁰ Mk 1,16

¹³⁰¹ Mt 26,26

¹³⁰² viz fol. 318a—319a

¹³⁰³ viz fol. 130a

Ale o tom již *prvé satis disputavi*.¹³⁰⁴

Ta participia *panující, všemohúci*, tak jest že transeunt in naturam nominum:¹³⁰⁵ avšak i v takovéž tvárnosti často také bývají a předce zůstávají participia, nec transeunt in nomina.¹³⁰⁶ Jako: *Slavná královna mohuci* (totiž *mohši, mohuc* etc.) *vše setřítí a pomordovati*,/(133b) *avšak městu odpustila. Medenice*¹³⁰⁷ *znějci* (t. když zněla, nebo svým zvukem) *dítě přestrašila*.

Ale o tom netřeba šifiti; neb v latínské grammatyce položená regula de participiis,¹³⁰⁸ to snadně může zpravit; ubi ostenditur, quibus modis participia degenerant vel transeunt in nomina.¹³⁰⁹

Jsou některá participia, jichž nevždycky a nepojednou každý čtenář poznati může býti participia, ale domnívá se že jsou nomina, pro podobnost jednoho k druhému; jako toto slovo *proměněná, a proměněna jest*. Ale *tať* samým akcentem, t. tím štrejčkem na poslední syllabě znamenána býti mohou a mají. Dobře diš: *Tvář jeho proměněna jest*, t. proměnila se. Item: *Stojí proměněna všecka*. Item: *Pěkná byvši líbila se, proměněná již se nelíbí*, t. když jest proměněna. Ale tu již participia transeunt in naturam nominum ut supra.¹³¹⁰ Item: *Vyplynula voda z jeho boku*. Item: *Krev z Krystova boku vyplynulá obmývá hřtšné lidi*.

Než při některých slovích jsou světlí rozdílové. Jako: *uveden, uvedený, pověšen, povešený* etc.

Latínská forma tato k tomu jest velmi podobna: *mutata mente dixit: maje již mysl proměněnou (a neb proměniv mysl svou) i fekl*. *Mutata est mens, proměněna jest mysl*. *Ipsius mens mutata aliud faciet quam heri pollicebatur*,/(134a) *mysl jeho proměněná* (t. proměněna jsuci) *jiné učiní nežli to co věra sliboval*. Viž těch slov způsob položený v Velikém kancionálu, v písni Chvalmež Boha velebného etc.¹³¹¹ u verši¹³¹² 6, 7 a 8.¹³¹³

I tohoto mi se nevidělo tak mlčením pominouti, pro samo výstrahy dání mladším. Někteří Čechové překřepčují,¹³¹⁴ chtěíce podlé starých, dávno obvyklých form mluvití, a k hojnosti i vlastnosti řeči české se navraceti, i uvodí zase některé způsoby nepřijemné, jichž někdy staří užívali, ante exultam linguam nostram.¹³¹⁵

Jako, říkajíce neb písíce raději *příšedv, protrhv* (Hájek v předmluvě na Minuci leta

¹³⁰⁴ *satis disputavi*. promluvil jsem dost. viz fol. 73a—74b

¹³⁰⁵ transeunt in naturam nominum stávají se jmény, dostávají charakter jmen

¹³⁰⁶ nec transeunt in nomina a nestávají se jmény

¹³⁰⁷ *medenice* měděná nádoba, mísa, umývadlo

¹³⁰⁸ srov. Donatus, *Ars minor, De participio*

¹³⁰⁹ ubi ostenditur [...] in nomina. kde se ukazuje, jak participia ztrácejí svůj charakter nebo se stávají jmény.

¹³¹⁰ participia transeunt [...] ut supra. participia se stávají jmény, jak (bylo řečeno) nahoře

¹³¹¹ *píseň Chvalmež Boha velebného, jenž vydal Syna svého* je v bratrském kancionálu z r. 1541 na C 7—8, v Kancionálu šamotulském na E 1

¹³¹² u verši ve sloce, ve strofě

¹³¹³ znění podle bratrského kancionálu z r. 1541:

(6) *Bit ukrutně veden smutně / z města nesl kříž na sobě / hlava zbita ostrým trním / vešken ve krvi zbrocen / tvář jeho se proměnila / smutná ve slzách byla.*

(7) *Na kříži když byl pověšen / octem žlučí napajen / hlasem velikým zavola / s pláčem se obětoval / v uzkostech duši poručil / Otcí skonav vypustil.*

(8) *Ostrým kopím dal proklati / srdce života svého / krev a voda vyplynula / z jeho boku svatého / hřiechův naších k obmývaní / k dokonání spasenie.*

¹³¹⁴ překřepčují přehánějí

¹³¹⁵ ante exultam linguam nostram dříve než byl náš jazyk kultivován

1560).¹³¹⁶ V poslední Pražské biblí¹³¹⁷ Lucae 5: *vstahv ruku*.¹³¹⁸ Beneš lépe položil *vstah*: sed idem Math(aei) 8 *vstahl*.¹³¹⁹ verbum posuit pro participio,¹³²⁰ ačkoli vlastně by se tak mohlo říci, ale i neobyčejně a nezvykle, a k vyloučení toho neb vyřknutí čtenáři příliš nesnadně. Nebo té litery zadní *v* nesnadně se může bez neslušnosti čacky dotknouti;¹³²¹ a nebude-li jí patrné dotčení v zvuku, tedy vlastnost participium toho, pro kterouž *v* litera se přidává, přijde v nic./(134b) Někteří místo toho kladou, ne všudy případně, imo nonnulli valde inepte, faemininum participium¹³²² *vztahši, protrhši*. Non est haec enallage generum, in quavis voce usitata; opineretur certe aliquis, id non per figuram sed per ignorantiam aut ignaviam fieri.¹³²³

Jiní pak málo lépe činí nežli první, neslušnost nesličností štemflující,¹³²⁴ takto: když by měli říci *protrhv* (vložíce mezi ty dvě consonantes vocalem *e*, quo facilius efferi utraque litera auctis syllabis possit)¹³²⁵ řkou neb napíší *protrhev, přišedev*; ač ne bez příkladu starých Čechův, jako i onino první; at non omnis antiquitas imitanda est;¹³²⁶ o čemž nuper dixi¹³²⁷ na listu [128a], a více povím při figurě řečené epenthesis,¹³²⁸ zvlášť při tom slovu *vstahv a vzhledv*.^{1329/}

134b

135a

(135a)

V. Ph.

Šestá stranka Etymologí jest (jakž latinšci říkají)
de coniunctione¹³³⁰

Et

Ta coniunctio *et* dvojm způsobem se exponuje. Někdy *et* jest *a*. Exemplum: In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum,¹³³¹ *V počátku bylo Slovo, a Slovo bylo u Boha, a Bůh byl Slovo*.

Někdy pak *et* jest *i*, cum fit per modum alicuius illationis sive conclusionis.¹³³² Exemplum: Interrogabo vos et ego unum sermonem, quem si dixeritis mihi, et ego vobis dicam in qua potestate haec faoio.¹³³³ *Otází i já vás na jednu řeč, kterouž povíte-li mi, i já vám povím v které moci to činitm*.

¹³¹⁶ nedochovaná *Mínuci a pranostyka Doktora Thadeáše Hájka z Hájku k létu Páně M. D.LX.*
Praha (Melantrich) 1559

¹³¹⁷ v Melantrichově biblí; viz fol. 103b, pozn. 937

¹³¹⁸ L 5,13

¹³¹⁹ Mt 8,3

¹³²⁰ verbum posuit pro participio postavil sloveso místo participia

¹³²¹ bez neslušnosti čacky dotknouti bez nesnázi pěkně vyslovit

¹³²² imo [...] participium a někteří dokonoe velmi nevhodně přechodník v ženakém rodě

¹³²³ Non est [...] ignaviam fieri. To není enallage (záměna) gramatiokého rodu, již by bylo lze užít u kteréhokoli slova; zajisté by se někdo domníval, že nejde o figuru, nýbrž o neznalost a nedbalost.

¹³²⁴ štemflující posilující, doplňující

¹³²⁵ quo facilius [...] possit aby se rozmnožením počtu slabik obě hlásky snadněji vyslovovaly

¹³²⁶ at non [...] imitanda est nelze však napodobovat každý starobylý způsob

¹³²⁷ nuper dixi před chvílí jsem pověděl

¹³²⁸ správně má být *apocope*

¹³²⁹ viz fol. 264b

¹³³⁰ de coniunctione o spojee

¹³³¹ J 1,1

¹³³² cum fit [...] conclusionis. má-li funkci nějakého uvádění nebo uzavírání.

¹³³³ Mt 21,24

J. B.

De coniunctione *et* dobře napsal. Avšak přidám toto, že v některých místech, mnohým zdá se nebyti rozdílu mezi *a* a mezi *i*. Jako když díš *vzkříšen a oslaven*,¹³³⁴ a neb *vzkříšen i oslaven*; (135b) postavíš-li *a*, tedy jest tento rozum jako by řekl: Při Pánu toto dvě se stalo divné a slavné: 1. že jest vzkříšen, 2. že jest oslaven; ale postavíš-li *i*, bude jiný rozum, totiž tento jako by řekl: Vzkříšen jest Pán náš (a potom přidáš jako by teprv na to zpomenul a přidati také chtěl i to) i oslaven, netoliko hle vzkříšen ale i oslaven k tomu. Ale na toto při té příčině sluší popatřiti, že jakž latiníci to slove řecké *καί* dvojím obyčejem vykládají, jak se jim kdy případněji vidí; jako: *et dixit, dixitque*; takž my podobně toho slova *et*, a tolikéž druhého, totiž *que*, máme dvůj výklad. Někdy díme *i řekl*; jindy *a řekl*; a někde ještě, ad vitandam tautologiam,¹³³⁵ můžeme pěkněji říci: *tedy řekl mu*. Řekové mají také pěkné slove k tomu, nám velmi podobné, nam *et radicales literae sunt eadem*,¹³³⁶ totiž *ῥότε, tedy*. Latiníci mají k tomu také své slove vlastní *tunc*, ale není pěkné velmi; a také učení lidé in hac significatione, když significat¹³³⁷ *tedy*, nebrzy¹³³⁸ ho užívají; než ještě spíše k tomu, ut significaret¹³³⁹ *tehdy*. Mezi tím pak jaký by byl rozdíl, pověděl sem napřed.^{1340/}

135b

(136a)

V. Ph.

At

Nejvíce se běře za *a*. Exemplum: At ille respondens ait,¹³⁴¹ *a on odpovídaje řekl*. Někdy se pak běře za *ale*. Exemplum: At ubi venit fides, iam non sumus sub paedagogo,¹³⁴² *ale když přišla víra již nejsme pod pěstounem*.

136a

J. B.

Coniunctionem *at*, aliquando dicit per *a*, aliquando per *ale* exponi.¹³⁴³ Pravda jest. A však také takto může, s přidáním toho slove *pak*, i vlastněji i plněji to zpraveno býti. Jako: At ille respondens ait, *on pak odpovídaje řekl*. At ubi venit fides, *ale když pak přišla víra*. Protož někdy samo *ale*, někdy samé *pak* státi může, a někdy obé; a na některých místech *a* položeno býti můž. Sed opus est hic iudicio et diligentia, sicut et in aliis, satis minutis rebus.¹³⁴⁴

V. Ph.

Vel

Vel někdy se běře za *neb*. Exemplum: Adhibe tecum unum vel duos,¹³⁴⁵ *přijmi k sobě jednoho neb dva*. Někdy za *aspoň*. Exemplum: Ut vel fimbriam vestimenti

¹³³⁴ srov. 1 Pt 1,21

¹³³⁵ ad vitandam tautologiam abychom se vyhnuli tautologii

¹³³⁶ nam et radicales literae sunt eadem neboť jsou totožné i kmenové hlásky

¹³³⁷ in hac significatione, když significat v tomto významu, když znamená

¹³³⁸ nebrzy zřídka

¹³³⁹ ut significaret aby znamenalo

¹³⁴⁰ viz fol. 126a/b

¹³⁴¹ Mt 15,13; 17,11

¹³⁴² Ga 3,25

¹³⁴³ Coniunctionem *at* [...] exponi. O spojce *at* říká, že se někdy vyjadřuje pomocí *a*, někdy pomocí *ale*.

¹³⁴⁴ Sed opus [...] rebus. Ale je třeba soudnosti a pečlivosti stejně jako v jiných, poněkud jemnějších záležitostech.

¹³⁴⁵ Mt 18,16

eius/(136b) tangerent,¹³⁴⁶ *aby aspoň podolka roucha jeho se dotkli*. Někdy za *také*. Exemplum: Quae ab eis secreto fiunt, turpe est vel dicere,¹³⁴⁷ *Co se od nich tejně děje, mrzko jest také pověditi*.

J. B.

I o tom slovcí *vel* nezle píše. Než na těch místech kdež je on český vykládá *také*, jakš improprie et inerudite¹³⁴⁸ vzní: Turpe est vel dicere, *mrzko jest také pověditi*. Latinských slov a toho místa jest tento rozum: Což činí ti bezbožníci, netoliko jest ohavné k spatření, ale jmenovati to, neb promluviti o tom, mrzko jest; a protož slušněji by takto vyložil ta slova: *mrzko jest hned mluviti o tom*, a nebo *mrzko jest i jmenovati to*, neb *praviti o tom*. Jiný příklad. Scribam patri tuo, ne tibi vel unum nummum amplius mittat, *napsil otcí tvému, ať by hned ani jednoho peníze více neposílal*; incompte diceres¹³⁴⁹ *aby také jednoho peníze více neposílal*. Ut vel fimbriam vestimenti eius tangerent, *aby se třebaš jen podolku roucha jeho dotekli*; (a nebo cum periphrasi ac complemento)¹³⁵⁰ *aby se, nemůže-li více byti, jedné aspoň podolka roucha jeho dotkli*. Mnozí na tom místě užívají toho slova *jen* místo toho *jedné*; sedláci pak/(137a) místy na Moravě říkají *jednom*, ale to jest obtusum et rude, ac plane agreste loquendi genus.¹³⁵¹ Maličké jest to slovece *vel*, a však v řeči latinské když se ho náležitě užívá velmi řeč ozdobuje. Takž podobně některá ta maličká slova, i českou řeč velmi okrašlují, když se jich na slušných místech užívá, stkvělou řeč činí jako nějaké perličky; a zase, když se neslušně pokládají, velmi ohyždují řeč.

A nechať i tohoto doložím. Mezi těmi dvěma slovcí *neb* a *nebo* tento vlastní rozdíl měl byti: aby to slovece latinské *vel* bylo vykládáno *neb*. Příklad toho: lignum vel arbor, *dřevo neb strom*. Ta pak latinská slova *quia*, *enim*, *quoniam* mohou býti vykládána tím slovem *nebo*. Však euphonia někdy přinutí, aby jedno za druhé položeno býti musilo. Jako Mat<thaei> 18: *Přijmi jednoho neb dva*;¹³⁵² ut vitares collisionem consonantium *b—d*,¹³⁵³ lépe psati *nebo dva*. Též Mat<thaei> 18: *a nebo bezrukému*;¹³⁵⁴ měl by říci *a neb*, ale byla by hiulca oratio,¹³⁵⁵ vznělo by tak jako by řekl *a ne bezrukému*, aut consonans *b* gemina, pronunciationem ineptam faceret.¹³⁵⁶

V. Ph.

Sive

Někdy jest *buďto*. Exemplum: sive per vitam sive per mortem,¹³⁵⁷ *buďto skrze život buďto skrze smrt*. Někdy *aneb*./(137b) Exemplum: Vade ad dextram sive ad sinistram,¹³⁵⁸ *jdi na pravici a neb na levici*.

¹³⁴⁶ Mt 14,36; Mk 6,56

¹³⁴⁷ Ef 5,12

¹³⁴⁸ improprie et inerudite nenáležité a neobratně

¹³⁴⁹ incompte diceres neuměle bys řekl

¹³⁵⁰ cum periphrasi ac complemento s opisem a doplněním

¹³⁵¹ obtusum [...] genus. sprosté a hrubé a je to přímo křupanská mluva.

¹³⁵² Mt 18,16

¹³⁵³ ut vitares [...] *b—d* aby ses vyhnul shluku souhlásek *b—d*

¹³⁵⁴ Mt 18,8

¹³⁵⁵ hiulca oratio nesouvislá řeč

¹³⁵⁶ aut consonans [...] faceret. anebo zdvojená souhláska *b* činila by výslovnost nepěknou.

¹³⁵⁷ Fp 1,20

¹³⁵⁸ 2 Král (2 S) 2,21

Sive netoliko se může vyložit *buďto*, ale také někdy *buď*. *Sive mors sive vita, buď smrt neb život.*

Přítom vidí mi se hodné dotknouti slov těch dvou *neb, nebo*, item s přidáním *t, nebt, neboť*. Dvojím obyčejem se těch slov užívá; nebo někdy jsou potestatis disiunctivae.¹³⁵⁹ Jako když díš: *Neboť bude dobře a nebo zle*. Item: *Dej mi zlaté nebo tovary* etc. Někdy pak sunt potestatis causalis.¹³⁶⁰ Jako: *Jdi pryč nebo já tě nechci déle trpěti*.

Tu by mohl někdo říci: Proč by to nebylo rozděleno? Totiž aby jedno bylo disiunctivum,¹³⁶¹ a druhé causale,¹³⁶² a potom by se to více nemátlo? Odpo(věd): Lépe jest bez toho rozdílu, pro tu příčinu, neb i v jednom i v druhém obojího toho slova potřebí jest. Jsou některá místa, ješto netrefně stálo by to slovo *nebo*, a když bez *o* napíšeš nebo díš *neb*, tedy pěkněji a hláze vzní; čemuž ti snadně rozumějí i povolí, kteříž písničky/(138a) skladají bedlivě. Příklad toho. Když díš *neb* napíšeš: *neb písmo svědčí*, erit oratio cum haec pronunciareris hiulca,¹³⁶³ nesnadně i *b*, i za ním stojící *p* vyřkneš sine quodam hiatu.¹³⁶⁴ Beneš, Mat(thaei) 2: *neb budoucí věc*¹³⁶⁵ etc.

Ale díš-li *nebo písmo*, procedet oratio leniter,¹³⁶⁶ pěkně povlovně každá syllaba jedna za druhou půjde. A též nazpět, díš-li: *nebo o tom lidé mluví*, nevelmi snadně těch dvou *o* zvuku, podlé sebe bez nesličnosti postavíš; protož lépe jest říci: *neb o tom lidé* etc., atque hac ratione nullus erit asper literarum concursus et nulla vastitas.¹³⁶⁷

Takž při druhém způsobu, scilicet disiunctivo,¹³⁶⁸ díš-li *sedlák neb pán*, nepěkně vzní; lépe říci *sedlák nebo pán*. Et contra,¹³⁶⁹ zle díš *nebo on nebo já*; protož rci *neb on nebo já* etc. Toho sluší i při některých jiných slovích šetřiti, kdež chce způsobně, hladce a příjemně, sine hiatu aut asperitate,¹³⁷⁰ mluvití nebo psati. Ač v obecném mluvení a i v běžném psání, kdož toho má vždycky ušetřiti? Ale v čackých¹³⁷¹ věcech, a zvlášt v písniích neb jakých kolí rytmiích,¹³⁷² nemělo by toho býti zanedbáváno./

(138b)

V. Ph.

Alioqui, alioquin

Alioqui neb *alioquin* jest *sic*. Exemplum: *Alioquin filii vestri immundi essent*,¹³⁷³ *sic by synové váši nečistí byli*. A protož mnozí zle exponují *alioqui* jinak; neb *aliter* jest jinak. Exemplum: *Ne aliter docerent*,¹³⁷⁴ *aby jinak neučili*.

¹³⁵⁹ jsou potestatis disiunctivae mají rozlučovací platnost

¹³⁶⁰ sunt potestatis causalis mají důvodovou (příčinnou) platnost

¹³⁶¹ disiunctivum rozlučovací

¹³⁶² causale důvodové (příčinné)

¹³⁶³ erit oratio [...] hiulca když je vysloviš, bude řeč nesouvislá

¹³⁶⁴ sine quodam hiatu bez jakéhokoli hiátu

¹³⁶⁵ Mt 2,13 v Optátově překladu Nového zákona; srov. fol. 4b, pozn. 30

¹³⁶⁶ procedet oratio leniter řeč bude postupovat povlovně

¹³⁶⁷ atque hac ratione [...] nulla vastitas. nastane tak nepříjemný shluk hlásek ani pauza.

¹³⁶⁸ scilicet disiunctivo totiž rozlučovacím

¹³⁶⁹ et contra a naopak

¹³⁷⁰ sine hiatu aut asperitate bez hiátu a kostrbatosti

¹³⁷¹ v čackých v ušlechtilých

¹³⁷² V 16. století se proti rytům, tj. básním rýmovaným, stavěly do protikladu písňe (carmina), tj. básně časoměrné; srov. J. Blahoslav, *Musica, Příkladkové*, fol. 91b (zde viz fol. 106b, pozn. 976).

¹³⁷³ I K 7,14

¹³⁷⁴ I Tm 1,3

J. B.

Alioquin někdy dobře se (jakž on dí) exponuje *sic*. Ale někdy také může k tomu *sic* přidáno býti, ut plenior et vividior imo et cultior oratio efficiatur,¹³⁷⁵ *jinak*. Jako: *Sic jinak synové vaši* etc.

V. Ph.

Quia

Quia někdy jest *neb.* Exemplum: Exi a me Domine quia homo peccator sum,¹³⁷⁶ *odejdi ode mne Pane, neb člověk hříšný sem*. Někdy *quia* jest *že*. Exemplum: Scitis quia post biduum pascha sit,¹³⁷⁷ *víte že po dvou dnech svatek jiti Páně bývá*.

Autem

Autem někdy jest *ale*. Exemplum: Spiritus quidem promptus est caro autem infirma.¹³⁷⁸ *Duch ovšem hotov jest ale tělo nemocné*. Někdy *pak*. Exemplum: Videns/
140a (140a)¹³⁷⁹ autem turbas ascendit in montem,¹³⁸⁰ *vida pak zástupy vstoupil na hůru*. Někdy *a*: jakož máš Matth<aei> 1¹³⁸¹ toho *autem* mnoho, kteréž máš tu exponovati *a*.

J. B.

Vykládání toho slova *autem* troje býti praví, dobře; by jen vykladač rozuměl, kdy kterého způsobu užívati má; neboť by i v tom veliký spletek¹³⁸² mohl býti, a řeči ohava.¹³⁸³

V. Ph.

Quippe

Quippe někdy se exponuje *quia certe*, t. *neb jistě*. Exemplum: Educ vires qui venerunt ad te et ingressi sunt domum tuam, exploratores quippe sunt.¹³⁸⁴ *Vyved muže ty kteříž přišli k tobě a vešli do domu tvého, neb jistě špehěři jsou*. Tak také Erat quippe magnus valde¹³⁸⁵ máš exponovati: *Neb jistě byl velmi veliký*.

Někdy *pak* bere se toliko za *neb*. Exemplum: Amen quippe dico vobis,¹³⁸⁶ *neb amen pravím vám* et accipitur ibi *quippe* pro *enim*.¹³⁸⁷

140b (140b)

J. B.

Quippe, latínského slova nevelmi pěkné, také nevelmi pěkně vyložil *neb jistě*. *Speculatores quippe sunt* dosti dobře se může vyložiti takto: *Neboť sou špehěři*. Erat quippe

¹³⁷⁵ ut plenior [...] efficiatur aby se řeč stala bohatší, živější, ba i ozdobnější

¹³⁷⁶ L 5,8

¹³⁷⁷ Mt 26,2

¹³⁷⁸ Mt 26,41

¹³⁷⁹ při číslování vynecháno v rukopise číslo listu 139

¹³⁸⁰ Mt 5,1

¹³⁸¹ Matth. 1 1. kapitola evangelia svatého Matouše

¹³⁸² spletek zmatek, mýlka

¹³⁸³ ohava zkažení, zohyzdění

¹³⁸⁴ Joz 2,3

¹³⁸⁵ Mk 16,4

¹³⁸⁶ Mt 5,18

¹³⁸⁷ et accipitur [...] enim. a bere se tu quippe místo enim.

magnus, nebo veliký byl. Staří tu přidávali *jest a jsou*, často bezpotřebně, a neozdobovali tím řeči, jako i některými jinými pleonazmy.

Aniž také Filomát vlastně vyložil *neb jistě*; nebo to slovo *quippe* nemá tak mnoho v sobě jako ta česká slova dvě, spolu složená, totiž *nebl jistě*; est enim in istis verbis non simplex asseveratio, jako v tom slovu *quippe*, sed admodum vehemens, fere cum quadam iuramenti specie.¹³⁸⁸ Jako, kdyby řekl v prudkém unáhlení nějakému lotru: *Jdi pryč neb jistě neudíním jinak než ťel tě zablm neujdeš-lš.*

V. Ph.

Ergo

Ergo trojím obyčejem se exponuje. Někdy *ergo* jest *protož*. Exemplum: Corripiam ergo illum et dimittam,¹³⁸⁹ *protož potreskci ho a propustím*. Někdy *pak*. Exemplum: Cum sublevasset ergo oculos Iesus,¹³⁹⁰(141a) *když pak pozdvihl oči Jezus*. Někdy *tedy*. Exemplum: Ergo liberi sunt filii,¹³⁹¹ *tedy svobodní sou synové?*

141a

Quidem

Quidem když koli po sobě mívá *autem* neb *vero* neb *sed* neb *tamen* neb *veruntamen* neb *porro*, tehdy má se exponovati *ovšem*. Exemplum: Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.¹³⁹² *Duch ovšem hotov jest, ale tělo nemocné*. Alius quidem sic, alius vero sic.¹³⁹³ *Jiný ovšem takto, ale jiný takto*. Non omnes quidem dormiemus, omnes tamen immutabimur.¹³⁹⁴ *Nevšickni ovšem zemřeme, ale všickni se proměníme*.

Durior, imo inepta locutio. Primum dupla litera ff in utraque voce, sonum non elegantem efficit. Ad haec, elisionem vocalis, aut hiatum admittas oportet, propter vocales concurrentes *ckni, ov*. Quanto pulchrius, venustius, et sonore dixisset *všickni zajisté* etc.¹³⁹⁵

Když *pak quidem* mívá před sebou negationem *ne, nec, non*, tehdy se má exponovati *neque*. Exemplum: Si fuerit vir bonus, non cadet ne unus quidem capillus eius in terram.¹³⁹⁶ *Bude-liť muž dobrý, nespadneť z něho ani vlas na zemi*. Exemplum

I lépe i pěkněji byl by vyložil takto: *Bude-liť dobrý muž, nespadneť zajisté z něho ani jeden vlas na zemi, aneb nespadneť jistě z něho*.

secundi. Non relinquemus de viris qui cum eo sunt, ne unum quidem.¹³⁹⁷ *Nezůstavíme z mužů těch kteří s ním sou, ani jednoho*. Exemplum tertii. Si non vultum regis Iosaphat

¹³⁸⁸ est enim [...] specie. v těchto slovech není totiž jen prosté tvrzení [...], ale tvrzení velmi naléhavé, téměř něco jako jakási přísaha.

¹³⁸⁹ L 23,22

¹³⁹⁰ J 6,5

¹³⁹¹ Mt 17,26

¹³⁹² Mt 26,41

¹³⁹³ 1 K 7,7

¹³⁹⁴ 1 K 15,51

¹³⁹⁵ Durior [...] *zajisté* etc. Dosti tvrdý, ba nepěkný obrat. Předně zdvojená litera *ff* v obou slovech zní nevkusně. A k tomu je nezbytné, aby se dopustil buď střetnutí samohlásek, nebo hiátu, protože se setkávají hlásky *-ckni + ov-*. Oč krásněji a půvabněji a přitom zvukně by byl řekl *všickni zajisté* atd.

¹³⁹⁶ 3 Král (1 Kr) 1,52

¹³⁹⁷ 2 Král (2 S) 17,12

erubescerem, non attendissem/(141b) quidem te, neque respexissem.¹³⁹⁸ *Bycht se nestydl oblčkej krále Jozafata, aniž bych tebe šetřil ani na tě pohleděl.* Jinak nad to, jakžkoli *quidem* se postavuje, exponovati se má *jisté*, ne *zajisté*; neb *pro certo* jest *zajisté*. Exemplum: Est et aliud malum quod vidi sub sole, et quidem frequens apud homines.¹³⁹⁹ *Jestit i jiné zlé kteréž sem viděl pod sluncem, a jisté časté u lidí.*

J. B.

To slovo *quidem* může na některých místech vykládáno býti *ovšem*. Ale na těch místech od Filomáta připomenutých, lépe a vlastněji vzni to slovo *zajisté*, et est iam usitatum.¹⁴⁰⁰ Jako: *Duch zajisté hotov jest*. Ač kdyby nebylo propter gravitatem theologicam¹⁴⁰¹ (jž sio ani Filomat ani Beneš s Gzellem nešetřili) mohla by ta latinská slova *Spiritus quidem promptus est* etc. vyložena býti: *Ač jest koli duch hotov, ale však tělo nemocné* etc. Item: *Ne všicknit ovšem zemřeme, ale však všickni se změníme* etc. a nebo (ještě všedněji a obyčejněji, ale však ne tak, jakž na ta slova ducha Páně sluší, vážně): *Nu takt jest, ne všicknit zemřeme, ale však všicknit se změníme* etc./

142a

(142a) Toho pak slova českého *ovšem* kde jest vlastní místo, ukáží příkladem takto: *Poněvadž si ty nad ním nesvítězil, ovšemť já mdlejší jemu nic neučiním*. Item: *Poněvadž jest on, tak mocný muž, toho nedovedl, ovšemť (a nebo nadtoť) já špatnější nic nesvedu*. Item: *Poněvadž v zimě bývá tam dosti teplot, ovšemť v létě chladno není*.

Latině to slovo mohlo by býti vyloženo *multo magis*, a neb *multo minus*;¹⁴⁰² neb se k obému dobře treffí etc. ut supra.

Místo toho 4 Regum 3,¹⁴⁰³ pěkněji takto vyloženo byti může: *Bycht nešanoval oblčkej krále Jozafata, tebet bych jisté nešetřil (ba) ani (bych) na tě pohleděl*. Nebo to slovo *jisté* velmi slušně může místo slova toho *ovšem* položeno býti. Jako: *Nevyhrám-liť já, ty jisté nevyhráš*. Atque in hoc loco particula haec est expletiva et adverbium affirmantis.¹⁴⁰⁴

To pak slovo *zajisté*, kdyby toliko tu mělo od vykladačů užíváno byti kdež by latíně stálo *pro certo*, musilo by konečně zavrženo býti. Nebo dobří latiníci toho slova *pro certo* (in hac quidem significatione)¹⁴⁰⁵ velmi zřídka užívají. A kdož z Čechů toho slova také v tom způsobu užívá (jakž Filomates učí),/(142b) aby řekl *mějž to za jisté*, t. ne za nějakou báseň¹⁴⁰⁶ ale za jistou věc? Ne tak by mělo vyloženo býti slovo to *pro certo* do češtiny; neb se neříká tak: *za jisté* etc., ale *zajisto*. Verum non est pulchra phrasis, imo prorsus rustica.¹⁴⁰⁷ A protož toho slova, podlé starého zvyku užívati sluší, a touto regulí Filomatovou nic sobě nepřekážeti. Nebo jakož u latiníků to slovece *quidem* jest postpositiva particula,¹⁴⁰⁸ tak také i u nás to slovece *zajisté* postponitur tantum in hac significatione.¹⁴⁰⁹ Avšak příčinou proměny, ad evitandam

142b

¹³⁹⁸ 4 Král (2 Kr) 3,14

¹³⁹⁹ Kaz 6,1

¹⁴⁰⁰ et est iam usitatum. a vešlo již do užívání.

¹⁴⁰¹ propter gravitatem theologicam kvůli teologické důstojnosti

¹⁴⁰² *multo magis* [...] *multo minus* mnohem více [...] mnohem méně

¹⁴⁰³ 4 Regum 3 3. kapitola 4. Knihy královské

¹⁴⁰⁴ Atque in hoc loco [...] affirmantis. Avšak na tomto místě má tato částice funkci doplňovací a je adverbium potvrzování.

¹⁴⁰⁵ in hac quidem significatione totiž v tomto významu

¹⁴⁰⁶ báseň smyšlenku, bajku

¹⁴⁰⁷ Verum non est [...] rustica. To však není pěkný, nýbrž veskrze neohrabaný obrat.

¹⁴⁰⁸ postpositiva particula částice postpozitivní (kladená za slovo)

¹⁴⁰⁹ postponitur [...] significatione. klade se za své slovo pouze v tomto významu.

satietatem,¹⁴¹⁰ někdy může i toho slova *ovšem* užito slušně byti. U Řekův též jest postpositivum *μὲν*. Až někdy i na tom místě kdež místo *μὲν* stojí *δέ*, předce se latíně vykládá *quidem*.

Doložím ještě o tom slovu *zajisté*. Est vox haec expletiva, affirmationem quandam retinens, etiam in istis locis ubi pro expletiva ponitur.¹⁴¹¹ Jako příklad: *Vímel zajisté že Bůh hříchů lidem odpouští, ale nám odpustu-li?* etc.

V. Ph.

Siquidem

Siquidem jest *neb*. Exemplum: Confregit serpentem Ezechias aeneum quem fecerat Moses, siquidem usque ad illud tempus filii/(143a) Israhel adolebant ei incensum.¹⁴¹² *Ezechyáš stroskotal hada měděnného kteréhož byl udělal Mozes, neb až do toho času kadili a obětovali mu synové Izrahelští.*

143a

J. B.

Siquidem může někdy také a velmi případně, vyloženo býti i *poněvadž*, a někdy, jakž dí Filomat, *nebo*.

V. Ph.

Quando *quidem*, a *quoniam* *quidem*, jedno jako druhé se vykládá *poněvadž*.

Si

Si coniunctionem někteří zle exponují *až*; *neb* *quavis*, *quamquam* a *licet* jest *ač*. Exemplum primi: Ut dimittas populo tuo, *quamvis* peccatori,¹⁴¹³ *aby odpustil lidu svému, ač hříšnému*. Non invenit paenitentiae locum, *quanquam* cum lachrimis inquisisset eum.¹⁴¹⁴ *Nenalezl místa pokání ač s slzami hledal ho*. Licet haec feceritis, tamen adhuc ex vobis expetam ultionem.¹⁴¹⁵ *Ač ste to učinili, však ještě pomstím se nad vámi*.

Si rozličně se exponuje. *Neb* někdy *si* jest *poněvadž*. Exemplum: Si me persecuti sunt, et vos persequentur.¹⁴¹⁶ *Poněvadž mně se protivili i vám se protiviti budou*. Někdy *si* exponuje se *jestli*. Exemplum:/(143b) Si vis potes me mundare,¹⁴¹⁷ *chceš-li můžeš mne očistiti*; někteří říkají *jestliže chceš*, ale ty za *jestliže* vždycky raději říkej *li* s tím slovem spolu s kterýmž se spojuje.

143b

Někdy *si* jest *bych*, *by*, *bychme*, *byšte*, vedlé slušnosti slova toho kteréhož se přidrží.¹⁴¹⁸ Exemplum primi: Si non venissem et locutus eis fuisset, peccatum non

¹⁴¹⁰ ad evitandam satietatem abychom se vyhnuli omrzení (ze stálého opakování)

¹⁴¹¹ Est vox haec [...] ponitur. Toto slovo je vyplňovací, ale zachovává si odstín ujišťování, a to i na těch místech, kde se klade jako vyplňovací částice.

¹⁴¹² 4 Král (2 Kr) 18,4

¹⁴¹³ 2 Pa 6,39

¹⁴¹⁴ Žd 12,17

¹⁴¹⁵ Sd 15,7

¹⁴¹⁶ J 15,20

¹⁴¹⁷ Mt 8,2

¹⁴¹⁸ vedlé slušnosti slova toho kteréhož se přidrží. v souladu s náležitou povahou toho slova, s nímž se spojuje.

haberent.¹⁴¹⁹ *Bycht byl nepřítel a nemluvil jím, neměl by hřích.* Exemplum secundi: Si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus.¹⁴²⁰ *By zde byl, bratr můj nebyl by umřel.* Exemplum tertii: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum,¹⁴²¹ *bychme byli za dnů otcův našich.* Exemp<lum> quarti: Si sciretis,¹⁴²² *byšte věděli.* A protož neříkej *kdybych, kdyby, kdybychme, kdybyšte.*

Nadto ještě *si* někdy (ač řídko) běře se za *non*. Exem<plum>: Si introibunt in requiem meam,¹⁴²³ *nevejdouť do odpočinutí mého.* Si dabitur generationi isti signum,¹⁴²⁴ *nebudeť dáno rodu tomuto znamení.* A ta coniunctio jest negativa iurantis.¹⁴²⁵

J. B.

Quamvis, quamquam může vykládáno býti *ač, ačkoli*; jako: *aby odpustil lidu svému ačkoli hříšnému*; *plenius erit*/(144a) *quam si diceres*¹⁴²⁶ *ač hříšnému.*

Zprávu dávaje o vykládání toho slova, napsal Filomátes: Ty za *jestliže* říkej *li*, jako: *si vis, chceš-li*. Nedobře radí aby to vždycky dělal; než může někdy tak a někdy onak vykládati se to slovo, jakž okolo stojících slov vlastnost a případnost kdy míti žádá. A *i* to marně zapovídá, žádné slušné¹⁴²⁷ neukázav příčiny, t. říkati *kdyby, kdybychom* etc. Protož muž a má *i* toho užíváno býti, když slušnost řeči¹⁴²⁸ ukazuje.

Si v takovém způsobu jako Žalm 94: *si introibunt*,¹⁴²⁹ již se neuzívá, protož s tím mohlo se pomlčeti.

A nechť při té příčině aspoň tohoto dotknu (a já bych sic jinde o tom nětco říci musil). Zákona Páně do českého jazyku nenáleží vykládati toliko *ex vulgata latina editione*, in qua plus quam sexcenti loci corrupti sunt etc., *sed ex graeco textu*; ad fontes enim recurrendum esse, inter omnes pios et eruditos constat;¹⁴³⁰ čehož svědectví viz, i v dekrétě papežském¹⁴³¹ i v Augustýnovi¹⁴³² obšírné. Nebo jisté jest (a kdyby byla potřeba mohlo by se to široce a dostatečně ukázati), že mnohá slova z jazyku řeckého lépe se mohou vyložiti do češtiny, vlastněji mnohem/(144b) nežli do latiny; proto že se lépe mnohá slova řecká (ne o všech slovích pravím) k českým nežli k latinským, a nebo latinská k českým trefují.

¹⁴¹⁹ J 15,22

¹⁴²⁰ J 11,21

¹⁴²¹ Mt 23,30

¹⁴²² Mt 12,7

¹⁴²³ Ž 94(95),11; Žd 3,11; 4,3.5

¹⁴²⁴ Mk 8,12

¹⁴²⁵ A ta coniunctio jest negativa iurantis. A ta spojka je (spojkou) záporného zapřísahání (tj. negativního závazku).

¹⁴²⁶ plenius erit quam si diceres bude to bohatší, než kdybys řekl

¹⁴²⁷ slušné náležitě, vhodné

¹⁴²⁸ slušnost řeči povaha textu

¹⁴²⁹ Ž 94(95),11

¹⁴³⁰ ex vulgata [...] constat z vulgátního latinského vydání, v němž je pokaženo více než šest set míst, ale z textu řeckého; všem ctným a učeným lidem je přece známo, že je třeba čerpat přímo z pramenů (doslova: jít zpět k pramenům)

¹⁴³¹ dekret *De editione et usu sacrorum librorum*, přijatý na tridentském koncilu 8. 4. 1546 (tzv. dekret *Insuper*)

¹⁴³² Aurelius Augustinus (354—430), církevní otec, křesťanský filozof a teolog, biskup v Kartágu; kritiky biblického textu se týká jeho spis *De sancta scriptura*, srov. rovněž *De vera religione liber unus* (např. L 99).

Jako: Řekové říkají μέλλει πάσχειν,¹⁴³³ bude trpěti; Beza:¹⁴³⁴ *Futurum est ut patietur*, mohl říci *patietur*. Melantrých:¹⁴³⁵ *má trpěti*, improprie.¹⁴³⁶ Μέλλει ἔρχεσθαι.¹⁴³⁷ Němec některý řekl by: *bude přijíti*. Melantrých: *má přijíti*; Beneš: *budoucí věc jest* etc. B. Lukáš¹⁴³⁸ a staří s ním: *má přijíti*; ale vlastně a právě český *přijde, přide*. Μέλλει ζητεῖν,¹⁴³⁹ to jest právě česky ad verbum¹⁴⁴⁰ *bude hledati*; latíně chceš-li také říci ad verbum, sive verbum verbo reddere,¹⁴⁴¹ tedy *roi erit quaerere*; ale smáli by se tomu i ta pacholatá, latíně umějící, protož musíš říci tak jakž mluvení latinského jest obyčej: *quaeret*. Jeroným,¹⁴⁴² i potom Erazim,¹⁴⁴³ chtějí tu sentenci pěkně pověditi latíně, i položili (per circumlocutionem),¹⁴⁴⁴ *futurum est ut quaerat* etc. A staročeský vykladač, domnívav se bez pochyby, že tu zvláštní tajemství zavřino jest v těch slovích etc., i vložil takto: *nebo to bude, že bude hledati* etc. Beneš pak potom, svého Erazma více než sluší, t. (145a) se škodou jazyku českého, šetřiv, přeložil tu jeho periphrasin do češtiny řka: *neb budoucí věc jest že hledati bude*, ex bonis latinis mala bohemia faciens;¹⁴⁴⁵ a ješto toho okolkování nic nebylo potřebí, kdyby se do řeckého textu bylo nahledlo. A v též kapitole ta slova *et procidententes adoraverunt eum*¹⁴⁴⁶ podle řeckého vlastně může se český říci: *A učinili mu poklonu padše před ním*. A doleji v též kapitole ἀκούσας δέ¹⁴⁴⁷ etc. Erasmus: *verum cum audisset*; Vulgata ne tak vlastně: ex graeco textu ad verbum¹⁴⁴⁸ *uslyšav pak*; čehož nešetřiv v řečtině Beneš, i položil periphrasin Erazmovu česky a řekl: *ale když uslyšal* (ač nepravím, by někdy i vlastnost neměla býti proměněna z potřeby; o čemž viz níže, v Příkladových k Grammatyce).¹⁴⁴⁹

A tu opět snadně se spatřiti může, že in participiis eorumque varietate,¹⁴⁵⁰ mnohem jest bohatší jazyk český nežli latinský, a toho nemalo má spolu s řeckým jazykem.¹⁴⁵¹ A kdybych řekl, že někdy v některém slovu, česká řeč více může nežli i řecká, nevím

¹⁴³³ Mt 17,12

¹⁴³⁴ Theodore de Bèze (1519—1605), švýcarský reformační teolog, spolupracovník, pokračovatel a životopisec Kalvínův. Přeložil Nový zákon do latiny, I. vydání vyšlo v bibli R. Stephana-Etienne (Ženeva 1556—1557); řecký text Nového zákona s Bezovým latinským překladem, textem Vulgáty a poznámkami vyšel r. 1565. J. Konopásek prokázal, že Blahoslav při svém překladu Nového zákona do češtiny používal Barbiriova a Courteauova řeckolatinského vydání Bezova latinského překladu s řeckým textem, který nepochází od Bezy (*Novum D. N. Jesu Christi Testamentum a Theodoro Beza versum*, Basilej [Oporinus] 1559—1560; Curych [Gesner] 1559); viz J. Konopásek, *Řeckolatinská předloha Blahoslavova Nového zákona: Prolegomena textové kritiky králíckého textu Nového zákona*, Praha 1932, s. 19.

¹⁴³⁵ viz fol. 103b, pozn. 938

¹⁴³⁶ improprie nespřávné

¹⁴³⁷ Mt 16,27

¹⁴³⁸ viz fol. 60b, pozn. 371

¹⁴³⁹ Mt 2,13

¹⁴⁴⁰ ad verbum doslova

¹⁴⁴¹ ad verbum [...] reddere doslova, čili přeložit každé slovo zvláštním slovem

¹⁴⁴² viz fol. 31a, pozn. 199

¹⁴⁴³ Erazim Erasmus Rotterdamský

¹⁴⁴⁴ per circumlocutionem opisem

¹⁴⁴⁵ ex bonis [...] faciens viz fol. 132a, pozn. 1292

¹⁴⁴⁶ Mt 2,11

¹⁴⁴⁷ Mt 2,22

¹⁴⁴⁸ ex graeco textu ad verbum doslova z řeckého textu

¹⁴⁴⁹ viz fol. 169a/b, 191b, 198b, 212b

¹⁴⁵⁰ in participiis eorumque varietate oo se týče participií a jejich různých forem

¹⁴⁵¹ srov. fol. 57a, pozn. 330

bych zle pověděl. Jako příklad při těch slovích μέλλει ἐρχεσθαι ut supra pag<ina> prox<ima> versu 15 etc.^{1452/}

145b

(145b)

V. Ph.

Nisi

Nisi rozličně se běře. Někdy *nisi* jest *toliko*. Exemplum: Nisi unum panem habebant secum,¹⁴⁵³ *toliko* jeden chleb měli s sebou. Někdy *nisi* jest *než*. Exemplum: Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus?¹⁴⁵⁴ *Kdo může odpustiti hříchů než sám Bůh?* Někdy *nisi* jest *leť*. Exemplum: Nisi crebro laverint manus, non manducant.¹⁴⁵⁵ *Leť by často ruce umývali, nejeďi*. Někdy *nisi* jest *bych, bychme, byste*, jako i ta coniunctio *si*. Exemplum: Nisi abbreviati fuissent dies illi, non fuisset salva omnis caro.¹⁴⁵⁶ *Byť nebyli ukraceni dnové ti, nebylo by spaseno žádné tělo; neříkej kdyby nebyli* etc.

Někdy pak *nisi* exponuje se *ne li*, tak že mezi *ne* a *li* musí vždycky státi verbum. Exemplum: Nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.¹⁴⁵⁷ *Nenarodí-li se kdo podruhé, nemůže viděti království Božího*. Těž: Nisi manducaveritis carnem Filii hominis,¹⁴⁵⁸ *nebudete-li jísti těla Syna člověka; neříkej jediné leť budete* etc.

J. B./

146a

(146a) *Nisi* staří říkali, také někdy i vykládali, a nevelmi zle, *jediné*. Jako: *Kdo může odpustiti hříchů jediné sám Bůh?* Caetera quae Philomat<es> scribit de hac voce *nisi*, non sunt contemnenda.¹⁴⁵⁹ Až by mohlo býti jemu řečeno, že drobet se nedopatřil,¹⁴⁶⁰ hned s počátku to slovo vykládaje. Nebo *nisi* není vlastně *toliko* ale jiné slovo latínského signifikat *toliko*, totiž *tantum*; než vlastně ad verbum to slovece *nisi* mělo by na mnohých místech býti vykládáno *jediné leť*; kdyby se však phrasi nešetřilo a ozdoby řeči, kteráž by toho výkladu nevšudy strpěti mohla. Mat<thaei> 21b: nisi folia tantum,¹⁴⁶¹ Beneš: *než listů tolíko*; Pražák:¹⁴⁶² *jediné listů tolíko*; i B. Lucáši¹⁴⁶³ i Plzenští:¹⁴⁶⁴ *jediné listů tolíko*; Claudian:¹⁴⁶⁵ *jedno listů tolíko*. Nejlépe Beneš, meo iudicio.¹⁴⁶⁶ Mat<thaei> 17: *Neviděli než samého Ježíše*.¹⁴⁶⁷

V. Ph.

Enim, etenim

146b

Enim a *etenim* sou coniunctiones, a obyčejně se exponují *neb*. Exemplum primi: Sinite pueros venire ad me, et nolite prohibere eos, talium enim est regnum Dei.¹⁴⁶⁸ *Nechte dítek at jdou ke mně/(146b) a nebraňte jim, neb takových jest království Boží*.

¹⁴⁵² ut supra [...] versu 15 etc. jako předtím na předcházející stránce v řádku 15. stđ. (zde fol. 144b)

¹⁴⁵³ Mk 8,14

¹⁴⁵⁴ Mk 2,7; L 5,21

¹⁴⁵⁵ Mk 7,3

¹⁴⁵⁶ Mt 24,22; Mk 13,20

¹⁴⁵⁷ J 3,3

¹⁴⁵⁸ J 6,54

¹⁴⁵⁹ Caetera quae [...] contemnenda. To ostatní, co Filomates píše o slově *nisi*, lze přijmout.

¹⁴⁶⁰ že drobet se nedopatřil že si něčeho nevšiml, že něco nepostřehl

¹⁴⁶¹ Mt 21,19

¹⁴⁶² Pražák překladatel Pražské (tj. Melantrichovy) bible; viz fol. 103b, pozn. 938

¹⁴⁶³ viz fol. 60b, pozn. 371

¹⁴⁶⁴ viz fol. 41b, pozn. 251

¹⁴⁶⁵ viz fol. 43b, pozn. 263

¹⁴⁶⁶ meo iudicio podle mého mínění

¹⁴⁶⁷ Mt 17,8

Pak-li by *aut* (ještě také jest *neb*) stálo podlé *enim*, exemplum: Nemo potest duobus dominis servire, aut enim unum odio habebit et alterum diliget;¹⁴⁶⁹ co učiníš? Exponuj předeo jak má býti, taktó: *Žádný nemůž dvoum panům sloužiti, neb neboť jednoho nenáviděti bude a druhého milovati*. Exemplum secundi: Vos vocatis me magistrum ac Dominum, et bene dicitis sum etenim:¹⁴⁷⁰ *Vy nazýváte mne mistrem a Pánem, a dobře říkáte, nebť sem*.

Někdy také (ač řídko to bývá) *enim* jest *pak*. Exemplum: Quid enim mali fecit iste?¹⁴⁷¹ *Co pak zlého učinil tento?*

Ale na mnohých místech v biblii za *neb* imprymovali *zajisté*. Ano i při večeři Páně, kdež taktó stojí v latině: Accipiens calicem gratias egit et dedit illis dicens: Bibite ex hoc omnes, hic est enim sanguis meus novi testamenti qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum;¹⁴⁷² tu *enim* exponovali *zajisté*; ještě tu *enim* jest coniunctio causalis¹⁴⁷³ jako i jinde, to jest, že příčinu oznamuje, proč nětco jest *neb* bylo a *neb* býti má. Jako:/(147a) *Proč Krystus dítkám k sobě vešel jíti?* Ta coniunctio *enim* příčinu toho oznamuje, že proto, *neb* takových jest království Boží. Též: *Proč dvoum panům žádný sloužiti nemůž?* Tu opět ta coniunctio *enim* příčinu toho oznamuje, že proto, *neb* neboť by jednoho nenáviděl a druhého miloval.

A při kalichu ta coniunctio causalis *enim* také též jest postavená a příčinu toho oznamuje proč Krystus vešel píti kalich, že proto, *neb* krev jeho za mnohé měla vylita byti na odpuštění hříchův, aby to na památku jeho činili; protož taktó má exponovano byti: *Píte z toho všickni, neb tato jest krev má nové umluvy kteráž za mnohé vylita bude na odpuštění hříchův, to činite (jakož apoštol dokládá) na mé připomínání*.

J. B.

Enim aby mělo vykladáno býti *pak*, to mně se vidí nenáležitě býti. Vyhledal sobě Filomat ten příklad Lucae 23: Quid enim mali fecit?¹⁴⁷⁴/(147b) *Žádný z těch kteříž Zákon nový do češtiny vykládali, mně vědomě¹⁴⁷⁵ nepoložil tu slova toho pak*. Kdyby stálo latině taktó: Quid autem mali fecit? tu by mohl vyložiti *pak*; ale když jest *enim*, nemělo by řečeno býti *pak*, ale řečeno býti má *nebo*; poněvadž i latině jest *enim* i řecký jest *γὰρ*. Pomíjeli to slovo vykladači čeští, a bez něho taktó kladli: *I co jest zlého učinil?* Chtěl-li pak Filomat s tovaryši svými nepominouti toho slova, i neměl jest také jeho předělávati a nadívati, dávaje jemu tu significatí kteráž nevidí se míti (nebo, kde by v latinských knihách nalezl to slovo *enim* in hac significatione¹⁴⁷⁶ státi, kterouž má to slovo *autem?* poněvadž to jest vlastně *pak*), ale měl sou položiti: *Nebo co jest zlého učinil?* Cyryští¹⁴⁷⁷ in sua editione bibliorum¹⁴⁷⁸

¹⁴⁶⁸ L 18,16

¹⁴⁶⁹ Mt 6,24

¹⁴⁷⁰ J 13,13

¹⁴⁷¹ L 23,22

¹⁴⁷² Mt 26,27—28

¹⁴⁷³ coniunctio causalis spojka důvodová (příčinná)

¹⁴⁷⁴ L 23,22

¹⁴⁷⁵ mně vědomě pokud vím

¹⁴⁷⁶ in hac significatione v tomto významu

¹⁴⁷⁷ Cyryští Roku 1543 vydali v Curychu (lat. Tiguri) u Ch. Froschowera latinaký překlad celé bible spolupracovníci a pokračovatelé Zwingliho Leo Jud, Theodor Bibliander a Konrad Pellican za spolupráce Petra Cholína (přeložil apokryfy) a Rudolfa Gualthera (přepracoval Erasmův překlad Nového zákona); tento překlad, známý jako Biblia Tigurina, vyšel pak ještě v letech 1544 a 1550.

¹⁴⁷⁸ in sua editione bibliorum ve svém vydání bible

147a

147b

položili: *Nam quid mali fecit?* Tim ukázali, že to slovo *enim*, sive *graecum ἔγωγε*, nemá byti vyloženo *pak*, ale *nebo*./

148a

(148a) Jak by pak mohlo to slovo *nebo* tu dobře státi? Kdyby nebylo čím jiným toho ukázati, tedy toto může snad za dostatečnou příčinu býti: že ta slova Pilátova, náleží k oněm jeho prvnějším slovům kteráž k Židům o Krystu Panu mluvil právě: Nenalézám na něm viny, protož potrese ho propustím. V tom Židé obloquebantur,¹⁴⁷⁹ nepokojně se měvše, předce svou vedli, a Pilát také předce započatou řeč konaje řekl: Nebo co jest zlého učinil? Totiž, nenalézám proč bych ho dal utratiti, nebo co je to zlého že se on synem Božím činil, a neb s všmi se v náboženství nesrovnával, co tě mi do toho, když není k tomu podoběn aby císaři v čem škoditi neb odpírati mohl.¹⁴⁸⁰ Ale to tam, nesluší se mnoho tím zaměstknávati.

Na tom pak místě Jan 13: sum etenim,¹⁴⁸¹ *nebt sem*, nepěkně vzní, jaks uroubeně¹⁴⁸² povědíno jest; slušněji může býti řečeno, et plenius et gravius,¹⁴⁸³ *jsemť zajisté*.

148b

Než tomuž se jest co podiviti, proč Filomát více mšálům¹⁴⁸⁴ věří, nežli Zákonu Páně et multis eruditissimis hominibus,¹⁴⁸⁵/(148b) k těm slovům *hoc est corpus meum*¹⁴⁸⁶ přidává spolu s mšaři¹⁴⁸⁷ *enim*; ješto toho slova, ani v řeckých ani v latinských exemplářích se nenalézá a aniž noví vykladači Písem svatých z řečtiny do latiny, co o tom praví, by kde kdo z nich to slovo našel, ale všickni pomíjejí. Nepolepšil tím nic své pře Filomates, protož výborně s tím pomlčeti mohl.

V. Ph.

Sedmá stranka Etymologí jest (jakž latiníci říkají)
de praepositionibus¹⁴⁸⁸

Ad

Ad praepositio, někdy jest *k*. Exemplum: Accesserunt ad eum discipuli,¹⁴⁸⁹ *přistoupili k němu učedníci*. Někdy *u*. Exemplum: Stans ad pedes eius a tergo,¹⁴⁹⁰ *stojeci u noh jeho zadu*./ (149a) Někdy *na*. Exemplum: Si egressus fueris ad pugnam,¹⁴⁹¹ *vyjdeš-li na vojnu*. Někdy *do*. Exemplum: Potabis usque ad feces,¹⁴⁹² *píti budeš až do kvasnic*. Někdy *před*. Exemplum: Ad tribunal caesaris sto,¹⁴⁹³ *před stolicí císařovú stojím*.

149a

¹⁴⁷⁹ obloquebantur reptali, namítali, odmloovali

¹⁴⁸⁰ srov. Mt 27,15—30; Mk 15,6—19; L 23,13—22; J 18,39—19,6

¹⁴⁸¹ J 13,13

¹⁴⁸² uroubeně kuse

¹⁴⁸³ et plenius et gravius plněji a důstojněji

¹⁴⁸⁴ mšálům misálům; srov. fol. 148b, pozn. 1482

¹⁴⁸⁵ et multis eruditissimis hominibus a mnohým učencům

¹⁴⁸⁶ Mt 26,26

¹⁴⁸⁷ mšaři pohrdlivá přezdívka utrakvistům (kališníkům), kteří dodržovali církevní obřady, tedy i mši, jako římská církev, na rozdíl od jednoty bratrské, která mešní obřady odmítala

¹⁴⁸⁸ de praepositionibus o předložkách

¹⁴⁸⁹ Mt 5,1; 24,1

¹⁴⁹⁰ L 7,38

¹⁴⁹¹ Dt 21,10

¹⁴⁹² Ez 23,34

¹⁴⁹³ Sk 25,10

De

De někdy se exponuje z. Exemplum: Formavit Dominus Deus hominem de limo terrae,¹⁴⁹⁴ *způsobil Pán Bůh člověka z blata země.* Někdy jest s. Exemplum: Descende de cruce,¹⁴⁹⁵ *sestup s kříže.* Někdy o. Exemplum: Quid vobis videtur de Christo?¹⁴⁹⁶ *Co se vám zdá o Kristu?*

In

In praepositio quando deservit accusativo casui¹⁴⁹⁷ tehdy někdy slove na. Exemplum: Ascendit in montem,¹⁴⁹⁸ *vstoupil na hůru.* Někdy do. Exemplum: Ite in castellum,¹⁴⁹⁹ *jděte do městečka.* Někdy proti. Exemplum: Neque peccavi in te,¹⁵⁰⁰ *aniž sem zřekl proti tobě.* Někdy nad. Exemplum: Neque dominari in virum,¹⁵⁰¹ *ani panovati nad mužem.* Někdy za. Exemplum: In servum venundatus est Ioseph,¹⁵⁰² *za služebníka prodán jest Jozef.*/(149b) Někdy v. Exemplum: Impii corrueunt in malum,¹⁵⁰³ *nezbožní upadnou ve zlé.* Quando vero in deservit ablativo casui,¹⁵⁰⁴ tehdy někdy slove v. Exemplum: Invenerunt eum in templo,¹⁵⁰⁵ *nalezli ho v chrámě.* Též: In diebus illis,¹⁵⁰⁶ *v těch dnech, ne za těch dnů.* Též: In illo tempore,¹⁵⁰⁷ *v tom času, ne v ten čas.* Též: In illo die,¹⁵⁰⁸ *v tom dni, ne v ten den.* Někdy z. Exemplum: Bibentes vinum in phialis,¹⁵⁰⁹ *pijíce víno z kostlíků.* Někdy na. Exemplum: Iam non sum in mundo,¹⁵¹⁰ *již nejsem na světě.* Někdy za. Exemplum: Recubuit in caena super pectus eius,¹⁵¹¹ *odpočíval za večeři na prsech jeho.* Někdy mezi. Exemplum: Benedicta tu in mulieribus,¹⁵¹² *požehnaná ty mezi ženami.*

149b

Ještě sou některé praepositiones, majíc rozličné acceptiones,¹⁵¹³ ale pro ukřácení jich zanechám.

J. B.

Dosti pěkně píše de praepositionibus. Však přidám k jeho řečem i to, že ten graecismus *venundatus in servum* také by mohl někdy per circumlocutionem non ineleganter¹⁵¹⁴ býti vyložen takto: *prodán aby byl služebníkem.*/(150a) Veteres nostri, cum

150a

¹⁴⁹⁴ Gn 2,7

¹⁴⁹⁵ Mt 27,40

¹⁴⁹⁶ Mt 22,42

¹⁴⁹⁷ In Praepositio [...] casui Předložka in stojí-li u pádu čtvrtého

¹⁴⁹⁸ Mt 5,1; 14,23

¹⁴⁹⁹ Mt 21,2

¹⁵⁰⁰ 1 Král (1 S) 24,12

¹⁵⁰¹ 1 Tm 2,12

¹⁵⁰² Ž 104(105),17

¹⁵⁰³ Př 24,16

¹⁵⁰⁴ Quando vero [...] casui Stojí-li však in u ablativu

¹⁵⁰⁵ L 2,46

¹⁵⁰⁶ Mt 3,1;

¹⁵⁰⁷ Mt 12,1

¹⁵⁰⁸ Mt 13,1

¹⁵⁰⁹ Am 6,6

¹⁵¹⁰ J 17,11

¹⁵¹¹ J 21,20

¹⁵¹² L 1,28

¹⁵¹³ acceptiones významy

¹⁵¹⁴ per circumlocutionem non ineleganter docela vkusně pomocí opisu

vidissent tales graecismos latinis in usu esse, assueverunt et ipsi uti huius modi locutionibus;¹⁵¹⁵ protož říkávali a psávali: *Já mu budu v otce a on mi bude v syna*. Ale však příjemnější i obecnější jest říci: *Já mu budu otcem a on mi bude synem*. A i podle Filomatovy regule, není na tom místě tak velmi zle říci, ač drobet bude proti vlastnosti: *Já jsemu budu za otce a on mi bude za syna*. A maličko pozměně, mohlo by se i takto říci: *Já budu jeho* (neb *jemu*) *otec, a on bude můj* (nebo *mně*) *syn*; jakož se tak i latině mluví.

Příklad kterýž dal Filomat na tom povedení Pavla svatého: *Ad tribunal caesaris sto*, zle dobrý muž český vyložil, i nevlastně i nepěkně. Nebo ta slova, *Před stolicí císařovou stojím*, non exprimunt verborum latinorum significationem.¹⁵¹⁶ Smysl jistě slov latínských tento jest: odvolávám se před císaře, neb před císařovu stoličí, aneb jakž nyní mluví při dvořích, beru appellaci k císaři etc. Vyložení Filomatovo est, praesentem actum exprimens;¹⁵¹⁷ jako, kdyby tu přítomně před císařem řekl: *Teď stojím před stolicí císařovou*,/(150b) ale slova latínská, ač sou praesentis temporis, však jsou podobná tomuto způsobu jako by někdo řekl: *Já nepobíhám práva, stoji ku právu*;¹⁵¹⁸ byť pak toho nemluvil tu na rathouze přede pány etc.

Ale nic nepověděl Filomátes de praepositione *cum*, český *s*. Jako když dříš *s ním*,

s f

s Janem, s Pavlem, že tu maličké *s* má býti kladeno, aby bylo známé že jest praepositio; kdež pak *s* ten se připojuje k jiným literám a s nimi jeden činí zřek neb syllabu, tu má dlouhé kladeno býti takto f: *sama milost, sebe, sobě* etc. Častokrat pak bývá mýlka u písarů, že majíce napsati *s*, i napíší *z*; a neb někdy nevědí, které napsána

s z

býti má; jako při tom slovu *ztratil, stratil, z něho, s něho* etc. Protož potřebí bedlivého i v té maličké věci soudu. Nebo veliký rozdíl bývá mezi přidáním té litery, jedné neb druhé k slovu, buď praepositio nebo nebuď, s proměněním litery, i smysl se proměňuje.

Jako: *Zetřel pepř, setřel nepřátely*;

z něho, z soudu, ex cista, z truhly;/

(151a) *shladil nepřátely, zahladil*;

*zhladil*¹⁵¹⁹ *všecka plátina, neb stěny, neb tabule* etc.;

ztratil, totiž skuckal,¹⁵²⁰ *okolo sebe sedící, některé za stolem*;

stratil peníze, neb facalét,¹⁵²¹ *čepici* etc.;

ztrápil, sevřel;

s domem, cum domo, a ne z domem;

z domu, ex domo, spadl s domu, s lavice, s nebe;

¹⁵¹⁵ Veteres nostri [...] locutionibus Když viděli naši předkové, že latiníci užívají takových grécismů, sami si zvykli užívat takovýchto vazeb

¹⁵¹⁶ non exprimunt [...] significationem. nevyjadřují význam latínských slov.

¹⁵¹⁷ praesentem actum exprimens vyjadřuje současný děj

¹⁵¹⁸ Já nepobíhám práva, stoji ku právu Já se nevyhýbám soudu, odevzdávám se soudu (tj. vydávám se moci zákona, jsem k dispozici soudu)

¹⁵¹⁹ zhladil uhladil

¹⁵²⁰ skuckal pozvracel, poblil

¹⁵²¹ facalét šátek, kapesník

z lavice nadělal dřev k vaření ryb;
 zvařil to = povařil toho chvílku;
 svařil kovař železo, sekeru, motyku;
 slepil papír knihař;
 s radostí, z radosti do žalosti;
 s zámutkem, z zámutku.
 Spí-li a spějí-li ti zpíli sousedé?
 Zmotal a zpletl, smotal na motovidlo;
 zmátl přízi,¹⁵²² smátl sekaninu.¹⁵²³

Slováci, a někteří i Moravci, škodnou zplétež v těch literách z, s činí, říkajíce i písíce z Janem, z Pavlem, z domem, ze psem, z oštipem, z otcem.

Ač Slovákům není se co diviti že v tom chybní, poněvadž některé věci v řeči své, právě proti způsobům řeči české postavené mají. Jako, kdež Čechové litery r užívají, tu Slováci ř stavějí; a nazpět, příklad, my říkáme *Marya*, oni *Mařia*; my říkáme *přišel* a oni *pryšel*./(151b) Impressorové častokrát chybní, tu literu s nebo i druhou, z, buď připojujíce k zřeku nenáležitě, a nebo od jiných liter odtrhujíce; jakož se jim to i při jiných praeposicích nahází. Ale kdo je napraví, zvlášt nedbaloe? Subjiciam quaedam exempla (licet in nostra Novi testamenti versione infinita pene sunt).¹⁵²⁴ *Prospívá*; to dobře tak se spojuje. Ale *pro zpívání vzato pachole*; tu se oddělití má. *Prosili mne, pro Simeona to učiní. Kupadla, ku Pánu. Půjdu na učení, dal mi pěkné naučení*.

151b

O tom slovcí in nemalo, dobře a užitečně napsal Filomat. Přidám k tomu, že v biblí editionis vulgatae,¹⁵²⁵ často se užívá toho slova, na těch místech kdež stojí řecký εἰς, πρὸς, ἐν, ἐπι, kterékoli z těch slov; ale to bývá podlé zvyku židovského. Erasmus připomenul¹⁵²⁶ i jiní.¹⁵²⁷ Jako: *baptizo vos in aqua*;¹⁵²⁸ *baptizat in Spiritu sancto*;¹⁵²⁹ *ero eis in Deum*;¹⁵³⁰ *non in solo pane, sed in verbo*¹⁵³¹ etc.; *percussit eos in gladio*;¹⁵³² *in quo iudicio iudicaveritis*;¹⁵³³ *in digito Dei*.¹⁵³⁴ Toť se pak rozličně vykládati může, jakž kdy a kde přičiny sou.

Ale o tom, jak by se písaři dobří, při těch praeposicích, a též impressori,/(152a) chovati měli, nechce mi se mnoho mudrovati. Pražští mistři s těžkem sou v tom jednomyslní. My v Jednotě co o tom smyslíme, krátce povím. B. M<atěj> Červe<nka> tento kánon in praepositionibus, zachovávaní hodný býti zapsal. Když se koli praeposicí přidávají jmenům neb místojmenům,¹⁵³⁵ buď k místu, z místa, na místě, skrz etc.,

152a

¹⁵²² zmátl přízi zapletl, pocuchal přízi

¹⁵²³ smátl sekaninu smísil sekané maso, popř. řezanku

¹⁵²⁴ Subjiciam [...] pene sunt). Podám některé příklady (ačkoli je jich v našem překladu Nového zákona téměř nekonečné množství) srov. fol. 103b, pozn. 942

¹⁵²⁵ editionis vulgatae vulgátního vydání

¹⁵²⁶ v Annotacích; viz fol. 4b, pozn. 30

¹⁵²⁷ Beza; viz fol. 144b, pozn. 1434

¹⁵²⁸ Mt 3,11

¹⁵²⁹ J 1,33

¹⁵³⁰ Jr 31,33; Žd 8,10

¹⁵³¹ Mt 4,4; L 4,4; Dt 8,3

¹⁵³² 1 Král (1 S) 22,19

¹⁵³³ Mt 7,2

¹⁵³⁴ L 11,20

¹⁵³⁵ místojmenům zájmenům

piš je oblaštne samy o sobě. Jako: *s věrou, k nebi, v nebi, k Bohu, skrze vodu, na noc, do Prahy*. Někteří i v slovích¹⁵³⁶ dělí: *do dělám, do píší*; ale mně se zdá že sou podobná těm latínským *de, re: redeo, describo, praescribo, exeo, evolat* etc.; a jakož latiněci jich nedělí, tak i v češtině, pro snadnější čtení, téměř lépe je spojovati. Jako: *docházím, dospívám, vycházím, přepisuji* etc. Hactenus verba Erith(aci).¹⁵³⁷

Mně se nezle líbí ta regule. Toliko k ní přidám tento svůj soud, že nevzdycy sluší té regule tak praecise¹⁵³⁸ šetřiti; jako, při těch slovích kteráž málo liter mají. Ut: *nanas, přinas, protebe, prosebe, na Jana mého s Pavlem a proně i pro jiné* etc. Vidí mi se, že jest to příliš pilně komary cediti.¹⁵³⁹ Nepíše-li kdo v takové míře tímto způsobem: *nanas, pronas, přinás, protebe, prosebe*,/(152b) *proně* etc., já se na takovém písáři nic horšiti nebudu. Valeat et hic τὸ πρέπειν.¹⁵⁴⁰

Nebo psaní onono, s tím totiž rozdělováním všudy těch praeposicí bezpotřebným, bylo by podobné tomu, jako by se někdo najedl liter, a potom je všecy vyprskl na papír, ono sem ono tam.

V. Ph.

Osmá stránka Etymologí jest (jakž latiněci říkají) de interiectionibus¹⁵⁴¹

Ač množství jest rozličných interiecoí, ješto jich počtae¹⁵⁴² užívali; však tuto toliko o těch kteréž se nalezají v biblí rozsudek učiním.

Ah ah

Ah ah interiectio, stejskání a tesknost ukazuje, a český může se exponovati *ach ach*, neb *ach nastojte*. Exemplum: *Ah ah Domine Deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum*.¹⁵⁴³ *Ach ach*, neb *ach nastojte Pane Bože, hle neumím mluvíti, neb dítě sem já*. Item: *Ah ah diei, quia prope est dies Domini*.¹⁵⁴⁴ *Ach ach*, neb *ach nastojte dni, neb blízko jest den Páně*.

Vah

Vah jest hlas posmívající, když vyskakující/(153a) vykřikujeme a nětco někomu vyčítáme; což nevím jak by lépe český vyložil jako *haha*. Exemplum: *Vah qui destruis templum Dei, et in triduo reaedificas illud*.¹⁵⁴⁵ *Haha ješto boží chrám Boží, a ve třech dnech zase jej stavíš*. Item: *Vah calefactus sum*,¹⁵⁴⁶ *haha zřel sem se*.

¹⁵³⁶ v slovích v slovesech

¹⁵³⁷ Hactenus verba Erithaci.

Až posud slova Červenková.

¹⁵³⁸ praecise přesně

¹⁵³⁹ srov. Mt 23,24

¹⁵⁴⁰ Valeat et hic τὸ πρέπειν I zde ať se uplatní to, co se hodí.

¹⁵⁴¹ de interiectionibus o citoslovoích

¹⁵⁴² počtae básníci

¹⁵⁴³ Jr 1,6

¹⁵⁴⁴ Jl 1,15

¹⁵⁴⁵ Mt 27,40; Mk 15,29

¹⁵⁴⁶ Iz 44,16

J. B.

Toto slovo *haha* vidí mi se že na mnohých místech slušněji stojí bez toho předního *h*, jako takto: *Aha, zřejmě sem se čistě. Haha* více náleží ad sarcasmum;¹⁵⁴⁷ jako když na někoho k zahanbení jeho někdy volají posměšně, ultimam producentes penultimam vero corripientes,¹⁵⁴⁸ říkající *hahá*. Ta slova rouhavá, Krystu Pánu od bezbožných mluve¹⁵⁴⁹, *Ahá ještě rušíš chrám Boží*, mohla by u výkladu obecněji a srozumitelněji (ale snad ne tak zvykle a vážně) takto byti postavena: *Aj hle, a ty rušíš chrám Boží*; jako by řečeno bylo: Pohled nač si přišel? Ještoť se zdálo že tobě žádný neodolá, kdes se již ocetl? A nebo: Hej ty jako rušíš chrám Boží, kéž nyní sstoupíš etc. — Aj jak hrozné, i muky i posměchy a rouhání, Pán náš pro nás podstoupit ráčil?/

(153b)

V. Ph.

153b

Racha

Racha jest hněvu srdečného, hlas nerozumný, kterýž se s chrkáním, s řváním, neb odkašlováním, někomu navzdory činí. Exemplum: Qui dixerit fratri suo racha, reus erit consilio.¹⁵⁴⁹ *Kto by řekl bratru svému racha, hoden bude rady.*

Euge

Euge jest hlas vděčnost znamenající; což český lépe dříš *měhoděk*, než by řekl *bopomozi*. Exemplum: Euge serve bone,¹⁵⁵⁰ *měhoděk sluho dobrý.*

J. B.

Čím by lepší bylo to slovo *měhoděk* nežli *bopomozi*, nevidím; obé jest staročeské, obé z jiných slov složené. První, z těch slov *mlti děkování* nebo *díky*; a nebo snad by se někomu zdáti mohlo takto: *mlti hoděni se*, t. býti takovým aby se mohl hoditi, jakýmž se říkává: Tos dobře učinil, hodíš se. Druhé pak, t. *bopomozi*, jako by řekl *Bůh pomozil*, za to žes tak dobře učinil. Však to slovo *měhoděk* videtur plus habere gravitatis;¹⁵⁵¹ hodí se lépe k tomu aby v knihách psáno bylo na svém místě./

(154a) Toto pak druhé, t. *bopomozi*, případnější jest k obecnému mluvení, jako obecnější; neb se ho, od těch jenž dobře český mluví, více užívá nežli onoho. Protož Philomatesů rozsudek (jakž on dí) na tomto místě nevelmi jest dobrý etc.

154a

V. Ph.

Heu, ve

Heu a ve, zámutek a bolest oznamují; což český nemůžeš lépe vyložit, jako *běda*. Exemplum primi: Heu mihi Domine,¹⁵⁵² *běda mně Pane*. Exemplum secundi: Ve vobis divitibus,¹⁵⁵³ *běda vam bohatým.*

¹⁵⁴⁷ ad sarcasmum k výsměchu

¹⁵⁴⁸ ultimam [...] corripientes protahující poslední a zkracující předposlední slabiku

¹⁵⁴⁹ Mt 5,22

¹⁵⁵⁰ Mt 25,21

¹⁵⁵¹ videtur plus habere gravitatis jako by mělo více důstojnosti

¹⁵⁵² Sd 6,22

¹⁵⁵³ L 6,24

Anna jest interiectio deprecativa,¹⁵⁵⁵ a tak *Hosianna filio David*¹⁵⁵⁶ máš exponovati *O dej Bože pomoc synu Davidovu*. A protož zle se exponuje *spasení s synem Davidovým*.

J. B.

O tom slovu židovském *hosianna* ví se že jest interiectio efflagitantis,¹⁵⁵⁷ jakž Erazmus dí,¹⁵⁵⁸ Krystu Pánu ke cti jako králi z Davida poslému, že sou je hlasem mezi jinými slavnými slovy vynášeli, ti jenž jej za krále přijímali, a za Krysta neb Mesiáše;¹⁵⁵⁹(154b) tolikéž činili jako by řekli *vivat rex*.¹⁵⁶⁰ Čehož český tento rozum jest: Tentot jest král náš, tomutož my budeme sloužiti, tomutož zdraví dlouhého a šťastného kralování žádáme.

A protož takť jest že nevlastně staří vykládali *spasení synem Davidovým*, aneb (jakož tak někteří vyložili) *spasení s synem Davidovým*, bona quidem intentio sed impropria interpretatio.¹⁵⁶¹ Beneš se nezle dovtpil položiv: *Hosanna synu Davidovu*. Ale Filomát pro lejky vyložil dosti zhruba.

Finis de interiectione.¹⁵⁶²/

155a (155a)

[V. Ph.]

Tato jména se vydávají k laskavému a upřímemu

Zlá Čecha. Měl říci *podávají* a nebo *předkládají*.

rozvážení, každému rozumnému vykladači

Iesus

Poněvadž toho nejsvětějšího jména *Jesus*, i latiníci z řečtiny, i Němci, i take jiní jazykové, v celosti jeho užívají, a z latíny v celosti vykládají. A to jméno v celosti své, výkladem pravým, Spasitele nám zní a svědčí. K tomu také i v české řeči, v celosti své, bez proměnění té syllaby *zus* v *žiš*, utěšené má znění, za slušné se vidí, aby ono v vykládání Nového testamentu, v celosti své bylo kladeno, a to v celé declinací takto:

Nominativo *tento Jézus*; genitivo *tohoto Jezusa*; dativo *tomuto Jezusovi*; accusativo *tohoto Jezusa*; vocativo *o Jezu*; ablativo *od Jezusa*.

Když se pak k němu to jméno *Krystus* přidává, přidajíc k tomu ještě i to slovo *Pán*; takto máš declinovati:

¹⁵⁵⁴ *anna* je zde omylem považováno za latinské citoslovce; ve skutečnosti je pouze složkou hebrejského slova *hóšianna* „spasí nás“, vyňatého ze Ž 117(118),25 a přejatého do latiny v podobě *hosanna*

¹⁵⁵⁵ interiectio deprecativa citoslovce naléhavé prosby

¹⁵⁵⁶ Mt 21,9.15

¹⁵⁵⁷ interiectio efflagitantis citoslovce důtklivého prošení

¹⁵⁵⁸ *Annotationes*, viz fol. 4b, pozn. 30

¹⁵⁵⁹ srov. Mt 21,9.15; Mk 11,9—10; J 12,13

¹⁵⁶⁰ *vivat rex* at žije král.

¹⁵⁶¹ bona quidem [...] interpretatio. záměr sice dobrý, překlad však nesprávný.

¹⁵⁶² Finis de interiectione. Konec o citoslovci.

Nominativo *Pan Jezus Krystus*, neb *Pán Jezu Kryst*; genit<ivo> *Pána Jezu Krysta*;/ (155b) dativo *Pánu Jezu Krystu*; accusat<ivo> *Pána Jezu Krysta*; vocat<ivo> *o Páne Jezu Kryste*; ablat<ivo> *od Pána Jezu Krista*.

155b

Moses¹⁵⁶³

Též to jméno *Moses*, má declinováno byti jako *Jezus*, neb toho jména z řečtiny, latiníci i Němci tak užívají.

Christianus

Svědčí Skutkové apoštolští,¹⁵⁶⁴ že nejprve učedníci Krystovi od Krysta, jakožto (podle výkladu Erazmova)¹⁵⁶⁵ od původu, neb od předchůdce a od pána svého, *krystyanové* slouli; jakož též *herodyanové* od Herodesa.¹⁵⁶⁶ A tak latíně a *Christo christiani*, non a *baptismo baptismiani* dicuntur.¹⁵⁶⁷ Též Němci, *von Christo, Christen* se jmenují, ne *von der Tauf Taufer*. Tak také i v české řeči v Zákoně Páně, od Krysta *krystyanové* by se měli v textu vykladati; aby také jméno svého náboženství od původu a od Pána svého měli. Krystian jest ten kterýž ducha Krystova a pomazání od něho má,¹⁵⁶⁸ a/(156a) kterýž jest skutečný následovník Pána svého, Pána Krysta. Jakož o tom apoštol svědčí: *Kdož nemá ducha Krystova ten není jeho*.¹⁵⁶⁹ A svatý Ján: *Vy pomazání máte od svatého*.¹⁵⁷⁰ Sám pak Pán Krystus: *Chce-li kdo za mnou přijíti ať zapře sám sebe, a tať vezme kříž svůj a následuje mne*.¹⁵⁷¹ A protož, všickni kteříž křest přijali, dobří i zlí, od té služebnosti *křestané* budou nazváni; latíně *baptizati*, vel (si dici pateris) *baptismiani*.¹⁵⁷² Ale *krystyanové*, nemohou než od ducha Krystova, od pomazání jeho, a od Pána Krysta skutečného následování, jmenování byti. O těch Zákon na ukázaných místech mluví.

156a

Amen

Amen jest slovo židovské, ku potvrzení řeči kteráž se mluví; a běře se někdy za *vere*¹⁵⁷³ neb za *fideliter*.¹⁵⁷⁴ Exemplum: *Amen dico vobis, nescio vos*,¹⁵⁷⁵ to jest: *Věrně neb právě pravím vám neznám vás*. Tež: *Haec/(156b) dicit amen testis fidelis et verus*,¹⁵⁷⁶ *totoť praví právě neb věrně svědek věrný a pravý*. A tak *amen* jest adverbium qualitatis.¹⁵⁷⁷ Někdy pak *amen* (když na konci slov se postavuje) znamená žádost

156b

¹⁵⁶³ Moses Mojžíš

¹⁵⁶⁴ Sk 11,26

¹⁵⁶⁵ *Annotationes*, viz fol. 4b, pozn. 30

¹⁵⁶⁶ srov. Mk 12,13

¹⁵⁶⁷ a *Christo* [...] dicuntur. slují podle *Krista křestané*, nikoli podle *křtu křtenci*. srov. Sk 11,26; 26,28; 1 Pt 4,16

¹⁵⁶⁸ Slovo *Kristus* je česká adaptace řeckého *Χριστός*, což je překlad hebrejského slova *mašiah* „pomazaný“; srov. J 1,42.

¹⁵⁶⁹ Ř 8,9

¹⁵⁷⁰ 1 J 2,20

¹⁵⁷¹ Mt 16,24

¹⁵⁷² *baptizati* [...] *baptismiani*. *pokřtění* nebo (dovolíš-li) *křtenci*.

¹⁵⁷³ *vere* vskutku

¹⁵⁷⁴ *fideliter* věrně, opravdově

¹⁵⁷⁵ Mt 25,12

¹⁵⁷⁶ Zj 3,14

¹⁵⁷⁷ adverbium qualitatis příslovce vyjadřující kvalitu

aby se to stalo o čem se mluví; což vykladač někdy vyložil latíně *fiat*,¹⁵⁷⁸ kdež bylo židovsky *amen*.¹⁵⁷⁹ A někdy toho slova tak bez výkladu nechal. Exemplum: Respondit omnis populus, amen.¹⁵⁸⁰ Sed libera nos a malo. Amen.¹⁵⁸¹ Soli Deo honor et gloria in secula seculorum, amen.¹⁵⁸² Až by mohl tu *amen* vyložiti *buď to*, neb *staň se to*; quia habet significationem verbalem,¹⁵⁸³ a jest na tom místě verbum precativum.¹⁵⁸⁴ Však že obyčej jest náramně zvyklý, toho slova neměnití, ale tak předce židovský je vysloviti, jakož tež to slovo *alleluia*; protož říkejme: *Samému Bohu čest a sláva, na věky věkův amen*.

A tak dokonána jest knížka tato, potřebná i také užitečná, podruhé vytištěna v Nermberce, skrze Jana Günthera,¹⁵⁸⁵ léta Páně 1543./

157a

(157a)

J. B. P.

Naposledy k soudu podal Filomates těch čtyř slov: *Iesus, Moses, christianus, amen*; tak-li by měla po latínsku i u nas Čechů v psaních neb i v mluveních užívána byti, a ne jako prvé vykladači i kazatelé činívali, ta slova po česku, t. podlé zvyklého u Čechů při jiných slovích způsobu pokladající neb zvukem vynášejíce.

Svůj soud Filomat pověděl, a i způsob declinací toho slova ukázal. Kdo chce může toho následovati, totiž, líbí-li se komu. Ale mně, a těm s nimiž sem já jednomyslný, líbí se při starobylé obyčejnosti zůstati, kteréž tak dobře v celosti užívati budeme jako Philomát nebo Beneš (nahnouce¹⁵⁸⁶ toliko, tak jakž sme již davno zvykli, podlé způsobu nám Čechům vlastního pro příjemnost lepší) říkající *Ježíš*. A tohoť musí příti¹⁵⁸⁷ Philomat, t. abychom proměnili literu *u* v literu *i* a literu *s* odvojili, totiž učinili z toho slova *Jesus Ježíš*; nebo i Philomát také proměnil — dvě litery; položiv místo litery *I J*, a místo *s* položiv *z*/(157b) Ano proměnili i latiníci, z řečtiny vykladavě to slovo; nebo řecky takto stojí *Ἰησοῦς*; latiníci pak literu *η* podle svého obyčeje proměnili v *e* a místo *Iesus* říkají a píší *Iesus*.¹⁵⁸⁸ A co pak Židé v svém jazyku jak to slovo formují,¹⁵⁸⁹ nechci se tím zaměstknávati; poněvadž i není to neznámé, i mistr Mikuláš Šud¹⁵⁹⁰ již prvé nemalo o tom v své předmluvě na svůj Vejkład čtení a epíštol nedělních píše.¹⁵⁹¹

157b

¹⁵⁷⁸ *fiat* staniž se

¹⁵⁷⁹ srov. Ž 40(41),14; 71(72),19

¹⁵⁸⁰ 2 Ezd (Neh) 8,6

¹⁵⁸¹ Mt 6,13

¹⁵⁸² 1 Tm 1,17

¹⁵⁸³ quia habet significationem verbalem protože má slovesný význam

¹⁵⁸⁴ verbum precativum sloveso prošení

¹⁵⁸⁵ Jan Günther (†1569), tiskař v Norimberku, pak od r. 1545 v Prostějově a od r. 1553 také v Olomouci.

¹⁵⁸⁶ nahnouce přisvojice si, přízpůsobice si

¹⁵⁸⁷ příti dopřát

¹⁵⁸⁸ Blahoslav zřejmě znal pouze *i*-ovou výslovnost řeckého *η*, ačkoli v jeho době byla již mezi humanistickými vzdělanci známa — zásluhou Erasmovou — původní klasická výslovnost *ē*-ová.

¹⁵⁸⁹ Původní hebrejská podoba jména *Ježíš* je *Jehóšúa*, stažená podoba *Jéšúa*; význam jména je „Hospodin je spása“.

¹⁵⁹⁰ Mikuláš Šud ze Semanína (asi 1490—1557), bakalář a mistr pražské univerzity, kde přednášel matematiku a astronomii. Živil se astrologií, prognostikou a vydával noviny. Byl rovněž císařovým vyjednávačem s jednotou bratrskou r. 1548 v Litomyšli.

¹⁵⁹¹ Šudův *Výklad* se nedochoval.

In summa,¹⁵⁹² velmi se nezpůsobná věc zdá a jest, v společném shromáždění, vážnému muži, to svaté jméno tak jako neváženě formovati, *Jesusa, s Jezusem, o Jezu* etc. Na popravách lidí nešlechetných neváženým lidem, katům etc., ano i těm kdož by se lechkomyslně s Božími věcmi obírali, jakožt již nyní ke všemu se pohřbohu lidé najdou, jakž takž to snad sluší, ale ne kazateli etc.

Říci pak *Jezu Kryst*, neb *Jezu Krysta*, místo toho *Ježíš Krystus* etc., toť může státi i v vážném mluvení nebo zpívání; nybrž¹⁵⁹³ pro umenšení těch liter *žis* dobré jest tak raději říkati; toho i staří nemalo užívali. V oné písni *S Jezu Krystem Pánem naším*¹⁵⁹⁴ etc. Item *Jezu Kryste vykupiteli*¹⁵⁹⁵ etc. (158a) *Modo absit φιλαντια*,¹⁵⁹⁶ quae corniculis Aesopicis plurimum solet incommodare, dum sibi nihil non licere putantur, cordati ac graves viri excipiuntur;¹⁵⁹⁷ tiť umějí, i místa i času a slušnosti¹⁵⁹⁸ šetřiti.

158a

Ale nechať při těch věcech a podobných, soud B<ratra> M<atěje> Červ<enky> a spolu s nim i svůj povím, tento. Mnohá slova, voces, latínská, když mají do češtiny položena býti, poslední syllabu tratí. Jako *Adamus Adam, Enochus Enoch*. Ano naši předkové dávno zvykli říkati, místo toho *Pelagius Pelagian, Ezrau*; místo *Iudasa Jidáš, Jeronym Jaroš; Dionysius Diviš, Ambrož, Cassian, Antoš, Pavel, Havel; Crha a Strachota, pro Cyrillo, Methodio; Satan, dabel* etc. Sicut et Livius, Punica Syriacáque vocabula similiter pronunciat: *Hannibal, Amilcar, Hanno* etc.¹⁵⁹⁹

A nechať i tohoto ještě dotknu. Beneš při tom jménu *Satan*, mně nelibou věc učinil. Moha položiti Mat<thaei> 4 *Satane*,¹⁶⁰⁰ i řekl radše *Satanáši*; daleko nepěkněji archaismum admisit.¹⁶⁰¹ Nynější pak někteří kněží, aby vždy i mluvením i činěním nezpůsobní byli, následující Beneše též říkají *Satanáš* (158b) a *Satanáši*; a ještě někdy, duplicantes primam literam¹⁶⁰² říkou *Satanášši*¹⁶⁰³ etc.

158b

To jméno *Moses*, také lépe jest aby nebylo tak předěláváno a kaženo, proti dávno obvyklému obyčejí ale raději tak jakž Čechové a Moravci, páni, měšťané, sedláci,

¹⁵⁹² in summa velku, úhrnem

¹⁵⁹³ nybrž ba dokonce

¹⁵⁹⁴ píseň Lukáše Pražského *Ó přeblahoslavené blahoslavených mučedlníkův božích všech; bratrský kancionál z r. 1541, O 17*

¹⁵⁹⁵ píseň *Jezukriste vykupiteli, jenž vstal z mrtvých ráno; ibid., D 15—D 16*

¹⁵⁹⁶ φιλαντια sobectví, sebeláska; srov. 2 Tm 3,2

¹⁵⁹⁷ *Modo absit [...] excipiuntur* Jen at zůstane stranou φιλαντια, která se velmi často nevyplácí kavkám z ezopské bajky, když se domnívají, že není ničeho, co by jim nebylo dovoleno; ovšemže s výjimkou rozumných a důstojných mužů. Jde zřejmě o bajku o orlu, kavce a pastýři, srov. *Corpus fab. aesop.* I, 1, 2: Orel sletěl z vysoké skály a uchwátíl jehně. Viděla ho při tom kavka, záviděla mu a chtěla ho napodobit. Ihned se snesla s velkým krákáním a vrhla se na berana. Drápy jí však uvázly v jeho rouně, takže se nemohla vznést, jen mávala křídly, až si pastýř všiml, co se stalo, přiběhl, chytil ji, přistříhl jí křídla a večer ji donesl svým dětem. Když se ho ptaly, co je to za ptáka, řekl: „Kavka, to vím bezpečně, kdyby to však záleželo na její vůli, byl by to orel.“ — Tak soupeření s lidmi, kteří stojí výš, nevede k žádnému dobrému výsledku a kromě neštěstí ještě přináší posměch. (přeložil Václav Bahnik)

¹⁵⁹⁸ slušnosti důstojnosti

¹⁵⁹⁹ Sicut et Livius [...] *Hanno* etc. Podobně jako i Livius vyslovuje slova punská (tj. fenioká) a syrská (tj. aramejská) *Hannibal, Amilcar, Hanno* atd.

¹⁶⁰⁰ Mt 4,10

¹⁶⁰¹ archaismus admisit dopustil se archaismu

¹⁶⁰² duplicantes primam literam zdvojující prvou literu

¹⁶⁰³ jde o grafickou reduplikaci *Satanášši*

slychatí zvykli, jmenováno i psáno, *Mojžiš*. Jaká jest jen potřeba té novoty? Studium novarum rerum, nec eruditus nec rudibus probatur; maxime dum nulla cogit necessitas;¹⁶⁰⁴ leč propter „Videte“, jako někteří říkají, „nos poma natamus“.¹⁶⁰⁵

Takž podobně i to slovo *christianus* nic nám nedá nového čehož bychom prvé neměli. Větší moudrosti již nam vyslovil Philomát? Nesloveme prej *baptismiani* ale *christiani*, protože ne *křestané* ale *krystyanové* nazývejme se. Viděti jest, že Philomat nepomněl na to co Pán praví, příkladně mluvě o pannách moudrých a nemoudrých; kteréž oboje však byly panny.¹⁶⁰⁶ Milý brátr, byt ti toliko měli to slavné (již poctivé, někdy za prvotní církve velmi potupné? podobně jako nyní *bratr* a *sestra*, ale s nebezpečenstvím větším spojené) jméno míti kdež mají ducha Krystova, (159a) Krystu, slouží, Krysta následují etc., což by neširoce vznělo; nebo sám Pán praví, že řídci sou kteříž se skrze těsnou bránu protiskli, a úzkou stezku naležše, po ní jdou.¹⁶⁰⁷

A co by tomu ti řekli kteříž nenásledují Krysta, světu slouží, cejch šelmy přijali,¹⁶⁰⁸ pod pláštěm šarlatovým¹⁶⁰⁹ se chovají, t. ouřady od něho majice a podle nich opatření¹⁶¹⁰ etc.; ty řku coby řekli, kdyby slouti musili ne *krystyanové* ale *papežianové*, *protikrystové*, *světloslužebníci*,¹⁶¹¹ *clerici*, *losníci*, totiž ti jimž se los neb díl v dědictví Ukřížovaného neb v očižně¹⁶¹² svatého Petra, t. v římském obroku¹⁶¹³ dostal, kteříž i koupiti i prodati mohou a pravo mají. Milý Filonýku (mám říci Filomáte)¹⁶¹⁴ nevím jak by i ty sám ostál,¹⁶¹⁵ a jakž bychom tě také pokřtíli. Ale toto hle když slověme *křestané*, jakžs řekl, od toho že jsme a jsou pokřtění (a to ve jmenu Krystovu, a v něj se oblékli,¹⁶¹⁶ skrze křest s nim na smrt pohřbeni), i již pak buď toho v nás pravda vnitřní (jíz vy, kněží římského svěcení, nemnoho vyhledáváte) nebo nebuď, předce my můžeme všickni *křestané* nazývání býti.

Ano i Erazmus v své paraphrazi na 1. kap. s<vatéh>o Mat<ouše>¹⁶¹⁷ dí: *A baptismo censetur* (159b) *Christianus*; což Vartovský¹⁶¹⁸ vyložil takto: *Hned po křtu drží se člověk za křestana*.

A protože ty milý brátr pomlčs tím slovem *christianus*, a s vyhledáváním pravého původu, ovšem pravdy, toho slova, nechceš-li spolu s námi za sektáře počítán,

¹⁶⁰⁴ Studium [...] necessitas Snahu o novoty nelze schvalovat ani u učených, ani u prostých, zejména navede-li k tomu žádná naléhavá nezbytnost

¹⁶⁰⁵ propter „Videte, [...] natamus“. kvůli „Podívejte se, [...] my jablka plujeme“. Narážka na středověké exemplum o kobylicích plouvících mezi jablky; zesměšňovali se jí ohlubiví lidé. (viz K. Dvořák, *Soupis staročeských exempel*, č. 3269*, s. 106-107.)

¹⁶⁰⁶ srov. Mt 25,1—12

¹⁶⁰⁷ srov. Mt 7,13

¹⁶⁰⁸ srov. Zj 16,2

¹⁶⁰⁹ šarlatový plášť byl jako barva kardinálského pláště symbolem moci římské církve

¹⁶¹⁰ opatření zabezpečení, hmotné zajištění

¹⁶¹¹ místo *světloslužebníci* bylo asi v pův. rukopise *světloslužebníci*

¹⁶¹² v očižně v očižně

¹⁶¹³ v obroku v církevním úřadě spojeném s důchodem

¹⁶¹⁴ Využívá se zde ironicky častého řeckého osobního jména *Φιλόνεικος* (doslovně „milovník svérů“) v kontrastu s doslovným významem řeckého osobního jména *Φιλομαθής*, tj. „milovník učení“, „ten, kdo se pídí po poznatech“.

¹⁶¹⁵ ostál obstál

¹⁶¹⁶ v něj se oblékli začali důsledně žít podle něho

¹⁶¹⁷ *Paraphrasis in Evangelium S. Matthaei*, Basilej 1522; viz také fol. 54b, pozn. 310

¹⁶¹⁸ Jan Vartovský z Varty (kolem 1500—1559), vzdělaný pražský měšťan, přeložil z hebrejštiny do češtiny Starý zákon (rukopis se nedochoval). Zde jde o překlad *Evangelia Ježíše Krista, syna Božího, podle sepsání svatého Matouše, kteréž Erazým Roterodamskej v latinském jazyku vydal a Jan Vartovský z Varty na český vyložil*, Litoměřice (Dušík) 1542, Knihopis 234⁸

i od tobě podobných, býti. Jiní sou s tím v světě nemnoho získali, ani jaké cti obdrželi, ti totiž kteříž čisté od nečistého oddělovali, a ať příkladně dím, hromadu pšenice, v níž někde i koukole některé zrnko se nalézají, od hromady koukole, v níž také zrno některé pšenice se spatřuje, dělili, a jedno za lepší nežli druhé míti chtěli;¹⁶¹⁹ na tvrdoť by tobě bylo skočiti, jakož tak jeden z předků tvých pověděl.

t. Rokycan¹⁶²⁰

O tom slovu *amen* nepotřebí mnoho mluviti. Ví se že jest židovské, ví se i co v sobě zavírá, nebo jaká jest moc jeho. Než to mi se nevelmi líbí, že ono místo *locus* Zjevení: *Haec dicit amen testis fidelis [et verus]*,¹⁶²¹ tak vyložil jaks zdá mi se lehce a jako neslaně, t. těmi dvěma slovy *pravě a věrně*; lépe bylo podlé mého soudu hac periphrazi uti:¹⁶²² *Totol praví ten jenž jest pravda svrchovaná, kterýž má moc vše tvrditi, nybrž jenž/(160a) jest všech věcí přepevný základ a pravá podstata i dokonalá pevnost, jemuž vlastně to slovo amen připadá; nebo čehož on potvrzuje, to přepevně jest, a čemuž odpírá, to hyne* etc. Tak by se drobtíček toho slova *amen* rozumu navrhl,¹⁶²³ však což naposledy pověděl a čím zavřel, totiž, abyhom toho slova tak užívali předce, jako i jiných některých, utpote¹⁶²⁴ *alleluia, kyrieleison* etc. v tom mi se dobře líbí, dobře napsal a pravdu, kteréž sluší povoliti a ji všudy ve všem, až i v těch menších věcech, velebiti. Amen.

160a

Až potud což mi se vidělo, pro vysvětlení, doplnění a v něčem i napravení, této knížky kněze Václava Filomatesa, poznamenal sem tak běžně; jako ten jenž jinými věcmi sem zaměstknáný, avšak vyčištění a zvelebení jazyka českého velmi žádostivý.

Čtenáře pobožného, komuž by se koli toto mé sepsání v ruce dostalo, velice žádám, aby i v těch nevelikých a neslavných věcech, což čte s soudem četl bedlivým; a jestliže se kde něcto horlivěji a touže¹⁶²⁵ položilo, nežli by se zdálo/(160b) někomu hodné, to aby v dobré obrátil, rozpomena se i na to, že zaměstknáním rozličným obtížených lidí mysl nemůž vždycky způsobu ochotnosti a přívětivosti míti, ale zkormoucena lečims jsuci, někdy i slova k způsobu svému podobná, totiž kormoutící a nelahodná etc. ylévá.

160b

Konec vysvětlení Grammatyky české./

¹⁶¹⁹ srov. Mt 13,24—30.36—43

¹⁶²⁰ Jan z Rokycan, zvaný Rokycana (po r. 1390—1471), kazatel, volený husitský arcibiskup pražský. Usiloval o smír s římskou církví. Pro svůj kompromisní postoj se rozešel v učení i v praxi s jednotou bratrskou.

¹⁶²¹ srov. Zj 3,14

¹⁶²² hac periphrazi uti užít tohoto opisu

¹⁶²³ rozumu navrhl myslí připomněl

¹⁶²⁴ utpote totiž

¹⁶²⁵ touže prudčeji, tvrději

